

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

BAĞLAMI ÇOKLUK OLARAK DÜŞÜNMEK:
HASANPAŞA GAZHANESİNDE
BAĞLAMSALLAŞMA ANLATISI

Ömür KARARMAZ

DOKTORA TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Danışman

Prof. Dr. Çiğdem POLATOĞLU SERTER

Mayıs, 2025

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BAĞLAMI ÇOKLUK OLARAK DÜŞÜNMEK: HASANPAŞA
GAZHANESİNDE BAĞLAMSALLAŞMA ANLATISI**

Ömür KARARMAZ tarafından hazırlanan tez çalışması 27.05.2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Çiğdem POLATOĞLU SERTER
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Çiğdem POLATOĞLU SERTER, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Semra AYDINLI, Üye
Özyeğin Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet Selim ÖKEM, Üye
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Feride Pınar ARABACIOĞLU, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Senem KAYMAZ, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi

Danışmanım Prof. Dr. Çiğdem POLATOĞLU SERTER sorumluluğunda tarafımda hazırlanan “Bağlamı Çokluk Olarak Düşünmek: Hasanpaşa Gazhanesinde Bağlamsallaşma Anlatısı” başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Ömür KARARMAZ

“Bağlam, bir balık gibi içinde yüzdüğünüz bir şeydir; siz onun içinde, o da sizin içinizdedir. Bağlamı bu şekilde görmek, akademisyen ve araştırmacı olarak varoluş biçiminizde köklü bir değişimi zorunlu kılar. Oysa yolculuk ve keşifler henüz başlamıştır.”

Dervin (2003, s.130)

İşte bu yüzden, olağan dışı bağların peşinde olanlara ithafla...

TEŞEKKÜR

Bu tez, yalnızca akademik çabanın ürünü değil; aynı zamanda düşünülen, hissedilen, tartışılan ve dayanışmayla örülen uzun bir sürecin izlerini taşımaktadır. Öncelikle, bu çalışmanın şekillenmesinde bilgi birikimi, vizyonu ve şefkatli yaklaşımıyla bana her daim güven veren çok kıymetli danışmanım Prof. Dr. Çiğdem POLATOĞLU SERTER'e gönülden teşekkür ederim. Kendisinin yönlendirmeleri yalnızca bu tezi biçimlendirmekle kalmamış; düşünsel olarak gelişmemde, bağımsız bir araştırmacı kimliği edinmemde hayati bir rol oynamıştır.

Tezimin değerlendirilme ve gelişme sürecinde görüş, katkı ve yapıcı eleştirileriyle katkı sunan saygıdeğer jüri üyelerim Prof. Dr. Semra AYDINLI, Doç. Dr. Feride Pınar ARABACIOĞLU, Doç. Dr. Senem KAYMAZ ve Doç. Dr. Hikmet Selim ÖKEM'e teşekkür ederim. Sorgulayıcı yaklaşımları ve özverili değerlendirmeleriyle, çalışmanın farklı yönlerini keşfetmemi sağladılar.

Duygusal dayanıklılık gerektiren bu tür akademik yolculuklar en çok yakınlarınızda olanları görünür kılar. Bu nedenle, hayatımın her evresinde yanımda olan Ablam Duygu ESER'e özel bir teşekkür borçluyum. O, hayatın getirdiği yokuşlarda yükleri zaman zaman üzerine aldı, çoğu zamansa güven verici varlığı ve sunduğu omuzla, benim için ailenin anlamı oldu. Sinan DEMİRCİ'ye... Hem bu çalışmanın arka planında sabırla yanımda olduğu, hem de kendime en az güvendiğim zamanlarda bile bana benden çok inandığı için minnettarım. Bu süreçte aynı düşünsel iklimi paylaştığım, birlikte üretmeyi kolaylaştıran ve uzun çalışma saatlerini kısaltan Tuğçe DARENDELİ ve Serhat ULUBAY'a ve YTÜ Mimarlık Fakültesi mesai arkadaşlarım ve Hocalarıma teşekkür etmeliyim. Tezimin gelişiminin her aşamasında yanımda olan, beni destekleyen Neslinur HIZLI ERKİLİÇ'a, hayatıma neşe ve renk katan, en sıkkın anlarımda bile yüzümü güldüren Elif KÖKLÜ'ye, bana hayatı yaşamamın birden çok, güzel yolu olduğunu hatırlatan tez partnerim Özlem AKYOL'a ve hayatın iyi kötü her koşulunda yanıma olduğumuz ve daha nice anı biriktireceğimizi umduğum Figen ÖZTÜRK'e ve unutmadan, 2/1 ruhuna teşekkürü borç bilirim.

Hayatımdaki bu güzel insanlar ve ismen sayamayacağım tüm güzel insanlar... Fikirlerimizin çatıştığı, uzlaştığı ve birlikte geçirdiğimiz süre, bu zor yolculuğun en değerli yanı bence. Son olarak, hayatın akışı içinde bana varlıklarıyla eşlik eden, patili çocuklarım 213 ve Baps'a da teşekkür etmeliyim. Onların eşsiz güzellikleri bana çok şey öğretti ve kaybolduğumda ışık tuttu.

Bu tezi sadece bir akademik metin olarak değil, aynı zamanda çağdaş mimarlık kuramı içerisinde bağlamı yeniden düşünmeye dair kişisel bir çağrı olarak düşünebildiysem, bunu süreç boyunca yanımda olan bütün varlıklara borçluyum.

Hepinize ayrı ayrı, içtenlikle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMA LİSTESİ	xi
ÖZET	xii
ABSTRACT	xiv
1 GİRİŞ	1
1.1 Amaç, Araştırma Sorusu ve Önerme	2
1.2 Kurgu ve Yöntem.....	5
1.3 Özgün Katkı	9
1.4 Literatür Özeti.....	10
2 DÜŞÜNSEL ARKAPLAN: BİLGİ ÇAĞINDA PARADİGMA KAYMASI	14
2.1 Kartezyen Düşünce'den Bütüncül Yaklaşım.....	16
2.2 Nesne Odaklı Yönelimden İlişki Odaklı Bakış Açısına	19
2.3 Hiyerarşik Yapılardan Heterarşik Olasılıklara.....	25
2.4 Merkezi Düzenlerden Ağsı Örüntülere	28
2.5 Paradigma Kaymasının Bağlam Üzerine Yansımaları	31
3 KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ÇOKLUK OLARAK BAĞLAM	35
3.1 Bağ Kökenli Kavramlara İlişkin Açılımlar	36
3.2 Mimarlıkta Bağlamın Kavranış Biçimleri	43
3.2.1 İçerik Analizi	44
3.2.2 Analiz Çıktıları	54
3.3 Bağlamın Kuramsal İçeriği	77
4 KURULUM: HASANPAŞA GAZHANESİNDE BAĞLAM SALLAŞMA ANLATISI	80
4.1 Anlatı Alanı, Yaklaşımı ve Yöntemi	81
4.1.1 Alan	81
4.1.2 Yaklaşım	84

4.1.3 Yöntem	94
4.2 Hasanpaşa Gazhanesinde Bağlamsallaşma.....	97
4.2.1 Katmanlar	101
4.2.2 Örüntüler	123
5 SONUÇ	132
KAYNAKÇA	138
A-1 KOD DEFTERİ (METİNLER VE KODLAR)	147
A-2 KOD DEFTERİ (KODLAR – KATEGORİLER – TEMALAR)	150
B HASANPAŞA GAZHANESİNİN ÇİZGİSEL TARİHİ	151
C HASANPAŞA GAZHANESİNİN BAĞLAMSAK KATMANLARI	152
TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR	166

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1	Araştırma kurgusu	8
Şekil 2.1	Düşünsel arka plan: bölüm içeriği	15
Şekil 2.2	Kartezyen / Bütüncül yaklaşım karşılaştırması	18
Şekil 2.3	Odağın nesneden sabit ve değişken ilişkilere kayma durumu	20
Şekil 2.4	Takımyıldızı metaforu üzerinden bir bütün olarak bağlam içerisindeki örüntüler ve desenler	21
Şekil 2.5	Ağsı bir organizasyon olarak bağlamın parça ve konfigürasyon ile ilişkisi	23
Şekil 2.6	Statik yapılardan olasılıklara geçiş	26
Şekil 2.7	Merkezi, tekil odaktan, ağsı örüntülerin çoklu odağına	29
Şekil 3.1	Çerçeve: bölüm içeriği	36
Şekil 3.2	Kodlama süreci örneği	52
Şekil 3.3	Tümevarımsal araştırma yaklaşımında açık ve örtük kodlama kapsamı	53
Şekil 3.4	Döngüsel kodlama yoluyla kodlardan kategoriler ve temalara doğru akış	54
Şekil 3.5	Metinler ve bağlamsal dinamikler (kodlar) arası bağıntılar	56
Şekil 3.6	Bağlamsal dinamikler ve dahil oldukları kategorilerin ilişkiselliği	57
Şekil 3.7	Bağlamsal kategoriler ve temaların ilişkiselliği	72
Şekil 4.1	Kurulum: bölüm içeriği	81
Şekil 4.2	Anlatının öznelerle dönüşüm sekansları	86
Şekil 4.3	Anlatıda çizgisel zamandan döngüsel zaman kavrayışına uzanım	90
Şekil 4.4	Bağlamsallaşma anlatısının yöntemsel izleği	95
Şekil 4.5	Matris 1: Bağlamsal dinamiklerin Hasanpaşa Gazhanesindeki karşılıkları	99
Şekil 4.6	Matris 2: Bağlamsal kategori ve temaların ve Hasanpaşa Gazhanesindeki karşılıkları	100
Şekil 4.7	Metalar ve nesneler	102
Şekil 4.8	Bireyler ve topluluklar	103
Şekil 4.9	Kurumlar ve kuruluşlar	104
Şekil 4.10	Bireysel eylemler	106

Şekil 4.11	Toplumsal eylemler	107
Şekil 4.12	Doğal olaylar	110
Şekil 4.13	Toplumsal olaylar	112
Şekil 4.14	Doğal ortamlar	113
Şekil 4.15	İnşa edilmiş ortamlar	115
Şekil 4.16	Sanal ortamlar	117
Şekil 4.17	Yasal normlar	119
Şekil 4.18	Toplumsal normlar	120
Şekil 4.19	Mesleki normlar	121
Şekil 4.20	Bireysel normlar	122
Şekil 4.21	Hasanpaşa Gazhanesi'nin katmanları	125
Şekil 4.22	Metalar ve nesneler ile mesleki normların örüntüsü	127
Şekil 4.23	Bireyler / topluluklar, toplumsal eylemler ve sanal ortamların örüntüsü	129
Şekil 5.1	Hasanpaşa Gazhanesinde katmanlar arası, çizgisel zaman ötesi iz- düşümler	137

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1 İçerik analizi yapılan metinlerin tarihleri ve yazarları.....49

Tablo 4.1 Hasanpaşa Gazhaneşi üzerine basılı, görsel kaynaklar.....98

KISALTMA LİSTESİ

EBSCO	Elton B. Stephens Company
EMERALD	Emerald Publishing Limited
JANUS	Janus Yayıncılık
JSTOR	Journal Storage
WILEY	Wiley Online Library
WOS	Web of Science
YEM	Yapı Endüstri Merkezi Yayıncılık

Bağlamı Çokluk Olarak Düşünmek: Hasanpaşa Gazhanesinde Bağlamsallaşma Anlatısı

Ömür KARARMAZ

Mimarlık Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Çiğdem POLATOĞLU SERTER

Öznesi "bağlam" kavramı olan bu çalışmada, bağlamı yeniden kavramsallaştırmak yoluyla, mimarlık epistemolojisine kuramsal düzlemde katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Çalışmanın savı bağlamın, mimarlık alanında sıklıkla rastlanan fiziki çevre özdeşliğinin ötesinde; içerisindeki bağlamsal dinamikler arasındaki ilişkiler ve bağlarla kurulan, sürekli olarak örülüp çözülen, zamansal ve uzamsal olarak devinen —yeni örüntüler oluşturan— ağısı bir yapı, çokluk olduğudur. Kavramının ağısı bir yapı ve çokluk olarak tanımlanması ve değerlendirilmesi; bağlamı oluşturan dinamiklerin ne olduğunun yanı sıra dinamikler arasındaki ilişkilerle ‘bağlamın nasıl örüldüğü’nün irdelenmesini gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda bağlam, zamansal ve uzamsal olarak kendiliğinden var olagelen ve süregiden bir oluş olarak tanımlanan "bağlamsallaşma" olgusu üzerinden sorunsallaştırılmış ve postyapısalcı bir bağlamsal yaklaşım geliştirilmiştir.

Nitel araştırma yöntemlerinin benimsendiği çalışmanın kurgusunu, tümevarımsal bir yaklaşımla birbiri üzerine eklemlenen kuramsal ve deneysel iki temel düzlem oluşturmuştur. Tez çalışmasının kuramsal düzleminde bağlam, kavramsal düzeyde mantıksal ve anlamsal bağlantılara dayandırılarak irdelenmiştir. Bu doğrultuda, bağlam içerisindeki dinamikler, ilksel ve ardıl olarak isimlendirilen 40 temel metinden üzerinde gerçekleştirilen bir içerik analizi ile belirlenmiştir. Analiz

sonucunda belirlenen 105 bağlamsal dinamik (kod), 14 kategori altında gruplanmış ve belirlenen 14 kategori ise, 5 tema altında toplanmıştır. Böylece bağlamın kuramsal içeriğine ulaşılmıştır. İçerik analizinin çıktıları, bağlam kavramının zaman içinde kavranışının değiştiğini, geçmişte kısıtlayıcı bir çerçeve olarak ele alınırken, günümüzde çağın nitelikleriyle birlikte genişleyen bir kapsamda tartışıldığını ve dinamiklerinin sayısının ve çeşitliliğinin arttığını ortaya koymuştur. Çalışmanın deneysel düzlemini, kuramsal düzlemde belirlenen bağlamsal dinamikler ve dinamikler arasındaki ilişkiler odağında Hasanpaşa Gazhanesi özelindeki bir yer okuması oluşturmuştur. Bu yer okuması, geleneksel alan araştırmalarında olduğu gibi önceden formüle edilmiş bir hipotezin test edilmesini değil; yerin bağlamsallaşma sürecini açığa çıkarmayı amaçlayan deneysel bir kurgu çerçevesinde yürütülmüş ve çizgisel olmayan, diyagramatik izdüşümlerin araçsallaştırıldığı bir anlatı aracılığıyla sunulmuştur.

Çalışmada bağlam kavramının yerleşik, sabit, fiziksel, nesne odaklı anlayışlardan farklı biçimde, ağırsı bir yapı ve çokluk olarak tanımlaması, bir yeniden kavramsallaştırılma edimi olarak mimarlık kuramına katkı sağlamıştır. Tezin, bağlamı var olagelen ve süregiden bir süreç olarak tanımlanan bağlamsallaşma olgusu üzerinden sorunsallaştırması ise bağlamı kuran etkileşimler tartışma odağına alınarak mimarlıkta daha süreç odaklı bir bağlam anlayışını geliştirilmesinin yolunu açmıştır. Bağlamın, geleneksel söylemlerdeki yalıtılmış tanımları yerine; dinamikler arası etkileşim üzerinden örgütlenen beş tema kapsamında (aktörler ve araçlar, ortamlar, olaylar, eylemler, normlar) yeniden tanımlanması, mimarlıkta bağlamın, ilişkiler ve etkileşimlerle kurulan bir çokluk olarak ele alınmasını sağlamıştır. Tez çalışmasının özgün bulgularından biri olan bu yeni tematik, ilişki odaklı içerik, güncel mimarlık kuramı içerisinde yeni bir bağlamsal kavrayış eksenini sunmuştur. Pozitivist araştırma geleneği yerine, postyapısalcı bir yaklaşım doğrultusunda kurgulanan izleğiyle bu çalışma, bağlamın oluş sürecini anlamaya yönelik konvansiyonel olmayan bir araştırma pratiğine örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağlam, Bağlamsallaşma, Yeniden Kavramsallaştırma, İçerik Analizi, Anlatı, Hasanpaşa Gazhanesi, Postyapısalcı Yaklaşım.

Thinking Context as Multiplicity: A Contextualization Narrative on Hasanpaşa Gasworks

Ömür KARARMAZ

Department of Architecture
Doctor of Philosophy Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Çiğdem POLATOĞLU SERTER

The subject of this thesis is the concept of "context," with the objective of making a theoretical contribution to the epistemology of architecture through its re-conceptualization. The central argument of this study is that context, beyond its common identification with the physical environment in architectural discourse, is a multiplicity, a networked structure formed through the relations and connections among contextual dynamics, constantly being woven and unraveled, and temporally and spatially shifting to generate new patterns. Defining context in this way —highlighting its networked structure as a multiplicity— necessitated not only identifying the contextual dynamics but also investigating how context is literally "woven" through relations among those dynamics. Context is therefore problematized through the phenomenon of "contextualization" understood as a spontaneous, ongoing process in time and space, and a post-structuralist contextual approach was developed to render these relational patterns visible.

Framed by qualitative research principles and an inductive methodology, the study is articulated through two main planes: the theoretical and the experimental. In the theoretical plane, the concept of context was analyzed via logical and semantic connections on a conceptual level. Forty foundational and subsequent texts dealing with context were subjected to content analysis to identify contextual dynamics. The analysis yielded 105 contextual dynamics (codes), which were grouped into 14

categories and organized under 5 overarching themes, thus delineating the theoretical substance of “context.” The findings from this content analysis reveal that the understanding of context has evolved over and now being discussed in an expanded scope in line with contemporary conditions, with an increase in both the number and variety of its dynamics.

Experimental plane of the thesis consists of a site reading at Hasanpaşa Gasworks, focusing on the reflections of the contextual dynamics and their interrelations identified in the theoretical plane. This site reading did not follow a traditional field research model aimed at hypothesis testing; rather, it was conducted within an experimental trajectory intended to make visible the process of contextualization of the place. It was presented through a narrative that employed non-linear, diagrammatic projections. Defining the concept of context not as static, object-centered, or physically bound, but rather as a dynamic, networked multiplicity, marks an act of re-conceptualization that contributes to architectural theory. Problematizing context through the phenomenon of contextualization—as an emergent, ongoing process—opens space for developing a more process-oriented understanding of context in architecture by foregrounding the interactions that constitute it. By redefining context not in terms of traditional categories but instead as organized through interactions across five relational themes (actors and agents, environments, events, actions, and norms), the thesis enables the conceptualization of context in architectural theory as a relational multiplicity. This new thematic content, as one of the original findings of the thesis, introduces a new axis of contextual understanding within contemporary architectural theory.

The site reading conducted through Hasanpaşa Gasworks and presented via narrative constitutes an experimental effort focused on the interplay between dynamics and their relations. Instead of aligning with the positivist research tradition, this study offers an example of a non-conventional research practice aimed at understanding the context via contextualization process, crafted according to a post-structuralist approach.

Keywords: Context, Contextualization, Re-conceptualization, Content Analysis, Narrative, Hasanpaşa Gasworks, Post-structural Approach.

1 GİRİŞ

İlk çeyreği geride kalmışken, 21. yüzyılı algılayan ve onun üzerine çıkarımlarda bulunmanın güçlüğü ortada olsa da; spekülasyonlar ve öngörüler ile çağın eğilimleri üzerine araştırmalar yapmak mümkündür. İnsanlık içerisinde bulunduğumuz çağda, tarihi boyunca belki de hiç olmadığı kadar küreselleşmiş, teknoloji ile bütünleşerek dijitalleşmiş, bunun sonuçlarından biri olarak, bilimsel bilginin eksenini pozitivist ve yapısalcı bakıştan alternatif üretim - düşünüş biçimlerine kaymaya başlamıştır (Ponty, 2005). 21. yüzyılda bilginin ve teknolojinin üstel artışı, enformasyon akışı ve aktarımındaki araç ve yöntem değişimi ile küreselleşme, birçok olgu gibi bilginin kökeni, üretim biçimleri ve bütüncül kavranışına etki etmektedir. Bilgi üretiminde etkisi giderek genişleyen bütünsel yaklaşımların kökenleri 20. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Dünyanın 1980 sonrası yapılanmasında mekanik dünya görüşünden çevre-bilimsel yaklaşıma doğru bir değerler dizisi değişiminin olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmekte; bu dönüşüm birden çok disiplinde izlenebilmektedir. Farklı disiplinlerdeki tartışma eksenleri temelde çevrenin çeşitli açılardan araştırılması ile dünyanın algısı ve paradigma kaymalarına yön vermektedir. Bu noktada, Descartes ve Newton'un mekanik dünya görüşünden köken alan Kartezyen düşüncenin ayrıştırıcı, parçacı kavrayışlarının karşısına görece daha bütünsel, akışkan, bağlantısal, ilişki odaklı kavrayışlar yerleşmekte olduğu söylenebilir. Böylece matematikten, fiziğe, çevrebilimden, ekonomiye ve toplumbilim gibi çeşitli disiplinlerle ilişkilenen Gaia Kuramı, Derin Çevreci Kuram, Sistem Kuramı, Kaos Kuramı, Aktör Ağ Kuramı, Karmaşıklık Kuramı benzeri yaklaşım eksenleri 21. yüzyılın düşünsel temellerini kurmaktadır. Günümüzde, mimarlığın kendine yine, yeniden aynada baktığını söylemek mümkündür. Tıpkı 1960'lar ve 70'lerde karşı kültür hareketlerinin yerleşik değerleri ve olguları sarstığı, 1980'ler ve 90'larda ise kimlik politikalarını çevresel eşitsizlik tartışmalarına kadar genişlettiği dönemlerde

olduğu gibi, 21. yüzyılın mimarlığı da yalnızca daha geniş sosyo-politik güçlerle bağlantısını değil, aynı zamanda bu bağlantıların kurulmasındaki sorumluluğuyla yüzleşmektedir (Roberts, 2020). Bu yüzleşme, mimarlıkta varlığı kabul edilegelmiş kavramlar, öz değerler ve eğilimlere de yeni pencere(ler)den bakmayı olanaklı hale getirmektedir. Mimarlık alanında da sıklıkla tartışmaya açılan ve kapsamlı bir literatür birikimine sahip olan bağlam, ister karşı çıkılsın, ister mimarlığın özü olarak ele alınsın, istenirse de indirgemeci bir yaklaşımla tabulaştırılsın, mimarlığı var eden yadsınamaz parçalardan biridir. Bir kavram olarak mimarlık alanında diğer disiplinlerle kıyaslandığında görece geç araştırılmaya başlanmış olmasına karşın; mimarlığın, var oluşundan bu yana bağlamla yakın bir ilişki içinde olduğu söylemek mümkündür. Ancak kavramın mimarlık alanındaki tarihsel süreci irdelendiğinde bağlam, sıklıkla durağan, sabit bir çerçeve ya da verilmiş bir gerçeklik olarak ele alınmış, mekânın fiziksel sınırları ve onun içindeki işlevsel dinamiklerle tanımlanmıştır. Oysa 21. yüzyılın mimarlığında, yerin aşılması gerekliliği söylemi (evrensellik) ile bir yere ait olma, yerleşme ideasını (yerellik) birlikte barındırması paradoksal bir durum yaratmaktadır. Benzer şekilde, her şeyin zamana bağlı, akışta ve dönüşümde olduğu bir evrende bağlamı, görülebilen ile sınırlamak, mimarlık ürünü ya da onu üreten düşüncenin doğrusal bir sonucu olarak değerlendirmek giderek daha anlamsız hale gelmektedir. Bu noktada şöyle bir soruyu gündeme getirmek olasıdır: Her şeyin aktığı bir düzlemde — ki düzlemin de varlığı tartışmalıdır — mimarlığın bağlamı sabitleme arzusu nereden kaynaklanmaktadır? Geleneksel söylemlerde yerin özgün nitelikleri bu özdeşleşmeye dayanak olarak yorumlanmaktadır. Oysa bugün, yer ve kimlik gibi tikellikler, toplumsal olarak bir afyon olmanın yanı sıra; ayrımcı ve ötekileştirici edimler için bir gerekçe olarak görülmektedir (Tanyeli, 2016). Bu nedenle araştırma, “bağlam = yer” ve “bağlam = çevre” doğrusal özdeşliklerine karşı konumlanmakta; bağlamın yalnızca fiziksel ya da yerel niteliklere indirgenemeyecek kadar derinlikli bir kavram olduğu savunulmaktadır.

1.1 Amaç, Araştırma Sorusu ve Önerme

Bu araştırmanın yürütülme motivasyonunu mimarlık alanında kanıksanmış panoramaların, açılan yeni pencereler ve olası bakışlar ile yeniden tartışılması gerekliliği oluşturmuş; mimarlık alanının belki de en karmaşık ve kapsamlı ancak

çelişkili bir şekilde en çok kanıksanmış kavramlarından biri olan ‘bağlam’ (İng. notion of context / concept of context)¹ bu araştırmanın öznesi olarak tanımlanmış ve merkeze konumlandırılmıştır. Bu çalışmanın amacı, bağlamı yeniden kavramsallaştırmak yoluyla, mimarlık epistemolojisine kuramsal düzlemde katkıda bulunmaktır. Bu kapsamda tez bağlam kavramına dair şu kavrayışı önermektedir:

Bağlam, içerisindeki bağlamsal dinamikler arası ilişkiler ve bağlarla kurulan, sürekli olarak örülüp çözülerek zamansal ve uzamsal olarak devinen — yeni örüntüler oluşturan — bir ağı yapı, çokluktur. Bağlamın durağan, sabit bir referans noktasından öte, ağı bir yapı olmasının nedeni bağlamsallaşma olgusudur. Bu açıdan, bağlam kavramının ‘bağlamsallaşma’² (İng. contextulization) olgusu üzerinden yeniden kavramsallaştırılması, mimarlık alanında daha bütüncül ve kapsayıcı bir anlayış sunabilir.

Araştırmada, kuram irdelenerek ortaya serilen bağlamsal dinamikler ve dinamikler arası bağlar değiştikçe, bağlam içerisinde çok sayıda yeni bağlamsallık(lar) doğacağı öngörülmüştür. Bu açıdan tez kapsamında bağlam, bir çokluk olarak kavranmış, çalışma boyunca bağlamın açık uçlu ve dinamik yapısının görünür kılınmasının yolları araştırılmıştır.

Hangi disiplin içerisinde ele alınırsa alınsın bağlam anlaşılması güç bir kavramdır. Öz karmaşıklığı nedeniyle, onu araştırmanın kısa basit bir yolu bulunmamaktadır (Hinton, 2014, s.3): “Eğer bir şey her şeyle ilgiliyse, onu nasıl anlamaya başlayabiliriz ki? Onu yakaladığımızı düşündüğümüzde ve içini açmaya çalıştığımızda, karşımıza sadece daha fazla bağlam çıkar gibi görünür... Bağlam kayar ve dans eder, elinizden uçup gider. Gizemini korur, ancak yine de her gün onunla yüzleşmemizi talep eder.” Her gün her birimiz tarafından yüzleşilmeyi talep

¹ Bağlam kavramı mimarlık alanının kuramsal tartışmalarından pratik eylemlerine kadar geniş bir yansıması ve kapsamlı bir literatür birikimi olsa da 2000 yılı ve sonrasında bilişim alanının temel bir terimi haline gelmiş hatta ‘bağlam duyarlı mimarlık’ ve ‘bağlam duyarlı mimari tasarım’ (İng. context aware architecture) ‘bağlam duyarlı mimari tasarım’ (context aware architectural design) birer başat araştırma alanları olarak disipline yerleşmiştir. Sayısal olarak aktarılması gerekirse, SCOPUS veri tabanı üzerinden ‘context’ ve ‘architecture’ anahtar kelimeleri ile yapılan araştırmada ulaşılan 5636 çalışmanın, 4559 tanesi bilişim ve bilgisayar bilimi alanına aittir. SCOPUS üzerinden örneklenen bu durum, akademik veri tabanları için de benzerdir. Ulaşılan bu veriler, mimarlık alanının temel kavramlarından biri kabul edilen ‘bağlam’ın aslında nasıl kanıksandığı ve araştırma öznesi olmaktan uzaklaştığını göstermektedir. Bu gösterge, tezde, ‘bağlam’ın sorunsallaştırılmasının temel nedenlerinden biridir.

² Bağlamsallaşma olgusuna, tezin üçüncü bölümü içerisindeki “Bağ Kökenli Kavramlara Dair Açılımlar” başlığı altında kapsamlı olarak yer verilmiştir.

eden karmaşık bir içeriğe sahip bir kavram söz konusu olduğunda, vaktinden evvel gerçekleşen anlam kapanmaları (Jay, 2012), ‘bağlam’ gibi kavramların kapsayıcılığını yok etmektedir. Bu nedenle araştırmada bağlam, mimarlık disiplini içerisinde kutsallaştırılarak sıkıştırıldığı kalıplardan ve anlam kapanmalarından arındırılarak daha geniş bir düşünsel zeminde ele alınmaktadır. Bu nedenle araştırmada, aşağıdaki temel araştırma sorusu yürütülen çalışmanın merkezine konumlandırılmıştır:

- Mimarlıkta bağlam kavramına, fiziki çevre özdeşliğinin ötesinde; çok sayıda dinamik tarafından kurulan ağısı bir yapı olarak bakıldığında, bu ağısı yapıyı hangi ilişkiler, nasıl kurmaktadır?

Çalışmanın yürütülmesindeki nedensel odağı ve kavramsal arka planı oluşturan bu temel araştırma sorusuna yanıt aranırken, eş zamanlı olarak aşağıda sıralanan yan araştırma soruları da gündeme getirilmiş ve tez boyunca tartışmaya açılmıştır:

- Bağlam kavramı mimarlık alanında tarihsel olarak nasıl tanımlanmış ve dönüşmüştür?
- Fiziki çevre odaklı bağlam anlayışı neden Bilgi Çağı için yeterli değildir?
- Bağlamı ağısı bir yapı ve çokluk olarak kavramak nasıl bir kuramsal ve yöntemsel çerçeve gerektirir?
- Bağlamsal dinamikler nelerdir ve bu dinamikler hangi kategoriler altında toplanabilir?
- Bağlamsal dinamiklerin çeşitlenmesi, bağlamın sabit bir tikellikten çıkarak ilişkisel bir çokluk olarak yeniden kavramsallaştırılmasını nasıl mümkün kılar?
- Bağlamı kuran, fiziki ve sanal bağlar nelerdir?
- Bağlamsallaşma süreci, zamansal ve uzamsal olarak nasıl işlerlik kazanır?
- Bağlamsal dinamikler arasındaki ilişkiler yer üzerinden nasıl okunabilir ve temsil edilebilir?
- Bağlamsallaşma sürecinde ortaya çıkan örüntüler, bağlamın yeniden kavramsallaştırılmasına nasıl katkı sağlar?
- Postyapısalcı bir bağlamsal yaklaşım, mimarlık epistemolojisinde ne tür bir kavrayış değişikliği önerir?

Yukarıda sıralanan sorular, araştırma kurgusunun yapılandırılmasında da yönlendirici olmuş ve bölümler arasındaki akışa imkân tanımıştır. Araştırmanın çeşitli bölümleri içerisinde yer bulan bu yan araştırma soruları ile yürütülen sorgulama derinleştirilmiştir.

1.2 Kurgu ve Yöntem

Tez kapsamında, bağlamın kendini oluşturan ilişkiselliklerinden soyutlanarak, yalnızca nesne odaklı ele alınması indirgemeci bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan, bağlamın sahip olduğu öne sürülen ağısı yapılanma ve ilişkiler örüntüsünü görünür kılmak için **postyapısalcı bir bağlamsal yaklaşım** geliştirilmiştir. Çalışmada bağlam kavramının **ilişkisel, değişken, ağısı bir yapı** olarak tartışmaya açılması; kavramı oluşturan bağlamsal dinamiklerin ne olduğunun yanı sıra bu dinamikler arasındaki ilişkilerle **“bağlamın nasıl örüldüğü”**nün irdelenmesini gerekli kılmaktadır. Böylece, dinamikler arası ilişkilerle, **“bağlamsallaşma”** olgusu arasında bir bağdaşlık aranmış; bağlam içerisinde sürekli örülüp çözülen bağlar ile belirginleşen doğrudan ve dolaylı etkileşimler sorgulanmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinin benimsendiği bu çalışmanın kurgusu, tümevarımsal bir yaklaşımla birbirine eklemlenen kuramsal ve deneysel olmak üzere iki temel düzlem üzerinden oluşturulmuştur. Bu kapsamda tezin kuramsal düzlemini ilk iki bölüm olan ‘arka plan’ ve ‘çerçeve’ temaları oluştururken, alan çalışmasının aktarıldığı bölüm ‘kurulum’ teması ile deneysel düzlemi oluşturmuştur. Böylece bu iki ana düzlem (kuram – deney) arasında bir hemhal olma hali araştırılmıştır. Tez çalışmasının kuramsal düzlemi, bağlamı kavramsal düzeyde mantıksal ve anlamsal bağlantılara dayandırarak; kavramlar arasındaki bağlantılar, karşılaştırmalar / farklılaşmalar ve tanımlar odağında tartışmaya açmaktadır. Çalışmanın deneysel düzleminde ise kuramsal düzlemin yansımaları görünür kılınmıştır. Araştırma yöntemlerinin geleneksel paradigmaları araştırmacıyı çoğunlukla, dışarıdan gözlem yapan, tarafsız bir gözlemci olarak konumlandırmasına karşın, güncel bilimsel paradigmalar, -özellikle sosyal bilimler ve mimarlık gibi disiplinlerde- araştırmacının araştırılan dünyaya gömülü olduğu gerçeğinin göz ardı edilemeyeceğini belirtmektedir: “...Bütün şeylerle aynı yakınlıkta, bakış açısı olmayan, vücutsuz, konumsuz mutlak bir gözlemcinin, yani sonuçta saf zihnin

boyunduruk altına alabileceği bir eşzamanlı şeyler ortamı değil demek ki uzam... bizim de konumlandığımız, bize yakın ve organik bağlarla bağlı olan şeydir” (Ponty, 2005; s.24). Katılımcı araştırma yöntemi, bu araştırılan ortama gömülü olma halini kabul ederek, araştırmacının gözlemci rolünü aşmasını ve araştırma sürecinin etkin bir parçası olmasını sağlamaktadır. Tez çalışmasında benimsenen katılımcı yaklaşımda, araştırmacı yalnızca bir veri toplayıcı ya da gözlemci değil, araştırma sürecine dahil olan diğer şeylerle etkileşim içinde, araştırmanın dinamiklerini yönlendirebilecek yaratıcı bir özne olarak görülmektedir.

Araştırma izleğini kuramsal düzlemden deneysel düzleme doğru bir akışın biçimlendirdiği tez çalışması, Şekil 1.1’de sunulan, ‘Giriş’, ‘Düşünsel Arka Plan: Bilgi Çağında paradigma Kayması’, ‘Kavramsal Çerçeve: Çokluk Olarak Bağlam’, ‘Kurulum: Hasanpaşa Gazhanesi’nde Anlatı Olarak Bağlamsallaşma’ ve ‘Sonuç’ başlıklı beş ana bölümden oluşmaktadır. Aşağıda her bölümün içeriği detaylandırılmıştır:

Kuramsal düzlem, bu çalışmanın yapılma motivasyonunu ve yer okumasına taşınan kavramsal içeriği ortaya koymaktadır. Bu düzlemin “Düşünsel Arka Plan: Bilgi Çağında Paradigma Kayması” başlıklı ilk bölümü, günümüz dünya yapılanmasını yalnızca mimarlık alanı içerisinde değil, transdisipliner bir bakışla sosyoloji, felsefe, bilişim, kuramsal fizik ve matematik alanlarına dokunarak aktarmaktadır. Yürütülen tartışma, tezde bağlamın ilişkiler üzerinden sorunsallaştırılmasının nedenlerini açıklamaktadır. Bölüm kapsamında, bağlamın yeniden kavramsallaştırılması gerekliliğini oluşturan paradigmatic kayma, ‘Kartezyen Düşünceden Bütüncül Yaklaşım’, ‘Nesne Odaklı Yönelimden İlişki Odaklı Bakış Açısına’, ‘Hiyerarşik Yapılardan Heterarşik Olasılıklara’, ‘Merkezi Düzenlerden Ağsı Örüntülere’ olmak üzere dört yanal tartışma eksenini ile bağdaştırılmış; böylece mimarlık alanında bağlamın yeniden kavramsallaştırılmasının nedensel arka planı oluşturulmuştur. **“Kavramsal Çerçeve: Çokluk Olarak Bağlam”** başlıklı üçüncü bölümde ise tartışma yönü mimarlık disiplinine çevrilmiştir. Bu bölüm altında, öncelikle bağlamın Türk Dilinde aynı kökeni (bağ) paylaştığı kavramlara yer verilmiş; bu kavramların etimolojik olarak aynı kökene sahip olsa da farklı düşünme sistemlerine işaret ettiği görülmüştür.

Ardından, yarı sistematik olarak seçilen temel metinler üzerinden gerçekleştirilen bir içerik analizi ile bağlamı kuran dinamiklerin neler olduğu belirlenmiştir. Analiz, kavramın mimarlık disiplininde ilk kez yer aldığı 1950’lerden 2024 yılları arasında yayınlanmış 40 temel metni kapsamaktadır. İçerik analizi sonucunda, belirlenen bağlamsal dinamikler kategoriler altında değerlendirilmiş; kategoriler ise temalar altında toplanmıştır. Bölüm sonunda, yürütülen analiz ile mimarlık alanında bağlam kavramının kuramsal içerdiğine ulaşılmış ve bağlamsal dinamikler üç katmanlı bir diyagram ile sunulmuştur. Kod, kategori ve temaları ve onların ilişkisel bilgisini içeren bu diyagramatik çalışma, tezin dördüncü bölümünde yer alan deneysel okumanın arka planını oluşturmuştur.

‘Kurulum: Hasanpaşa Gazhanesi’nde Anlatı Olarak Bağlamsallaşma’ olarak adlandırılan ve tezin **deneysel düzlem**ini oluşturan dördüncü bölümde, kuramsal düzlemin yansımaları bir yer okuması ile görünür kılınmıştır. Seçilen örneklem alanı İstanbul’un Kadıköy ilçesi sınırları içerisinde, Hasanpaşa Mahallesi’nde yer alan Hasanpaşa Gazhanesi’dir. Bu bölümün odağı olan yer okumasıyla üretilen anlatıyı, çizgisel ötesi zaman ve diyagramatik yaklaşımlar biçimlendirmiştir. Okumanın çerçevesini belirleyen bağlamsal kod, kategori ve temaların, ele alınan yer üzerinde çözümlenmesi, bağlam içerisindeki aşkın ve içkin ilişkilerin görünür olmasını sağlamıştır. İlişkilerin kurduğu ağı yapı, soyut diyagramlar aracılığıyla sunulmuş, etkileşimlerin izi sürülerek bağlamsallaşma sürecini mümkün kılan örüntüler açığa çıkarılmıştır. Yer okumasının içeriği ve izleği mimarlık disiplininde bağlamsallaşmanın, ilişkisel bir düzlemde ele alınması gerektiğine dair yeni bir bakış açısı sunmuş; böylece bağlamın heterarşik ve değişken doğası görünür kılınarak, onun sabit olmaktan öte, ilişkilerle sürekli yeniden tanımlanan bir olgu olduğunu ortaya koyulmuştur.

1.3 Özgün Katkı

Bu çalışmada, mimarlık alanında uyulması ya da yadsınması gereken bir kurallar dizisi olarak kanıksanmış ve eleştirel söylemlerdeki yerinden uzaklaştırılmış bağlam kavramının, çağdaş paradigmlar kapsamında bir ilişkiler ağı olarak yeniden kavramsallaştırılması ve bağlamsallaşma olgusu — var olagelmiş ve süregiden bir süreç — üzerinden tartışmaya açılması yoluyla, mimarlık epistemolojisine kuramsal düzlemde katkı koymak hedeflenmiştir. Çalışmanın, bağlam kavramına, devinen, örülen, çözülen ve yeniden örülen ağısı bir yapı olarak yaklaşması, tezin kurgusunu literatürde bağlamı yapıları çevre üzerinden tartışmaya açan çalışmalardan farklılaştırmakta ve tezin özgün kurgusunun temelini oluşturmaktadır. Bu özgün kurguda bağlam, sosyo-kültürel, tarihi, çevresel, ekonomik ve teknolojik vd. alışlagelmiş ön ekler yerine, tez kapsamında bağlamsal dinamikler olarak adlandırılan temaların ilişkileri üzerinden tartışmaya açılmış, bağlamın bir çokluk olma hali araştırılmıştır. Yürütülen tartışmanın yalnızca görünür, eş zamanlı ilişkilerle sınırlandırılmayıp, zaman-ötesi ve görünmez etkileşimlerin de bağlam kapsamına dahil edilmesi gerektiği önermesi, tezi literatürdeki bağlam odaklı çalışmalardan ayırtmaktadır. Çalışmada literatürde sıklıkla bir çevre, çerçeve, sabitlik olarak yorumlanan bağlamın değişken ve muğlak özüne odaklanılarak “bağlamsallaşma” (İng. contextulization) kavramı üzerinden yürütülmesi araştırmanın bir diğer özgün yaklaşım eksenini oluşturmaktadır.

Bu tez, bağlamın çokluk olmasının temelde üç nedenden kaynaklandığı öne sürmektedir. İlk neden bağlamın, aslında bir konumlandırma ve yorumlama edimi oluşu ile ilgilidir. Bağlamın kapsamı aynı olsa dahi, her yorumlayıcı bağlamsal içeriği kendi konumlanışına bağlı, farklı çerçeveler ile yorumlamaktadır. Bu öznel anlamlandırma durumu, bir evren içerisinde çok sayıda farklı bağlamsal çerçeve yaratmayı mümkün hale getirmektedir. İkinci neden bağlam içerisindeki dinamiklerin varlığından kaynaklanmaktadır. Bağlamda yer alan dinamikler değiştikçe, bağlam içindeki ilişkiler de çözülmekte ve yeniden kurulmaktadır. Bu durum, bağlamın bir bütünsellik halinde olmasına rağmen, iç düzeninin sürekli dönüşmesini; bağlamın bir önceki durumdan farklı bir yapıya evrilmesini sağlamaktadır. Bağlamın bir çokluk olarak kavranmasının üçüncü nedeni ise bağlamın yere bağlı içeriğinden kaynaklanmaktadır. Bağlam, mimarlık alanında

kavramsal temalara sahiptir ve bu durum bağlamın her yerde belirli temalar üzerinden tartışılmasını mümkün kılmaktadır. Ancak bu temaları oluşturan dinamikler her yeni yer ve koşulda yeniden tanımlanmakta, bu durum tekil dizgelerdense bir çokluk yaratmaktadır. Çalışmanın, alınan araştırma öznesi olan bağlam kavramını ağısı bir yapı ve çokluk olarak tanımlamasının yanı sıra, kavramın örtük anlamlarını görünür kılma arayışının mimarlık alanında özgün bir çaba olarak değerlendirilmesi mümkündür. Araştırmada kuram irdelenerek belirlenen bağlamsal dinamiklerin yer özelinde tartışmaya açılması mimarlığın kuramsal ve pratik eksenleri arasında bir etkileşim oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen yer okumasıyla, kurulan anlatının yöntem ve izleğinin ise Hasanpaşa Gazhanesi örnekleminin sınırlarını aşarak, yeni araştırmacılar tarafından üretilecek farklı alanlarda özgün bağlamsallaşma anlatılarına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Tez kapsamında, bağlamı anlamının yalnızca ‘bir yolu’ olmadığını savunulması; “bağlam”’a dair çoklu yolların, zamansal ve uzamsal olasılıkların tümünü kapsayan bütüncül bir yaklaşım ekseni yaratılmasını mümkün kılmıştır. Bu açıdan çalışma özelinde ağısı bir yapı, bir çokluk olarak tanımlanan bağlam, hareket eden şeylerin izi olarak görülmüştür. Bağlamın uzaklaştıkça yaklaşılan bir kavram olarak, tanımlamaları özdeşleştirmeleri ne kadar çeşitli ve çelişkili olursa o kadar görünür hale geldiği düşünülmüştür. Mimarlık alanında bağlam kavramına dair üretilen bu özgün kavrayış ekseni, kapsamlı ve akışkan, çelişkilerle yoğurulan ve bu çelişkileri istekle kucaklayan bir yaklaşım üretilmesini sağlamıştır.

1.4 Literatür Özeti

Araştırma öznesi bağlam olan bu çalışmanın düşünsel arka planı ve kuramsal çerçevesinin oluşturulmasında, kapsamlı bir literatür araştırmasından yararlanılmış ve irdelenen bilgiler çalışmanın 2. ve 3. bölümlerinde aktarılmıştır. ‘Düşünsel Arka Plan: Bilgi Çağında Paradigma Kayması” başlıklı 2. bölüm kapsamında, tezde bağlam kavramına dair önerilen güncel yaklaşım ekseninin gerekliliği, içerisinde bulunduğumuz çağın paradigmaları ile ilişkilendirilerek açıklanmış; bölümde mimarlığın disipliner bilgi birikiminin ötesine geçilmesi ve transdisipliner bir bilgi alanı yaratılması amacıyla kuramsal fizik, sosyoloji, antropoloji, felsefe ve bilişim alanlarına uzanılmıştır. Bu doğrultuda, 21. yüzyılda bilgi ve teknolojiye üstel artış, enformasyonun üretilme ve aktarılma biçimlerindeki paradigma değişimi ile

küreselleşme olgusunun; bilginin kökeni, üretim biçimleri ve bütünsel kavranışı üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu durum, Descartes ve Newton'un mekanik dünya görüşünün bir sonucu olan Kartezyen düşüncenin ayrıştırıcı, parçacı araştırma yönteminin karşısına görece daha bütüncül, akışkan, bağlantısal, ilişki odaklı bir kavrayış yerleştirildiği Fritjof Capra (1996) *Web of Life*, Stan Allen'in (1996) *Field Conditions*, Manuel De Landa'nın (2006) *Non-linear History*, Merleau Ponty'nin (2005) *Algılanan Dünya*, Bruno Latour'ın *Toplumsal Yeniden Toplamak* (2021) ve Uğur Tanyeli'nin (2016) *Yıkarak Yapmak* başlıklı araştırmaları bölüm başlığı altında yer verilen temel kaynaklardır.

İkinci bölüm kapsamında aktarılan düşünsel arka planın ışığında, bağlamın mimarlık disiplini içerisindeki kavranışına odaklanılmıştır. Mimarlıkta “bağlam” a dair geliştirilen ilk söylemlerin tarihi 1950'lere dayanmaktadır. Robert Venturi'nin *Context in Architectural Composition* (1950) tezi ve *Complexity and Contradiction in Architecture* (1966) kitabı, Ernesto Nathan Rogers'ın *Existing Environment and the Practical Content of Contemporary Architecture – Continuity* (1954) makalesi, Aldo Rossi'nin *Architecture of the City* (1966) kitabı, Thomas Schumacher'in *Contextualism: Urban Ideals and Deformations* (1971) makalesi, Stuart Cohen'in *Physical Context / Cultural Context: Including All* (1974) makalesi, Colin Rowe ve Fred Kotter'e ait *Collage City* (1978) kitabı, William Ellis'in *Type and Context in Urbanism* (1979) makalesi, Brent C. Brolin'in (1980) *Architecture in Context: Fitting New Buildings with Old* kitabı, Kenneth Frampton'un *Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance* (1983) kitabı, Paolo Portoghesi'ye ait *After modern Architecture* (1983) makalesi ve son olarak Linda Groat'ın *Public Opinions of Contextual Fit* (1984) metni ilksel nitelikte olup; bağlamın mimarlık literatüründe bir kavram olarak yer edinmesinde etkili olan erken tarihli metinlerdir.

1950-1990 yılları arasındaki bağlam kavranışını karakterize eden postmodern söylemlerden farklı olarak, 20. yüzyıldan itibaren, bağlamın yalnızca fizikselliği üzerine odaklanmayıp; bağlamı ontolojik / epistemolojik ve felsefi açıdan daha kavramsal olarak ele alan alternatif yaklaşımlar da mevcuttur. Bu yaklaşımlarda bağlam, “yer”leşme, dizilim, ileti, kavramsal çerçeve, özne, deneyim, içkinlik ve metafizik, ilişkisellik, gündelik pratik, kentsel örüntüler başta olmak üzere çok çeşitli kavramla ilişkilendirilerek, aktarılan tartışmanın odağına yerleştirilmiş ve

“bağlam”’a dair ontolojik / epistemolojik sorgular yürütülmüştür. Cristian Norberg-Schulz’un *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (1984) metni, Alberto Perez Gomez’e ait *The Modern City: Context, Site or Place for Architecture* (1991), Kristen Simonsen’in *Towards an Understanding of the Contextuality of Mode of Life* (1991) makalesi, Vittorio Gregotti’nin *Contextualism?* (1992) makalesi, Denise Scott Brown’un *Talking about the Context* (1992) makalesi, Alan Penn ve Bill Hillier’in *Analysis of configuration: knowledge of context and precedent in architectural design* (1995) makalesi, Rem Koolhaas’ın *S M L XL* (1995) kitabı içerisindeki *Fuck Context!* metni, Val K. Warke’nin *Prolegomena, Rethinking Context In Architecture* (1996), Bernard Tschumi’nin *Architecture and Disjunction* (1996) ve *Event Cities-3* (2004) kitapları, Kate Nesbitt’in *Introduction* (1996) metni, Stan Allen’in *From Object to Field* (1997) makalesi, Vinicius M. Netto’ya ait *Is architecture an active part of life? From the form-function paradigm to space as context to practice* (2005) başlıklı metni, Andrea Kahn ve Carol Burns’un *Site Matters* (2005) kitabı, bu kitap içerisindeki Sandy Isenstadt’a ait *Contested Contexts* (2005) makalesi, Konstantin Kiyanenko’nun *Concepts of man and context-related strategies in architecture* (2006) makalesi, Peter Zumthor’un *Atmospheres* (2006) kitabı, Kristof Van Assche’in kaleme aldığı *Planning as/and/in context: Towards a new analysis of context in interactive planning* (2007) makalesi, Janice Taurens’in *‘Meaning’ and ‘Context’ in the Language of Architecture* (2008) makalesi, Jeremy Till’in *Architecture Depends* (2009) kitabı, Charles Jenks’in *Contextual Counterpoint in Architecture* (2012) makalesi, Esin Kömez’in *The Context Debate: An Archaeology* (2015) makalesi, Andrew Hinton’un *Understanding Context Environment, Language, and Information Architecture* (2014) kitabı, Eric Parry’nin *Architecture and the Genius of Place* (2015) kitabı, Nina Bonderup Dohn, Stig Børsen Hansen ve Søren Harnow Klausen’in *On the Concept of Context* (2018) başlıklı makalesi, Bruno Latour ve Albena Yaneva’nın *Give Me a Gun and I Will Make All Buildings Move: An ANT’s View of Architecture* (2017) makalesi, Oren Liberman’in *Making sites that matter: choreographing situated knowing in architectural analysis and design* (2019) makalesi ve son olarak Eglė Navickienė’e ait *Context as a creative toolkit for architectural design* (2020) metni, literatürdeki ilksel kavrayışlarından farklılaşan, bağlamın fiziksel ve düşünsel boyutları ile birlikte tartışmaya açıldığı kavrayışları barındırmaktadır. Bu kavrayışlarda bağlam, etkileşimin çeşitli biçimlerde ve yoğun

yaşandığı, geniş ve karmaşık düşünsel bir olgu biçiminde değerlendirilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde kapsamlı olarak irdelenen bu temel metinlere dair bulgu ve çıkarımlar oluşturulan ilişkisel diyagramlar aracılığıyla sunulmuştur.

Literatür taraması, bağlam kavramının zaman içinde nasıl kavrandığını ve değiştiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda araştırmada bağlam kavramı, çağın paradigmatik eğilimleri ile birlikte yeniden düşünülmesi gereken potansiyel bir değer olarak ele alınmıştır.

DÜŞÜNSEL ARKAPLAN: BİLGİ ÇAĞINDA PARADİGMA KAYMASI

21. yüzyıl "Bilgi Çağı" olarak tanımlanmaktadır. Tanım, 20. yüzyılın sonlarından itibaren, özellikle gelecekle ilgili spekülasyon tartışmalar yürüten düşünür ve araştırmacıların bilgi işlem ve telekomünikasyondaki hızlı teknolojik ilerlemelerin sonuçlarını incelemeleriyle birlikte ortaya çıkmış ve sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Bilgi Çağı kavramı, bilgi teknolojilerinin getirdiği toplumsal değişim bağlamında ele alan bu temel metinlerde yazarlar tarafından (Nunberg, 1996; Castells, 1997; Heeks ve Davies, 2002; Goldman ve Scardamalia, 2013; Kline, 2015) endüstri temelli toplumsallıktan bilgi temelli toplumsallığa geçişe işaret eden süreçler üzerinden irdelenmektedir. Bateson (1972; 2000)'ın, biyoloji, antropoloji ve sibernetik teorilerini içeren *Steps to an Ecology of Mind* adlı kitabı, ekolojik ve sistematik düşüncenin temellerini, zihin ve doğa etkileşimi çerçevesinde sorgularken; James Lovelock'un (1979;2017) Gaia Teorisi'nde Dünya'yı canlı bir sistem olarak kavramlaştırması ve kendi kendini düzenleyen bir organizma olarak görmesi bu paradigma değişiminin etkisindedir. Lovelock, bu teori ile doğanın mekanik bir sistem olarak değil, dinamik ve etkileşimli bir ekosistem olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Lefebvre'nin (2014) mekânın üretimi teorisi, mekânın sosyal pratikler ve güç ilişkileri eksenine odaklanırken; Latour da, *We Have Never Been Modern* adlı eserinde, modernliğin doğayı ve toplumu ayrı ayrı ele alan mekanik dünya görüşünü eleştirir ve daha bütüncül, ilişkisel bir anlayışın gerekliliğini savunur (Latour, 1993). Bu tezin kurgulanmasında, yaşamın karmaşık ve birbirine bağlı ağlarının ve ekosistemlerin dinamik doğasının tartışmaya açıldığı Capra'nın (1996), *The Web of Life* metni çıkış noktası oluşturmuştur. Castells (2000) ise endüstriyel toplumsal düzenden ağ toplumuna geçişi irdelediği teorisinde, mekânın sosyal ağlarla, küresel olarak nasıl ilişkilendiğini sorunsallaştırmıştır. Tüm bu metinler ve araştırmalar, etkisi

2.1 Kartezyen Düşünceden Bütüncül Yaklaşım

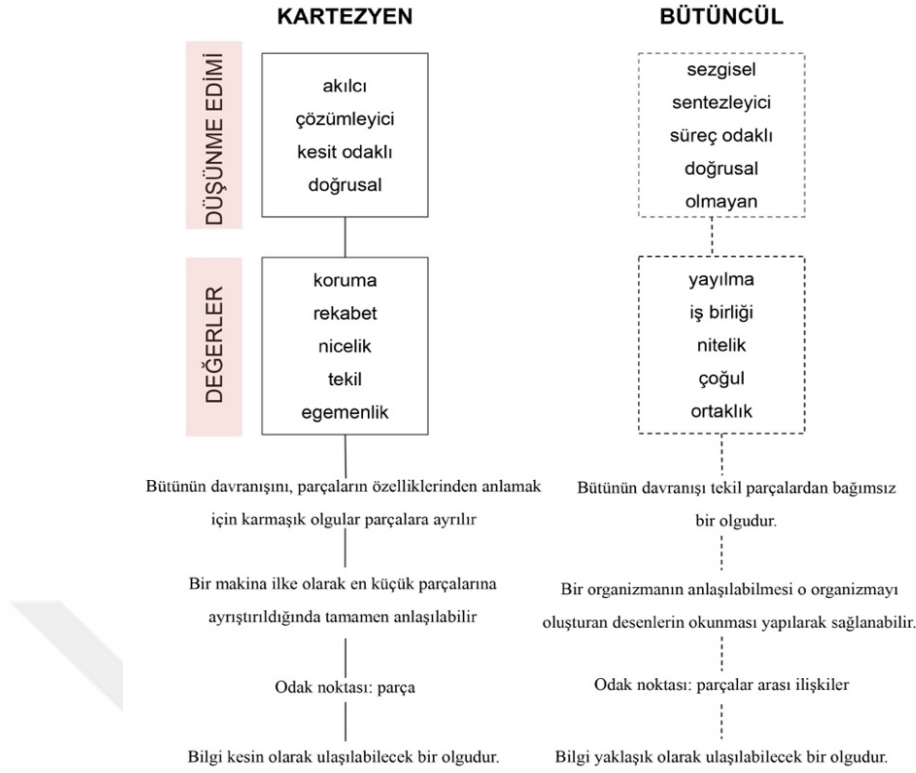
Günümüzde Kartezyen düşüncenin yerine dinamik ve akışkan yapılar benimsenirken, algoritmaların bilgi işleme süreçlerinde artan rolü, yeni estetik ve düşünsel yaklaşımlar doğurmaktadır. Fritjof Capra (1996, s.3) bu dönüşüme şu sözlerle işaret etmiştir: “Zamanımızın belli başlı problemlerini ne kadar çok incelersek onların tek başlarına anlaşılamayacağını o kadar anlar duruma geliriz. Problemler birbirlerine bağlı, etkileşimli ve dolayısı ile sistematiktir”. Bu görüşün bütüncül (İng. holistic) olarak adlandırılması, yapıyı ayrı ayrı parçaların toplamı ve bir dizgeden çok; etkileşimli bir bütün olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda, bütüncül bakışın ilişkisel, Kartezyen bakışın indirgemeci olduğunu söylemek mümkündür.

Kartezyen düşünce ve bütüncül düşünce arasındaki farklılıklar Şekil 2.2’de aktarılmıştır. Her iki yaklaşımın temel farklılığı parça bütün ilişkisindeki farktan kaynaklanır. Kartezyen düşünce, karmaşık bütünlüğü ancak parçaların niteliklerine bakarak anlamlandırır ve parçaları birbirlerine karşıt ikilikler, indirgenmiş olgular olarak görürken; ilişkisel düşünce karmaşık bütünlüğe sistem ve organizma olarak yaklaşmaktadır. Bütüncül düşünme aslında edimsel olarak ilişkiseldir ve bağlamsallaşma kavramı ile paralellik taşır. Çünkü olgu ve kavramlara parçalar, parçaların birbirleriyle kurdukları bağlar ve ilişkilerle okunur hale gelen desenler ile örüntüler üzerinden yaklaşır. Parçalar bu yaklaşımda sadece ikilikler içinde bulunmaz; bütün içerisindeki her şey ile ilişkilendirir, bu yüzden bağlamsaldır. Bütünün anlaşılması Kartezyen yaklaşımda parçaların tek tek özelliklerinin anlaşılması ile mümkün görülürken; bütüncül yaklaşımda bütünün davranışı salt parçaların davranışı ile açıklanamamaktadır. Capra (1996) bu farklılaşmayı bir bisiklet metaforu üzerinden açıklamaktadır. Herhangi bir şeye bisiklet denilebilmesi için pedal, gidon, tekerlek, zincir, dişliler gibi bileşenlerin varlığı gerekli olup; bileşenlerin bir araya gelişi, işlevsel ilişkilerin tamamlanmış düzenlenişi bisikletin organizasyon desenini oluşturur. Ancak farklı bileşenlerin değişen ilişkilerle yeniden düzenlenmesi organizasyon deseninde farklılık yaratır; başka bir ifadeyle şey yine bir bisiklettir ancak türü (yarış bisikleti, dağ bisikleti vb.) değişmiştir. Bu metafor ile Kartezyen düşüncenin bisikleti anlayabilmek için onun parçalarına baktığı, bütünsel bakışın ise parçalar arasındaki organizasyon desenine odaklandığını söylemek mümkündür: “Bisiklet metaforunda organizasyon

deseni, bisikleti üretmek için kullanılan tasarım çizimleriyle temsil edilir; yapı ise belirli bir fiziksel bisiklettir ve desen ile yapı arasındaki bağlantı tasarımcı zihnidir” (Capra, 1996, s.161). Bu kavrayışta eksen mekanistik görüşten sistem düşüncesine doğru dönüşürken vurgu parçalardan bütüne ve bütünü oluşturan gerilimlere kaymıştır.

Tanalı (2000) bu gerilimin sanatsal açılımını Monet’nin ‘İris tarlası’ üzerinden yorumlamakta ve bütünselliğe vurgu yapmaktadır: “...Monet’nin bitmiş resminde algılanan o bağımsız fırça vuruşları değil; artık algılanan o İris tarlasıdır. Çünkü bütün içindeki bileşenlerin durağan düzenlenişinden daha farklı bir şeydir.” Burada sorunsallaştırılan parça – bütün diyalektiği, Kant’ın organizasyon ile ilgili aktarımıyla bağdaşmaktadır. Bir organizmada parçalar birbirlerini üretmek anlamında, her biri aracılığıyla vardır. Bundan dolayı organizma, hem organize olmuş — belirli bir düzen içerisine girmiş — ve kendini organize eden bir varlık olacaktır (Kant, 1908; Webster ve Godwin, 1982). Bu düşünce, bütünsel - ilişkisel düşünce yaklaşımı ile de açıkça benzeşmektedir: “Bütün parçaların toplamından fazla bir şeydir.”³ Bu kapsamda mimarlığın birçok organizasyonu kapsayan bir yarı-kararlı sistem olarak kavramsallaştırılması, sistemi var eden; yalnızca parçaların değil; parçalar arası ilişkiselliklerin doğurduğu “bağlamsallıklar”ın da irdelenmesinin önemini arttırmaktadır. Tanyeli (2016, s.325) de bu durumun mimarlık alanındaki yansımalarını *Yıkarak Yapmak* metninde sonuç ürün odağında gündeme getirmektedir: “Bugün Euklides geometrisinin yerini alan non-standart geometrilerin öngörülebilir biçim yaratmayı olanaksız kılmasalar da, yaşamsal önemde görmedikleri hatırlanmalıdır. Artık aynı matematiksel terimle ifade edilen farklı şekillerin dünyasındayız. ...Daha Platon'dan başlayan bir düşünme biçimini ortadan kaldıracak bir değişimdir bu.” Gerçeklik ve varlık anlayışları ise sabit ve sürekli biçimde ele alınmaktan uzaklaşmakta; bunun yerine, Vattimo’nun (Tanalı, 2000) ifade ettiği üzere, birer ‘olay’ olarak düşünülmektedir. Bu yaklaşımda, onların sabitlenmiş ya da değişmez değil, aksine sürekli yeniden ve yeniden yorumlanan, açılan, yazılan ve inşa edilen olgular olduklarını öne sürmektedir.

³ Bu ifade, kanıtlanmamış olmakla birlikte tarihi olarak Aristoteles’e atfedilir. Aristoteles, *Metaphysics* adlı eserinde benzer bir düşünceyi şu şekilde ifade etmiştir: “Bütün şeylerde... bütün, bir yığın olmanın ötesinde bir şeydir” (Aristoteles, 2010).

Şekil 2.2 Kartezyen / Bütüncül yaklaşım karşılaştırması (Capra'dan (1996) temel alınarak yazar tarafından üretilmiştir.)

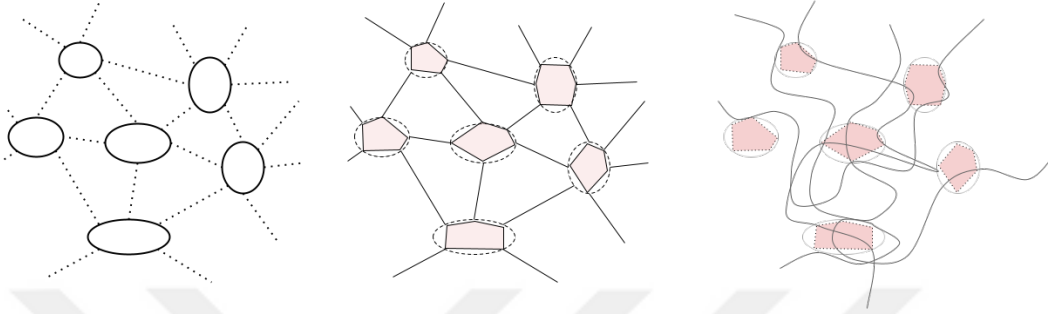
Popper ise (2002; Kömez, 2017, s.177), iki türlü bütünsellikten bahsetmektedir: “(a) bir şeyin tüm özelliklerinin ya da yönlerinin ve özellikle bileşen parçalar arasındaki tüm ilişkilerin toplamı olarak görenler ve (b) söz konusu şeyin belirli özel özellikleri veya yönleri, yani onu yalnızca bir yığın yerine organize bir yapı gibi görünmesini sağlayanlar.” Popper, (b) önermesindeki bütünü, Gestalt psikolojisi ve bütün anlayışının özelliklerini yansıttığını ve bunun, (a) anlamındaki bütün anlayışına kıyasla tercih edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu tezin bakış açısındaki bütünsellik kavrayışı, (a) önermesine daha yakın bir konumlanma gerektirmiştir. Çünkü, “bağlam” a bir ‘organize bir yapı’ olarak yaklaşmak, onu kapsadığı ilişkilerin yalnızca görünür olanlarına ve yalnızca nedensellik ilkesine dayanarak tekilleştirme edimine işaret etmektedir. Erkenez (2016, s.11) de tamamladığı doktora araştırmasında benzer bir konumlanmaya sahiptir: “İlişkiler vardır. İlişkinin olmaması durumu sisteme aşkınlık atfeder. Nedensellik içerisinde ilişkiler ve ihtimaller gerçekleşir. Bu çalışmanın pozitivist yönüdür. Ancak öngörülemeyen özellikler (İng. emergent properties) önemlidir. Çünkü unsurların fonksiyon ve taşıdıkları ilişkiyel kapasite öngörülemeyen özellikler ile

bağlantılıdır.” Bu yorum, tartışma eksenini, nesnelere ve ilişkilere kaydırmakta olup; bütüncül bakışın, Kartezyen kavrayışa göre yalnızca nesnelerin çevresinden soyutlanmış bilgisine değil, olası yeni ilişkilerle, anlamlara işaret eden esnek, çoğul bilgisine ulaşma arayışında olduğu çıkarımını mümkün kılar.

2.2 Nesne Odaklı Yönelimden İlişki Odaklı Bakış Açısına

"Evrendeki hem somut hem de soyut şeyleri ayrı ve bağımsız kümeler haline getirme eğilimi fazlasıyla yaygındır. Oysa, her şey doğası gereği birbiriyle ilişkili ve bağlantılıdır." Ada Lovelace'a ait (Dotson, 2022), kendi zamanına göre oldukça kapsayıcı ve derinlikli olan bu saptama, bugün içerisinde bulunduğumuz çağın eğilimlerini de yansıtmaktadır. 21. yüzyıl düşünürleri, bilim ortamında büyük etki yaratan düşünce ortamının, çözümlemeyle (analizle) anlaşılamayacağını; parçaların özelliklerinin, kendine özgü nitelikleri ile değil; daha büyük bir bütün içerisindeki yerleri / yerleşimleri ve ilişkisellikleri içerisinde değerlendirilebileceğini belirtmektedirler. Benzer şekilde ilişkiisel düşünce, indirgemeci yapı blokları yerine bir bütünü oluşturan temel ilkeler üzerine odaklanmaktadır. Newton'cu fiziksel kavrayışın alternatifi olarak düşünülebilecek kuantum fiziği ve görelilik kuramı da benzer bir kavrayışa işaret etmektedir. Kuantum fiziği, parçacıkların davranışlarını ve özelliklerini yalnızca kendi iç dinamikleriyle değil, aynı zamanda çevreleriyle etkileşimleri üzerinden anlaşılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Einstein'ın görelilik kuramı ise zaman ve mekânın mutlak olmadığını, kütle ve enerji gibi faktörlerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşımlar, pre-modern ve modern düşüncenin temel taşlarını sarsarak, şeyleri anlamak için yalnızca bağımsız nesnelere odaklanmanın artık yeterli olmadığını düşündürmektedir. Kuantum kuramına göre hiç parça yoktur; başka bir ifadeyle her şey hem parça, hem bütün, hem her yerde hem de hiçbir yerde değildir (Cushing, 2003). Bu açıdan Kuantum kuramının parça ile modeli (bütünü) bir tuttuğunu söylemek olası olup; geleneksel anlamda parçadan bütüne dönüşüm, bu kuramda nesnelerden ilişkilere dönüşüme işaret etmektedir. Parçadan çok ilişkiye odaklanma yaklaşımını Capra (1996; s.39) şu sözlerle, sistem düşüncesi kapsamında aktarmaktadır: "Bu dönüşüm bir bakıma bir şekil /zemin dönüşümüdür. Mekanik düşüncede dünya nesnelerin toplamıdır. Bunlar elbette birbirleriyle etkileşirler ve aralarında ilişkiler vardır. Fakat ilişkiler ikincildir. Sistem görüşünde ilişkilerin kendileri, daha büyük ağlarda yuvalanmış

ilişkiler ağı olarak görülür. Sistem kuramında ilişkiler birincildir. Görülebilen nesnelerin ve modellerin sınırları ise ikincildir.” Bu ifade, çağın paradigmatik dönüşümünde önemli bir kırılma olarak görülebilir. Geleneksel bilginin nesnelerden köken alması, yerini önce ilişkilere ardından da ilişkilerin değişkenliğine odaklanmanın yolunu açmaktadır.

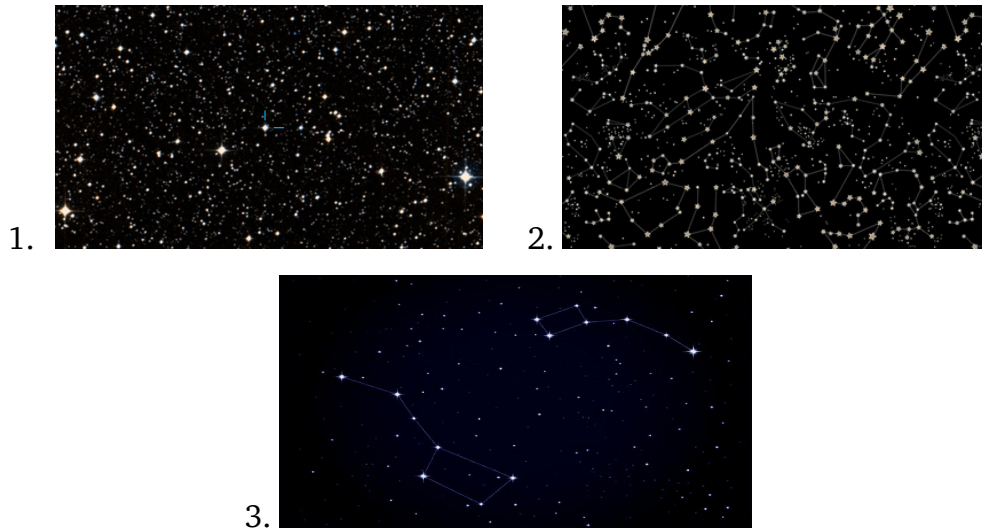

Şekil 2.3 Odağın nesneden sabit ve değişken ilişkilere kayma durumu (Capra’dan (1996) temel alınarak yazar tarafından üretilmiştir.)

Şekil 2.3’te odağın nesnelerden ilişkilere ve ardından ilişkilerin değişken doğasına kayması diyagramatize edilmiştir. Bu diyagramda dikkat çekici nokta temsil edilen nesneler ve ilişkiler ağında organizasyon örgüsünün (örüntüsü)⁴ kendini oluşturan kavramların ve modellerinin çok boyutlu bir ağı olarak betimlenmesine olanak tanınmasıdır. Ağı oluşturan söz konusu kavram ve modellerin hiçbirisi bir diğerinden daha öncelikli ya da üstün değildir. Capra (1996, s.83) mimarlık alanına da uyarlanabilecek bu bütüncül kurguyu şu sözlerle ifade etmektedir: “Canlı sistemlerin kapsamlı bir kuramı için anahtarın şu çok farklı iki yaklaşımın sentezinde yattığını iddia edeceğim: maddenin (İng. matter) araştırılması ve desenin (İng. pattern) araştırılması.” Capra, maddenin araştırılmasında şeylerin ölçülebilir niteliklerine odaklanıldığını; bununla birlikte desenlerin ise ölçülemez şeylere referans verdiğini ve haritalanmalarının gerekli olduğunu dile getirmektedir. Söz konusu haritalama edimi ise, ilişkilerin konfigürasyonuna dayanmaktadır. Ek

⁴ Burada yer verilen “organizasyon örgüsü (örüntüsü)” aslında, bir sistem ya da yapıdaki öğelerin birbirleriyle kurdukları çoğunlukla düzenli ilişkiler ve bu ilişkilerden doğan işlevsel yapıyı ifade eder. Bu terim, hem fiziksel hem de soyut sistemler için kullanılabilir ve bir organizasyonun temel yapısını ve işleyiş mantığını açıklamada önemli bir araçtır. Ancak bu tez kapsamında organizasyonların, değişken bütünseller olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle organizasyonlar içerisindeki örüntüler, zaman zaman tekrar etseler ve bir mantık kapsamında değerlendirilebilir olsalar dahi bu, her zaman tekrar edecekleri anlamına gelmemektedir. Böyle bir kavrayış, organizasyonları zamansal ve uzamsal olarak değişen örüntülerle ilişkilendirmeyi mümkün hale getirmektedir.

olarak, bir yapı niceliklere dair bilgiyi içerirken, o yapıyı kuran desen niteliklere dair bilgi taşımakta olup; canlı ve cansız aktörleri kapsayan herhangi bir sistemin organizasyon deseni, sistemin temel özelliklerini belirleyen bileşenleri arasındaki ilişkilerin düzenlenişi olarak değerlendirilmektedir. Bu noktadan hareketle — bir önceki bölümde yer verilen bisiklet metaforuna benzer şekilde — araştırma kapsamında sorunsallaştırılan bağlam ve bağlamsallaşma ilişkisi samanyolu ve takımyıldızı metaforu üzerinden açıklanabilir. Bu benzetimde bağlam, çok sayıda farklı nitelikte bağlamsal dinamik ile kurulan devingen ağısı bir yapı olarak görülmektedir. Benzeşimde bu ağısı yapı, Samanyolu'nun Şekil 2.4'te yer alan ilk görseli ile temsil edilmiştir. Ancak bu ağısı yapının düzenli bir kurgusu — en azından geleneksel olarak doğrusal neden sonuç diyalektiği içerisinde anlaşılabilir basitlikte — bulunmamaktadır. Dinamiklerin bağlam içerisindeki mevcut ilişkileri dönüştürmesi ve yeni ilişkileri ortaya çıkarması olasıdır. Bağlamın kapsadığı dinamikler arasında yeni ilişkiler (doğrudan / görünür, dolaylı / görünmez) kurulur ve bu ilişkilerin sonucunda bağlamsallaşma olgusu ortaya çıkar. Bu durum Şekil 2.4'ün ikinci görselinde aynı düzlem üzerinde çok sayıda takımyıldızının (İng. constellation) eş zamanlı olarak belirmesi ile benzeştirilmiştir. Buradaki dikkate değer nokta bağlam ağı içerisinde kurulabilecek sonsuz sayıda ilişki örüntüsünün ve deseninin varlığıdır. Değiştirilen, değişen ve yeni ilişkiler kuran her dinamik, bağlamsallaşma sürecini de etkilemektedir.

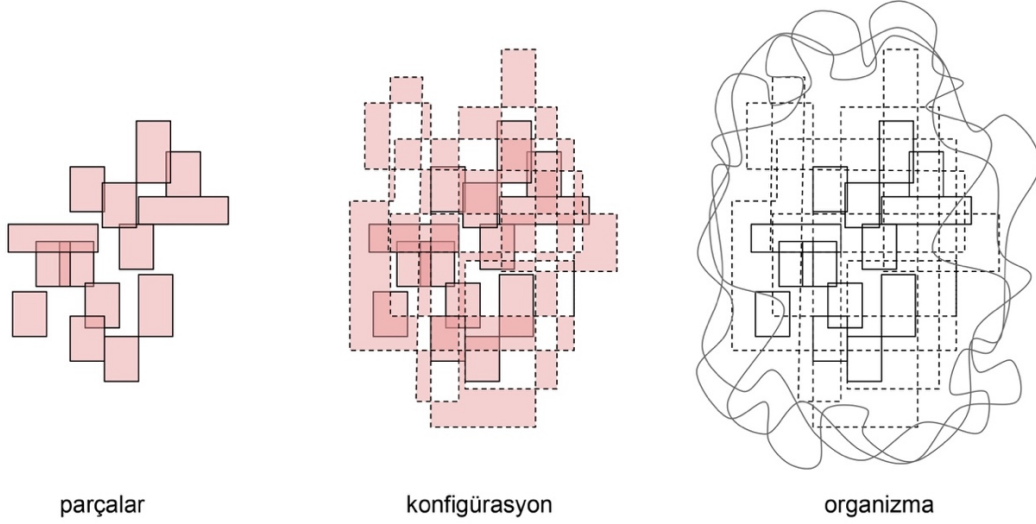
Şekil 2.4 Takımyıldızı metaforu üzerinden bir bütün olarak bağlam içerisindeki örüntüler ve desenler

Bağlam irdelenirken iki temel araştırma yaklaşımının benimsenmesi olasıdır. Bu yaklaşım çeşitliliği bir araştırmanın sistemsel ya da parçacıl (İng. atomic) kavrayışa sahip olması ile ilişkilidir. Çağın bütüncül olarak değerlendirilebilecek derin çevrebilim yaklaşımı, bilinçli veya bilinçsiz tüm şeyi çevreden / ortamdan ayırmaz. Dünyayı ise ayırık nesnelerin toplamı değil, aksine birbirlerine bağlı, etkileşimli bir olaylar ağı olarak görme eğilimindedir (Capra, 1982). Derin çevre kuramında olduğu gibi odak mekanistik görüşten sistem düşüncesine dönüşürken, odak parçalardan bütüne ve bütünü oluşturan gerilimlere kaymıştır. Buradaki odağa dair değişim, paradigmatik bir dönüşüme yol açmakta; bütün irdelenirken parçalar ve bir araya geliş hal ve biçimleri olan konfigürasyon ve organizasyonu (bu tez kapsamında ise bağlamı) oluşturan şey olarak değerlendirilmektedir (Şekil 2.5).

Capra (1996; s.29), bir organizasyon içerisinde yer alan karmaşıklık düzeylerinin varlığının ve her bir düzeyde (bu düzey zamansal ve uzamsal olarak da pek tabi düşünülebilir) farklı yasaların hakimiyeti anlamına geldiğini belirtmektedir: “Gerçekten, düzenli (İng. organized) karmaşıklık kavramı, sistem odaklı yaklaşımın temel bileşenlerindendir. Her karmaşıklık düzeyinde gözlenen olaylar ve durumlar, bir alt düzeyde olmayan özellikler gösterir.” Capra’nın sistemler içerisinde yer alan karmaşık düzeylerle ilgili yaptığı bu saptamanın, bütünü oluşturan farklı bağlam dinamiklerinin bir araya gelişleri ile ilişkilendirilmesi olasıdır. Bağlamın bir ağ olduğu varsayımında, ağı var eden olayların ne yalnızca bağlam içerisindeki parçalar, ne de bu parçalar arasındaki ilişkiler olduğu; ancak bu ikisinin birlikteliğinden ortaya çıkan devingen bir bütünsellik olduğu sonucuna ulaşılabilir. Şekil 2.5’te parçalar, bağlamsal dinamiklere referans verirken; konfigürasyon, dinamikler arasındaki bağlar ve ilişkilene hallerine referans vermektedir. Bu ilişkilene sonucunda katmanlar oluşmakta; çakışan katmanların ise örüntüler oluşturarak organizasyonu⁵ yani ağı bir yapı olan bağlamı kurmakta olduğu düşünülmektedir. Sistem görüşüne göre, bir organizasyonun, katmanlı yapının veya canlı bir organizmanın kendine özgü nitelikleri, hiçbir parçasında tekil olarak bulunmayan ancak bütünde olan özellikleri ile ilişkilendirilerek, bu niteliklerin ortaya çıkması parçalar arasındaki etkileşimler ve ilişkilere

⁵ Burada yer alan “organizasyon” kavramı kararlı ve statik bir yapıya işaret etmemekte, aksine parçalar, desenler ver örüntülerle birlikte zamana ve uzama bağlı, sürekli yeniden kurulan bir ilişkiselliğe referans vermektedir.

bağlanmıştır. Sistem düşüncesinin bu yaklaşımı onu, yapısalcı kavrayıştan ayırmaktadır. Bütünü oluşturan nedensellikleri ve bütün içerisindeki işleyişleri kavramayı amaçlayan bu görüş, bir organizasyonun elemanlarına ayrılarak irdelenmesinin organizasyonun ‘öz’ünü yok edeceğini varsaymaktadır.

Şekil 2.5 Ağsı bir organizasyon olarak bağlamın parça ve konfigürasyon ile ilişkisi (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

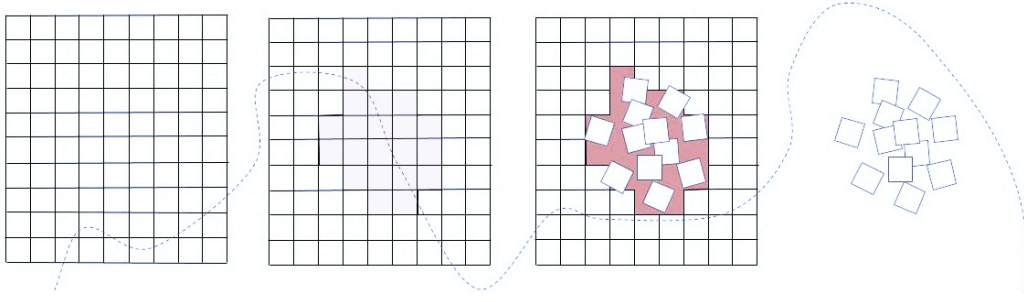
Bağlam kavramına ise böyle bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşmak bağlamı daha ilişkisel ve kavramsal olarak görmeyi mümkün kılmaktadır: “Sistem düşüncesi “bağlamsaldır” ve analitik düşüncenin tersidir. Çözümleme, bir şeyi anlamak için ayrı olarak ele alınmasına odaklanırken; sistem düşüncesi, şeyi daha büyük bir bütünün bağlamına yerleştirerek ele alınmasını önceler. Bu kavrayışta dünya, olayların karmaşık bir dokusu (İng. pattern) olarak belirmektedir. Bir dokuda farklı türlerdeki bağlantılar yer değiştirir, çakışır veya birleşir; böylece bütünün dokusu belirir” (Capra, 1996; s.32). Sistem kavrayışı üzerine temellenen yaşamın örgüsü / örüntüsü (İng. web of life) kuramında yer alan “ortaya çıkanlar” kavramı, bağlam kavramı ile de ilişkilendirilebilecek bir potansiyele sahiptir: Sistemlerde örüntüyü oluşturan desenlerin, ilişkilerin farklı düzeyleri ile oluştuğu düşünülmektedir. Bu kavrayışta örüntünün farklı düzeydeki sistemlerin birleşimi olan bir bütün olduğu; sistemlerin de benzer şekilde farklı düzeylerde kurulan ilişkiler ile ‘ortaya çıkan’ özgün niteliklerin organizasyon deseni olduğu vurgulanır. Bu kapsamda, bağlamsallaşma sürecinde bağlamın farklı etkenlerinin değişen düzeylerdeki ‘ortaya çıkan’ ilişkiselliklerinden bahsetmek olasıdır. Bağlamın kavranabilmesi için, bu ilişkilerin izinin sürülmesi bir gereklilik olarak değerlendirilebilir.

Bogdanov (Gare, 2000) da canlı olarak değerlendirilebilecek sistemlerin dengeden uzak, ‘açık sistemler’ olduğunu savunmaktadır. Açık sistemlerin ‘canlı’ olarak değerlendirilmesinde ise sistemin canlılığını sürdürebilmesi için çevrelerinden sürekli madde ve enerji akışı ile beslenmeleri gereklidir. Ancak Bogdanov’un önermesinden öte, bağlamın bir içi ya da dışı olmamasının, onu kapsadığı her şeyle birlikte devingen bir yapı haline getirdiğini söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, bağlamın zaten bu madde ve enerji akışının toplamından oluştuğunu düşünmek olasıdır.

Nesnelerden ilişkilere doğru kayan paradigmanın etkisi, araştırmacının araştırılanla olan ilişkisine de etki etmektedir. Kartezyen görüşte gözlemci, bilimsel bilginin nesnelliğini sağlamak için yalıtılmış ve bağımsız olarak, tanrısal bir yere konumlandırılır. Bilimsel bilginin yeni paradigmasında ise bilme sürecinin anlaşılması için araştırmacının bir etken olarak görülmesi söz konusudur. Çünkü bu kavrayışta hiçbir ‘şey’in bağımsızlığı söz konusu olamayacağı gibi araştırmacının da yalıtılmışlığından bahsedilmesi olanaksızdır. Benzer bir konuma Ponty (2005 s.33) de vurgu yapmıştır: “Egemen bir zihin ile Decartes’ın ünlü çözümlemesindeki balmumu parçası arasındaki gibi mesafeli bir tahakküm ilişkisi yok, daha belirsiz bir ilişki var; kendimizi şeylerden ayrı ve saf bir zekâ gibi, şeyleri de her türlü insanca özellikten yoksun saf nesneler gibi görmekten bizi alıkoyan baş döndürücü bir içli-dışlılık var.” Söz konusu bu içli dışlılığın akışkan ve çok boyutlu ağı yapılanması düşünüldüğünde araştırmacının da bu ağın bir parçası olduğunu düşünmek olağandır. Liberman (2019) ise nesnelerden ilişkilere doğru evrilen kavrayışa, özne – nesne diyalektiği üzerinden yaklaşmaktadır. Ona göre bir konfigürasyonu mümkün kılan ‘intra-aksiyon’ olarak tanımladığı özne ve nesne arasında kurulan ilişkiler ve bu ilişkilerle oluşan fenomenlerdir. Bu kavrayış da yine bilginin ilişkiselliğine işaret etmektedir: “Konumlandırılmış bilgiler (İng. situated knowledges), bilginin nesnesinin bir ekran, bir zemin ya da bir kaynak olarak değil, bir aktör (İng. actor) ve ajan (İng. agent) olarak düşünülmesini gerektirir. ...Bu dünya kavrayışı, bedenlerimizi, kendimizi ve çevremizi içerir; karmaşık, yaşamı sürdüren bir ağda iç içe geçirmeye çalıştığımız her şeyi kapsar.” Burada yer verilen tüm aktarımlar ışığında, nesne odaklı düşünceden ilişki odaklı bakış açısına geçişin, içerisinde bulunduğumuz çağın en belirgin düşünsel değişimlerinden birini temsil etmekte olduğunu söylemek olasıdır.

2.3 Hiyerarşik Yapılardan Heterarşik Olasılıklara

Hiyerarşik yapılar, güç ve bilgi akışının merkezi şekillerini oluşturan tahakküm temelli kurgulardır. Tarih boyunca toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel sistemlerin temel organizasyon biçimi olarak varlık gösteren hiyerarşik yapıların kapsadığı sınıflar birbirinden ne kadar ayrışık dursa da sınıf içi benzeşimler belirgin olup; bir sınıf kendi anlamını bir diğer sınıfın egemeni olma durumu üzerinden tanımlar. Hiyerarşik yapıların gerek bilgi üretiminde gerekse toplumsallığın sürdürülebilirliğinde ciddi sınırlamalar getirdiği günümüz entelektüel ortamında ifade edilmektedir. Bu sınırlamalar, hiyerarşilerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan merkeziyetçilik, güç yoğunlaşması ve farklı gruplar / sınıflar arasında eşitsizliklerle doğrudan ilişkilidir. Hiyerarşik sistemlerin, genellikle yeniliği ve değişimi engelleyen yapısal katılıkları nedeniyle, dinamik ve heterojen süreçlere ihtiyaç duyulan bir çağda yeterince işlevsel olamayacağı açıktır. De Landa (2006) dünyanın son üç yüz yılda hiyerarşik yapıların neden olduğu homojenleşme sürecinin sağlıksızlığına (biyoloji, dil, sosyoloji ve ekonomi alanları başta olmak üzere), vurgu yaparak heterojenlik ihtiyacını gündeme getirmektedir: “...Kestirme terimlerle ifade edersek, dünya o kadar katmanlı hale geldi ki, tek çıkış yolu onu katmansızlaştırmak” Ancak burada, çalışmanın kavramsal yaklaşımı doğrultusunda sorun, bağlam içerisinde katmanların olmasından ziyade; bu katmanların sabit, geçişsiz ve hiyerarşik olarak değerlendirilmeleriyle ilgilidir. De Landa (2006)’ya göre homojenliğin büyük ölçüde arttığı bir dünyada, heterojenliğin neredeyse hastalık, ya da en azından halledilmesi gereken bir sorun olarak addedilir hale gelmektedir. De Landa’nın (2006) belirttiği gibi, hiyerarşik düzenlerin yarattığı katılık, farklı katmanlar arasında geçişkenlik sağlayan bir yapıdan ziyade, bir statik tahakküm alanı yaratmakta ve böylece çeşitliliği ve özgünlüğü bastırmaktadır. Bu noktada heterarşinin, sınırlamaların yarattığı tahakküm yapılarını bozuma uğratabilecek bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Heterarşik düzenler, farklı bileşenlerin eşit düzeyde etkileşimde bulunabildiği, hiyerarşik olmayan, yatay organizasyonel yapılarıdır. Bu sistemlerde güç ve bilgi, merkezi bir otorite yerine çoklu aktörler arasında dağılır ve böylece daha esnek ve dinamik bir düzen oluşturur. Bu durum bir anlamda düzenli, kararlı ve bitmiş yapılardan, düzensiz, kararsız ve eksilteli oluşumlara doğru akışa işaret etmekte olup; bu akış, Şekil 2.6’da diyagramatize edilmiştir.

Şekil 2.6 Statik yapılardan olasılıklara geçiş (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Heterarşi, tek bir "doğru" ya da "üstün" çözümün olmadığı, çoklukların ve farklılıkların bir arada var olabileceği bir oluşum önermektedir. Bu bağlamda heterarşik oluşumlar, bilginin üretiminde, değerlendirilmesinde ve paylaşımında çoklu perspektiflere katkı sağlamaktadır. Benzer şekilde, bu oluşumlarda katmanlarla birlikte katmanlar arası örüntülerin sorunsallaştırılması gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. De Landa (2006) Deleuze ve Guattari'ye atıfla, heterojenliğin bir bütünün katmanları arasındaki ilişkiler üzerinden iki ekseninde geliştiğini ifade etmektedir: Yerleşme ve iç içe geçme. "Katmanlaşma ve katmansızlaşma bakımından insanlık tarihine damgasını vuran şey, ilerleme aşamaları değil, envaiçeşit malzeme birikimlerinin yan yana bulunmalarıdır; birbiriyle etkileşim içindeki bu birikimlerin geçirdiği katmanlanma ve katmansızlaşma süreçleridir" (De Landa, 2006). Bu açıdan katmanlara, katmansızlaşmaya, katmanlar arasında olanlara, birleşmelere ve ayrışmalara eş zamanlı / bütünsel olarak eğilmek, oldukça emek yoğun bir süreç olsa da çağın eğilimlerine etki eden gri alanları⁶ anlamak adına önemli görülmektedir.

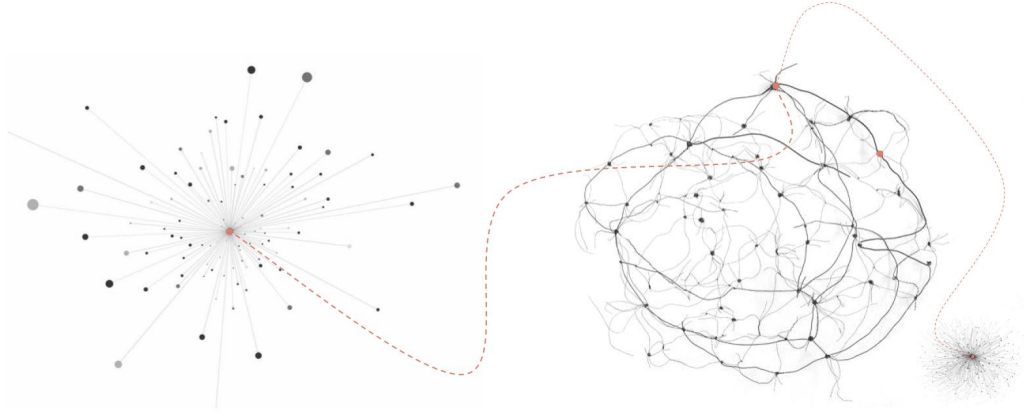
Benzer bir arayışın etkisi ile yürütülen yapıbozumcu sorgular ile hiyerarşik anlayış yerini, gri alanların genişlediği, sınırların bulanıklaştığı, giderek ağ temelli, dağıtılmış ve yatay ilişkilere dayanan oluşumlara bırakmaktadır. Ağsı yapılar, küresel bilgi akışını hızlandırmakla kalmaz, aynı zamanda gücün daha eşit bir şekilde dağıldığı olasılıklara işaret eder; böylece geleneksel otorite ve tahakküm

⁶ Burada yer verilen "gri alanlar" (Levi, 2002), keskin sınırlarla ayrılmış, net bir şekilde doğru ya da yanlış, siyah ya da beyaz olarak tanımlanamayan durumları, düşünceleri veya olaylara işaret etmektedir. Bu terim, içerisinde bulunulan çağın, karmaşıklığını, çoklu perspektiflerini ve kesinlikten uzak yapısını açıklamak için metaforik bir şekilde kullanılmış olup; çok katmanlı ve belirsizliklerle dolu ontolojik yapısını temsil etmektedir. Bu alanlar tez kapsamında önemli bir yere sahip olup, her türlü ayrımın ötesine geçerek, çoğulcu ve çok perspektifli düşünce biçimlerini desteklemesi bakımından önemli görülmektedir. Araştırmanın bakış açısına göre gri alanlar, bir sorun ya da engel değil; aksine, farklılıkları anlamak ve karmaşıklığı kucaklamak için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

yapıları sorgulanır. Bu durum, tartışma içeriğini yine yeniden parça ile bütün arasındaki konumlanmaya getirmektedir. Tanyeli'ye göre (2016) bir bütüne katılan her şey bütünün oluşması bağlamında aslidir; o parçalar tam da o biçimde olmasaydı bütün başka bir biçimde tezahür edecektir. Aksi şekilde bütünü oluşturan tüm parçalar hem asli hem de bütünü oluşturmak için vazgeçilebilir niteliktedir. Parçalar değiştikçe bütün de değişecektir. Parçaların bir önem hiyerarşisi içerisinde değerlendirilmediği böyle bir yönelimle hiyerarşik yapılanmaları sorgulamak mümkündür. Ona göre, önem-önemsizlik hiyerarşisi dizilimi yapanı ve düşüncelerini bireysel ve toplumsal ölçekte yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra, tüm hiyerarşi kurguları bir iktidarı tanımlar. “..Oysa biraz açık zihinli herkes kolayca bu gibi verili değerlerin (esasların) çağlar boyu olmak bir yana, aynı yer ve zamanda bile söz konusu olmadığını kolayca fark edebilir. Yaşam, kategorik sabitlenmelere sürekli direnir. Asli olanlar saptanamayacakları ve sabitlenemeyecekleri gibi, ikincil olanlar da belirlenemezler” (Tanyeli, 2016, s.104). Özellikle dijital etkileşimlerle birlikte, heterarşi kavramının giderek daha fazla önem kazanacağını söylemek mümkündür. Bilgi teknolojilerinin ve ağ temelli iletişim modellerinin ortaya çıkışı, geleneksel hiyerarşik yapılara meydan okunmasına ve böylece daha yatay, ağsı organizasyonlar öneren heterarşik sistemlerin arayışına zemin hazırlamıştır. Deleuze ve Guattari'nin (1987) "rizom" metaforunda olduğu gibi, heterarşi, tek bir köke dayanmayan, çoklu bağlantılar ve geçişler üzerinden tanımlanan bir yapıdır. Bu yapı, değişime açık, adaptif ve süreklilik içeren ilişkiler sistemini ifade eder. Rizom, –bir sonraki bölüm altında tartışmaya açılan– merkeziyetsiz yapıları anlamak için güçlü bir referans olup; başlangıç ve bitiş noktaları olmayan, sürekli genişleyen ve yeniden şekillenen ağsı örüntüleri olanaklı kılacak bir kavrayışı barındırmaktadır. Hiyerarşiden heterarşiye geçiş bu açıdan, belirgin bir paradigma kayması, bir bakış açısı dönüşümü olarak değerlendirilebilir. Bu dönüşüm, farklılıkların, eş zamanlılıkların bir sorun değil, potansiyel bir değer olarak görüldüğü, çeşitliliğin konumsal sınıflandırmalar yerine dinamik ilişkilerle bağdaştırıldığı bir eksene işaret eder. Böylece, asli olan ve ikincillerin olmadığı bir düşünsel kavrayışı olanaklı hale getirerek, merkezi düzenlerden ağsı örüntülere doğru uzanımın yolunu açar.

2.4 Merkezi Düzenlerden Ağsı Örüntülere

Hiyerarşik örgütlenmenin bir sonucu olan merkezi düzenler, güç ve kontrolün bir merkez etrafında yoğunlaştığı sistemlerdir. Bu sistemler, genellikle sabit bir otoriteye ve yukarıdan aşağıya iletişim akışına dayanmaktadır. Bilgi ve karar süreçlerinin tek yönlü akışı merkezi bir sistemin kararlılığını ve anlaşılmasını kolaylaştırır da esneklikten ve çoklu aktörlerin dinamik katkılarından yoksun bırakmaktadır. Ancak Castells'in (2000) "Ağ Toplumunun Yükselişi" metninde belirttiği gibi, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, merkezi sosyal, ekonomik ve kültürel yapıların temellerini sarsmaya başlamış ve bir paradigma dönüşümünü ivmelendirmiştir. Bu dönüşüm merkeziyetçi, tekil erk odaklı, hiyerarşik modellerin kısıtlayıcı yönlerini görünürleştirmiş, böylece daha bağlantısal, ilişkisel oluşumların yer almaya başladığı bir düşünce arayışına neden olmuştur. Aslında merkezi ve ağsı oluşumların bir diyalektik oluşturması yalnızca içerisinde bulunduğumuz bilgi çağına ait bir durum değildir. İnsanlığın, var oluşundan bu yana şeyleri ve şeyler arasındaki ilişkileri kavramak ve anlamlandırmak için sahip olduğu temel bir arzusun sonucu olarak süregelen bir süreçtir. Çağımıza özel olan durum, bu iki kavrayış ekseninin dahi birlikte var olma olasılığının sorunsallaştırılma edimidir. Ancak çağın düşünsel farkı bu merkezi oluşumların da sürekli dönüştüğü zamansal ve uzamsal olarak devindiğidir. Burada esas olan, değişim ve esnekliğin kendisidir. Bir şeyin herhangi bir zaman ve uzamda merkezi bir konumda olması, o kesitteki ilişkisel yoğunluğa işaret etmekte; ancak bu konumlanmanın sürekliliği anlamına gelmemektedir. Böyle bir merkezi konumlanma, konumlanan şeyin öz niteliğinden değil, onu görünür kılan ilişkilerin çokluğundan kaynaklanmaktadır. Şekil 2.7'de görselleştirilen bu bakış, ağsı oluşumları karakterize ederken, ağ içindeki şeylerin alt üst ilişkisini ise yadsıyarak; gücün ve bilginin merkezden çevreye doğru akışını değil, aynı zamanda ağ içerisindeki her düğümün eşit derecede önemli olduğu bir sistemin oluşumuna işaret etmektedir. Merkezi düzenlerden ağsı örüntülere geçiş, yalnızca güç ve bilgi akışının dinamiklerini değil, aynı zamanda anlamın üretiminde de dönüşümlere yol açmaktadır. Bu dönüşümlerden biri insanın merkezi konumunun tartışmaya açıldığı yaklaşımların etkisiyle gerçekleşmektedir.

Şekil 2.7 Merkezi, tekil odaktan, ağsı örüntülerin çoklu odağına (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

1980’lerin sonuna doğru, Bruno Latour, Micheal Callon ve John Law tarafından geliştirilen Aktör-Ağ Kuramı (AAK), sosyoloji alanının insan merkezli yapısına alternatif olarak, insan olmayan aktörlerin ilişkilerini içselleştiren bir önermedir. “Dünyayı, geleneksel sosyolojinin yaptığı gibi, ‘insan-öznenin etkinlikler alanı’ olarak tanımlamak yerine, insanlar (İng. humans) kadar insan-olmayanlara da (İng. non-humans) önem vererek, her ikisi arasındaki karşılıklı etkileşime, birbirlerini dönüştürme gücüne ve bir arada varoluşa dikkat çekmeye çalışır. İnsan olan ve olmayan aktörleri birbirlerinden yalıtılmış, iki özerk ontolojik kategori çerçevesinde tanımlamayı reddederek modern epistemolojinin üstesinden gelmeye çalışan AAK, gündelik yaşamda insan olan ve olmayan aktörlerin kesin çizgilerle birbirinden ayıramayacağı iddiasında bulunur.” (Çelikel ve Aydın, 2013, s.18). AAK, toplumsal yapıların irdelenmesinde, insanlar gibi bütünün içerisindeki tüm canlı ve cansız varlıkları birer aktif olarak değerlendirerek; bir toplum içerisindeki hiyerarşik ilişkileri, heterarşik bir düzleme aktararak, ‘toplumsal’ olan her şeyin ağ içerisindeki yeri üzerinden bir sorgu yürütmektedir. Bu açıdan, ilişkilerin merkeziliğine dikkat çekilerek, bir yapının veya sistemin yalnızca bileşenleri üzerinden değil, bu bileşenlerin birbirleriyle kurduğu ilişkiler aracılığıyla anlaşılabilmesi öne sürülmektedir (Latour, 2021). Bu bakış açısı, hiyerarşik yapıların sabitlik ve tahakküm eğilimlerine karşı, ağların dinamik, esnek ve kendini yeniden üreten doğasını vurgular. Latour, ağı iki şekilde ele almaktadır. Bunlardan ilki, çalışma ağları (İng. work-nets), diğeri ise (İng. net-works) ağ çalışmalarıdır. Kavramlardan çalışma ağları, aktif bir arabulucu olarak tanımlanırken; ağ çalışmaları istikrara kavuşmuş bir araçlar kümesi olarak tanımlanmakta olup; söz

konusu iki kavrayış, araştırma açısından da önemli görülmektedir. Latour'un önermesi üzerinden, bağlam kavramına iki şekilde yaklaşmak mümkündür. Bağlam, geleneksel / bitmiş, uyulması ya da yadsınması olası 'şey'lerin dışında bir 'olgu' olarak yaklaşıldığında ağ çalışması olarak tanımlanırken; iç ve dışın hepsini etkileyen, kapsayan ve onlardan etkilenen bir 'şey' olarak bağlamsallaşma üzerinden kavramsallaştırılırsa çalışma ağı şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda, tez çalışmasının savıyla uyumlu olarak bağlamın bir ağ çalışması şeklinde değerlendirilmesi uygun görülmektedir.

Ulus ötesi siyasi girişimler, küresel ekonomiler, yeni teknolojiler veya kentsel sosyal hareketler biçiminde olsun, ağlar yirmi birinci yüzyılın düşünce yaklaşımını biçimlendirmektedir. Şehirler, bölgeler, ülkeler ve kıtalar sabit mekânlar olarak değil; entegre gerçeklik ağlarıyla biçimlenen, hareket kazanan, akışkan ve tartışmalı manzaralar olarak deneyimlenmektedir. Ağlar, bir organizasyon biçimi, operasyonel bir politika ve üretken bir süreçtir. Bu düzeylerin tümünde ağlar, nesnelerin kendisinden çok, nesneler arasındaki ilişkileri ön plana çıkarır. Bir ağsı oluşumda, şeyleri birbirine bağlayan bağlantılar, süreçler ve eylemsellikler ile kurulur. Özneler aynı anda birçok topluluğa, dünya görüşüne ve ağa aittir ve bu durum, topluluğa kıyasla bireyin önemini öncelemektedir. Özellikle sanal ortamlar arasında kurulan bağlar aracılığıyla ise toplumsallık, "bedensiz dünyalarda bedensiz sosyal ilişkilere dönüşmüş durumda"dır. Meredith'in (2017,s. 171) ifade ettiği bu dönüşüm ilk bakışta olumsuz bir duruma işaret etse de, günümüzde bütüncül bir dünyanın parçalanması değil, zaten parçalanmış (ya da hep parçalı olan) ve çoklu sosyokültürel ağlarla örülmüş bir dünyaya katılım şekli olarak yorumlanmaktadır. Mörttenböck ve Mooshammer (2009, s.31) de ağsı oluşumların çağın paradigmasındaki etkilerinin açık olduğunu düşünmektedir: "Yeni milenyumun başında ağlar, dünyamızı nasıl organize ettiğimizi kavramamız üzerinde en etkili düşünce edimi haline gelmiştir: Ağlar, kültürel, ekonomik ve toplumsal güçlerin egemen yapılarında baskın rol oynamaktadır. Dijital çağın her yerde bulunan arzu nesnesi, ilişkilerimizi daha esnek hale getirme ve olanaklarımızı genişletme önermesiyle hislerimizi, düşüncelerimizi ve eylemlerimizi yönlendiren yeni bir güçtür." Mörttenböck ve Mooshammer (2009) etkinliği artan yeni ağ tabanlı durumu iki yönlü bir kılıç olarak yorumlarlar. Bu ikili hal bir yandan, dünyanın nesnelerden değil, ilişkilerden, süreçlerden ve dinamiklerden oluştuğu fikrine ve

“bölgesel harita” (İng. territorial map,) üzerindeki kontrolümüzün sona erdiğine işaret ekte olup; bu ilişkiler, yalnızca kontrol toplumunu sağlamlaştırmaktan öteye gitmeyen teknolojik ve siyasi araçlarla düzenlenmektedir. Yazarlara göre, bir değişken ağ geometrisinin içinde kolektif eylemin yapısal önkoşulları yatar. Ağlar, kapalı bir güç yapısı oluşturdukları için değil, dönüşüm olasılığı vaat ettikleri için çekici eylem ittifaklarıdır. Çalkantı anlarında, kolektif katılım ve değişim olasılıkları bulma umudunun birer kaynağı haline gelirler. Bu nedenle, ağ eylemi, pasif deneyim alanlarını direniş alanlarına dönüştürmeyi mümkün kılan hedeflerin ve bileşenlerin sürekli olarak yeniden gruplanması ve yeniden şekillendirilmesini temsil eder. Bu durumda, dönüşümün kendisi bir direniş alanı olarak kabul edilir. Ağ yaratımı, zorunlu katılımı, ağın bir araç değil kendi dönüşüm alanı haline geldiği bir kullanım biçimi olarak yeniden konumlandırır. Burada ‘ağ’ olarak yazarlar tarafından kavramsallaştırılan şey (Mörtenböck ve Mooshammer, 2009), bir oluşumun bağlantısallığı ile içerdikleri tarafından sürekli şekilde geliştirilen fikirler ve anlamlar arasında topolojik gerilimin kendisidir. Bu gerilimin ağı yapıların merkeziyetsiz özüne doğrudan bağlı olduğunu söylemek mümkün olup, belirsizliğin ve karmaşıklığın artmasına da neden olacağı varsayımında bulunulabilir. Ancak bu muğlaklık, temelde ağı bir oluşumun özüdür. Ağ, belirli bir düzen dayatmak yerine, olasılıkları açık bırakır ve çokluklar arasında sürekli bir müzakere alanı yaratır. Bu doğrultuda, merkeziyetsizlik bir sonuca değil, bir sürece; sabit bir yapıya değil, sürekli değişen ilişkilere işaret etmektedir. Bu durum çalışma kapsamında bağlam kavramının, bağlamsallaşma olgusu (var olagelmiş ve süregiden bir süreç) üzerinden sorunsallaştırılması ile örtüşmekte ve tezin temel savının nedensel arka planının oluşumuna katkı sağlamaktadır.

2.5 Paradigma Kaymasının Bağlam Üzerine Yansımaları

Günümüz dünya yapılanmasını etkileyen krizler, eşikler ve keşiflerin neden olduğu paradigma kayması, dünyaya ve onun içindeki varoluş biçimlerine daha bütüncül, ilişki odaklı ve heterarşik bir bakış açısıyla yaklaşan düşünsel eksenlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, disiplinler arası ve ötesi bilgi üretim alanlarının gündeme taşınmasının yanı sıra, disiplinler bilginin sınırlarını genişletmeye yönelik yeni ve çoklu yolların araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Disipliner bilgi sınırlarının genişletilmesi, mevcut ve yerleşik kavramların farklı

perspektiflerden yeniden tartışmaya açılması yoluyla, diğer bilgi alanlarıyla melezleşen üretim süreçlerini mümkün kılmaktadır. 21. yüzyılın bir kırılma eşiğinde durduğu söylenebilir. Çağın henüz ilk çeyreği tamamlanmadan, değişim hızının gözle görülür biçimde ivmelendiği, bu ivmelenmenin de dünyanın algılanma biçimlerinde belirgin dönüşümler yarattığı dikkat çekmektedir. Siyah ve beyazın kesin hâkimiyetinin zayıfladığı; bunun yerine gri alanların, melez yapıların ve aradalıkların belirleyici olduğu yeni bir düşünsel iklim şekillenmektedir. Bu değişim yalnızca yaşam pratikleri, değer yargıları ve davranış örüntülerini değil, aynı zamanda kavramların çözülerek yeniden anlamlandırılmasını da beraberinde getirmektedir. Tüm kavramlar gibi, bu araştırmanın öznesi olan bağlam kavramı da bu dönüşümlerden etkilenmektedir.

Nesnelerden ilişkilere, hiyerarşik yapılardan çok merkezli yapılara, süreklilikten kesitlere ve sekanslara yönelen düşünsel kaymalar, indirgemeci ve doğrusal yaklaşımların ötesine geçerek mimarlık alanında bağlam kavramının geleneksel kavrayışının yeniden sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda kurulan çerçeve uyarınca ele alınan dört temel eksen üzerinden değerlendirilen paradigma kayması, çağdaş mimarlık ortamındaki eğilimlerin daha iyi anlaşılması ve mimarlık disiplini özelinde bağlam kavramının yeniden kavramsallaştırılması için kuramsal bir altyapı sunmaktadır.

Kartezyen düşünceden bütüncül kavrayışa geçiş, bağlamı sabit koşullardan ibaret gören alışkanlıkların sorgulanmasının önünü açmakta; bağlamsal düşünüşü, öğelerin karşılıklı etkileşimi üzerinden şekillenen bir yapı olarak ele alma yönünde bir dönüşüm başlatmaktadır. Bu yaklaşımda bağlam, durağan bir arka plan değil; farklı dinamiklerin sürekli etkileşimi sonucu oluşan hareketli bir yapı, dönüşen ve gelişen bir örüntü olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bölümde ilk yanal ekseni oluşturan söz konusu yönelim, bağlam kavramını içerdiği öğelerle birlikte ve öğelerin bütüne, bütünün de öğelere etkisi üzerinden ele alarak sorunsallaştırmaktadır. Bu yaklaşım, bağlamın salt çevre ya da arka plan olmaktan çıkarılarak, öğeleri arasındaki etkileşimler aracılığıyla şekillenen ağısı bir yapı olarak anlaşılmasını olanaklı kılmaktadır. Böylece sabit ve dışsal koşullar bütününe indirgenen bağlam algısı yerine, bağlamın içkin nitelikleri ve karşılıklı ilişkileri aracılığıyla kavranması, çağın paradigmatik yönelimleriyle örtüşen bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.

İkinci yanal eksen, nesne odaklı yaklaşımdan ilişki temelli bakışa geçişi temsil etmektedir. Bu yönelim, nesneleri yalnızca kendileriyle değil; içinde yer aldıkları bağlamsal örgüler ve diğer unsurlarla kurdukları çok katmanlı ilişkiler üzerinden değerlendirme olanağı sunmaktadır. Bu bağlamda, bağlam kavramı da yalnızca fiziksel ve görünür bileşenlerin oluşturduğu edilgen bir zemin olmaktan çıkarak; anlamların, deneyimlerin ve karşılıklı etkilerin hem doğrudan hem dolaylı, hem görünür hem de görünmez bağlarla kurulduğu devingen bir etkileşim alanı olarak yeniden yorumlanmaktadır. Özellikle zaman ve uzamın değişken boyutlarıyla birlikte ele alınması, bağlamın daha karmaşık ve geçirgen bir yapıda düşünülmesini olanaklı kılmaktadır.

İlişkisel yönelimi odağa alan üçüncü eksen, hiyerarşiden heterarşiye geçişi vurgulamakta ve düşünsel bir paradigma kaymasını tetiklemektedir. Bu geçiş, farklılıkları ve eşzamanlılıkları birer sorun değil; potansiyel değerler olarak ele alan, çeşitliliği sabit sınıflandırmalar yerine ilişkisel düzlemlerde anlamlandıran bir anlayışa işaret etmektedir. Bu yönelimin bağlam kavramı üzerindeki etkisi iki temel düzeyde açığa çıkmaktadır: İlki, bağlamın artık sabit hiyerarşik kurgularla değil; öğeleri arasındaki sürekli devinimle şekillenen, heterarşik ve çoğul bir yapı olarak ele alınmasını sağlamasıdır. İkincisi ise, bağlamı asli ve ikincil ayrımı üzerinden tanımlamaktan uzaklaşarak, tüm bileşenlerin etkileşim içindeki konumlarıyla değerlendirilmesini olanaklı kılmasıdır. Bu yaklaşım, bağlamın merkezi bir otorite tarafından tanımlanmadığı; aksine, çeşitli bağlamsal dinamikler arasındaki çok yönlü ilişkilerle kurulan bir örüntü olarak düşünülmesini mümkün kılmaktadır.

Son ve belki de en kapsayıcı ekseni oluşturan düşünsel dönüşüm, merkezileşmiş yapılardan ağırsı örgütlenmelere geçiştir. Bu yönelim, bağlamı çizgisel, eş-zamanlı ve yalnızca görünür ilişkilerle tanımlamaktan çıkararak; çok merkezli, çok yönlü ve süreklilik taşıyan bağlar ağı içinde konumlandırmayı önermektedir. Bu anlayışa göre, bağlam yalnızca çevresel verilerin bir yansıması değil; kullanıcı hareketleri, geçici kullanımlar, kültürel konumlanmalar ve dolaylı etkileşimler aracılığıyla her an yeniden kurulan bir yapı olarak ele alınmaktadır.

Aktarılan dört düşünsel dönüşüm ekseni, bağlam kavramının artık statik, ölçülebilir ve tekil bir yapı biçiminde değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bağlamın katmanlı, değişken ve etkileşimsel bir alan olarak yeniden tanımlanması, mimarlık kuramında yalnızca kavramsal bir açılım değil; aynı

zamanda içeriksel bir dönüşüm sürecini de beraberinde getirmektedir. Bu düşünsel zemin, bağlamın mimarlık kuramı içinde yeniden ele alınmasına yönelik tartışmalar için bir başlangıç noktası sağlamaktadır.

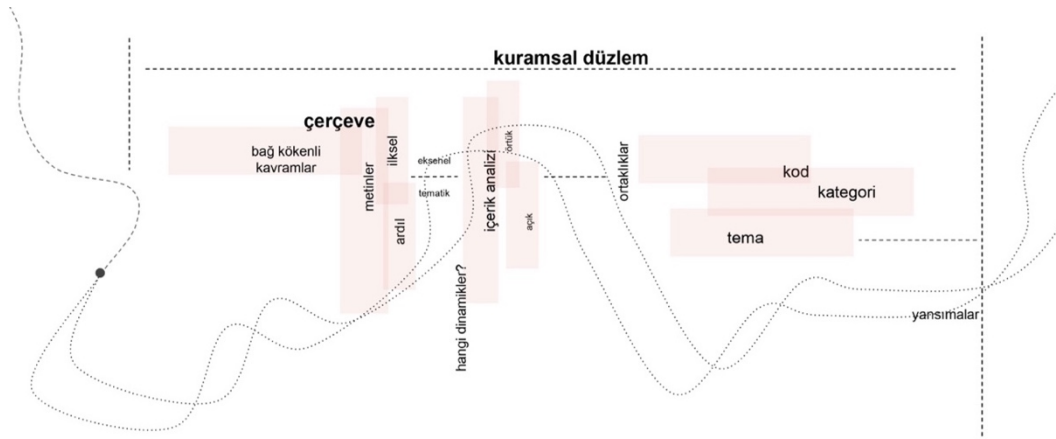
Mimarlık gibi dönüşüm süreci görece yavaş ilerleyen bir disiplinde, ‘bağlam’ gibi çoğu zaman alışlagelmiş, yerleşik ve genel geçer kategorilerle tanımlanan kavramların sorgulanması, farklı bakış açılarıyla yeniden ele alınması elzem görülmektedir. Bu çalışmada da bağlam, bu nedenle, mimarlık disiplini açısından güncel bir tartışma başlığı olarak konumlandırılmış ve daha kapsayıcı bir kavramsal düzlem olan ‘bağlamsallaşma’ üzerinden ele alınarak yeniden tartışmaya açılmıştır. Bu yaklaşımın, bağlamın alternatif bir kavramsallaştırması ve mimarlık kuramı içinde kapsayıcı bir kurgu olarak değerlendirilmesine katkı sunacağı öngörülmektedir. Araştırmanın bir sonraki bölümünde, aktarılan paradigma kaymasının oluşturduğu düşünsel arka plandan hareketle, araştırma eksenini, mimarlık alanına çevrilmiş ve bağlam kavramının mimarlık disiplindeki içeriğine odaklanılmıştır.

3

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ÇOKLUK OLARAK BAĞLAM

Bağlam gibi karmaşık bir kavramı yeniden kavramsallaştırabilmek için, öncelikle onun yerleşik ve kanıksanmış tüm boyutlarının, ele alındığı kuramsal çerçeve içerisinde kapsamlı biçimde sorgulanması ve irdelenmesi gerekmektedir. Bu gereklilik, kavramı alışıldık tanımların ötesinde ele alarak; zaman içinde edindiği anlam katmanlarını çözümlemeyi ve bu katmanların hangi epistemolojik yaklaşımlar doğrultusunda inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlayan daha kapsamlı bir anlamlandırma sürecini de beraberinde getirmektedir. Val Warke (1996, s.11), bağlamın anlamının ancak, özgün metnin söylemsel yapılarının bir kısmını paylaşan başka bir anlam sisteminin üretilmesi ile yeterince açığa çıkarılabileceğini öne sürmektedir. Ona göre, bağlam asla tamamen nihai bir duruma ulaşamaz ya da bağlamsal bir anlam hiçbir zaman tam olarak belirlenemez: “Bağlam, huzurlu ve sıcak olamaz. İçine kıvrılıp rahatça ölünecek bir yer değildir. Bu anlamlar teması, yalnızca sürekli bir söylemin—yani daha fazla anlama arzusunun ve önerisinin—amaçlandığı ve talep edildiği özel türdeki diyaloglarda ortaya çıkar. Bu tür bir diyalog, bağlamın sürekli olarak yeniden şekillenmesini ve anlamın dinamik bir şekilde evrilmesini sağlar.” Benzer şekilde Hinton (2014, s.3) da bağlam gibi bir konuyu hızlı ve kolayca çözmemizi sağlayacak basit bir yolu olmadığını dile getirmektedir: “Kendimizi kandırmayalım; bağlam karmaşık, zor ve tuhaf bir konudur. Doğası gereği her şeyle ilgilidir. Eğer bir şey her şeyle ilgiliyse, onu nasıl anlamaya başlayabiliriz ki? Onu yakaladığımızı düşündüğümüzde ve içini açmaya çalıştığımızda, karşımıza sadece daha fazla bağlam çıkar gibi görünür. ...Bağlam kayar ve dans eder, elinizden kayar gider. Gizemini korur, ama her gün onunla yüzleşmemizi talep eder. ...Yine de bazı açılardan, bağlam o kadar da anlaşılabilir değildir, çünkü bir andan diğerine onu gördüğümüzde tanırız. Bir şeyin başka bir şeyle ilişkisini anlamaya çalıştığımızda, onun bağlamını anlamaya çalıştığımızı söyleriz.” Bu açıdan bağlamı anlamak ve

yeniden kavramsallaştırmak temelde yeni bir irdeleme ve ilişkilendirme edimi gerektirmektedir. Söz konusu irdeleme, irdelenen şeyin bilindik / görünür izleri üzerinden bilinmez / görünmez olana ulaşma çabasıdır. Burada yer alan iz sürme edimi, bir yol arayışı olup; araştırmacının kendinden önce yürünmüş, ‘iz’leşen doğrultuları gidiş yolunda keşfetme ve dönüş yolunda kendi ‘iz’ini üretme sürecidir. İz sürme zamansaldır. Araştırmanın zamanı kadar araştırılanın da zamansallığını içerir; çoklu zaman kavrayışına, anlar arasında geçişler yapmaya olanak tanır. Bu kapsamda bölüm içerisinde, bağlam kavramının mimarlık epistemolojisiindeki izi sürülürken zamanla ilişkisine ve çokluk olma haline işaret eden farklı kavranış eksenlerine odaklanılmış ve bağlamsallaşma anlatısının gerekliliğine dair nedensellikler ortaya çıkarılmış ve sunulmuştur. Şekil 3.1’de aktarılan bölüm içeriğinde, öncelikle bağ kökenli kavramlar olarak adlandırılan bağ, bağlam, bağlamsal, bağlamsallaşma kavramları etimolojik ortaklar olarak incelenmiş ardından, bağlam içerisinde yer alan, bağlamsallaşma sürecini mümkün kılan dinamikler, zaman içerisinde metinlerin içerik analizi aracılığıyla belirlenmiştir. Elde edilen dinamiklerin çağa bağlı niteliksel ve niceliksel olarak dönüşümü ile tematik benzerlikleri diyagramatik olarak sunulurken, üçüncü bölümde tezin kuramsal düzleminin ikinci parçası tamamlanmıştır.

Şekil 3.1 Çerçeve: bölüm içeriği (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

3.1 Bağ Kökenli Kavramlara İlişkin Açılımlar

Attridge (Jay, 2012, s.28), sözcüklerin kökenini belirleme girişiminin, en açık terimlerin bile düz ve yan anlamlarının tarihinin ne kadar zengin olduğunun farkına varmamızı sağlayabileceğinden bahsetmektedir: “Düzenli olarak karşılaştığımız,

(basit kavramları temsil eden) katı bütünler muamelesi yaptığımız sözcüklerin nasıl parçalandığı, birbirleri içinde eridiği; nasıl net sınırları olmayan, belirgin bir merkezden yoksun, bölünmüş ve öz-kimliksiz şeyler gibi açığa çıktıkları belirler bu tarihi.” Güncel literatürde yer alan söylemlerde de ‘bağ’, ‘bağlı’, ‘bağlam’, ‘bağlamsal’ sözcükleri eş-kökenli ve birbirleri ile ilişkili olsalar da çeşitli / farklı mekânsal ve uzamsal yaklaşımlara hizmet etmektedir. Tıpkı bir ağacın farklı dalları gibi aynı kökenin başka doğrultularına uzanmakta; etimolojik olarak bağ ilişkilere, bağlı etki altında olmaya, bağlam koşullara, bağlamsal koşullar ile ilişkili olma haline karşılık gelmektedir. Bu nedenle bağlamın mimarlık alanındaki kavranışına geçmeden önce, ‘bağ’ eş-kökenli kavramların işaret ettiği içerik üzerinde düşünmek yeni bir bağlam kavrayışı üretmek adına katkı sağlayacaktır.

Bağ

‘Bağ’ (İng. connection, bond, link), bir kişi, şey, fikir, olgu veya kavramın başka bir şeyle bağlantısı veya ilişkisini ifade etmektedir. Buna karşın, bağlar yalnızca varlıklar arasındaki fiziksel ya da soyut ilişkileri ifade etmekle kalmaz; aynı zamanda varoluşun temel ilkelerini de yansıtır. Denilebilir ki evrende bağ kurmayan hiçbir şey yoktur. Bu açıdan bağların, yaşamın örüntüsünü oluşturan iplikler ile metaforize edilmesi mümkün olup; herhangi bir kavramın anlamını çözmek için dolanık bu ipliklere ve kurulma nedenlerine eğilmek gerekli görülmektedir. Felsefenin temel sorgularından, günümüz nörobiliminde incelenen sinirsel bağlara kadar kavram, disiplinler ve kültürler arası hem metaforik hem de literal bir anlam taşımaktadır. Felsefi olarak, bağ kavramı metafizik ve ontolojiye dayanmakta ve şeylerin varoluşsal düzlemi ile ilişkilendirilirken; sosyolojide insan ilişkilerini ve toplumsal yapıların kurulumundaki nedenselliklere işaret etmektedir. Nörobilim, biyoloji gibi alanlarda ise bağ, bir metafordan çok organizma ve sistemler içerisindeki fiziki eylemlerin ve şeylerin, görünür sonuçlarıdır. Buna karşın, sosyoloji alanında sosyal-ağlar ve bunların birey ve toplum davranışı üzerindeki etkisi, bağlar ile ilişkilendirilebilir eksenlerdendir. Metafizik ve epistemolojiden etik ve sosyal felsefeye kadar şeylerin birbirleriyle nasıl ilişki kurduğunu yani bir bağın nasıl oluştuğunu anlamak, gerçekliğin, bilginin ve varoluşun anlaşılmasını sağlamakta etkili olabilir.

Bağ’ın oluşması için bağlı olan en az iki ‘şey’in birbiri üzerine tek ya da çift yönlü bir etkisi olması gerekli olduğunu söylemek mümkündür. Kurulan bağların uyumlu

ve çift yönlü olduğu durumlarda ‘şey’ler bağdaşık (İng. compatible; compatible, Alm. vereinbar) hale geçer ve “birlikte uyum içinde var olabilen, birbirine mantıksal ya da kavramsal olarak tutarlılıkla ya da herhangi bir tutarsızlığa yol açmadan bağlanabilen tümce, düşünce ya da anlam”ı oluşturur (Cevizci, 1999). Bağ kuran ‘şey’ler, kurdukları bağlar üzerinden nitelik kazansalar da kurulan her bağın şeyleri aynı oranda etkilediği düşünülemez. Bu durum, bağ oluşturanların öz niteliklerinin bu ilişki üzerinden tanımlanıp tanımlanmadığı ile ilgilidir. Bağ kavramı üzerine düşünülürken, geçicilik ve kalıcılık diyalektiği gündeme gelmektedir. Bilgi çağının en belirgin niteliklerinden biri, dönemi yönlendiren dijital ve teknolojik araç ve ortamların ivmelendirdiği sürekli değişimdir. Değişimin sürekliliği, şeyleri var eden bağların sürekli çözülmesi ve yeniden kurulması ile gerçekleşmektedir. Bu açıdan, etkili ancak sürekli ya da sabit olma zorunluluğu bulunmayan bir ilişkilene hali olarak yorumlanabilecek ‘bağ’lara odaklanmak, bağlamın kavranmasında etkili bir edim olabilir. Bunun yanı sıra, değişim frekansı düşük ya da uzun salınımlı şeyler arasında kurulan bağların da şeylerden bağımsız bir zamansallığı olduğu düşünülebilir.

Bağıl

Bir şeyin başka bir şeye göre ölçüldüğünü, değerlendirildiğini veya anlam kazandığını ifade eden bir kavram olan ‘bağıl’ (İng. relative / connected), mutlak, sabit olanın aksine, varlığını, duruma, koşullara veya başka bir referans noktasına göre değişebilirlik anlamı taşımaktadır. Bir şeyin bağıllığı, temelde iki durumdan kaynaklanır. Bunlardan biri, kenetlenmiş bir ilişki ile bağdaşık en az iki şeyin ya karşılıklı olarak ya da kavramlardan birinin, diğerinin kendi dönüşümü için diğerinin değişimine ihtiyaç duymasıdır. Bağıl kavramının işaret ettiği bir diğer eksen, şeylerin ve durumların anlaşılmasının bir referans çerçevesine ihtiyaç duyulması ile ilgilidir. Buradan hareketle bağıl kavramının ‘özne’ye ve onun biricik deneyimine referans vermektedir. Özneye bağıl gerçeklik kavramı, toplumsal olayların ve bireylerin deneyimlerinin, o deneyimi etkileyen tüm koşullar içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu koşullar bireyin kültürel geçmişinden toplumsal normlara, bireysel algılara kadar uzanmaktadır. Bu açıdan düşünsel anlamda bağıl, mutlak kavramının karşıtı olarak değerlendirilir ve sıklıkla görecelilik ile ilişkilendirilir.

Gündelik yaşamda da bağıl kavramı, bir nesnenin, olayın veya olgunun başka bir referans noktasına göre değerlendirilmesini ifade eder. Bu bakış açısı, kavramsal arka plan bölümünde yer verilen çevrebilimci, organizmacı veya sistemci düşüncenin sıklıkla referans verdiği bir bakış açısıdır. Ontolojik açıdan şeylerin karakteristikleri bağıl nitelikler ve mutlak niteliklerden oluşmaktadır. Mutlak nitelikler, şeyin içkinliğinden köken alan, herhangi bir referans noktasından ya da karşılaştırmadan bağımsız olarak var olan, değişmeyen ve sabit özellikler olup; evrensel olarak geçerli kabul edilir ve gözlemcinin konumuna, algısına veya çevresel koşullara göre değişiklik göstermez. Bağıl nitelikler (İng. relative attributes, consequential characteristics) ise, bir şeyi tanımlamada ya da sınıflamada özsel olmayan, onu her ne ise o yapmayan, önem bakımından başat karaktere bağlı olan niteliklere verilen isim. Bağıl nitelikler şeylerin ontolojik olarak sahip olmadıkları ancak üçüncül ya da sonuçta ortaya çıkan nitelikler olarak da tanımlanan, başka bir nitelik ya da özelliğe bağlı olan özellikler için kullanılırlar (Cevizci, 1999). Bağlamın yalnızca dinamikler üzerinden değil, ilişkiler üzerinden de sorunsallaştırılması, etkileşimlerin neden ve sonuçlarına, dolayısı ile bağıl ilişkilere ve niteliklere odaklanmayı gerektirmektedir.

Bağlam

Bağlam (notion of context / concept of context), “Bir olay, durum ya da fikir için ortam oluşturan ve bunların içerisinde tam olarak anlaşılabilceği koşullardır” (Oxford İngilizce Sözlüğü, s.86). Kavram mimarlığın yanı sıra edebiyat, göstergebilim, dil bilim ve felsefesi, görsel sanatlar, antropoloji, sosyoloji, sanat tarihi, arkeoloji, politika, teoloji, bilişim başta olmak üzere birden çok disiplinde yer bulmaktadır. Terimin sözcük kökeni Latin diline *connectus* ismine dayandırılmakta ve Türkçe’de “bağ/ilişki” anlamları ile örtüştürülmektedir. Kavramın bir başka etimolojik çözümlemesi ise İngilizce karşılığı olan *con-text / text* ilişkisinin üzerinden yürütülmektedir (Allmer, 2007). Bağlam’ın etimolojik kökenine dair bir diğer yorum ise kelimenin Latince *contextere* fiilinden köken alarak, “bir araya dokuma” anlamı ya da dördüncü yüzyılda *contextio* isminden türeyen, bir kelimenin kullanıma girdiğini ve “bir pasajın etrafındaki metni, yani yorumlanmak istenen kısmı çevreleyen metni” tanımlamak için kullanıldığıdır. *Contextus* ismi ise, “düzenlenmiş şema, seri” anlamına gelir ve ardışıklık, sıralama ve zincirleme fikrine işaret eder (Lueder, 2015, s.194). Burke (2002), on altıncı ve

on yedinci yüzyıllarda, İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve Almanca'da *contesto*, *contexture*, *context*, *kontext* kelimelerinin genellikle metin yorumları —özellikle İncil ve Aristoteles metinlerinin yorumlanması— kapsamında kullanıldığını belirtir. Çeviri pratiğinde, yalnızca bireysel kelimeleri değil, kelimeler arasındaki ilişkileri de içermenin daha iyi bir çeviri için gerekliliği giderek daha fazla fark edilmeye başlanmıştır. İncil'in yorumlanmasında, bağlamın dikkate alınması gerekliliği de bağlamsal düşünmenin erken bir örneği olarak kabul edilebilir. Bu örnekler daha fazla detayla artırılabilir. Bu örneklerden açıkça görüldüğü gibi, bağlam terimi mimarlık dışındaki diğer alanlarda çok daha erken ve sıklıkla kullanılmıştır. Daha yakın bir zamanda ise bağlamla ilgili yeni kelimeler türetilmiştir: “Örneğin İngilizce’de *contextualism* (1929’da felsefî bir bağlamda kaydedilen ilk kullanım) ve *contextualize* (1934’te dilbilimde) terimlerine, *contextualization* (1951’de antropolojide) ve *decontextualize* (1971’de sosyolojide) terimleri eklenmiştir. Fransızca’da *contextuel* terimi 1963’ten itibaren kaydedilmiştir” (Allmer, 2007, s.28).

Cevizci (1999) bağlamın felsefe alanındaki açılımını, bir şeyle doğrudan bir ilişki içerisinde bulunan, o şeyin bir anlamda kaynağını oluşturan, söz konusu şey karşısındaki tavırlarımızı, ona ilişkin bilgilerimizi etkileyen anlamlar, düşünceler, ön-kabuller, yargılar ve perspektifler toplamı tanımını ile aktarmaktadır. Bağlam kavramı, anlam ile ilişkilendirildiğinde; durum, olay, metin ya da olguyu meydana getiren olgulara yol açan koşulların zamansal ve uzamsal niteliklerine referans verilmektedir (Motallebzadeh, vd., 2014). Kömez (2017, s.11) de bağlam kavramını geniş bir tanımlamayla ele almaktadır: “Bağlam, söylemi veya bir şeyi çevreleyen söylemin parçaları olarak tanımlanabilir; açıkça ya da örtük olarak, onun yapım sürecini etkiler ve anlamını yorumlamak için gereken siyasi, sosyal, tarihi, ekonomik vb. referans çerçevesi sunar.” Bağlamın etimolojik kökenine ve epistemolojik içeriğine dair yapılan yorumlar, kavramın kapsamlı, karmaşık, muğlak içeriğine referans vermekte; bağlamın, kompozisyon ve organizasyon için bir ön-köşül olarak değerlendirilmesini içermektedir. Ancak, bağlamın yalnızca bir çerçeve ya da önköşül olarak değil, bağlamsallaşma süreci üzerinden dinamik bir oluş hali olarak ele alınması, araştırmayı bağlamın nasıl kurulduğu ve bağlamın örölüp çözölme hallerine yönlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Bağlamsal

Bağlamsal (contextual), bir şeyin bağlamıyla ilgili olan anlamına gelir (Oxford İngilizce Sözlüğü, 2024, s.86). Bu açıdan kavram, şeylerin anlamının, kısmen veya tamamen, tanımı içeren daha büyük bir bütünle ilişkisi üzerinden tanımlanmasına işaret etmektedir. Bağlamsal bir ‘şey’, hem bağlamına bağlı ya da bağlamıyla hem de bağlamı içerisindeki diğer “şey”lerle ilişki içerisinde. Bağlamsal olgu ve kavramlar arasında çeşitli bağıntılar (İng. relation; r·elation; Alm. beziehung) bulunmaktadır. Bağıntı (Cevizci,1999), “iki ya da daha fazla sayıda şeyi birbiri ile ilintili ilişkili kılan bağ. İki ya da daha fazla şeyi belli bir biçimde düzene sokan ilişki; birlikte anılan en az iki şeye yüklenebilen nitelik” olarak tanımlanmaktadır. Cevizci (1999, s.100) “bağlamsal”ı var eden bağıntıların bilinç, anlamlandırma ve “şey”e dair bilgi üretmekle ilgili olduğunu ifade etmiştir: “...Bilinç zorunlulukla birçok nesne ya da düşünce arasında bağıntı kurduğu her tür bilgi nesneler, çeşitli duyular arasında bağ kurmaya dayandığı için bağıntı bilincin temel kategorileri arasında sayılmıştır. Öte yandan bağıntılar iç ve dış bağıntılar veya özsel ve arızı bağıntılar olarak ikiye ayrılır. Buna göre şeyler arasında kurulan ilişki, onların doğalarını, onlara ilişkin kavrayışımızı doğrudan etkilemiyorsa eğer; şeyler arasındaki bağıntının dışsal, arızı bir bağıntı olduğunu söylenilebilir. Buna karşın, şeylerle ilgili olan bir bağıntı, onların doğasını, onlara ilişkin kavrayışımızı doğrudan etkiliyorsa, bu durumda söz konusu bağıntının içsel, temel ya da özsel bir bağıntı olduğunu söylenilebilir.” Bu noktada bağ ve bağıntılar ile oluşan ‘bağlamsal’ şeyin bağlamıyla zaman ve uzam üzerinden ilişkilendiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan bir “şey”in bağlamsal olması, bağlamsallaşmanın doğrudan veya dolaylı bir sonucudur.

Bağlamsallaşma

Kavram, bir şeyi kendi bağlamında (içinde var olduğu veya gerçekleştiği durum) ele alma olgusu veya sürecini ifade etmektedir. Bir şeyin bağlamsallaşması, o şeyin zaman ve uzam ilişkisi ile, bağlam içerisinde kurduğu bağlar, bağıntılarla birlikte etkinleşmesi olarak yorumlanabilir. Şeyler arası ilişkiler, bağlamsallaşma sürecinde kurulup yeniden çözülebilir; dolayısı ile değişkendir. Bağlamsallaşma kavramı bu anlamda bir sabitlikten öte, ilişki ve bağıntısal bir katmanlılıkla birlikte bir dönüşüme işaret etmektedir. Bağlamsallaştırma ise bilgi, olay, olgu veya kavramların anlamlarını derinleştirmek için, uygun bağlamlara yerleştirme sürecini

ifade eder. Bu süreç, bir şeyin var olduğu veya meydana geldiği koşulları, arka plan ve ortamın, zamanın irdelenmesini içerir. Tarih, eğitim, teoloji ve iletişim disiplinleri başta olmak üzere, bağlamsallaştırma “şey”leri anlamak için yürütülen bir süreçtir. Bir şeyin bağlamsal olarak anlamlandırılması, o şeye dair bilgiyi ilgili koşullar, çevre ve arka plan dahilinde anlama ve yorumlanması gerekir. Şey’in içerisine yerleştiği resmin tamamını kavramayı ve belirli bir durumun veya bilginin anlamını ve önemini şekillendiren çeşitli faktörleri tanımayı içerir.

Araştırma öznesi olan bağlamin, dışarıda olan, bitmiş bir sabitler bütünü olarak görülmemesi ve literatürde bağlam odaklı yeni bir tartışma eksenini üretmek amacıyla tez kapsamında, “bağlam”dan zamansal, uzamsal ve ilişkisel bir sürece işaret etmesi açısından daha kapsamlı görülen “bağlamsallaşma” (İng. *contextulization*) kavramına odaklanılmasının yolunu açmıştır. *Contextulization* kavramının Türkçe’de yakın anlamlı ancak farklı iki çevirisi bulunmaktadır: “bağlamsallaştırma” ve “bağlamsallaşma”. Bu kavramlardan bağlamsallaştırmayı Hinton (2014), bir çokluğun verileri arasındaki ilişkileri belirleme ve temsil etme sürecini ifade etmenin yanı sıra; veri unsurları arasında var olan ilişkilerin yansıtılması ile daha zengin bir ‘veri modeli’ oluşturulması ile açıklayarak, bir şeyi kendi bağlamında (içinde var olduğu veya gerçekleştiği durum) ele alma olgusu veya sürecini ifade etmektedir. Orijinal kavrama ait bu çeviri, bir şeyin bir özne tarafından bilinçli bir edimle bir çerçeveye yerleştirilmesine karşılık gelmektedir. Bağlamsallaştırma farklı disiplinlerde bilgi, olay, olgu veya kavramların anlamlarını derinleştirmek için, uygun bağlamlara yerleştirme sürecini ifade eder. Bu süreç, bir şeyin bağlamsal kurulum sürecinden ziyade, var olduğu veya meydana geldiği koşulları, bir arka plan ve ortam olarak irdelenmesini içerir. Tarih, eğitim, teoloji ve iletişim disiplinleri başta olmak üzere, bağlamin kendisinden ziyade bağlam içerisindeki “şey”leri yorumlamak ve anlamak için yürütülen bir süreçtir.

Ancak *contextulization* sözcüğünün, bağlamsallaşma olarak çevirisi, bağlamı kurulan ilişkiler üzerinden değerlendirilmeyi olası hale getirmektedir. Hinton (2014, s.20) da “Evet, hepimiz bağlamin şeyler arasındaki ilişkilerle ilgili olduğunu kabul ederiz. Ancak genellikle şeylere odaklanırsınız, bağlamin kendisine değil. Yani, bir şeyi onu çevreleyenle ilişkilendirerek anlamak isteriz, sanki o çevreleyen şey “bağlam”mış gibi. Herhangi bir bakış açısından, her zaman bir şeyin başka bir şeyin içinde yuvalandığı bir ilişki vardır. Ancak göreceğimiz gibi, bu ilişki bağlı olarak

değişkendir. ...Bu, kötü bir başlangıç noktası değil. Ancak gerçekte, bağlam çok daha karmaşıktır. Bir şey “bir bağlamın içinde” olduğu anda, o bağlamı değiştirir. Aynı unsurlar mevcut olsa da unsurların sayısı ve aralarındaki ilişkiler, çok yönlü bir gerçekliğin parçasıdır.” sözleriyle bağlam içerisindeki ilişkileri gündeme getirmektedir.

Tez kapsamında odağın “bağlam”dan bağlamsallaşma sürecine doğru uzanımında, bağlamsallaşma “**zamansal ve uzamsal olarak kendiliğinden gerçekleşen, olagelen ve süregiden bir oluş**” olarak tanımlanmaktadır. Bağlamın sonsuz şey arasında kurulan bir ağı bir yapı olarak görülmesi ise araştırmada bağlamsallaşma olgusuna odaklanılmasını sağlamış ve ağı kurulum sürecini anlamaya yönelik bir çabayı doğurmuştur. Bu açıdan bağlam içerisindeki sadece “şey”lere değil, şeyler arası ilişkilere de odaklanarak bütüncül bir kavrayış geliştirilmiştir. Bağlamsallaşma sürecinde şeyler arasındaki bağlar / bağıntılar bilinçli ve / veya bilinçsiz eylemselliklerin sonucu olan etkileşimlerle kurulabilir ve çözülebilir; dolayısı ile değişkendir. Bağlamsallaşmanın bu anlamda, bir sabitlikten öte, katmanların uzamsal ve zamansal çeşitli içkin ve aşkın ilişkileri ile oluşan bir değişkenlik süreci olduğunu söylemek mümkündür. Bağlamsallaşma, bir oluş olarak bağlamsal dinamikler arasındaki etkileşimlerle var olmaktadır. Bu nedenle eğer bağlamsallaşma süreci görünür kılınmak isteniyorsa öncelikle araştırılan disiplin özelinde —çünkü bağlamsal dinamikler de disiplinlere göre değişmekte olduğundan— bu dinamiklerin ne olduğu sorgulanması gerekli görülmüştür. Çalışmanın bir sonraki başlığını bu sorgu biçimlendirmiş; mimarlık epistemolojisi analiz edilerek bağlam kavramının içeriği araştırılmıştır.

3.2 Mimarlıkta Bağlamın Kavranış Biçimleri

Mimarlık, yalnızca inşa eylemi nedeniyle değil, doğası (töz - tin) gereği de bağlıdır. Belki de bu nedenle bağlam - mimarlık ilişkisi, mimarlığın gündeminde sıklıkla yer alan tartışma başlıklarından biri olagelmıştır. Bağlam, bir kavram olarak —ki kapsamlı tartışmalara konu olduğu dil bilimi, teoloji, felsefe, sosyoloji gibi birçok alana göre oldukça geç— mimarlıkta yer almaya başladığı tarihten bugüne geçen sürede zaman zaman kutsanmış, mimarlık düşüncesini ve ürününü doğuran bir olgu olarak çeşitli biçimlerde benimsenmiş (Frampton, 1983); zaman zaman ise sınırlayıcı bir çerçeve olarak görülerek, öteki olarak atfedilmiş (Koolhaas, 1995) ve

eleştirel söylemlerdeki etkin rolünden uzaklaştırılmıştır. Oysa, yerellik – evrensellik, tikellik – tümellik, mekân – yer, akışkanlık – süreklilik – sürdürülebilirlik, yer – yersizlik, düşünsellik – maddesellik gibi tartışma başlıklarında yer alan söylemlerde “bağlam” bir sözcük olarak yer almasa bile; bu tartışmalar içerisinde, mimarlığın bağlamla kurduğu ilişkiler örtük veya açık olarak tartışılmaktadır. Bu nedenle bağlamın, mimarlık disiplindeki evrimi ve dönüşümü irdelendiğinde, kavramın karşıladığı / özdeşleştirildiği nitelikler ile ele alınışlarında, çağın paradigmaları paralelinde dikkate değer boyutta çeşitlilik fark edilmektedir. Denilebilir ki, bağlam tanımının sürekli çağın ruhuna bağlı değişmesi, kavrama dair yaklaşımları, özdeşleştirildiği nitelikleri ve kapsadığı dinamikleri de sürekli değiştirmektedir. Bu sürekli değişim bir gerilim yaratarak, bağlam kavramının hem içlemine (İng. intention) hem de kapsamını (İng. extension) genişletmek yoluyla kavramın karmaşıklığını ve çok katmanlılığını arttırmaktadır. Bu zamana bağlı, karmaşık ve çok katmanlı yapının bir sonucu olarak bağlam kavramının mimarlık alanında hatırı sayılır bir literatür birikimi vardır. Araştırmanın bundan sonraki bölümünde, mimarlıkta bağlam kavramının kuramsal içeriği irdelenmiş ve elde edilen bulgular, kod defteri ve katmanlı ilişkisel diyagramlar aracılığıyla sunulmuştur.

3.2.1 İçerik Analizi

İçerik analizi, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan metinler, görseller, ses kayıtları veya diğer medya materyalleri gibi içerikleri sistemli bir şekilde inceleyen nitel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, belirli bir konu veya kapsamda yer alan ana temaları, motifleri, kavramları, kelime öbeklerini ve sembolleri belirlemek ve yorumlamak amacıyla kullanılır. Özellikle sosyal bilimlerde kullanımı yaygın bir teknik olan içerik analizi, bireylerin veya grupların belirli konular hakkındaki görüşlerini, tutumlarını ve değerlerini ortaya koymada etkilidir (Krippendorff, 2004). Analiz, belirli kurallara dayalı olarak yapılan kodlama işlemleriyle, metindeki bazı kavram, ifade veya belirteçlerin daha küçük kategoriler ve temalar altında özetlenmesini sağlayan sistematik ve tekrarlanabilir bir teknik olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada içerik analizi, metinlerin niceliksel frekans dağılımlarına değil, metinler arası anlam ilişkilerine, tekrar eden düşünsel motiflere ve tematik örüntülere odaklanan keşfedici bir yaklaşım olarak yapılandırılmıştır. Kodlama süreci, belirli bir kurallar dizisine bağlı kalınarak yürütülmüş; her metin

bir dizi kavramsal işaret, tematik eğilim ve söylemsel yapı bakımından dikkatlice incelenmiştir. Böylelikle analiz hem sistematik hem de tekrarlanabilir nitelikte olacak şekilde, veri içeriğini dönüştürmek ve yeniden konumlandırmak yoluyla çözümleyerek, araştırma konusunda kavramsal haritaların oluşturulması için zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle, yürütülen içerik analizi yalnızca bir teknik değil; aynı zamanda düşünsel yönelimleri açığa çıkaran düşünsel bir araç olarak çalışmada yer bulmuştur.

İçerik analizi, araştırmanın amacına ve analiz edilen materyalin niteliğine bağlı olarak farklı türlerde uygulanmaktadır. Bu çalışmada, betimleyici içerik analizinin kullanılması araştırma konusu ve içeriği açısından uygun görülmüştür. Bu yaklaşım, araştırma kapsamında ele alınan metin veya içeriklerdeki temel temalar ve desenleri betimlemeye yönelik bir eylem içermektedir (Weber, 1990). Saldana (2019) tüm metin türleri üzerinde yürütülebileceğini belirttiği betimsel içerik analizinin, verideki (metindeki) bir bölümün temel konusunun bir kelimedeye ya da kısa bir ifade ile —genellikle isim olarak— özetlendiğini belirtmektedir. “Bu kısa ifadelerin içeriğin birer kısaltmaları değil, konu kimlikleri oldukları unutulmamalıdır. Konu, hakkında yazılan ya da konuşulan şeydir. İçerik ise, mesajı oluşturan varlıktır” (Tesch, 1990, s.119; Saldana, 2019). Bu araştırma özelinde ise konu bağlam, konu kimlikleri ise bağlamsal dinamiklere karşılık gelmektedir. Araştırma kapsamında belirlenen kodlar bu nedenle bağlamsal dinamiklerdir. Analiz ise veriler (metinler) üzerinden yürütülen bir kodlama sürecini kapsamaktadır.

İrdelenen metinlerdeki bağlamla ilişkili yazarlar tarafından açık ve örtük olarak belirtilen bağlamsal dinamikler (kodlar)⁷, sistematik olarak irdelenmiş ve kaydedilmiş; bu süreçte aşağıda yer alan araştırma adımları ardışık olarak yürütülmüştür:

1. Yarı-sistematik seçim süreci sonucunda elde edilen metinlerin belirlenmesi,
2. Belirlenen metinlerden veri havuzunun oluşturulması,

⁷ Bu çalışmada bağlamsal dinamik olarak adlandırılan, bağlamın içerisindeki ilişkileri kuran ve ilişkiler tarafından, etkilenen ve/veya kurulan, bağlamsallaşma sürecini mümkün hale getiren her şey, içerik analizi yönteminin terimlerinden biri olan ‘kod’a karşılık gelmekte; araştırma kapsamında “kod = bağlamsal dinamik” denkliği bulunmaktadır.

3. Metinlerde yer alan bağlamla ilişkili tanım, ifade ve yaklaşımların kayıt altına alınması,
4. Kayıt altına alınan verilerden veri setlerinin elde edilmesi,
5. Kayıt altına alınan metinlerin kapsadığı bağlamsal anlam birimlerinin (bağlamsal dinamikler) birinci döngü ve ikinci döngü kodlama süreçlerine tabi tutularak belirlenmesi,
6. Anlam birimlerinin ortak kategoriler altında toplanması
7. Kategorilerden temaların oluşturulması.

3.2.1.1 İçerik Kapsamı

Bu çalışmada yukarıda adımları sıralanan içerik analizi **“araştırma öznesinin bağlamın kendisi”** olduğu metinlerden oluşturulan bir veri havuzu⁸ (İng. data corpus) üzerinden gerçekleştirilmiştir.⁹ Veri havuzunu oluşturan metinlerin bir kısmında bağlam açık bir kavram olarak yer almaktadır. Ancak metinlerin bir diğer kısmında —içerik bağlamla yakından ilişkili olmasına karşın— bağlam bir sözcük olarak metin içerisinde yer almamaktadır. Bu metinlerde yazarlar bağlam yerine farklı tanımlar önermektedirler. Araştırma kapsamında yarı sistematik olarak belirlenen 40 temel metin ilksel ve ardıl olarak adlandırılmıştır. Metinlerin seçim filtresi, (a1) kendinden önce gelen yaklaşımlardan ve söylemlerden ayrışmaları ve yeni bir bağlamsal kavrayış geliştirmeleri ve/veya (a2) farklı bağlamsal dinamikleri bulundurmalarıdır.

⁸ Veri havuzu ya da veri korpusu, genellikle dilbilim, yapay zekâ, sosyoloji, mimarlık ve diğer araştırma alanlarında kullanılan, belirli bir amaç için sistemli biçimde toplanmış, genellikle dijital ortama aktarılmaya uygun ve işlenebilir halde bir araya getirilmiş veri bütünüdür. “Korpus” (İng.corpus) kelimesi Latince kökenlidir ve “beden” ya da “bütün” anlamına gelir (Saldana, 2019).

⁹ Tezin amacı ve yaklaşımı kapsamında getirilen bir başka sınır literatürdeki çalışmalarda yer alan ‘bağlam’ sözcüğünün karşılığı ile ilgilidir. Araştırma sırasında mimarlık yazınında “bağlam” sözcüğünün üç farklı şekilde bulunduğu saptanmıştır. Bunlardan ilki bağlamın, yalnızca **“bir sözcük olarak”** araştırma içerisinde yer aldığı metinlerdir. Örneğin, “Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Artvin Hükümet Konağı’nın (1974) Değerlendirilmesi” (Güler ve Bilge, 2016) başlıklı araştırmada bağlam, sözcük anlamı ile “açısından” ya da “kapsamında” sözcükleriyle eş anlamlı olarak yer almaktadır. Literatürde yer alan bir başka grup metinde bağlam, **“araştırma nesnesi”** olarak yer bulmaktadır. Bu araştırmalarda bağlam kavramına dair içerik mevcut olsa da araştırmanın odağı tanımlanmış olan bir bağlam içerisindeki başka bir olgu ya da öznedir. Örneğin, “Semi-yotik ve kent kültürü: Sosyalist bir bağlamda yapısalıcılığın mimari izdüşümleri” (Stojiljković ve Trajković, 2018) metninde araştırma nesnesi olarak yer verilen bağlam, belirli bir çerçeveyi tanımlamak ve araştırma öznesinin (yapısalıcılığın mimari izdüşümleri) çerçevesini özelleştirmek için yer bulmaktadır. Literatürde yer alan son grup **“araştırma öznesi”**nin bağlam olduğu metinleri kapsamaktadır. Bu metinlerde bağlam kavramının özü veya içeriği tartışmaya açılmakta böylece aslında bağlamın ne olduğu araştırılmaktadır. Sandy Isenstadt’ın (2005) “Tartışmalı Bağlamlar” başlıklı makalesi, araştırma öznesinin bağlam kavramı olduğu örneklerden biri olarak görülmektedir.

İçerik analizi sürecinin yürütüldüğü metinlerin belirlenmesinde metinlerin üretim tarihleri aracılığıyla kısıtlama yoluna gidilmiş ve bağlamın bir kavram olarak mimarlık literatürüne girdiği 1950 yılından 2024 yılına kadar üretilen metinler kapsam dahiline alınmıştır. Mimarlık yazınında, bağlam kavramının hem çevrim içi kaynaklarda hem de basılı kaynaklarda yer alan birikimi göz önüne alınarak, araştırmada belirli / tekil bir veri kaynağına bağlı kalınması uygun görülmemiştir. Bu kapsamda, çevrim içi veri tabanları (SCOPUS, EBSCO, Emerald, JSTOR, WOS, Google Scholar, ResearchGate, WILEY, Taylor ve Francis, Library Genesis, ProQuest Dissertations, Academia, Ulusal Tez Merkezi), üniversitelerin basılı kütüphane kaynakları ile ulusal ve uluslararası yayıncılık kuruluşları (JANUS, İletişim, YEM, Metis, Tellekt vd.) tarafından basılan kaynaklar aracılığıyla metinlere ulaşılmıştır. Bağlam kavramına dair veri sağlayan bu kaynaklar, basılı ve çevrim-içi olarak erişilebilen kitap ve makalelerle sınırlı tutulmuş, seçilen metinler yarı sistematik bir araştırma yaklaşımı ile toplanmıştır.¹⁰ Yarı-sistematik gözden geçirme yöntemiyle, araştırma konusuyla ilgili tüm çalışmaların kapsam dahiline alınması, etki büyüklüklerinin ölçülmesi yerine, "meta-anlatı kullanılarak sentez" (Ward, House ve Hamer, 2009) yapılması uygun bulunmuş, böylece bağlam kavramına dair farklı kavrayış eksenlerinin kapsam dahiline alınması ve bağlamsal dinamiklerin çeşitliliğinin artırılması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamına dahil edilen ve içerik analizi yürütülen 1950'li yıllardan itibaren kronolojik olarak sıralanan 40 temel metin, yazar, orijinal metin başlığı ve tarih bilgileriyle Tablo 3.1'de kronolojik olarak sunulmuştur. Araştırma kapsamında irdelenen metinler ilksel veya ardıl olarak tanımlanmıştır. İlksel metinler bağlamın mimarlık literatüründe bir kavram olarak yer edinmesine neden olan erken tarihli metinlerdir. Bu metinlerin bulundukları dönem için sorgulayıcı söylemler barındırdıklarını söylemek mümkündür. İrdelenen metinlerden ardıl olarak adlandırılanlar ise ilksel

¹⁰ Araştırmada tek bir dijital veri tabanına bağlı kalınmaması, hem yöntemsel esnekliği artırmış hem de yalnızca basılı formatta bulunabilen, dijital ortama aktarılmamış ilksel ve ardıl kaynaklara ulaşılmasını mümkün kılmıştır. Bu yaklaşım, veri çeşitliliğini esas alarak içerik analizinin kapsamını genişletmiş; farklı yayın mecralarından gelen belgeler aracılığıyla kavramsal evrimin daha bütüncül bir biçimde izlenmesine olanak tanımıştır. Farklı kaynak türlerinin bir arada değerlendirilmesi, araştırmanın bağlamsal derinliğini artırmanın yanı sıra, içerik analizinin güvenilirliğini de pekiştirmiştir. Çalışmanın bu tutumu, üçgenleme (İng. triangulation) ilkesine (Denzin, 1978) dayanmaktadır. Yani aynı olguyu farklı veri kaynaklarıyla incelemek, yöntemin içsel tutarlılığını ve geçerliliğini güçlendirir.

metinlerin oluşturduğu kavramsal temelleri zaman zaman sorgulayarak geliştiren metinleri kapsamaktadır.¹¹

Bağlam kavramı mimarlık disiplini içerisinde, modern mimarlığın tarihsel çevre ile ilişkisizliğini eleştiren postmodern söylemlerde ilk kez görünür hale gelmiş, kavramsallaşmış ve mimarlık kuramı içerisinde sıklıkla tartışılmaya başlanarak dönemin eleştirel söylemlerinin merkezine yerleşmiştir. Mimarlıkta bağlam üzerine temellenen bu ilksel metinlerin tarihi 1950 – 1980 arasında değişmektedir. Bu söylemlerde bağlam, kent morfolojisi, yapıli çevrenin hâkim dili, düşüncenin geliştirildiği yerin doğal çevre verileri ile karakteristik fiziksel özelliklerini bağlam olarak tanımlamaktadırlar. Bu metinlerde, dil ile ilişkili, kompozisyon ve üslup - mesaj diyalektiği üzerine sıklıkla odaklanılmakta ve modern mimarlığın eleştirisi tekrarlanmaktadır. Literatürde ilksel metinlerin ardından 1980 ve sonrasında bağlam tartışmasının eksenini dil, simge ve uyum önermelerinden daha kavramsal ve düşünsel bir düzleme doğru evrilmiştir. Çalışma kapsamında ardıl olarak tanımlanan bu metinlerde bağlamın “yer”leşme, dizilim, ileti, kavramsal çerçeve, özne, deneyim, içkinlik - aşkinlik ve metafizik gibi kavramlarla da ilişkilendirilerek kasamı genişletilmiş ve geleneksel bağlam kavranışı tartışmaya açılmıştır. Bu ardıl metinlerde çağın paradigması etkisinde üretilen bağlamsal kavrayış, etkileşimin çeşitli biçimlerde ve yoğun yaşandığı bileşen olarak —yapısal kalıplardan ve sembolik aktarımın nesnesi veya salt çevre verileri olmaktan öte— geniş ve karmaşık düşünsel bir olgu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

¹¹ Veri havuzunda ilksel metinler olarak tanımlanan 12 kaynak (Venturi, 1950; Rogers, 1954; Rossi, 1966; Venturi, 1966; Schumacher, 1971; Cohen, 1974; Rowe ve Kotter, 1978; Ellis, 1979; Brolin, 1980; Frampton, 1983; Portogeshi, 1983; Groat, 1984), ardıl olarak tanımlanan ise 28 kaynak bulunmaktadır (Norberg-Schulz, 1984; Gregotti, 1992; Perez Gomez, 1991; Simonsen, 1991; Gregotti, 1992; Scott Brown, 1992; Penn ve Hillier, 1995; Koolhaas, 1995; Warke, 1996; Tschumi, 1996 / 2004; Nesbitt, 1996; Allen, 1997; Netto, 2005; Kahn ve Burns, 2005; Isenstadt, 2005; Kiyanenko, 2006; Zumthor, 2006; Van Assche, 2007; Taurens, 2008; Till, 2009; Jenks, 2012; Kömez, 2015; Hinton, 2014; Parry, 2015; Dohn, Latour ve Yaneva, 2017; Hansen ve Klausen, 2018; Liberman, 2019; Navickienė, 2020).

Tablo 3.1 İçerik analizi yapılan metinlerin tarihleri ve yazarları

	YAZAR	ÖZGÜN METİN BAŞLIĞI	TARİH
İLKSEL METİNLER	1 Robert Venturi	Context in Architectural Composition	1950
	1950 2 Ernesto Nathan Rogers	Existing Environment and the Practical Content of Contemporary Architecture- Continuity	1954
	3 Aldo Rossi	Architecture of the City	1966
	1960 4 Robert Venturi	Complexity and Contradiction in Architecture	1966
	5 Thomas Schumacher	Contextualism: Urban Ideals and Deformations	1971
	6 Stuart Cohen	Physical Context / Cultural Context: Including All	1974
	1970 7 Colin Rowe ve Fred Kotter	Collage City	1978
	8 William Ellis	Type and Context in Urbanism	1979
	1980 9 Brent C. Brolin	Architecture in Context: Fitting New Buildings with Old	1980
	10 Kenneth Frampton	Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance	1983
	11 Paolo Portoghesi	After Modern Architecture	1983
	12 Linda Groat	Public Opinions of Contextual Fit	1984
ARDIL METİNLER	13 Cristian Norberg-Schulz	Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture	1984
	14 Alberto Perez Gomez	The Modern City: Context, Site or Place for Architecture	1991
	15 Kristen Simonsen	Towards an understanding of the contextuality of mode of life	1991
	16 Vittorio Gregotti	Contextualism?	1992
	1990 17 Denise Scott Brown	Talking about the Context	1992
	18 Alan Penn ve Bill Hillier	Analysis of configuration: knowledge of context and precedent in architectural design	1995
	19 Rem Koolhaas	S M L XL	1995
	20 Val K. Warke	Prolegomena: Rethinking Context in Architecture	1996
	21 Bernard Tschumi	Architecture and Disjunction	1996
	22 Kate Nesbitt	Introduction, Contextualism: Urban Ideals + Deformations	1996
	2000 23 Stan Allen	From Object to Field	1997
	24 Bernard Tschumi	Event Cities-3	2004
	25 Vinicius M. Netto	Is architecture an active part of life? From the form-function paradigm to space as context to practice	2005
	26 Andrea Kahn ve Carol Burns	Site Matters	2005
	27 Sandy Isenstadt	Contested Contexts	2005
	28 Konstantin Kiyanienko	Concepts of man and context-related strategies in architecture	2006
	29 Peter Zumthor	Atmospheres	2006
	30 Kristof Van Assche	Planning as/and/in context: Towards a new analysis of context in interactive planning	2007a
	31 Janice Taurens	'Meaning' and 'Context' in the Language of Architecture	2008
	2010 32 Jeremy Till	Architecture Depends	2009
	33 Charles Jenks	Contextual Counterpoint	2011
	34 Esin Kömez	The Context Debate: An Archaeology	2015
	35 Andrew Hinton	Understanding Context Environment, Language, and Information Architecture	2015
	36 Eric Parry	Architecture and the Genius of Place	2015
	37 Nina Bondérup Dohn, Stig Børsen Hansen ve Søren Harnow Klausen	On the Concept of Context	2018
	38 Eglė Navickienė	Context as a creative toolkit for architectural design	2020
	39 Bruno Latour and Albena Yaneva	Give Me a Gun and I Will Make All Buildings Move: An ANT's View of Architecture	2017
	2020 40 Oren Liberman	Making sites that matter: choreographing situated knowing in architectural analysis and design	2019

İrdelenen metinlerde bağlamla ilişkilendirilen dinamikler fiziksel, toplumsal, kültürel, coğrafi vb. olabildiği gibi, bunların çeşitli birliktelikleri şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bağlam aşkın olarak ele alındığında, mimarlık bu ilişkili koşullar karşısındaki konumlanışın maddi bir tezahürü olarak tanımlanmakta; ancak, mimarlığın bulunduğu ortamla olan ilişkisinin önceden belirlenmiş bir süreç olmayıp, aksine ilişkilerle kurulan bir olgu olduğu durumlarda içkin bir kavrayış oluşmaktadır. Bu kapsamda bağlamın, hazır bir referans çerçevesi olmaktan öte, referansların çerçevelenmesi ile ilgili olduğunu (Kömez, 2015) söylemek mümkündür. Bu açıdan bağlam, mimarinin çokça ilişkilendiği bir kavram olup, tarihsel süreçte birçok başka kavramla iç içe geçmiştir. Bazen yalnızca bir alanın iklim, ışık, topoğrafya gibi fiziksel özellikleriyle ilişkilendirilmiş, bazen ise geleneksel yerel formlar ve motifler aracılığıyla daha kültürel bir anlayışla ele alınmıştır. Bağlamın bu kapsamlı içeriğini oluşturan dinamiklerin neler olduğu ise yürütülen kodlama süreci ile araştırılmış ve çıktılar başlığı altında sunulmuştur.

3.2.1.2 Kodlama Süreci

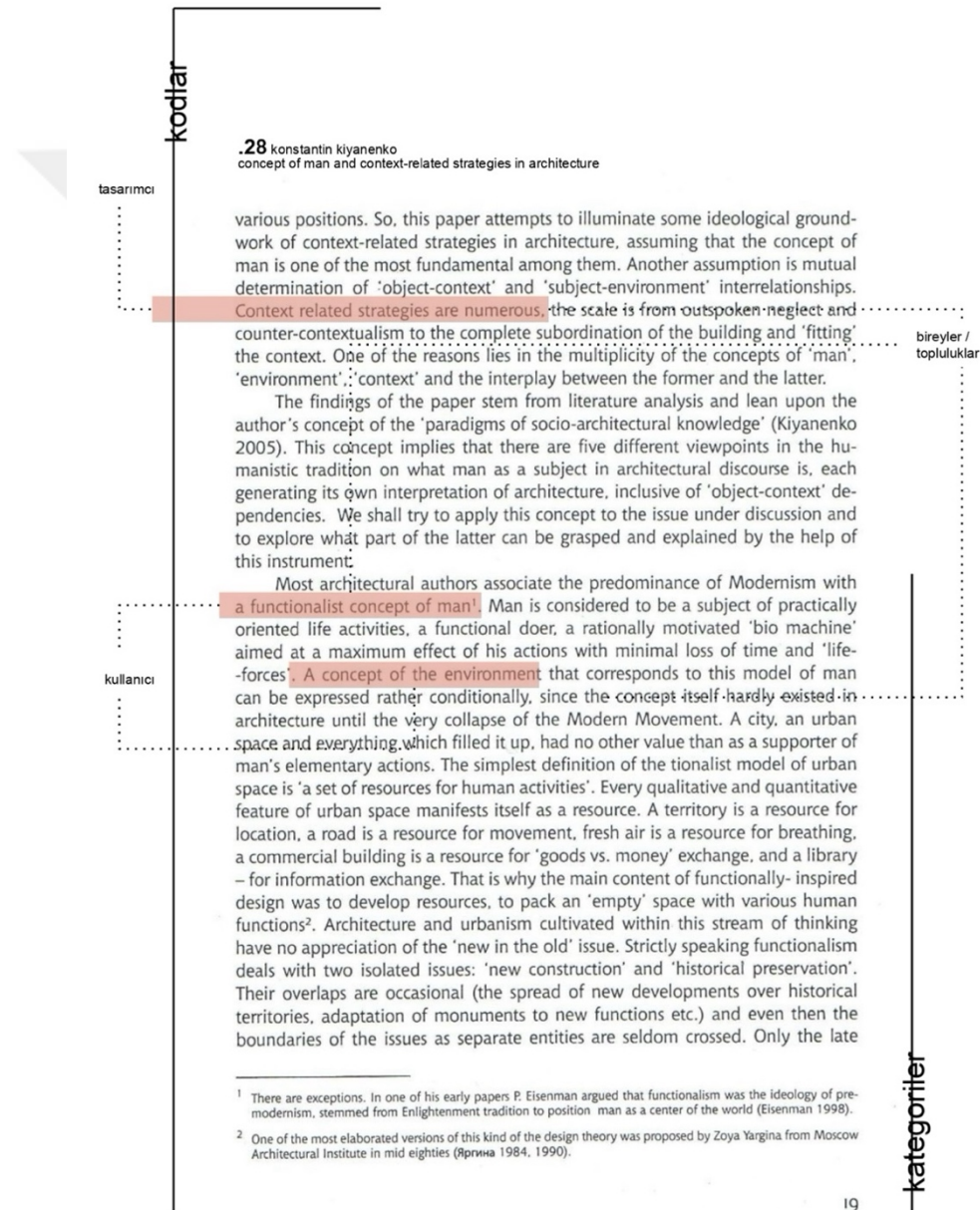
Dascal (1989, s.243), bağlamın görünürdeki karmaşıklığını anlayanın ilk adımının, çeşitli bağlamsal dinamikleri ayırt etmekle başladığını belirtmektedir. Bu çalışmada da ilksel ve ardıl 40 metin üzerinden bağlamsal dinamikleri belirlemek amacıyla veri kodlama süreci gerçekleştirilmiştir. Veri kodlama sürecinde araştırmacı, belirlenen veri havuzunu irdelemekte, anlamlı parçalara ayırmaya ve her parçanın içerik olarak ne anlam ifade ettiğini çözümlemeye çalışmaktadır. Veri havuzu içerisinde imlenen bu parçalar, bazen yalnızca tek bir sözcük, bazense bir cümle, paragraf, ya da irdelenen metnin içeriğine göre sayfanın tamamı olabilmektedir. Araştırılan konu kapsamında anlamlı ve tutarlı bir içerik taşıyan bu parçalara araştırmacı tarafından kodlar atanır ve araştırma süreci, tüm veri havuzunun bu dizge ile kodlanması ve sonuçta bir kod listesi oluşturulması ile tamamlanır. Kodlama sürecinde, kod listesi oluşturulurken metinlerdeki bilgiler sistemli bir biçimde, belirlenmekte ve kayıt altına alınmaktadır (Neuman, 2014, ss.260-262). Analiz sonucunda belirlenen kodların belirli ve benzer temalar altında toplanması için bu işlem birden çok kez tekrarlanmakta, metinler araştırmacı tarafından çok kez detaylıca irdelenmektedir. Birden çok kodlama döngüsünün (birinci döngü kodlama ve ikinci döngü kodlama) sonunda, kodların ortaklaşması, kategoriler ve ardından temalar altında toplanması veriler içerisinden araştırma konusu için

anlamlı ve kapsamlı bilginin üretilmesini sağlamaktadır (Saldana, 2019). İçerik analizinde, benzer kodların tekrarlaması, örneklemin belirli bir noktada doygunluğa ulaştığını gösteren bir ölçüt olarak kabul edilmektedir (Guba ve Lincoln, 1994; Shenton, 2004; Morse, 2016; Sinclair, 2018).

Bölüm kapsamında irdelenen metinler, yazarlarının bağlam kavrayışlarının ve üretildikleri dönemin paradigmalarının etkisinde farklı bağlamsal dinamikler içermektedir. Bu dinamikleri belirlemek amacıyla ilk olarak metinler içerisinde bağlamla ilişkili dinamiklere açık ya da örtük olarak atıf yapılan metin parçaları belirlenmiş, ardından döngüsel olarak metinler analiz edilmiş ve kodlanmıştır. Örnek kodlama süreci Şekil 3.2’de yer almaktadır. Saldana (2019) kodlama sürecinde, araştırmacının konu özelinde önceden yapmış olduğu araştırmalardan elde ettiği bilgi birikiminin kodlama sürecinde yol gösterici olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan kodlama süreci, araştırmacının bilgi birikimi dahilinde yorumlama edimini, bünyesinde barındırmaktadır. İrdelenen metinler içerisindeki doğrusal ve açık bağlamsal dinamiklerin yanı sıra yazarlara ait dolaylı anlatımların işaret ettiği, örtük dinamiklerin de açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Bu nedenle analiz süresi boyunca, **“Bu metinde bağlamın ilişkilendirildiği dinamikler hangileridir?”** sorusu sürekli olarak sorulmuş ve böylece araştırma ekseninden uzaklaşma riski en aza indirgenmiştir. Kodlama sürecinde, belirlenen kodların frekans değerinden (yer bulma sıklığı) ziyade anlamı ve bağlam kavramı ile kodlanan dinamik arasında metinde kurulan ilişki üzerine odaklanılmıştır.

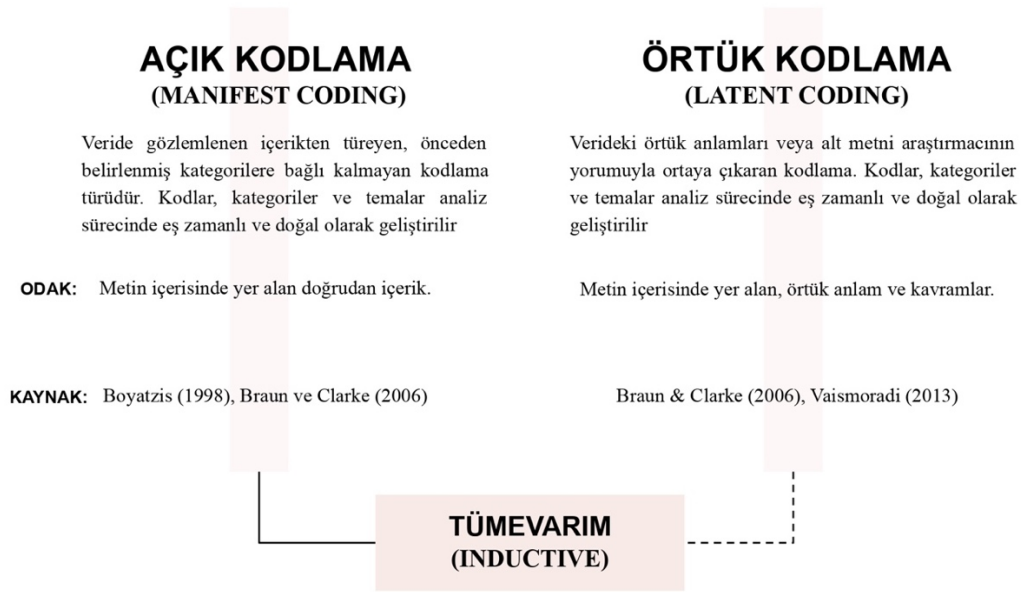
Araştırmanın veri kodlama süreci, tümevarımsal bir yaklaşımla “açık kodlama” ve “örtük kodlama” yapılarak yürütülmüştür. Farkları Şekil 3.3’te aktarılan açık ve örtük kodlama, içerik analizi sürecinde kullanılan iki temel yaklaşımdır (Şekil 3.3). Açık kodlama (İng. manifest coding), veride açıkça görülen, doğrudan ifade edilen içeriklerin analiz edilmesine dayanmaktadır. Bu kodlama türünde, metinde yer alan belirgin ve açık ifadeler kodlanır. Açık kodlamada, içerikte bulunan kelimeler, cümleler ya da ifadeler metinlerde yer aldığı haliyle ele alınır ve içeriğin doğrusal olarak işaret ettiği kodlar belirlenir (Weber, 1990). Bu araştırma kapsamında içerik analizi ile irdelenen metinlerin bir kısmında bağlam, bir kavram olarak yer almakta ve bu metinler üzerinden dinamiklerin belirlenmesi sürecinde açık kodlama yürütülmesini olanaklı kılmaktadır. Örtük kodlama (İng. latent coding) süreci, metnin altında yatan örtük anlamları ve unsurları analiz etmeye odaklanır. Bu

kodlama türünde, içerikteki dolaylı ifadeler, çağrışımlar, kavramlar ve kavramsal ilişkiler dikkate alınır. Örtük kodlamada araştırmacı, metindeki ifadeleri yorumlayarak, yüzeyde açıkça ifade edilmeyen ancak alt metinde bulunan anlamları açığa çıkarmaya çalışır. Bu nedenle, örtük kodlama açık kodlamaya göre daha öznel bir analiz yaklaşımı içermektedir. Örtük kodlama, içerikteki derin ve karmaşık anlamların ortaya çıkarılmasını sağlaması, bir metindeki metaforların, sembollerin veya benzetmelerin altında yatan anlamların analiz edilmesi mümkün kılmaktadır (Boyatzis, 1998).

Şekil 3.2 Kodlama süreci örneği (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

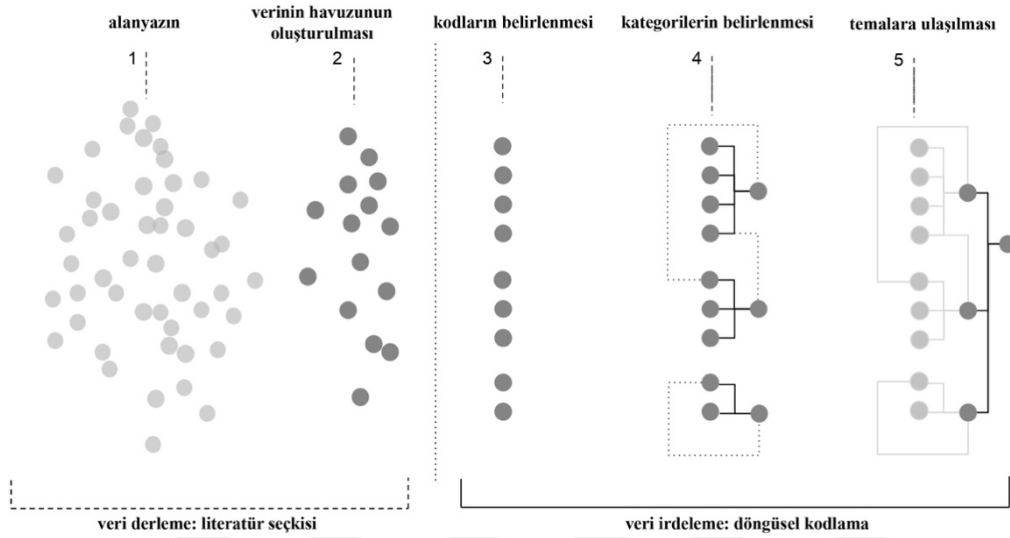
Araştırmada yürütülen çok sayıda kodlama döngüsünün ardından belirlenen kodlar, belirli ortaklıklar içermesi ve benzeşen yönleriyle ortak kategoriler altında toplanmıştır (Şekil 3.4). Bu kategorizasyonda kodların tek bir kategori altında yer alma çabası özellikle hedeflenmemiş ve bu nedenle belirlenen kodların bir kısmı, birden fazla kategori altına yerleştirilmiştir. Bu yerleşim, kodlama sürecinde imlenen çok sayıda malzemeyi toparlayıp daha ilişkisel bir örüntüye dönüştürmüştür. Bu açıdan ortaklıklar yoluyla elde edilen kategorilerin bir tür üst kod olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 3.3 Tümevarımsal araştırma yaklaşımında açık ve örtük kodlama kapsamı (Boyatzis (1998), Braun ve Clarke (2006) ile Vaismoradi, vd. (2013) kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur.)

Araştırmada kategorizasyon sürecinden elde edilen alt kategori ve kategoriler son olarak daha geniş, soyut ve kapsayıcı olan kavramlar olan “temalar” altında toplanmıştır. Kodlarla kıyaslandığında temalar, bir verinin ne hakkında olduğu ve/veya ne anlama geldiğine işaret eden genişletilmiş daha soyut bir kavrama karşılık gelmektedir: “Bir tema açık (bilgide doğrudan gözlemlenebilir) ya da örtük (olgunun altında yatan) bir seviyede tespit edilebilir. Temalar, aynı zamanda bir kültürdeki davranışa dair tanımlamalar, bir şeyin olma nedenine yönelik açıklamalar, simgesel ifadeler ve katılımcı hikayelerindeki ana fikirler gibi fikirlerden de oluşabilirler. Analitik amaçlar veri havuzundan kapsayıcı bir tema ya da çeşitli temaları anlamlı bir anlatı içerisinde birlikte dokuyan bütünleyici bir tema geliştirmektir. Tema üretme süreci, neredeyse tüm nitel çalışmalar için uygundur.”

(Saldana, 2019, s.199) Bu açıdan yürütülen analiz sonunda ulaşılan temalar ise bağlamın bütünsel içeriğini ortaya koymaktadır. İçerik analizi sürecinin son adımı olan tema oluşturma aşamasının tamamlanması ile, bağlamı kuran ve bağlamsallaşmayı sürecini mümkün kılan dinamikler ve bu dinamiklerin ortak eksenleri belirlenmiştir. Yürütülen bu içerik analizinin kod defteri, EK A-1 ve EK A-2’de sunulmuştur.

Şekil 3.4 Döngüsel kodlama yoluyla kodlardan kategoriler ve temalara doğru akış (Saldana (2019) ve Auerbach ve Silverstein (2003)’den yararlanılarak oluşturulmuştur.)

3.2.2 Analiz Çıktıları

Kodların belirlenmesi amacıyla yürütülen içerik analizi sonucunda, metin yazarları tarafından bağlam içerisinde değerlendirilen, bağlamla özdeşleştirilen ya da bağlamı kuran şeyler olarak atfedilen, **105 farklı bağlamsal dinamiğe** ulaşılmıştır. Bu noktada, sıralanan bağlamsal dinamiklerin, metinler üzerinden yürütülen içerik analizi kapsamında araştırmacı ve yazarlara bağlı belirlendiği düşünüldüğünde, bu dinamiklerin bağlam evreni içerisinde sıralanabilecek tüm dinamikler olduğu iddiası bulunmadığının altının çizilmesi gerekli görülmektedir. Tezin temel savı olan, bağlamın ağırsı bir yapı ve çokluk olduğu önermesi, dinamiklerin zamana, uzama ve araştırmacı özneye göre sürekli değişebileceğini öngörmektedir. Bu durumun bir sorun değil; aksine bağlamın öz niteliği olarak değerlendirilmesi, kavramı tekil özdeşlikler, bir reçete sistemi ya da uyulması gereken kurallar ve mevcudiyetler dizgesi olarak indirgemeci kavranış boyunduruğundan kurtarmak

açısından önemlidir. Çalışmanın bundan sonraki aşamalarında belirlenen bağlamsal dinamikler, kategoriler ve temalar açıklanmıştır.

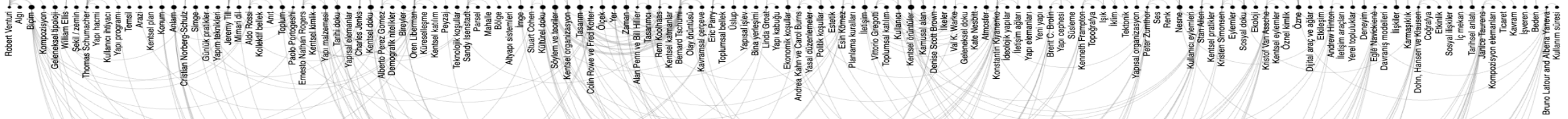
3.2.2.1 Bağlamsal Dinamikler ve Kategoriler

İrdelenen metinler ve ulaşılan bağlamsal dinamiklerin ilişkisi, Şekil 3.5'te bağıntılar odağında üretilen bir diyagram ile sunulmuştur.¹² Diyagram kapsamında yer alan bu dinamiklerin bir kısmı somut, görünür, ölçülebilir olan şeyler iken, bir diğer kısmı ise soyut, görünmez ve ölçülmesi olası olmayan şeylerdir. Dinamiklerin metinlerdeki dağılımı incelendiğinde, tespit edilen iki durumdan bahsetmek olasıdır. Bunlardan ilki bağlamla özdeşleştirilen, bağlam içerisinde tartışmaya açılan dinamik sayısının, 1950'lerden günümüze doğru sayısal olarak artışı ve çeşitlenmesine ilişkindir. Bir diğer değişim ise bağlamın somut ve tekil özdeşliklerden, kavramsal ve çoğul içeriklere doğru akışıdır. Hem niceliksel hem de niteliksel olarak yorumlanabilecek bu değişim, bağlamın karmaşık, çok katmanlı, ilişkisel ve akışkan, bir çokluk olarak yorumlandığı tezin bağlamsal kavrayışını desteklemektedir.

Metinler aracılığıyla belirlenen bağlamsal dinamikler (kodlar) içeriklerine ve ortaklıklarına göre, belirli kategoriler altında toplanabilmektedir. Bu kategoriler araştırma kapsamında, **nesneler ve metalar, bireyler ve topluluklar, kurum ve kuruluşlar, bireysel eylemler, toplumsal eylemler, toplumsal olaylar, doğal olaylar, inşa edilmiş ortamlar, doğal ortamlar, sanal ortamlar, bireysel normlar, toplumsal normlar, yasal normlar, mesleki normlar** olarak belirlenmiş ve Şekil 3.6'da ilişkisel bir diyagramla sunulmuştur.¹³ Bağlamsal kodların ortak niteliklerine göre altında kümelendiği bu 14 kategori, bağlamsal dinamikler ile birlikte bağlam epistemolojisinin uzam, zaman ve araştırmacı özneye bağlı içeriğini oluşturmıştır.

¹² Şekil 3.5'te yer alan ilişkisel diyagramın içeriği liste biçimi EK A-1'de yer almaktadır.

¹³ Şekil 3.6'da diyagramatik olarak aktarılan kodlar ve kategoriler arasındaki ilişkiler, EK A-2'de hiyerarşik olarak yer almaktadır.

Şekil 3.5 Metinler ve bağlamsal dinamikler (kodlar) arası bağıntılar (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 3.6 Bağlamsal dinamikler ve dahil oldukları kategorilerin ilişkiselliği (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Nesneler ve metalar

Bağlamı, kapsadığı canlı ve cansızların içerisinde sürekli örülüp çözüldüğü bir ağ olarak görmek, onun kapsadığı “tüm şeyler” üzerine eğilmeyi gerekli kılmaktadır. Bağlam içerisindeki nesneler ve metalar bağlamın bir kavram olarak mimarlık kuramı dahilinde tartışmaya açılmasından bugüne kadar sıklıkla, bağlamla özdeşleştirilen fiziki yapılar ve bu yapıları var eden malzemeler olarak değerlendirilmişlerdir. Ancak, nesneler ve metalar fiziksel varlıklarının yanı sıra sembolik, estetik ve ontolojik boyutlarıyla anlam ve deneyimin taşıyıcıları ve zaman zaman da kurucularıdır. Bu açıdan bir yandan fiziki ortamları oluşturan tüm nesne ve metalar, yalnızca işlevsel amacı karşılamakla kalmaz, öte yandan bağlamsallaşmayı sağlayan, varoluşu şekillendiren deneyim sürecini (Heidegger, 1962) de etkilerler. Nesneler, böylece varoluşu şekillendiren, onu çerçeveleyen ve anlamlandıran birer “aracı” haline gelirler (Latour, 2021). Bu açıdan nesneler ve metalar, hem bağlam tarafından etkilenir ve biçimlendirilir, hem de bağlamın oluşumunda etkilidir. Metaların fiziki varlıkları ve nitelikleri bağlam içerisinde sınır algısı oluşturmak, imgelenebilir benzeşimleri taşımak ve kimlik üretimine köken olmak, tektonik ve estetik, ileti ve dil yaratımına olanak tanımaktadır. Nesnenin ve metanın varlığı, bağlam içerisindeki tüm fiziki sahnelerin kurulumunun yanı sıra, insanlar, topluluklar ve toplumlar arası sosyal dinamiklerin, kültürel iletilerin aktarımında ve sürekli ve süreksiz etkileşimlerin oluşumunda yönlendiricidir.

Bireyler ve topluluklar

“İssız bir ormanda bir ağaç devrilse ve yakında duyabilecek hiçbir hayvan/insan olmasa ses olur mu? Neden?” (Mann ve Twiss, 1905). Kuramsal fizik alanına ait, Berkeley’e atıfta bulunan bu paradoksal soru, felsefenin temel varoluşsal sorgularından birine işaret etmenin yanı sıra, bağlam içerisindeki ‘insan’a ve onun “dünya içerisinde olmak” (Heidegger, 1962) haline odaklanmaya da olanak tanımaktadır. İnsanın dünya içerisinde olmasının, bulunduğu bağlamın etkin bir parçası olması hali olarak görülmesi olasıdır. Bağlam içerisinde insanlar, yalnızca kullanıcı ve izleyici olarak değil, aynı zamanda bağlamı algılayan, yorumlayan, onunla etkileşimsel ve varoluşsal bir ilişki kuran özneler olarak yer alırlar. Bu açıdan insanlar hem bireysel hem de toplumsal olarak —nesne ve metalara benzer şekilde— bağlamsal ilişkilerin kurulumuna etkin olarak katılır, bağlam içerisindeki

diğer tüm dinamikler ve ilişkilerden etkilenirler. Bağlam içerisinde nesne-özne / özne-özne arasında kurulan bu sürekli etkileşimi Merlau-Ponty (2005, s.33), beden – duyum ekseninde tartışır ve özneyi bağlamdan bağımsız bir varlık olarak görmek yerine; bağlamsal, onun tarafından değiştirilen ve değiştiren bir olgu olarak değerlendirir: “İnsanla şeyler arasında mesafeli bir ilişki yok, kendimizi şeylerden ayrı saf bir zekâ gibi, şeyleri de her türlü insanca özellikten yoksun saf nesneler gibi görmekten bizi alıkoyan baş döndürücü bir içli-dışlılık var.” Benzer şekilde Pallasmaa (2005) da “dünyanın dışında, tarih dışı bedensizleşmiş özne” ye karşı bir savaş açarak; algı ve öznel görmeye odaklı olduğunu belirtir. Ancak burada sözü edilen görme indirgenmiş bir görme değil, dünyanın etine kemiğine bürünmüş parçası olan ‘vücut bulmuş’ (İng. embodied) bir görmedir: “Bedenimiz hem nesneler arasında bir nesnedir hem de onları gören ve onlara dokunan şeydir.” (Pallasmaa, 2005). Bu açıdan bağlam içerisinde özneye ait gündelik pratikler, algı ve anlama edimleri, deneyim süreçleri, ihtiyaçlar, kullanımlar, kimlikler, roller, bedensel etkinlikler, davranış modelleri ve sosyal ilişkiler bağlamın kurulumunda etkili dinamiklerdendir. Öznel deneyim ve edimlerin yanı sıra bağlam içerisindeki topluluk ve toplumların kolektif etkileşimleri, deneyimleri ve bellekleri, demografik nitelikleri, sosyo-kültürel dokuları sürekli kurulup çözülen ilişkilerin oluşumunda etkilidir.

Kurum ve kuruluşlar

Bağlam içerisindeki dinamikleri kapsayan bir başka kategori, yönetsel / erk ya da sivil toplumlar tarafından oluşturulan organizasyonlar olan kurum ve kuruluşlardır. Bu organizasyonlar, toplumsallığın sürdürülebilmesinde etkili olmanın yanı sıra, toplumsal yapıyı düzenleyen, dönüştüren ve denetleyen güç merkezleridir. Foucault’nun (2005) iktidar söyleminde olduğu gibi, kurumların bağlamsal ilişkileri kurmak ve dönüştürmek yoluyla özne ve nesnenin eylemlerini ve bağlamsallığını etkileyen birer “soyut güç” olarak işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Bu noktada bağlamsallaşma, bu güç ilişkilerinin yansıdığı bir sahneleme süreci haline gelir. Benzer şekilde, özellikle sivil toplum kökenli kurum ve kuruluşlar ile yerel toplulukların bağlam içerisindeki toplumsal, sosyo-kültürel kolektif, gömülü hafızayı temsil ettiğini söylemek olasıdır. Kitlesele dönüştürücü güce sahip bu kurum ve kuruluşlar kolektifler olarak bireyler ve nesnelerin yanı sıra

dolaylı olarak fiziksel ortamları da etkileyerek yeni ilişkisellikler kurulacak sahnelerin biçimlenmesinde etkili olmaktadır.

Bu araştırmada bireyler ve topluluklar, metalar ve nesneler ile kurum ve kuruluş kategorileri, bağlam içerisindeki **aktörler ve araçlar** teması kapsamında değerlendirilmiştir. Bu aktörler tarafından gerçekleştirilen bilinçli tüm eylemler ve bilinçsiz olarak sebep olunan tüm olaylar bağl ilişkileri kurmakta ve kurulan ilişkilerle bağlam, sürekli dönüşmektedir.

Bireysel Eylemler

“Bağlam, yalnızca çevreleyen koşullar değildir; çünkü çevrelenen özneyi ve bunu anlamaya çalışan temsilciyi içerir ve onlarla etkileşime girer. *What We Talk About When We Talk About Context* metni, bağlamın bir ortamı tanımlayan bir şey değil, insanların yaptığı bir şey olduğunu savunan bir model sunar: “Bağlam, etkileşimin ortaya çıkan bir özelliğidir; anında ve eylem sırasında belirlenir. Başka bir deyişle, bağlam ve...eylem...ayrılmaz. Bağlam, eylemin kendisinden ortaya çıkar ve onunla birlikte sürdürülür.” Hinton’a (2014, s.22) ait bu alıntı bağlam eylem ilişkisinin altını çizmektedir. Bağlam içerisinde yer alan, bir amaca yönelik, bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen hareket veya davranış olarak tanımlanan eylemler, bireylerin ve toplulukların kendileri ve/veya diğer şeyleri değiştirmek ya da dönüştürmeye dair niyetlilik içeren tüm etkinlikleri kapsamaktadır. Bireysel veya toplumsal tüm eylemler bu nedenle, bilinçli bir hareket gerektirir. Bağlam içerisinde eylemler, aktörler tarafından gerçekleştirilir ve belirli başlangıç ve bitiş noktalarına sahiptirler ancak etkilerinin zamansal ve uzamsal sınırları belirsizdir; aynı yerde gerçekleşebilirler, ancak bir yerden başka bir yere doğru hareketi başlatabilir veya sürdürebilirler. Böylece, mekânsal ve zamansal parçalar arasında uzanırlar (Thomson, 1971; 1980). Bağlam içerisindeki bireylerin eylemleri, dünyada olma deneyimlerini kuran edimlerdir. Bireyleri eyleme geçiren motivasyonlar, psiko-sosyal ve fiziksel ihtiyaçlar bağlam içerisindeki ilişkilerin nedensel kaynaklarından biri olarak görülebilir. Bireysel eylemler, eylemlerin meydana geldiği ortamları, ortam içerisindeki nesne ve metaları, diğer bireyleri ve toplulukları ve bu kapsamda bağlamsal bütünselliği de etkileyerek değiştirme gücüne sahiptir. Bu açıdan metinlerde sıklıkla bağlamı kurması ya da dönüştürme durumu açısından yer bulan tasarlama eylemi ve bağlam içerisindeki öznelere ait tüm gündelik ve kentsel pratikler, bağlamın dönüşümüne doğrudan etki eden

bireysel eylemlerdir. Bireyler ile bağlam arasındaki sürekli etkileşim hem bağlamı hem de eylemini değiştirir. Bunun yanı sıra, farklı bireyler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin yol açtığı deneyim çeşitliliği, bağlamsal bütünlük içerisinde çok sayıda öznel anlatının kurulmasını olanaklı kılar. Bağlamı, kurulan tüm bu anlatılar ve bireysel etkileşimlerle örülü olarak görmenin bu açıdan daha kapsayıcı bir bağlam anlayışını üretmesi mümkündür. Bağlam içerisinde çok sayıda bireyin eylemsel ve bedensel olarak eş zamanlı var olması (Netto, 2005) farklı anlatıların ve deneyimlerin aktarımına, mekânın fiziksel sınırlarının ötesinde sosyo-kültürel ilişkiler üreterek, kolektif bağlamsal etkileşimlere neden olmaktadır.

Toplumsal eylemler

Belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek, süregiden bir durumu değiştirmek veya bir mevcudiyetin korunmasını sağlamak amacıyla topluluk ya da toplum tarafından gerçekleştirilen eylemler, bağlamın hem kurulmasında ve hem de değişiminde etkilidir. Bireylerin eylemlerinden farklı olarak kitlesel bir eğilimin, ortak amaçların sonucu olan bu etkinlikler, bağlam içerisinde olayların oluşumunu tetikleyebilir veya olayların sonuçlarından etkilenebilir. Bu açıdan bağlam, toplumsal eylemlerin gerçekleşmesini mümkün kılar ve sonuçları toplumun sosyal hafızasına yerleştirir. Toplumsal eylemler, nesne ve metalarla birlikte bireyleri ve eylemlerin gerçekleştiği ortamları etkiler ve fiziksel izlerle birlikte kolektif bir edim yaratır. Toplumsal eylemlerin dönüştürdüğü bağlam içerisindeki mekanlar da toplumun geçmiş deneyimlerini toplumsal hafızasında imlemektedir.

Birey ve toplumların eylemlerinin, bağlamı, bağlamın da bu eylemleri etkileme durumu, bağlamı, “önceden verilmiş, aşkın (İng. transcendence) bir gerçeklik değil; sabit, yeniden kanonlaştırılmış formlarla sonuçlanmayan sürekli bir inşa – bozum, bir yoğunluklar ortamı” (Şentürk, 2007, s.52) olarak bir açık uçlu sistem ve ağı yapı olarak görmenin yolunu açmaktadır. Bu açıdan, bağlam içerisinde üretilen — ve bağlamın üretiminde etkili olan — etkinlikler, bireysel ve toplumsal pratikler ve gelenekler tarafından belirlenen iç içe geçmiş bir bağlam anlayışına işaret etmekte, böylece eylemleri bağlamsallaşma sürecindeki dönüşümleri üreten dinamiklerden biri olarak görmek olanaklı hale gelmektedir. Säljö’ye (2000) atıfla, önce bir bağlam veya sonra bir eylem yoktur; bunun yerine, eylemlerimiz bağlamın bir parçasıdır. Eylemlilik bağlam içerisindeki örüntüleri kurar, çözer ve yeniden kurar.

Parçalar ve bütünsellikler birbiri üzerine kapanır ve böylece bağlamsallaşma, bir sosyal pratik veya etkinliğin etkisinde olagelir ve süregider.

Toplumsal olaylar

Bağlam içerisindeki olaylar, eylemlerden farklı olarak gerçekleşmek için her zaman bir niyet ve failin gerekli olmadığı, kendiliğinden gerçekleşmesi de mümkün olan ve bir planlama içermediği için beklenmedik olan etkinliklerdir. Eylemler ve olaylar benzer bir içeriğe sahip olsa da eylemler olayların sonuçlarının nedenleri olabilir (Davidson 2014). Genel anlamda olaylar, etkileşime giren şeylerin ve süreçlerin yeni bağlamlar yarattığı, soyut olarak bir zamansal düğüm noktası olarak, birçok dinamiğin birlikte etkileşimini içerir. Ancak ne organizmalar ne de süreçler olaylar ve eylemler olmaksızın bir değişimi tetikleyemez. Başka bir ifadeyle, bir organizma, çevresiyle etkileşime girerek, bazısı kasıtlı, bazısı istem dışı olan çeşitli türde olayları tetikler ve her olay, yeni bağlamsallıklar yaratır (Schooneveldt, 2019, s.132). Bağlam kapsamında değerlendirilen, bağlamsallaşma sürecinde etkili olan olayların bir kısmına toplum tarafından gerçekleştirilen eylemler yol açtığı açmıştır. Seçimler, protestolar, kentsel katılımlar, savaşlar ve işgaller, göçler ve ekonomik buhranlar, ilerleme ve krizler, salgınlar, teknolojik buluş, ilerleme ve yenilikler, bağlam içerisinde yer alan, kuran ve dönüştüren başlıca toplumsal olaylardır. Bu olaylar, toplumun kolektif hafızasında kalıcı bir iz bırakır ve çoğu zaman bağlamı oluşturan kültürel kimlikleri, değerleri ve sosyal ilişkileri şekillendirir. Toplumsal olaylar, sürekliliklerde kırılma ve kopmalara neden olarak, toplumlar gibi bireylerin de bağlamsal eylemlerine yön verir; bireylerin kimlik ve aidiyet duygularını etkiler. Tschumi'nin (2004) "Olay Mimarlığı"nda sorunsallaştırdığı mekân, hareket ve olayın aslında, bağlamın kurulumundaki dinamiklerle ilişkilendirmesi mümkündür. Tschumi'ye göre (1996) olaylar ve eylemler olmaksızın mekân da var olamaz. Mekânların hareketi ürettiği, hareketin de mekânı ürettiği bu önermede, bir ilişkilenebilirliğe işaret edilse de kurulan ilişkinin doğrusal ya da nedensel olması her zaman beklenemez. Bu doğrusal olmama hali, olayın beklenmedikliğinden temel almaktadır. Bu açıdan Saljö'nun (2000) da aktardığı üzere mekân ve olay arasında da —tıpkı eylemlerde olduğu gibi— öncelikli bir sıralamadan bahsetmek mümkün değildir. Bağlamın, mekanları, olayları, hareketlerin tamamını kapsadığı bir ağ metaforuyla ele alınması, onu içinde barındırdığı bu dinamiklerin ilişkilerinin ve etkileşimlerinin sonucu olarak bir "çokluk" haline getirir. Buna ek olarak, bağlam

içerisindeki toplumsal eylem ve olaylar, gerçekleştiği zamansal kesitlere bağlı — buradaki bağlılık kavramının doğrudanlık vurgusu bulunmamakla birlikte — olarak yeni ilişki ağları yaratır, böylece bağlamın sürekli değişen, “akışkan bir yapı” olmasını sağlar. Bağlam içerisindeki toplumsal olayların bağlamı kurma ve dönüştürme etkisinin, ardıl metinlerde tartışmaya açılma sıklığı giderek artmaktadır çünkü mimarlık alanı giderek daha karmaşık bir düşünsel arka plana sahip olmaktadır. Bu açıdan, özellikle güncel metinlerde yer alan kentsel etkinlik ve organizasyon, pratik ve etkileşimler, toplumsal deneyim ve bellek, ideolojik yapılar ve kimlikler ile kitlesel eğilimler bağlam içerisindeki etkili toplumsal olayları tetikleyen dinamikler olarak değerlendirilmiştir.

Doğal olaylar

Dünya içerisinde olmanın olağan bir sonucu olarak gerçekleşen doğal olaylar, insan kontrolü dışında, evrenin yaşam süreçleri doğrultusunda meydana gelen olaylardır. Bunların bir kısmı insan tarafından sürekli ve beklenir olsa da (güneşin her gün doğması gibi), bir diğer kısmı beklenmedik, süresiz ve “ani” olarak (afetler gibi) değerlendirilir. Sürekli ve süresiz doğal olaylar, meydana gelme sıklıklarına ve devam etme biçimlerine göre kavranırlar. Dünyanın günlük ve dönemlik döngüsel hareket izlekleri, atmosferik değişimler, rüzgâr akımları, yağış döngüsü, okyanus akıntıları, erozyon, tektonik hareketler ile biyolojik döngüler başlıca sürekli doğal olaylarken; depremler, volkanik patlamalar, tsunamiler, sel, fırtına kasırga ve tayfunlar, yangınlar süresiz doğal olarak görülmektedir. Doğal olaylar bağlam içerisindeki mekânsal oluşumları, canlı ve cansızların özgün yapılarını, birey ve toplulukların nitelikleri ile sosyo-kültürel birikimleri ve davranış örüntüleri üzerinde etkili olan dinamiklerdir. Sürekli doğal olaylar, bağlam içerisindeki canlı yaşamın sürekliliğini sağlamanın yanı sıra, bireysel ve toplumsal olayların, olayların gerçekleştiği fiziksel gerçekliklerin nitelikleri üzerinde okunaklı hale gelmektedir. Bağlam içerisindeki mekanların biçimleniş halleri bu olayların fiziksel sonuçları ile doğrudan ilişkilidir. Süresiz doğa olaylarının ise, özellikle bağlam içerisindeki mevcut, olagelen ilişkileri / bağları koparması ve yeni ilişkiler / bağlar, gerçeklikler tanımlamasının yanı sıra, somut ve soyut, sabit ve değişken diğer dinamikleri ani biçimde değiştirme gücüne sahiptir. Bu noktadan hareketle, bağlam içerisinde gerçekleşen doğal olayların diğer dinamikleri ve dinamikler arası ilişkileri yeniden kuran itkiler olarak, doğal ve yapıli ekosistemleri, toplumları,

bireyleri ve mekanları etkilemesi açısından bağlamın varlığı için kurucu ve dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

İnşa edilmiş ortamlar

Tüm birey ve toplulukların gerçekleştirdikleri eylemler ve neden oldukları olaylar, ortamlarda meydana gelir. Birey ve topluluklar tarafından inşa edilmiş ortamlar, insanın doğayı biçimlendirme ihtiyaç ve arzusunun bir yansıması olup, Lefebvre'nin (2014) mekân üzerinden tartışmaya açtığı üçlü diyalektik (algılanan (İng. perceived), tasarlanan (İng. conceived), yaşanan (İng. lived)), bağlam içerisinde inşa edilmiş ortamlar olarak düşünülebilir. Bu mekânsal üçlemede olduğu gibi bağlam içerisinde de inşa edimi, yalnızca fiziksel bir mekânın inşası değil; aynı zamanda fiziki olarak gerçekleşenin, bireysel / toplumsal eylem ve olaylarla sürekli olarak anlamlandırılması ve yeniden kurulmasına işaret etmektedir. İnşa edilmiş mekanlar kategorisini oluşturan dinamiklerin görünür olanlar (başta anıtlar, binalar, kentler, yapı malzeme ve teknikleri, kentsel dokular, yapı elemanları, imgeler, cepheler, biçimler, arazi, parsel, mahalle vd.), bağlamın bir kavram olarak mimarlık alanında tartışmaya açıldığı ilksel metinlerden günümüze kadar üzerinde en çok özdeşlik kurulan ve bağlamsal tartışma yürütülen dinamiklerdir. İlk bağlam tartışmaları inşa edilmiş ortamlardaki uyum ve fiziki üretim ilkeleri üzerine odaklanmakta, hatta zaman zaman inşa edilmiş ortamların fiziki koşul ve nitelikleri bağlamın biricik içeriği olarak değerlendirilmekteyken; güncel yaklaşımlarda inşa edilmiş ortamların fiziki yapılarının yanı sıra, fizik ötesi etki ve ilişki ağları inşa edilmiş ortamlar içerisindeki bağlamsal dinamikler olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra mimarlık ve planlama alanında üretilen çok sayıda araştırma, inşa edilmiş ortamları, çok katmanlı ilişkileri kapsayan, karmaşık ve açık uçlu sistemler olarak görme eğilimindedir. Karmaşıklık kuramının da etkilediği bu eğilim, bütünü, içerisindeki parçaların değişken, ağısı ilişkiler aracılığıyla kurulan etkileşimler, örüntüler ve süreçlerin toplamı olarak görmektedir (Batty, 2005; Bingöl, 2020). Bağlam içerisinde inşa edilmiş ortamları birer örüntü olarak görmek, bağlamsal dinamikler ile yapılar ve kentlerin fiziki nitelikleri arasında kurulan doğrudan özdeşliklerin ve uyum arayışının ötesine geçmek açısından bir çıkış yolu olma potansiyeline sahiptir. Bu açıdan inşa edilmiş ortamlar içerisindeki etkin güçlerin, olayların, kullanım dönüşümlerinin, kitlesel eğilim ve davranış modellerinin bağlamın kurulumunu nasıl etkilediği

sorgulanabilmektedir. Allen'ın (1996, s.25) alan kuramında (İng. field theory) “bağlam” a dair şu önerme mevcuttur. “...Gözeneklilik ve yerel bağlantısallık ile karakterize edilen gevşek bir şekilde sınırlanmış kümelerdir. Parçaların iç düzenlemeleri belirleyicidir; genel şekil ve kapsam oldukça akışkandır. “Alan koşulları”, kapsamlı geometrik şemalarla değil, karmaşık yerel bağlantılarla tanımlanan, karmaşık olgulardır. Biçim önemlidir, ancak nesnelerin biçimleri kadar nesneler arasındaki biçimler de önemlidir.” Bu kapsayıcı kavrayışın, bağlamı inşa edilmiş ortamların salt biçimsel özdeşliklerinden kurtarıp, fiziki ortamlar içerisinde gerçekleşen kullanım dinamikleri ile hareket halindeki ilişkisel oluşumlara odaklanmayı olanaklı hale getirerek, daha ilişkisel ve kapsamlı bir bağlam kavrayışının üretiminde etkili olacağını söylemek mümkündür.

Doğal ortamlar

Doğa, genel bir tanımla dünyada, insan bilincinden bağımsız olarak var olan, sürekli bir devinim ile değişim içinde bulunan, ürettiği sonsuz olay ve görüngü yelpazesıyla birey, toplum ve inşa edilmiş ortamları çepeçevre kuşatan bir bütünselliğe karşılık gelmektedir. Evrenin kendiliğinden var olan tüm fizik yasaları, canlı ve cansız varlıkları, döngüsel süreçleri ve bu süreçlerin oluşturduğu dengeli sistemleri kapsayan geniş bir bütünsellik olarak doğanın varoluşu, insandan bağımsızdır. Ancak tüm insanlık ve edimleri doğanın varlığına bağlıdır. Doğa içerisinde yer alan canlılar (bitkiler, hayvanlar, mantarlar, mikroorganizmalar vd.) ile cansızların (hava, su, toprak, mineraller ve doğal enerji kaynakları vd.) dahil olduğu tekil eylemler veya döngüsel olaylar doğal ortamları (ekosistemler ve habitatlar) kurar.

Bağlamın bir evren olarak kavramsallaştırılması, bu evren içerisinde inşa edilmiş ortamların yanı sıra, doğal ortamları da bu evren içerisindeki bağlamsal bütünlüğe etkilerini düşünmeyi olanaklı kılmaktadır. Çağlara bağlı paradigmlar —tıpkı bağlamın kavranış biçimini etkilediği gibi— insanın diğer tüm şeylere dair algısında da çeşitlenmelere neden olmakta, doğal ortamların kavranışını da etkilenmektedir. Bu açıdan, dünyanın hiyerarşik ya da heterarşik olarak kavranışı, bağlam içerisindeki insanlar, inşa edilen ortamlar ile doğal ortamlar arasındaki diyalogun belirleyicisidir. Dünyanın ilişkisel bir bütün olarak ele alındığı durumda bağlamın sahneleri olan doğal ortamlar ve inşa edilmiş ortamlar sürekli etkileşim halinde ve kaynaşıktır. Kökbilgisine inildiğinde “doğal ortam” dış güçler tarafından

eklenen ya da sonradan üretilmiş, edinilmiş olanı değil; islenmemiş, ve özgün olana işaret etse de (Güçlü, vd., 2002), doğal ortamlar ile inşa edilmiş ortamları ayıran çizgi her zaman kesin biçimde çizilemez. İnşa edilmiş ortamlar doğal ortamların içerisinden doğar ve bu ortamların fiziki nitelikleri çoğu zaman doğal ortamlardan köken alır, bu doğrultuda ışık, topoğrafya, iklim, flora / fauna, malzeme, atmosfer, ses, rüzgâr gibi coğrafi nitelikler bağlamsal dinamik olarak işaret edilen başlıca etkenler olarak değerlendirilmiştir.

Sanal ortamlar

“Artık bir “post”lar çağında yaşıyoruz. Bu süreç geçmişteki tüm kavram ve olguların boşa çıktığı ve yeniden anlamlandırılmış, yeni ilişkiler ve varoluş biçimlerinin bir arada görünür olduğu, antagonist durumlar öne çıkarıyor. Sanatta, siyasette, ekonomide, cinsellikte, kent ve toplumsal yapılarda, kimlik ve bedene ilişkin yerleşik tanım ve kodlamaların yerinden edildiği sürekli bir sonra hali bu... Parçalı, eklemli, melez yeni temsillerin, cisimleşmelerin zuhur ettiği bir tarihsellik anlayışı...” Şahiner’in (2020, s.2) post-nesne ve post-insan temalı metnine ait bu alıntı, dünyanın fiziksellikten fizik ötesi geçişine işaret etmektedir. Bu geçiş süreci, bağlam içerisindeki inşa edilmiş ve doğal ortamların somut varlığının yanı sıra soyut eylemler, olaylar ve ilişkilerin kurduğu sanal ortamların varlığını gündeme getirmeyi olanaklı kılmaktadır. İnşa edilmiş bir ortam olarak değerlendirilmesi mümkün olsa da öz nitelikleri açısından bu araştırma kapsamında ayrı bir kategori altında değerlendirilen sanal ortamlar, günümüz dünya yapılanmasında mekânın fiziksel gerçekliğinin ötesine geçerek, bağlam içerisindeki dijital ve sanal bir boyutta yeniden tanımlandığı alanları ifade eder. Bu açıdan simülasyon kuramında (Baudrillard, 1981) belirtilen biçimiyle, sanal ortamlar gerçekliğin yalnızca bir görüngüsü değil, kendi başına birer gerçekliktir de. Sanal ortamlar, bağlam içerisindeki zaman zaman fiziksel gerçeklik üzerine de yansıyan, yeni ilişkilendirme biçimlerini doğurur. Bireylerin ve toplulukların fizik ötesi iletişimlerini mümkün kılan dijital ağlar ve araçlar bu açıdan sanal ortamların kurucu bağlamsal dinamikleridir. Bu araç ve ağlar, bireyin mekânsal erişim sınırlarını genişletirken, iletişim sürekliliklerine ve amaçlar için ortaklıklara zemin hazırlayarak, kitlesel eylemler ve toplumsal olayların varoluşunu kolaylaştırır. Ardıl metinlerde bağlam içerisindeki etkileri üzerinden değerlendirilme sıklığı artan sanal ortamlar, mimarlık alanında bağlamın fiziksel sınırlılıkların ötesinde bir içerik kazanmasında

etkilidir. Bu durum, geleneksel (biçim = bağlam) denklemini bozuma uğratarak, bağlam içerisindeki görünmez bağların bir ifade alanı bulmasını sağlamaktadır. Sanal ortamların bağlamın fiziksel sınırlarını aşarak özerk bir varlık kazanması, bağlam içerisindeki mekânın ve kullanıcı deneyiminin tanımlarında köklü bir dönüşüm yaratmaktadır. Meredith (2017, s.175) dokunsallığın kaybı vurgusuyla eleştirel bir yerden tartışmaya açtığı bu dönüşümü: “Herhangi bir yerde bulunan yabancılarla hevesler üretir, gruplaşır veya iş birlikleri kurarız. (Bana e-posta gönder.) Hiç hissetmediğimiz veya yerinde görmediğimiz şeyleri beğeniriz veya sesini hiç duymadığımız insanlara yorumlar göndeririz. ...Tıklamak yeni bir tür dokunsallık sunuyor. Artık Frampton’ın dokunsallığı, modernizmin evrenselleşme eğilimlerini yavaşlatıp aksatan bir dokunsallık değil; potansiyel olarak daha hızlı bir şey. (Bir milisaniye önce o kadar önceydi ki!)” sözleriyle aktarmaktadır. Olumlu veya olumsuz olarak çeşitli eksenlerle tartışmaya açılacak sanallık halinin, yeni bir paradigmaya işaret ettiği açıktır. Bu açıdan sanal ortamlar yalnızca fiziksel mekânın dijital uzantıları olarak değil, bağlam içerisinde yeni organizasyon ve ilişkilendirme biçimleri kuran dinamik ve açık sistemler olarak değerlendirilebilir. Sanal ortamların bir tür “meta-bağlam”ın oluşumunda etkili olduğunun söylenmesi de mümkündür. Doğal, inşa edilmiş ve sanal ortamların bağlam kapsamında kaynaşık görülmesi ise bağlamı çok boyutlu bir bütünselliğe dönüştürür.

Bireysel normlar

Bağlamı oluşturan dinamiklerin bir kısmı, birey ve toplulukların eylemlerine; ortamların üretilme ve deneyimlenme sürecine yön vererek bağlamsal bütünün oluşmasında etkili normlar ile ilgilidir. Bağlam içerisindeki soyut temalardan biri olarak değerlendirilen normlar, bir toplumda veya belirli bir grup içinde bireylerin davranışlarını yönlendiren, kabul gören kurallar, ölçütler ve beklentilerin tamamını kapsayan bir kavramdır. Normlar, toplumsal organizasyonun sağlanmasında, mekânsal üretimin gerçekleşmesinde ve bireyler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesindeki yöntem ve sınırları belirler. Bu kurallar, yazılı yasalardan, toplumsal alışkanlık, eğilim, gelenek ve göreneklerden, etik ve ahlaki ilkelere kadar geniş bir çerçeve yer almaktadır. Bireysel normlar, kişinin değer, inanç ve ahlaki ilkelerine göre geliştirdiği kişisel davranış dizgeleridir. Toplumsal normlar tarafından etkilenmekle birlikte, bireysel normlar kişinin öznel yapılanmasından köken almaktadır. Bağlam içerisindeki bireyin davranış örüntüleri, kullanım

alışkanlıkları, aidiyetleri, günlük kentsel pratikleri bireysel normlardan etkilenen bağlamsal dinamiklerdir. Bunun yanı sıra, bireylere ait normatif çerçeveler, bağlamın nasıl algıladığı ve ona nasıl yaklaştığıyla doğrudan ilişkilidir. Bağlamın bir çerçeve olarak kavramsallaştırıldığı yaklaşımlarda, bağlam içinde yer alan çok sayıda göreceli çerçevenin, bireysel normların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkması, bağlamın bir çokluk olarak görülmesinin temel nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu normlar, kişinin bireysel değerleri, inançları ve alışkanlıklarıyla biçimlenir ve ortamlar içerisinde kendi deneyimlerini yaratmasına olanak tanır. Diğer tüm bağlamsal dinamikler gibi bireysel normlar da bağlamdan etkilenir ve ilişkili olduğu bağlamsallaşma süreci üzerine etkilidir. Bireylere ait normlar, küreselleşmenin ve yeni sürekli / anlık iletişim araçları ve ağlarının etkisiyle, eskiye oranla çok daha fazla ortaklık içerdiği düşünülmektedir (Castells, 2000; Van Assche, 2007; Hinton, 2014; Liberman, 2019). Günümüzde, bireylerin normatif çerçeveleri dijital platformlar ve küresel ağların etkisi altındadır. Bu etkileşim, bireysel normların yalnızca yerel, fiziki ilişkilennmelerle sınırlı kalmamasına, aynı zamanda geniş ölçekte, daha evrensel değerlerle harmanlanmasına; böylece bağlam içerisindeki eylemlerin ve olayların hem yer hem de yer ötesi pratiklerle birlikte şekillenmesine yol açmaktadır. Bu çerçevede, bireysel normların sadece fiziksel mekân değil, aynı zamanda sanal ortamlar üzerinde de belirleyici olduğu düşünülebilir. Dijital ortamlarda, bireysel normların küresel etkileşimlerle yeniden şekillendiği ve sanal mekânların da bireysel deneyimlerle anlam kazandığı görülür (Turkle, 1996). Özellikle küreselleşme ile birlikte bireysel normların farklı kültürel eğilimler ve değerlerle birleşerek daha geniş bir etkileşim alanı oluşturması, bağlam içerisindeki bireysel normların yanı sıra yeni toplumsal / kitlesel normatif çerçevelerin ortaya çıkmasında da etkili olmaktadır.

Toplumsal normlar

Toplumsal normlar, bireylerin ve toplulukların, davranış modelleri ve eğilimleri üzerinde yönlendirici etkiye sahip yazılı olmayan kurallar bütününe karşılık gelmektedir. Bağlam içerisindeki dinamikler olarak değerlendirilen soyo-kültürel doku, kentsel pratikler ve etkinlikler, söylem ve teoriler, tarihsel anlatılar, ideolojik yapılar, dini öğretiler, ahlaki ve etik ilkeler bireylerin normatif çerçevelerinin yanı sıra, inşa edilmiş ortamların niteliklerini etkilemesi ile bağlam içerisindeki eylem ve olayların tetikleyicileri olmaları açısından biçimlendiricidir. Toplumsal normların

yasal bir bağlayıcılığı olmasa da bağlamsal bütün içerisindeki etkileri dikkate değerdir. Bireysel eylemler ve normlar ile ortamların üretimini etkileyen toplumsal normlar, bağlamsal bütünlük içinde algı, dil, iletişim, kullanım, biçim ve bellek gibi, toplumlar için anlam birimi oluşturan bağlamsal dinamiklerin özelliklerini doğrudan ya da dolaylı olarak şekillendirir. Toplumsal normların bağlam içindeki etkileri, yalnızca bireylerin davranışlarını değil, aynı zamanda toplulukların ortamlarla kurdukları ilişkiyi ve ortamlar içerisindeki mekânları algılama biçimlerini de dönüştürür. Örneğin, bir toplumun mekânsal kullanıma ilişkin normları, bağlam içerisindeki tasarımdan, kullanım amacına, bireylerin deneyimlerine kadar çeşitli bağlamsal dinamiği doğrudan etkileyerek, topluluklar veya toplumların kolektif izlerini görünür kılar. Bu açıdan, toplumsal eylemler / olaylar ve inşa edilmiş ortamların dönüşüm süreçleri, toplumsal normlar doğrultusunda şekillenebilir. Toplulukların geçmişe dayalı normatif değerleri, bağlam içerisinde yer alan ortamlar ve yaşamsal örüntüler üzerinden okunaklı hale gelmektedir. Lefebvre'ye göre (2014), bağlam içerisinde inşa edilmiş ortamlar toplumsal ilişkilerle sürekli olarak yeniden üretilir ve bu üretim sürecinde toplumsal normlar, bireylerin ve toplulukların mekânla kurduğu ilişkilerde yönlendirici bir rol oynar. Geleneksel ve güncel normlar arasındaki farklılaşma, bağlam içinde gelişen eylemler, davranış biçimleri ve kentsel pratikler arasında çatışmaların ortaya çıkmasına yol açabilir. Ek olarak, toplumsal normların — bireysel normlarda olduğu gibi — sürekli değişim hâlinde olması, bağlamsal bütünlüğün tekil bir yapıdan çok, zaman içinde dönüşen ve çeşitlenen bir çokluk olarak ele alınmasını destekler niteliktedir.

Yasal normlar

Yasal normlar, bağlamsal bütünlük içerisindeki bireyler, topluluklar ve ortamların önceden belirlenmiş düzen kalıpları içerisindeki konumlarını ve etki çerçevelerini belirleyen yazılı kurallar bütününe karşılık gelmektedir. Foucault'ya (2008) göre, bağlam içerisindeki yasal normlar, bir denetim mekanizması olarak işlev görür ve bu açıdan bağlamın bütünselliği üzerine etkilidir. Yasal normların bağlam içerisindeki ortamların biçimlerini ve toplumsal edimlerin sınırlarını çizerek ortaklıklar oluşturduğu söylenebilir. İktidar açısından bağlam içerisindeki mevcut yasal normlar, bireylerin ve toplulukların davranışlarını, ortamlarla kurdukları ilişkileri ve günlük yaşam pratiklerini denetleyen bir yapı olarak görülmektedir

(Foucault, 2008). Bu denetim mekanizması, yalnızca eylemleri hareketleri değil, düşünce ve algı kalıplarını da şekillendirir. Burada, yasal normlar iktidara ve erke ait bir ağ olarak bireylerin davranış örüntüleri üzerine yayılmakta ve onların hareketlerini belirli sınırlar içinde tutması kapsamında temel düzenleyiciler olarak değerlendirilir ve toplumun geneline yayılan bir iktidar mekanizması olarak, bireylerin ve toplulukların eylemlerine yönelik çeşitli sınırlandırmalar getirir. Bağlam içerisindeki bireyler ve toplum tarafından gerçekleştirilen tüm eylemler ve eylemlerin etkilediği olaylar, yasal düzenlemeler aracılığıyla düzenlenir ve bu, normların çizdiği sınırlar içinde gerçekleştirilir. Yasal normların bireyler üzerindeki dolaylı etkileri de mevcut olup, bireyleri belirli bir davranış kalıbına zorlamadığı durumlarda bile, onların düşünce ve eylemlerini içsel bir kontrol mekanizması yoluyla sınırlar. Örneğin, inşa edilmiş ortamlar içerisindeki güvenlik birimlerinin ve mekanizmalarının varlığı, bireylerin kendilerini sürekli gözetim altında hissetmelerine yol açar ve bu durum, bireylerin toplumsal normlara uygun davranmalarını teşvik eder. Bu içselleştirilmiş denetim, bireylerin kendi davranışlarını otokontrol yoluyla sınırlandırmasına neden olur. Yasal normlar her ne kadar bir mutlaklık olarak değerlendirilse de toplumlara ve içerisinde bulunan çağın paradigmalarına bağlı olarak değişkenlik gösterdiği, eylem, olay ve ortamları biçimlendirmede etkili olduğu için, bağlamın tez kapsamında vurgulanan karmaşık ve açık uçlu varlığına dayanak oluşturmaktadır.

Mesleki normlar

Yasal normlar altında değerlendirilebilecek olsa da yazılı ve hukuki boyutunun yanı sıra, meslek pratiklerin işleyiş, kültür, alışkanlık, etik ve ahlaki birikimlerinin yazısız kurallarına da referans vermesi nedeniyle bu tez kapsamında ayrı bir kategori olarak ele alınmıştır. Farklı bağlamsal dinamiklerle ilişkilendirilen mesleki normlar, meslek insanlarının ve kuruluşlarının mesleki icraatlarında uymaları gerekli kurallar bütünüdür. Bu kuralların yazılı olanları, kanunlar ve yönetmelikler, meslekî sözleşmeler, standartlar ve prosedürler, meslek odalarının yönetmelikleri, teknik şartnameler ile ilişkilendirilirken; yazısız olanlar meslekî görgü, ahlak ve etik, paylaşım, dayanışma, gizlilik ve güvenilirlik, disipliner kültür olarak sıralanabilir. Bağlam içerisinde bu kurallar dizisi, olağan işleyişlerde inşa edilmiş ortamların biçimsel düzenleri, mimarlık ve planlama alanları için ise özel olarak tasarımcı, yürütücü, denetleyici ve işverenlerin bağlam içerisindeki diğer

dinamikleri anlamlandırma, dönüştürme ve yorumlama edimleri ile ilişkilidir. Mesleki normların, bağlamın inşa edilmiş ortamlarının nitelikleri üzerinde doğrudan etkisi mevcuttur. İmar yasaları, yapı kullanım izinleri, güvenlik ve erişilebilirlik standartları gibi yasal düzenlemeler, bağlam içerisindeki inşa edilmiş ortamların biçimlenmesinde doğrudan etkiliyken, bu ortamlar içerisinde gerçekleşmesi olası eylem ve olayların da dolaylı olarak belirleyicisi konumundadır. Bu açıdan bağlamsal olarak yasal normlar, bireylerin ve toplulukların eylem ve etkinlikleri üzerinde yönlendirici bir güç alanı kurarken, aynı zamanda farklı ölçeklerdeki fiziksel gerçekliklerin kimliklerinin oluşumunda da etkilidir.

Bu çalışma kapsamında oluşturulan 14 kategorinin, veri havuzunun içeriğine, verilerin elde edildiği zamana, verileri analiz eden araştırmacı özneye bağlı olarak niteliksel veya niceliksel olarak arttırılabilme ya da azaltılabilme olasılığı bulunmaktadır. Bu değişebilirlik hali, bağlamın bir çokluk olma durumunun temel nedenlerinden biridir.

3.2.2.2 Temalar

İçerik analizi sonucunda elde edilen bağlamsal dinamiklerin dahil edildiği kategoriler ortak nitelikleri üzerinden değerlendirilmiş ve bağlamı oluşturan 5 ana temaya ulaşılmıştır. Kategorilerin bir araya getirilerek Şekil 3.7’de ilişkişel bir diyagramla temsil edilen bu temalar; aktörler ve araçlar, eylemler, olaylar, ortamlar ve normlar başlıkları altında toplanmaktadır. Mimarlık alanı özelinde bağlamın, hangi zaman ve uzamda olursa olsun, tüm dinamikleri kapsayan bu değişmez temalar arasındaki ilişkiler sonucunda oluşacağını söylemek mümkündür. Temalar, kategoriler ve dinamikler arasındaki bağların sürekli örölüp çözölmesi ise, bağlamsallaşma sürecini oluşturmakta ve bağlamı ağsı bir yapı haline getirmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, ulaşılan temalar açıklanmaktadır. Analiz sonucunda kurulan tematik çerçeve, mimarlık alanında bağlam kavramının çok katmanlı, ilişkişel ve ağsal bir yapı olarak yeniden düşünölmesini mümkün kılan özgün bir kuramsal içerik ortaya koymuştur.

Aktörler ve Aracılar

“Aktörler ve Aracılar” teması, bağlama sabit, dışsal ve edilgen bir çevresellikten öte; etkileşimsel ve sürekli dönüşen bir yapı olarak yaklaşılmasının sonucudur. Bu yaklaşım bağlamın, mekânsal ya da fiziksel bir zemin olmakla birlikte, farklı türdeki aktörlerin — bireyler, kurumlar, teknolojik sistemler, yasal düzenlemeler, kültürel kodlar ve hatta ideolojik söylemler— karşılıklı etkileşimleriyle kurulan bir ilişkiler ağı olarak değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Söz konusu aktörler, bağlam içerisinde belirli ve sabit roller üstlenen özneler olmaktan çok, içinde bulundukları zaman ve uzamın koşulları doğrultusunda (zaman zaman bu koşulları da üreterek) sürekli yeniden konumlanan ve anlam kazanan etkin varlıklardır. Bu durum, aktör ve aracılardan eylemlilikleri ya da eylemleri taşıyıcı nitelikleri ile onlar tarafından ya da onlar aracılığıyla kurulan pratik ve/veya kurumsal ilişkiler ağı içinde bir düğüm noktası olarak değerlendirilmelerinin önünü açmaktadır. Örneğin bir yapının anlamı, işlevi ve mekânsal karşılığı, o andaki bağlamsal örüntüye gönümü olarak sürekli yeniden üretilmektedir. Tema içerisinde yer alan “aracı” kavramının burada yalnızca fiziksel bir taşıyıcı değil, anlam üretim süreçlerine katılan etkin bir unsur olarak kavramsallaştırılması, bağlamın üretiminde mekân dışı öğelerin de ne denli belirleyici olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla bağlamın aktörler ve aracılardan teması üzerinden tartışmaya açılması, nesnelerden çok ilişkilere, sabit temsillerden çok geçici etkileşimler üzerinden kavranılmasını sağlamakta; bu doğrultuda, çalışmanın ikinci bölümünde aktarılan paradigma kaymasının yanal eksenleri ile uyumlanmaktadır (Bknz. Bölüm 2). Bu uyumlanma hali, mimarlık kuramında uzun süredir egemen olan çevre-merkezli bakış açısına bir alternatif sunmaktadır.

Eylemler

“Eylemler” teması, bağlamın programatik kurgular ya da tasarlanmış, öngörülen etkinliklerle birlikte; eylemler yoluyla sürekli olarak yeniden inşa edilen ve dönüştürülen bir yapı olduğuna işaret etmektedir. Bağlam içerisindeki eylemler, tasarım ve inşa süreçlerine ya da kullanıcı davranışlarının ötesinde; bir anlam üretimi, müdahale biçimi ve bağlamsal bir yeniden yapılandırma, konumlandırma kaynağıdır. Örneğin, bir protesto eyleminden gündelik bir kullanım pratiğine, basit bir müdahaleden yeniden işlevlendirme girişimine kadar her tür eylem, bağlamın yeniden tanımlanmasına katkı sunar. Eylemler, mimarlık ortamında çoğunlukla

birden çok aktörün kesişiminde, uzlaşa ya da gerilim alanlarında ortaya çıkar. Bu kapsamda, eylemler edilgen bir tepki ya da sonucun doğrudan ürünü değil; bağlamın dinamik olarak kapsadığı bağlar ile örüldüğü, çözüldüğü ve yeniden kurulduğu etkileşimsel düğüm noktalarıdır. Özellikle Lefebvre'in "mekânın üretimi" (2014) yaklaşımı ile Michel de Certeau'nun "gündelik pratikler" (1984a) anlayışı, eylemlerin pasif değil, mekânı dönüştüren aktif üretim biçimleri olarak konumlandırılmasını desteklemektedir.

Bu çerçevede eylemler, bireysel yönelimlerle birlikte, daha geniş sosyal, kültürel ve politik ağların içinde anlam örüntüleri kurar. Örneğin, kullanıcıların mekâna dair alışılmışın dışına çıkan eylemlilik halleri, bir kamusal alanın alternatif kullanım önerisi ya da bir yapının yeni işlevlere uyarlanması gibi süreçler, bağlam içerisindeki dinamikleri ve mevcut ilişkileri dönüştürme kapasitesine sahiptir. Eylemler bu yönüyle, bağlamsal yapının yeni anlam katmanları üreten güçlerdir. Bu açıdan, eylemlere bağlamın tematik içeriği olarak yaklaşmak; bağlamı edilgen bir zemin olmaktan çıkararak; eylemler aracılığıyla sürekli olarak dönüşen, esnetilen ve yeniden kurulan bir ilişkiler bütünü haline getirmektedir. Bu bakış açısı, mimarlıkta bağlamı yalnızca bir veri kümesi olarak değil, süreçsel ve etkileşimsel bir üretim alanı olarak ele almaya olanak tanımaktadır.

Olaylar

"Olaylar" teması, bağlamın zamansal süreklilikten ziyade, belirli anlarda yaşanan kırılmalar, eşikler ve yeniden yapılanmalar yoluyla şekillendiğine dair bilgi sunmaktadır. Bu kapsamda olaylar; doğal afetler, toplumsal ayaklanmalar, teknolojik yeniliklerin hayata geçirilmesi ya da politik düzenlemelerdeki ani değişimlerle birlikte ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu olaylar, süreklilik arz etmeyen fakat bağlamsal örüntüyü derinlemesine etkileyen ve yeniden yapılandıran dinamik süreçler olarak değerlendirilmektedir. Olayların bağlam üzerindeki etkisi, yalnızca kronolojik bir gelişim çizgisiyle açıklanamaz; aksine, bu etki, ilişkilerde ani dönüşümlere, anlam sapmalarına ve bozulmalara ya da yeni bağıntıların kurulmasına neden olan yoğunluk anları üzerinden görünürleşmektedir. Bu nedenle olaylar, ilişkileri yeniden kuran, ortamların nitelik ve anlamını dönüştüren aktif süreçler olarak görülmektedir.

Bu çerçevede olaylar, öngörülemez, çoğu zaman mevcut yapıları sarsan ve bağlamın sınırlarını yeniden çizen unsurlar olarak tanımlanabilir. Mimarlık alanında ise bu, bir yapının yıkılması, kamusal alanın simgesel olarak yeniden sahiplenilmesi ya da bir mahallenin ani müdahalelerle dönüşmesi gibi somut mekânsal karşılıklar bulabildiği gibi; bir mekânın kullanım biçiminde yaşanan kırılmalar, toplumsal hafızadaki temsillerin değişmesi ya da bir tasarım söyleminin dönüşerek meşruiyet kazanması gibi soyut ve kavramsal düzeyde etkiler de yaratabilmektedir. Olayların bağlamın tematik içeriği olarak ele alınması, bağlamı yalnızca mevcut koşullara indirgemeyen; bunun ötesinde, zamansal olarak kesintiye uğramış, yeniden şekillenmiş ve potansiyel olarak dönüşmeye açık bir yapı olarak kavramsallaştırmaya ve yeniden tanımlamasına olanak tanımaktadır.

Ortamlar

“Ortamlar” teması, bağlamın somut ve soyut çeşitli arayüzler arasında kurulan ilişkilerle kurulduğunu görünür kılmaktadır. Bu çalışmada ortamlar; inşa edilmiş ortam (yapılar, kent dokusu, mimari formlar), doğal ortam (topoğrafya, iklimsel koşullar, ekosistemler) ve sanal ortam (dijital düzlemler, veri ağları, sanal etkileşim yüzeyleri ve araçları) olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmaktadır. Ancak ortamların, bu kategoriler arasında keskin sınırlar çizilmesi yerine geçişken, etkileşimli ve çoğu zaman iç içe geçmiş biçimde kavranması mümkündür. Ortamların iç içe geçmiş olarak görülmesi, bağlam kavramının da çok katmanlı ve katmanlar arası etkileşimler kapsamında yeniden ele alınmasını destekleyerek; yapıyı çevreye dair doğrusal özdeşliklerin ötesine geçmeyi sağlamaktadır. Böylece, mimarlık disiplininde fiziksel biçimlere, malzeme özelliklerine ve mekânsal sınır tanımlarına dayalı bağlam anlayışı; yerini, ilişkiler, etkileşimler, sanal ve dolaylı bağıntılar ile somut ve soyut tüm dinamikleri kapsayan, daha bütüncül bir bağlamsal anlayış geliştirme çabasının arka planı desteklemektedir. “Ortamlar” teması, bağlamın tekil bir çerçeve değil; ortamlar arasında kurulan geçişli ilişkilerle sürekli olarak yeniden tanımlanan bir örüntü, çokluk olarak görülmesini olanaklı hale getirmektedir.

Böylece bağlam, yalnızca "alanla kurulan fiziksel ilişki" üzerinden değil, ağı yapılar, normatif çerçeveler ve dijital etkileşim alanları üzerinden de tanımlanabilen, bağlamsallaşma olgusunun işaret ettiği üzere çokluk olarak kavranabilmektedir.

Normlar

“Normlar” teması, bağlamın, düzenleyici dizgelerin etkisi ile nasıl kurulduğuna ya da dönüştüğüne eğilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda normlar, bireysel yönelimlerden kurumsal pratiklere, mesleki standartlardan etik ilkelere kadar uzanan çok çeşitli yapılar olarak çevresel algıyı, mekânsal üretimi ve kullanıcı davranışlarını yönlendirme işlevi görmektedir. Dijitalleşme, küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisiyle şekillenen yeni normatif çerçeveler ise özellikle mimarlık ve kent planlama disiplininde bağlamı tanımlayan sınırların ve meşruiyet biçimlerinin yeniden oluşmasına neden olmaktadır. Normlar, sıklıkla teknik ya da yasal zorunluluklar gibi algılansa da aktörlerin algı çerçevelerini, müdahale kapasitelerini ve çevreyle kurdukları ilişkisel yönelimleri de doğrudan şekillendirmektedir. Bağlam içerisinde çeşitli sınırlar yaratmakla birlikte normlar, sabit dizgeler olmaktan öte; zaman ve uzamın koşulları içerisinde üretilen ve dönüştürülen ilişkisel ağların ürünüdür. Bu açıdan normların sürekli dönüşümü, bağlam içerisindeki dinamiklerin konumlarını, etki alanları ve eylemlerinin çerçevesini doğrudan etkileyerek bağlamın ağısı yapısını oluşturmakta etkilidir. Normların bağlamın tematik bir içeriği olarak tartışmaya açılması, bağlamsallaşma sürecindeki belirlenimi maddi koşullar ile birlikte, görünmez güçler üzerinden de sorgulamanın yolunu açmaktadır. Normları bağlam kapsamında irdelemenin kavramsal dönüşüme belki de en önemli katkısı, bağlam içerisinde ne olduğundan çok neyin olası ya da olabilir olduğuna dair düşünce geliştirmeye olanak tanımasıdır. Bu durum, mimarlık alanında bağlam kavramının içeriğinin teknik ya da fiziksel gerçekliklere indirgenemeyecek kadar çok yönlü olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, normların bağlamın içeriğinde yer alması; bağlamı hangi yasal, mesleki ve kültürel kodların nasıl etkilediğinin sorgulanmasına imkân tanıyarak, bağlamı zamana ve uzama bağıl olarak sürekli yeniden kurulan bir çokluk olarak konumlandırmayı olanaklı hale getirmektedir.

Bu bölümde gerçekleştirilen içerik analizi, mimarlık alanında bağlam kavramının nasıl anlamlandırıldığını dair metinsel örüntüleri çözümleyerek, bağlamın kavramsal çerçevesine ilişkin güncel ve çok katmanlı bir okuma geliştirmiştir. Analiz sürecinde ulaşılan ve Şekil 3.7’de sunulan temalar; **aktörler ve araçlar, eylemler, olaylar, ortamlar ve normlar** olmak üzere beş ana başlık altında toplanarak bağlamın dinamik, ilişkisel ve sürekli olarak yeniden kurulan devingen

yapısına işaret eden yönlerini görünür kılmıştır. Bu ilişkisel temalar, mimarlık yazınında sıkça karşılaşılan ve ayırık olarak ele alınan fiziki, tarihi, sosyo-kültürel, ekonomik ya da teknolojik bağlam tanımlarını aşarak; bağlamın bir **çokluk ve etkileşim alanı** olarak değerlendirilmesi yönünde önemli bir kavramsal açılım sunmaktadır.

3.3 Bağlamın Kuramsal İçeriği

Bağlam, mimarlık alanında sıklıkla tartışmaya açılan, geniş literatür birikimine sahip kavramlardan biridir. Araştırmanın kavramsal arka planını oluşturan bu bölüm, bağlam kavramının etimolojik ve kuramsal içeriğini konu edinmiştir.

Bu doğrultuda, bölüm kapsamında ilk olarak bağlam ile eş kökenli sözcüklerin etimolojik izlerine odaklanılmış; “bağ”dan “bağlamsallaşma”ya uzanan dilsel ve düşünsel evrim süreci içinde, **“bağ” kökeninin çağrışım düzeyinde yüklediği anlamlar** aktarılmıştır. Bağ kavramı üzerinden yürütülen bu etimolojik çözümleme, bağlam kavramı ile bağlamsallaşma olgusu arasındaki diyalektiğin kurulmasını sağlamıştır. Bağlam bu çalışma kapsamında, şeyler arasında kurulan bir çokluk, ağısı bir yapı; bağlamsallaşma ise “zamansal ve uzamsal olarak kendiliğinden gerçekleşen, olagelen ve süregiden bir oluş” olarak tanımlanmıştır. Kavramlar arasında kurulan bu bağlantı, bağlam içerisindeki dinamiklerin belirlenmesini gerekli hale getirmiştir. Bu doğrultuda, bağlam içerisindeki dinamikler ilksel ve ardıl olarak tanımlanan, yarı sistematik olarak seçilen, basılı ve çevrim içi olarak erişilebilen 40 temel metnin oluşturduğu bir veri havuzu üzerinden gerçekleştirilen tematik bir içerik analizi aracılığıyla irdelenmiştir.

Gerçekleştirilen içerik analizi, bağlam kavramının ortaya çıktığı 1950’lerden günümüze doğru uzanımında, mimarlık kuramı içinde giderek niceliksel olarak çeşitlendiğini ve genişlediğini; niteliksel olarak ise derinleşerek ve kavramsallaştığını göstermiştir. Metinlerde zaman zaman yer verilen ikincil kavramlar ise, bağlam kavramının kısıtlayıcı bir olgu olarak görülmesinin sonucu olup; bu ikincil kavramların üretilme ihtiyacı, bu araştırma kapsamında, bağlamın yeniden kavramsallaştırılması gerekliliğinin güçlü bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Analiz edilen metinler bağlamın, çevredeki kentsel dokuya olduğu kadar genel tutumlara veya sosyal dokuya ilişkin tartışmalara; biçimsel sorgulamalardan, kavramsal ve eleştirel söylemleri kapsayabileceği; inşa edilmiş

biçimden, ima edilen anlama ve altta yatan ideolojiye kadar geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu görülmüştür. Metinlerde zaman zaman dolaylı biçimde yer verilen ikincil kavramlar, bağlamın zaman zaman kısıtlayıcı bir olgu olarak ele alınmasının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. İkincil kavramlara duyulan bu yönelim, geleneksel bağlam kavrayışının mevcut anlam çerçevesi ve tematik içeriği ile günümüz paradigmatik eğilimlerini yansıtmakta yetersiz kaldığını ve bu nedenle kavramın yeni temalar aracılığıyla düşünülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Analiz edilen metinler, bağlamın fiziksel çevre ya da kentsel doku ile sınırlı kalmadığını; giderek sosyal yapılar, kültürel sorgulamalar ve eleştirel söylemler gibi çok katmanlı içeriklerle ilişkili olarak ele alındığını göstermiştir. Bu kapsamda günümüzde bağlamın giderek, inşa edilmiş biçimsel verilerden ima edilen anlam yapılarına, temsil pratiklerinden arka plandaki ideolojik altyapılara kadar uzanan geniş bir kavramsal yelpazeyi kapsadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İçerik analizi sonucu, yazar tarafından belirlenen **105 dinamik, 14 kategori** altında gruplandırılmış ve belirlenen 14 kategori ise, **5 tema** altında toplanmıştır. Böylece bağlamın mimarlık alanındaki kapsamlı içeriğine ulaşılmıştır. İçerik analizinin çıktıları, bağlam kavramının mimarlık söylemi içerisindeki yerleşik konumuna dair çözümleyici bir perspektif sunarak, kavramın nasıl ortaya çıktığını, dönüştürüldüğünü ve yeniden kurulduğunu ortaya koymuştur. Analiz sonucunda üretilen, ilişki odaklı yeni temalar ise —aktörler ve araçlar, eylemler, olaylar, ortamlar ve normlar—, bağlamın zaman ve uzama bağl etkileşimler aracılığıyla sürekli olarak yeniden kurulan bir çokluk olarak yeniden kavramsallaştırmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda yürütülen içerik analizi, çalışmada yalnızca betimleyici bir yöntemsel araç değil; bağlamın kuramsal içeriğini görünür kılan, söylemsel katmanlarını deşifre eden ve mimarlık disiplini içerisinde kavramı yeniden üreten, eleştirel bir araştırma pratiği olarak işlev görmüştür.

Çalışmanın kuramsal düzlemini oluşturan bu bölümün çıktıları, deneysel düzlem için bir arka plan oluşturmuştur. Bu kapsamda, bir sonraki bölümün odağında yer alan deneysel okuma, kuramsal düzlemde açığa çıkarılan, dinamikler, kategoriler ve temaların yer özelinde nasıl karşılık bulduğunu, birbirleriyle ilişkilendirilerek bağlamsallaşmayı nasıl olanaklı hale getirdiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Kuramsal ve deneysel düzlem arasındaki bu geçiş, tez kapsamında bütüncül bir bağlam kavrayışının nasıl geliştirilebileceğine dair önemli bir önerme olarak

değerlendirilmektedir. Bu anlamda, yeni kavramsallaştırma çabalarının derinliğinin, bağlamın nasıl kurulduğu ve dönüştüğünün araştırılması ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkün olup; bağlamı yeniden kavramsallaştırmak için kavramın içkinliğine ve aşkınlığına birlikte odaklanılması gerekli görülmektedir. Bir sonraki bölümde aktarılan yer okuması, bağlamsallaşma sürecini görünür kılmak için bir izlek sunarak, farklı zamansal ve uzamsal okumalar için örnek teşkil etmektedir

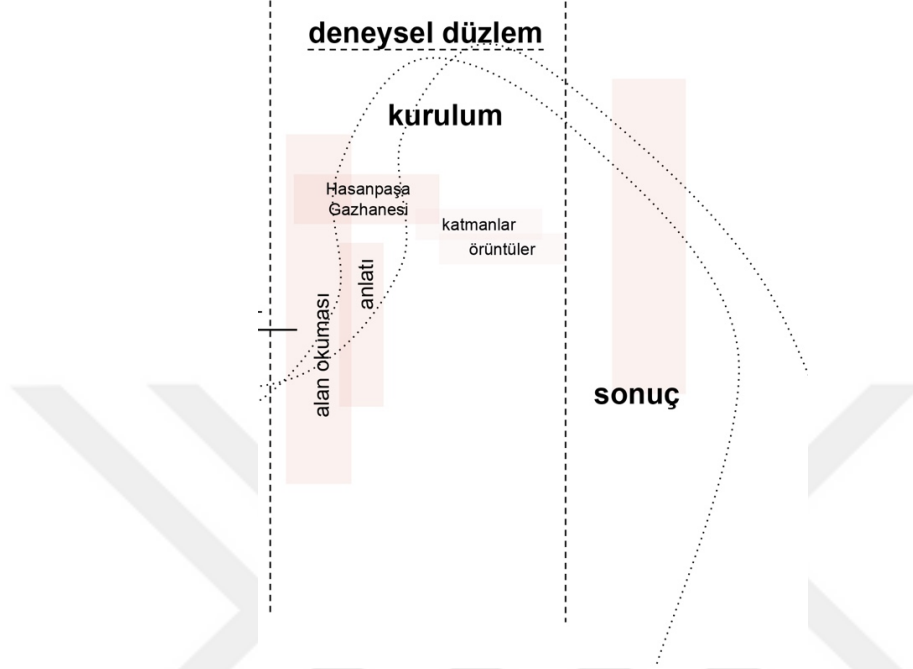

KURULUM: HASANPAŞA GAZHANESİNDE BAĞLAMSALLAŞMA ANLATISI

Araştırma öznesinin “bağlam” olduğu, niteliksel araştırma yöntemleriyle yürütülen bu çalışma, bağlam kavramını güncel mimarlık kuramı içerisinde yeni bir bağlamsal kavrayış eksenini arayışı yoluyla sorunsallaştırmaktadır. Bağlamin çalışmada, ağısı bir yapı, çokluk olarak tanımlanması ve bağlamsallaşma olgusu üzerinden irdelenmesi, bağlamin çeşitli görüngülerine odaklanmayı gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda, 3. Bölümün çıktıları olan bağlamsal dinamikler, kategoriler ve temalar arasında zaman ve uzama bağıl olarak kurulan ilişkilerin, bağlam içerisinde çok sayıda yeni bağlamsallık(lar) doğuracağı öngörülmektedir. Postyapısalcı bir yaklaşımla kurgulanan araştırmada, kuramsal düzlem ile desteklenen güncel bağlamsal kavrayış önermesinin, pratik bir düzlemde kanıtlanma çabası bulunmamakta; aksine, böyle bir çabanın araştırılan kavramın kapsayıcılığı ve muğlaklığı ile çelişkili olduğu düşünülmektedir. Buna karşın, bağlamsal dinamikler arasındaki bağlar ve etkileşimlerin oluşturduğu bağlamsallaşma sürecinin araştırılması, kavramının daha bütüncül olarak kavranmasını sağlayacaktır. Şekil 4.1’de diyagramatik olarak aktarılan bölümün odağı bu nedenle, bağlamsal dinamikler arasındaki örtük ve açık ilişkilerin oluşturduğu katmanları ve katmanlar arası örüntüleri —yani bağlamsallaşma sürecini— irdelemektir. Bu çerçevede bölümde aktarılan, deneysel bir çaba olarak görülebilecek yer okuması¹⁴, belirlenimci olmaktan uzak, spekülatif bir kurguyla yürütülmüştür. Bölüm kapsamında, yer okuması ile bir bağlamsallaşma anlatısı

¹⁴ Çalışma kapsamında, ‘alan araştırması’ yerine ‘yer okuması’ kavramının kullanımı, bilinçli bir eğilimin sonucudur. Mimarlık alanında yürütülen alan araştırmaları sıklıkla, kuramsal önermelerin çalışma alanı (sahası) aracılığıyla kanıtlanması ve/veya belirli hipotezleri test etmek amacıyla yapılandırılmış araştırma süreçlerini içermektedir. Bu tür araştırmalar genellikle nesnel verilere dayanan gözlemler ve ölçümler yaparak, hipotez ya da kuramı doğrulamak ya da çürütmek üzere yürütülür. Buna karşın, yer okumaları öznel bir etkileşime dayalıdır ve araştırmacının algısal durumuna bağlı olarak şekillenir (Corner, 1999); böylece ‘okuma’, hem araştırılan unsurların öznel olarak değerlendirilmesine hem de mekânsal bağlamda anlam katmanlarının keşfine olanak tanır. Yer okuması izleği bölümünde bu yaklaşım detaylandırılmıştır.

üretilmiş; bu yolla kuramsal ve deneysel düzlem arasında geçişlilik sağlanmasının yanı sıra, bağlamın ağısı yapısı ve bağlamsallaşma sürecinin görünürleşmesi amaçlanmıştır.

Şekil 4.1 Kurulum: bölüm içeriği (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

4.1 Anlatı Alanı, Yaklaşımı ve Yöntemi

Çalışmanın bu bölümünde, kuramsal düzlemde elde edilen bağlamsal dinamiklerin yere özgü karşılıkları ile ilişkilendirilerek oluşturduğu bağlamsallaşma sürecinin görünür kılan anlatının örnekleme alanı ve izleği aktarılmıştır.

4.1.1 Alan

Tarihi dokusu, kültürel çeşitliliği, yoğun demografik yapısı, üst üste ve yan yana duran çok sayıda kentsel örüntüsü ile mimarlık araştırmaları için potansiyel bir laboratuvar olarak görülen İstanbul, bu araştırma için deneysel bir altlık sunmaktadır. İstanbul'un Kadıköy ilçesi sınırları içerisinde, Hasanpaşa Mahallesi'nde bulunan Hasanpaşa Gazhanesi, İstanbul içerisinde de bir odak noktası oluşturmakta olup bu anlatının örnekleme alanı olarak belirlenmiştir.

Alana işlevsel kökenini ve ismini veren 'gaz' kelimesi, Latince 'chaos' ve Yunanca 'khaos' kelimelerinden türetilmiştir. İlk olarak Jan Baptista Van Helmont (1577-1644) tarafından bugünkü anlamıyla kullanılan gaz, başlangıçta Avrupa'da

aydınlatma için kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na da aktarılan bu yenilikle, gaz kelimesi dilimize "havagazı" olarak girmiştir. İstanbul'da 19. yüzyılda gaz kullanımının yaygınlaşmasıyla, gazhaneler kurularak, İstanbul içerisindeki saraylar ve yerleştikleri bölgelerin aydınlatılması sağlanmıştır. Hasanpaşa Gazhanesi, Osmanlı Devleti döneminde kurulmuş olan dört gazhaneden biridir. Bu Gazhaneler kronolojik olarak inşa ediliş sıralarına göre, Dolmabahçe Gazhanesi (1853-1960), Kuzguncuk Gazhanesi (1865-1940), Yedikule Gazhanesi (1880- 1993), Hasanpaşa Gazhanesi (1891-1993)'dir. 19. yüzyıl sonlarına doğru Sultan Abdülaziz döneminde kurulan Hasanpaşa Gazhanesi, Kadıköy, Üsküdar ve Anadolu Yakası'na hizmet vermiştir (Mazak, 2007; 2015). Hasanpaşa Gazhanesi, maden kömüründen havagazı üretim süreciyle işlevsellik kazanmış; üretim, depolama ve sosyal donatı alanlarını içeren üç ana yapısal gruptan oluşmuştur. Fırınlr, gazometreler ve depolar gibi bileşenler ile gazın arıtılması ve depolanması süreçlerinde kullanılan sistemler, gazhanelerin mekânsal yapılanmasında önemli unsurlar olmuştur. Gazhane, Osmanlı Devleti'nden İETT'ye devredildikten sonra çağdaştırılarak Anadolu Yakası'nın gaz ihtiyacını karşılamaya devam etmiştir. Ancak 1980'lerde Türkiye'de enerji tüketiminde doğalgaza geçişle birlikte havagazı kullanımı azalınca, Hasanpaşa Gazhanesi de işlevselliğini yitirmiştir (Batur, 2003). 1993'te üretimin durmasıyla birlikte alan, âtıl hale gelmiş ve zamanla kentsel bir çöküntü alanına dönüşmüştür. Yapısal bileşenlerin sökülmesi ve alanın geçici barınma yeri olarak kullanılmasıyla, bölge güvenlik sorunları yaşamaya başlamıştır. Ayrıca alan, çeşitli dönemlerde hurda hane, çöplük, otobüs garajı ve İETT deposu olarak da kullanılmıştır (Şengünel, 2017; Gazhane Çevre Gönüllüleri, 1992). 1994'te Hasanpaşa Gazhanesi, İstanbul 2 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından SİT alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Bu kararın ardından İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Afife Batur'un başkanlığında, alanın korunması ve gelecekte kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Proje sürecine Kadıköy Belediyesi, Mimarlar Odası, Gazhane Çevre Gönüllüleri gibi sivil toplum kuruluşları da katılım sağlamış; alanın kamusal bir alana dönüştürülmesi için yoğun çaba harcanmıştır (Ekinci, 2003). Yerel halk bu süreçte aktif bir rol oynayarak, alanın kamusal ihtiyacı karşılayacak şekilde işlevlendirilmesi talebinde bulunmuştur (Atasoy, 2013). 2000'lerde yapılan projelendirme çalışmalarında, gazhanenin mevcut yapısal dokusu korunarak yeniden işlevlendirilmesi

hedeflenmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin projelendirme ekibinde Gülsün Tanyeli, Kani Kuzucular, Yıldız Salman, Sevim Aslan ve Deniz Aslan gibi akademisyen ve tasarımcılar yer almış, ancak sponsor eksikliği nedeniyle proje uzun süre askıda kalmıştır (Tanyeli ve Arslan, 2001; Tanyeli, 2008). 2005 yılında mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne geçen Hasanpaşa Gazhanesi, 2010 Avrupa Kültür Başkenti projesi kapsamında ihale edilmiştir. Ancak, maddi kaynak eksikliği nedeniyle restorasyon projesi tamamlanamamıştır (Tanyeli vd., 2000). 2012'de AKANT Tasarım tarafından inşası üstlenilen proje, 2017'de kültür merkezi, kütüphane ve konser alanı gibi işlevlerle kamusal bir alan olarak kullanıma açılmıştır (Şengüenalp, 2017).

Hasanpaşa Gazhanesi'nin çizgisel tarihi kömürden gazın elde edilmesi için gereken üretim tesisinin inşası ile başlayıp, yakın tarihte tesisin işlevsel dönüşümü ile devam etmiştir. Alanın çizgisel tarihi üç temel dönemden oluşmaktadır. Bu dönemler, üretim dönemi, âtil dönem ve yeniden işlevlendirme dönemleridir. Gazhane'nin farklı dönemlerinde farklı bağlamsal dinamiklerin etkinleşerek, bağlamın ağısı yapısını oluşturduğu söylenebilir. Bağlamsallaşma süreci ise günümüzde yeni katılan bağlamsal dinamikler ile birlikte devam etmekte olup, gelecekte de devam edecektir. Burada kısa bir özetle aktarılan alanın çizgisel tarihinde yer alan kırılma noktaları ve önemli gelişmeler daha kapsamlı bilgi edinilmesi adına EK B'de sunulmuştur.

Hasanpaşa Gazhanesi, bağlamın yeniden kavramsallaştırılma edimi ve bağlamsallaşma sürecinin irdelenebileceği kadar çeşitli ve özgün dinamiği bünyesinde barındırmaktadır. Gazhane'nin, soylulaştırmaya maruz kalmaksızın kamusal kullanımda odağında yeniden işlevlendirilmesi, alanı Türkiye özelinde yer alan özgün dönüşüm örneklerinden biri haline getirmektedir. Hasanpaşa Gazhanesi'nin fiziksel sınırları belli olsa da, bu sınırlar bağlamsallaşma sürecinde dönüşen toplumsal eşiklerle Hasanpaşa Mahallesi sızmaktadır. Bu açıdan alan, hem işlevsel hem tarihi hem de sosyolojik olarak çok katmanlı bir kentsel bütünlüğün parçasıdır. Seçilen alanın etkin olarak kullanıma açılmış olması, bağlamsal dinamiklere hem yazılı kaynaklar hem de yerinde gözlemlerle ulaşım imkânı bulunması, araştırmacı tarafından alanın deneyimlenmesini olanaklı kılmış; böylece çalışmanın katılımcı yaklaşımını desteklemiştir.

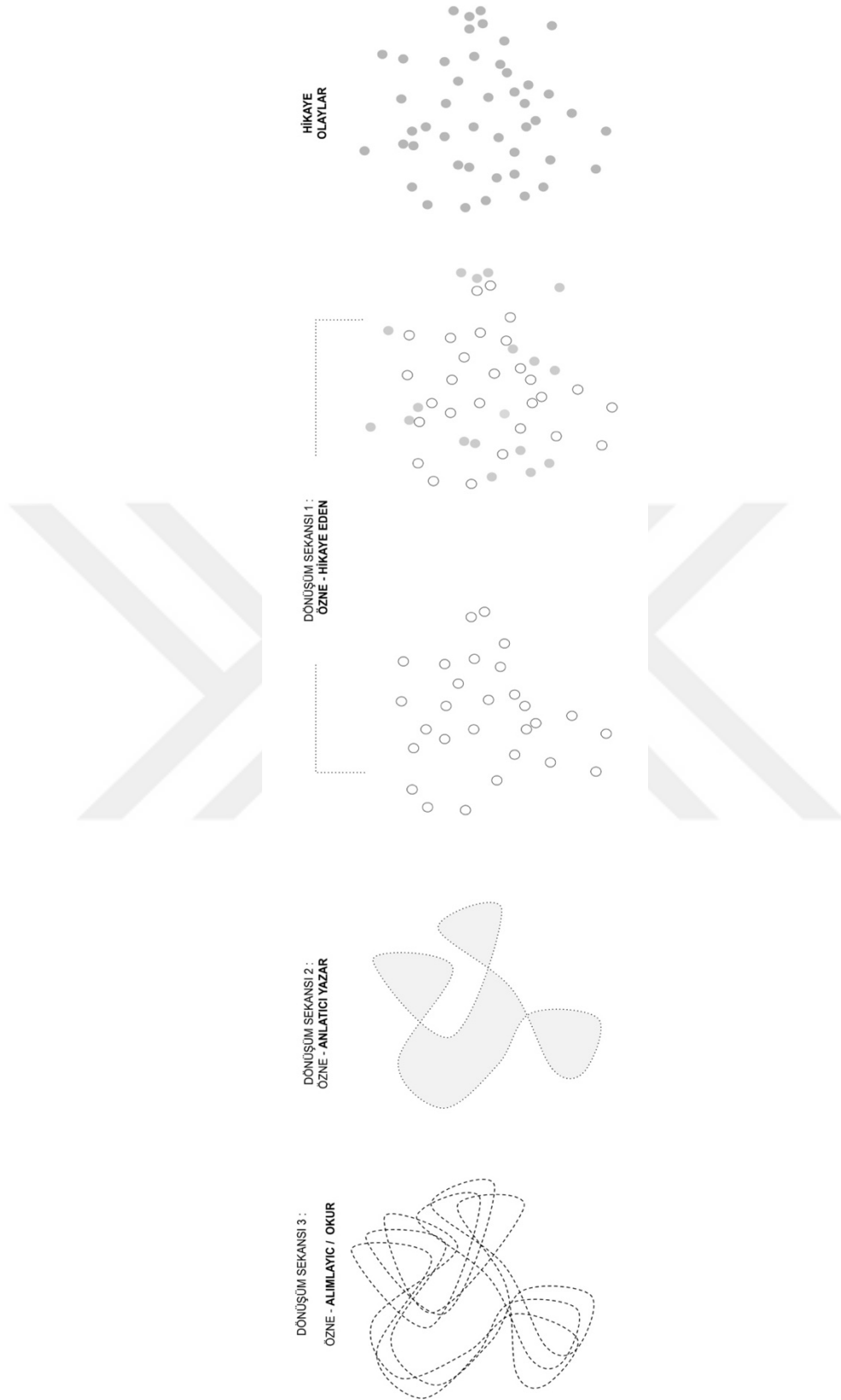
4.1.2 Yaklaşım

Hasanpaşa Gazhanesi üzerinden yürütülen yer okuması, yalnızca fiziki/yapısal donatılar üzerinden değil, bu donatıların da bağlamsal dinamiklerin bir kısmı olarak değerlendirildiği, dinamikler ile ilişkilerin birlikteliğine odaklanan deneysel bir çabadır. Bu deneysel çaba, nesnel verilerin ötesine geçerek, görünmez ilişkileri açığa çıkarmayı hedefler ve okuma ve haritalama sürecinin yalnızca veri toplamaktan ibaret olmadığını, aynı zamanda eleştirel ve yaratıcı bir müdahale olduğunu öne sürer (Corner, 1999). Böyle bir okuma edimi, hem araştırmacının hem de okuyucunun mekâna dair algısı ile alanın ‘katmanlarını’ çözümleyerek zenginleştirir. Böylece, yürütülen “okuma”, salt nesnel odaklı olmaktan ziyade algı ve yoruma dayalı bir yeniden üretim biçimi olarak öne çıkararak, alanın tıpkı bir ‘metin’ gibi kavranmasını sağlar. Bu metinsellik, alan içindeki “sıradan” olanlar arasında kurulan sıra dışı bağları keşfetmeyi olanak tanır. Certeau (1984b), alan araştırması yerine önerilen deneysel okuma ediminin, bir yerin materyal gerçekliğinin ötesine geçerek, deneysel, çok katmanlı bir anlam dünyası yaratılmasında etkili olabileceğini savunmaktadır. Çalışmada, Certeau’nun (1984a) bu önermesi doğrultusunda yürütülen yer okuması, bağlamsallaşma anlatısının üretilmesini sağlamıştır.

"Belki de anlatılar ruhu olan verilerdir" (Brown, 1989, akt. Saldana, 2019, s. 154). Brown’un ruh yüklediği bu anlatı anlayışı, Sokrates’in de (akt. Platon, 2010) başkalarının sözlerini, söylendikleri yer ve biçimiyle birlikte aktarma gerekliliğini vurgulamasıyla örtüşmektedir. Sokrates’e göre anlatılar, olayı veya hikâyeye edileni aktaranın aktarım yolu odağa almaktadır. Barthles (1968) ise her anlatıda hikâyeyi gerçekleyen ya da yazar (İng. author / writer), hikâyeye eden ya da anlatıcı (İng. scriptor / narrator) ve okur (İng. reader) olmak üzere üç farklı rolün olduğundan bahsetmektedir. Yazar ya da hikâyeye eden, anlatılan şeyi gerçekleyendir. Anlatıcı yazarın gerçeklediği şeyi hikâyeye edenken; okur, anlatının son alımlayıcısıdır. Barthles (1993) anlatıcının kim olduğuna göre ise rolünün farklı çeşitlemeleri olabileceğini ileri sürmektedir. Bunlardan ilki hikâyeyi gerçekleyen (yazar) anlatının belirli kısımlarında, hikâyenin diğer katılımcılarından farklılaşarak anlatıcı haline geldiği durumdur. İkinci konumunda hikâyeye eden anlatıdaki tüm olaylara ve katılımcılara dair her şeyi tanrısal bir bütüncüllükle bilir; hikâyeye eden hikâyeye kişilerinden biri değildir ancak anlatı kişilerine dair tüm şeylere hakimdir.

Üçüncü görüşte, hikâye eden anlatı içeriğini diğer kişilerin görebildikleri ve bilebildikleri ile sınırlandırır ve hikâyenin etkin bir parçası değildir (Barthes, 1993). Bir anlatıda yazar ve anlatıcı (hikâye eden) farklı kişilerdir. Anlatıcı hikâyeyi gerçekleyen anlatımını hikâye edendir; anlatıyı okuyucuya aktarır ancak anlatıyı üretenlerden değildir. Hikâye eden, aktarımını tamamladıktan sonra yok olur böylece anlatıcı doğar. Roland Barthes, *The Death of the Author* (1968) metninde bu ilişkilere hikâyeyi gerçekleyen, hikâye eden ve okur arasındaki roller üzerinden yaklaşır. Barthes tarafından savunulan bu yeni ilişkilendirme hali, didaktik öznesne ya da sanatçı-izleyici ilişkilerinden daha az dikte edici olan ilişkileri teşvik etmekte; mimarlık alanı için özelinde ise ufuk açıcı olarak değerlendirdiği bu yaklaşımın yeterince irdelenmediğini de belirtmektedir (Hill, 2003). Barthes’a (1968, s.142) göre, “Yazma, her noktadan gelen her sesin yok edilmesidir.” Aktarım tamamlandıktan sonra hikâyeyi gerçekleyen ölür, anlatıcı doğar, anlatı başlar ve anlatının oluşumundan sonra ise okuyucu ile anlatı arasında gelişen ilişkisel kavrayışlarla anlatı, okuyucu tarafından çoğul olarak yeniden anlamlandırılır ve üretilir. Anlatıya bu şekilde yaklaşmak, (Barthes, 1968; 1993), yazarın otoritesini sorgulamayı olanaklı kılarak yazar, anlatılan ve okuyucu arasındaki yolculuğun hiçbir zaman doğrudan ya da tek yönlü olmadığına işaret eder.

Şekil 4.2’de diyagramatize edildiği üzere, her anlatıcı ve okuyucunun anlatının yeniden inşa edilmesine katkıda bulunan üç dönüşüm sekansı mevcuttur. İlk dönüşüm, yazarın anlatıyı gerçekleştirme sürecinde yaşanır. İkinci dönüşüm, gerçekleştirenlerin anlatıcı tarafından bir anlatıya dönüştürülme sürecinde meydana gelir. Son dönüşüm ise, anlatıcı tarafından üretilen anlatının, okuyucu tarafından yeniden ve yeniden okunmasıyla tekrar gerçekleşir. Her bir sekansın gerçekleştirenleri yeniden ürettiğini söylemek mümkün olup; bu açıdan hiçbir anlatı gerçeği taklit rolü üstlenmez. Bu anlamda, anlatılarda yeni anlamlar ve yeni anlamlandırmalarla gerçeklik tekrar kurgulanır; bir anlamda olanlar, “olabilirler uzamı”na (Bourdieu, 1995) dönüşür. Bu açıdan anlatıda ‘niyet’ olgusu önemli bir faktör olarak değerlendirilir.

Şekil 4.2 Anlatının öznelere dönüşüm sekansları (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Mayberry (2009) de anlatıların bu niyetselliğini, anlatıcının aktarımından çıkarılmasını istediği anlamın altını oyacak süreksizlikleri ve çelişkili deneyimleri saklayabildiği sürece başarılı olmasıyla bağdaştırır. Ona göre okuyucu farklı okumalar üretse de anlatıcı, açık ettiği amacı ne olursa olsun, gizliden gizliye güç uygulamadan edemez: kaçınılmazlığı bazı seslere müsaade ederken, kalanları susturur; bu açıdan bir seçilime işaret eder. Anlatı öncelikle edebi türlerin aktarım aracı olsa da; Barthes (1993) anlatıların tüm alanlarda ve sayısız olduğundan bahseder. Ona göre anlatı, sadece dile bağlı değildir; tüm ifade ve aktarım yolları birer anlatı içermekte gündelik eylemlerden, performans sanatlarından metinsiz karikatürlere kadar geniş kapsamda tür, anlatı olarak değerlendirilmektedir (Barthes, 1993; Fludenik, 2009; Chatman, 2008).

Bağlam içerisindeki bağlamsallaşma sürecinin de bu noktadan hareketle bir anlatı olarak aktarılması uygundur. Bu tez kapsamında ise, bağlamsallaşma süreci anlatının kendisine karşılık gelirken; Hasanpaşa Gazhanesi yazara, araştırmacı ise anlatıcıya karşılık gelmektedir. Okuyucu ise bu araştırmayı okuyan, “bağlam”a anlatıcının gösterdiği doğrultuda bakan ve onu yeniden yorumlayanlardır. Bağlamsallaşmanın bir anlatı olarak değerlendirilmesi onu, açık/görünen ve örtük/görünmeyen, dinamiklerin ilişkisi ile oluşan; farklı şekillerde okunabilen, herhangi bir merkez, herhangi sabit bir odak barındırmayan bir nazıma benzetmektedir. Bu kapsamda farklı okumalara olanak tanınması, yazar, anlatıcı ve okuyucunun etkili olduğu farklı dönüşüm sekansları aracılığıyla kurulumu düşünüldüğünde, hangi disiplin içerisinde, hangi materyaller aracılığıyla üretilirse üretilsin aslında her bağlamsallaşma anlatısının bir ‘açık yapıt’ olduğu iddia edilebilir. Umberto Eco (2000,) açık yapıtlarda, olayların birbirine nedensel bir bağ ile bağlı olmadığını, bu yüzden alımlayıcının kendini gönüllü olarak bir ilişkiler karmaşasının merkezine yerleştirdiğini dile getirmektedir. Bu noktadan hareketle, bağlamın en açık yapıtlardan biri olduğunu savunmak mümkündür. Bağlamsallaşma anlatısının ise bir son okuyucusunun bulunmaması, bağlamın ağısı bir yapı olarak kavranmasıyla örtüşmektedir. Yeni kurulan bağlar ile sürekli devinen bağlamsallaşma, bağlamsal bütünlüğün esnekliğinin kaynağı haline gelir. Eco’nun (2000, s.194) açık yapıt için aktardığı şu saptamanın anlatı olarak bağlamsallaşma üzerinden yorumlanması bu kapsamda çok da zor değildir: “Bir açık yapıt tam anlamıyla bize süreksizliğin bir imgesini verme görevi üstlenir; onu

anlatmaz, süreksizliğin kendisidir.” Burada bahsedilen süreksizlik, ardışıklığın bozumu bakımından bir çokluğa referans verirken, her anlatıcı ve okuyucu tarafından sürekli yeniden üretilme halinin süreksizliğin —ya da sürekliliğin— kendisi olma durumuna karşılık gelmesi açısından dikkat çekicidir. Anlatının öz niteliği ile ilgili bir başka önemli nokta, bağlamsallaşmanın aşkın değil, kapsadığı dinamikler ve dinamikler arası kurulan ilişkilerin bir anlatıcı tarafından gerçekleştirilen örtük bir seçimin sonucunda anlatıya dahil edilmesidir. Ancak yine de bu bir son olmayıp aksine, çok sayıda olabirinin mümkün olduğu esnek bir seçim sürecine referans verir: böylece hem anlatıcı hem de okuyucu tarafından sonsuz sayıda yeni kurulum gerçekleştirilebilir ve bağlamsallaşmaya dair anlatının aslında, sabit ve somutluktan öte değişkenlik ve çoğulluk ile aktarımını olanaklı kılar.

Çalışmada bağlamsallaşma anlatısı, çizgi ötesi ve diyagramatik iki temel yaklaşım benimsenerek üretilmiştir. Bunlardan çizgi ötesi, anlatının zamanla ilişkiyle ilgilidir. Zamanın doğrusal, batı kökenli kavranışı birçok diğer kavram gibi bağlam içerisinde olan her şeyin bir zamansal ardışıklık ile doğrusal neden - sonuç diyalektikleri üzerinden görünür şeyler üzerinden anlamlandırmasında (ilksel metin örneklerinde olduğu gibi) etkili olmuştur. Ancak aslında zaman, batılı öğretilerin öngördüğü üzere sürekli ileriye doğru, bir çizgisel hat boyunca akmadığı gibi ölçülebilir bir kavram da değildir. Paul Ricoeur da zamanın sadece doğrusal bir akış olmadığını, insan bilincinde ve aktarımında sürekli olarak yeniden yaratıldığını belirtmektedir (Ricoeur, 1979). Bu açıdan bağlamsallaşmanın bütünselliğiyle ilişkilendirilerek anlatıda izi sürülen “çizgi ötesilik”, bir olayın, düşüncenin, deneyimin veya varlığın belirli bir zaman dilimi ile sınırlı kalmadan süreklilik içinde var olmasını ifade eder. Şekil 4.3’te diyagramatize edilen bu durum, zamanın çizgiselliğini aşan bir anlam ve etkileşim dünyasına işaret etmektedir. Diyagramda, 1 numaralı gösterim, bağlam içerisindeki şeylerin doğrudan ve ardışık zamanlı, çizgisel kavranma haline karşılık gelirken, 5 numaralı gösterime doğru bağlam içerisindeki şeylerin dolaylı ve eşzamanlı, döngüsel kavranmasına doğru uzanım temsil edilmiştir. Bu uzanımda bazen bir aktör, aracı ya da eylem, bağlam içerisinde çok sayıda dolaylı ilişkinin de kurulmasına neden olarak bağlamsallaşma sürecinde yeni örüntüler yaratır. Ilya Prigogine (De Landa, 2019) klasik sonuçların yalnızca toplam enerji seviyesinin her zaman sabit kaldığı kapalı sistemler için geçerli

olduğunu öne sürmektedir. Oysa bağlam, kapsadığı tüm değişkenlerle birlikte açık, denge durumundan uzak bir çokluktur. Açık sistemler bir halden diğerine geçerken -De Landa'ya göre çatallanmalarda-, küçük değişimler sürecin ilerlemesinde önemli bir rol oynayabilir. Bu nedenle, bir bütün incelerken, çatallanmaların her birinde gerçekleşen dalgalanmaların özelliklerini bilmemiz önemlidir; yani, incelenen her sistemin şu anki dinamik durumunu anlayabilmek bu dalgalanmalara odaklanmayı gerektirir (De Landa, 2019, s.14): "Eğer insanlık tarihindeki farklı "aşamalar" gerçekten de faz geçişleriyle ortaya çıktıysa, o zaman bunlar, ardışık olarak bir öncekini aşan ve sürekli ilerleyen gelişim basamakları olarak görülemezler. Aksine, nasıl ki suyun fazları (katı, sıvı ve gaz) aynı anda, aynı yerde var olabiliyorsa, insanlığın her yeni aşaması da önceki aşamaları geride bırakmaksızın onlarla birlikte var olur ve onların etkilerini taşır."

De Landa (2019) tarafından insanlık tarihinin bu çizgi ötesi yorumu, yeni bir bağlam kavrayışı oluşturmak için oldukça ufuk açıcıdır. Bağlamın da dinamikler içeren, değişken bir çokluk olarak görülmesi, kavramı çevre özdeşliğinin boyunduruğundan kurtarabilecek bağlam içerisindeki tüm olasılıkları kapsayan bir anlayışın yolunu açar. Eco (2000, s.76) zaman ötesi durumun yarattığı olasılıklara dair bu çoğulluğu, James Joyce'un *Ulysses* ve *Finneganın Vahı* eserleri üzerinden açıklar. Ona göre, insanın algısal kapasitesinin ve belleğinin ilk okuyuşta bu eserin taleplerini karşılayabilecek bir kapasitesi yoktur. Esere herhangi bir noktadan dahil olunabilir: "Finneganın Vahı'nda —yapıtın ilk tümcesiyle son tümcesi aynıdır— kendi içine kıvrılmış, dolayısıyla sonlu ama yine aynı nedenle de sonsuz bir Einstein evreniyle karşı karşıya kalırız. Her olay, her söz metindeki diğer tüm olay ve sözlerle olası bir ilişki içindedir ve bir terim için diğer tüm anlamlar yapılan anlambilimsel seçime bağlıdır. Bu, yapıtın herhangi bir anlamı olmadığı anlamına gelmez; Joyce, yapıtının belirli bir anlama gelecek biçimde okunmasını istediği için bazı anahtarlar sunar. Ama bu "anlam", bir evren kadar zengindir ve yazar büyük bir gayretle bunun zaman ve mekânın —mümkün olan tüm zaman ve mekânların— bütünlüğünü çağrıştırmasını ister." Bağlam kavramına dair de böyle bir yaklaşım geliştirmek mümkündür.

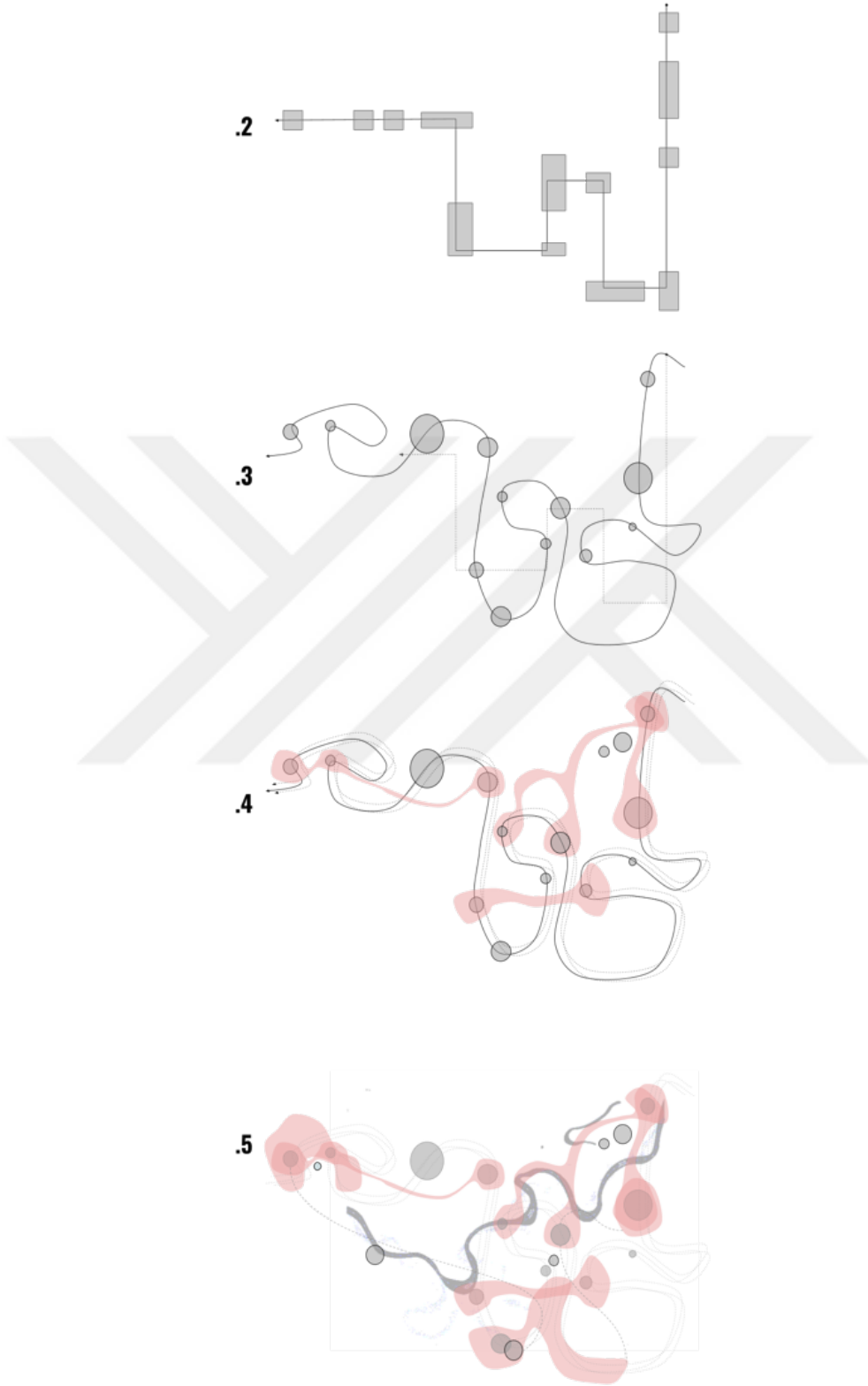
.1

.2

.3

.4

.5

Şekil 4.3 Anlatıda çizgisel zamandan döngüsel zaman kavrayışına uzanım (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Bağlamın bir çokluk olması, onu anlaşılabilir, anlamsız hale getirmeyiz; aksine birden çok çerçeveyi birlikte değerlendirmek daha zengin bir kavramsal altyapı kurar. Böylece 2. bölümde aktarılan Kartezyen düşüncenin diyalektik yaklaşımı aşılar, çünkü, ‘ya bunu ya sunu’ seçme zorunluluğunun yerini ‘hem bu hem şu’ almıştır. (Berman, 1983). Örneğin, bağlam içerisindeki ortamlar farklı zamansal kesitlerdeki aktörlere ait izleri ve olası etkileri eş zamanlı olarak kapsar, böylece geçmiş, şimdi ve geleceği bir arada taşır.

Mimarlık alanında ise zamanın çizgi ötesi kavranışı (Koolhaas, 2014; Tanyeli, 2016) özellikle yapıları ortamların katmanlılığı ile ilişkilendirilerek, tüm çağların mimarlıklarının hem kent ölçeğinde tümel hem de her bir yapı özelinde tikel olarak karmakarışık bir bütün oluşturmaları üzerinden tartışılmaya açılmaktadır. Mimarlık araştırmalarının donmuş zaman içerisindeki süregiden olayları aynı ortamda dizgesel olarak kavraması bu açıdan yüzeysel bir edim olarak değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü zaman çizgisel akışı hali hazırda bir dizge sunar ve örtük olanları gizleyerek ana akımın köktencililiğine odaklanır. Oysa, “Aynı mekânda tüm zamansallıklar birlikte yaşanır, ancak hiçbirisi tekil olarak yaşanamaz. Gündelik yaşam da, düşünme süreçleri de en genel anlamda aynen böyledir. Epistemik bir vakumda toplumsal ve bireysel yaşamı sıfırdan başlatabilen, mutlak bir yeni üretimi yoktur. Bunu az çok biliriz. Bilmediğimiz, mutlak bir eskinin de var olmadığıdır. Eski diye tanımlanabilen her nesnenin ve fikrin onları algılayan, kavrayan bir güncel özne tarafından yenilendiğini düşünmek istemeyiz.” (Tanyeli, 2016, s.215). Zamana dair bu esnek kavrayış eksenini, bağlam içerisindeki tarih-madde ilişkiselliğini de doğrusal dizgeden koparmayı olanaklı kılar. Koolhaas’a göre (2014, s.100) aynı tarih gibi madde de kısmen sıvı, kısmen katı bir toplamdır; içinden geçen girdi ve çıktılarının akışına bağlı olarak örüntüsünü ritmik olarak değiştiren bir "koloit" ya da likit kristaldir. Bu değişimler, değişkenler yerel dengelerinin ya da zarflarının ötesine uzandığında harekete geçen tetikleyicileri olan aşamalar gibi dağılırlar. Zaman burada, diğer tüm boyutların içinden çıktığı boyut olarak değerlendirilir; her şeye bitişiktir, tüm kenarlardan bastırır, her eşiği belirler, her oluşa kapı açar. “A noktasından B noktasına ulaşmak ne kadar zaman alır?” Çağdaş maddi uzamın temelinde bu soru yer aldığı düşünülmektedir. Ancak maddi uzam da —tıpkı zaman gibi— basit bir çevrim yörüngesi olarak görülmemekte; dört boyutlu bir manifoldta uzam en basit tabirle canlı olarak

değerlendirilmektedir. A ve B noktaları artık Newton’cu bir kafesteki basit koordinatlar değil, Einstein evrenindeki çok boyutlu oluşumlardır. Koolhaas (2014) her hareketin, yerel uzamı —çevresindekilerle bağıntı oran yüksek yerel koşulları— kendisiyle birlikte sürüklediğini; dolayısıyla her konum değişikliğinin aynı zamanda daha kapsamlı bir dönüşüme yol açma potansiyeli olduğunu dile getirmektedir. “...bir bileşik bağıntılar uzamı, çoklu taktikler uzamı. ...Bu zarf, hepsi birlikte hiper-zamanda örülen bileşik ilişkilerden biridir. ...Geriye kalan tek şey karışıklığın içine girmek ve akışı takip etmektir.” (Koolhaas, 2014, s.100) Buradan hareketle anlatının, çizgisel olmayan, zaman-ötesi bir kavrayış ile “bağlam” a yaklaşmak aslında bağlamın bir sabitlik, merkezîyet, bütün, kararlı veya dengeli, ardışıklıklardan oluşan bir sistem olarak ele alınmasının reddi olarak düşünülebilir.

Çalışmada üretilen anlatıyı biçimlendiren bir diğer yaklaşım, anlatının hem üretilme hem de sunulma biçimi ile ilgilidir. Çalışmanın birçok noktasında metnin satırları arasında kaybolanları tekrar görünür hale getirmek ve okuyucuya aktarmak için araçsallaştırılarak kendine yer bulan diyagramlar, soyut fikirleri veya karmaşık sistemleri basitleştirerek, görsel bir dil aracılığıyla anlaşılır hale getirme amacı taşımıştır. Bu özellikleriyle, diyagramlar özellikle iletişim, tasarım, mühendislik ve mimarlık gibi alanlarda hem düşünme hem de anlatma araçlarından biridir. Bu açıdan bir diyagramın bağlamsallaşma anlatısı için araçsallaştırılmasında etkili olan nitelikleri üç başlık altında toplanabilir:

- Soyutlaştırma ve yalınlaştırma (karmaşık bir sistemin veya yaklaşımın temel unsurlarını seçim yoluyla çoğunlukla görsel bir formda aktarma),
- Bütünü oluşturan ilişkileri ve bağlantıları kurma ve yansıtma (bir sistemin parçaları arasındaki ilişkileri ya da bütün içerisindeki sekansların nasıl kurulduğunu gösterme),
- Yeniden düzenlenebilir ve çeşitli olası okumalara izin verebilecek esnekliği öz-niteliği olarak barındırma (diyagramlar ilişkileri ve/veya organizasyonları esnek ve belirlenimci bir yaklaşımdan uzak olarak aktarma)

Diyagramlar “gösterenin durmaksızın yaydığı gösterilenlerin arasında dolaşarak, anlamı sürekli olarak yüzer-gezer kılmakta ve bu da anlamların birbirleriyle olan ilişkisel ağlarından oluşan mekanizmayı ortaya çıkartmakta”dır (Altınbaşlı, 2019,

s.39). Bu doğrultuda ilişkileri açıklamak için kullanılan etkili araçlar olarak değerlendirilecek diyagramlar hareketli, değişken ve dinamik olan şeylerin aktarımında yetkindir. Özellikle süreç odaklı diyagramatik gösterimler, şeylerin ilişkilene ve oluş hallerini yansıtmaya açısından performatif (eylemsel) olarak yorumlanabilecek temsil araçlarından olup; diyagramların öz niteliklerinden biri olan bu eylemsellik, onun hareketli yapıların hem üretim / düşünüm, aktarım / iz-düşüm aşamalarında yer almasının yolunu açmaktadır. Allen (1998, s.16) *Diagram Matters* metninde diyagramların mimarlık alanı içerisinde, tasarımcıya ve diğerlerine form, yapı veya programı açıklamak gibi açıklayıcı bir işleve hizmet etmenin yanı sıra, organizasyon üzerine düşünmek ve organizasyon(lar) üretmek için soyut bir araç olarak işlev görebileceğinden bahsetmektedir: “Organizasyonel bir diyagramdaki değişkenler hem biçimsel hem de programatik yapılandırmaları içerir: mekân ve olay, kuvvet ve direnç, yoğunluk, dağılım ve yön. Mimari bağlamda, organizasyon hem programı hem de programın mekândaki dağılımını ifade eder ve işlev ile form ya da form ile içerik gibi geleneksel ikilikleri aşar. Diyagramda zaman içinde birden fazla işlev ve eylem örtük olarak yer alır.” Allen’a göre (1998), diyagramın geliştirdiği yapılandırmalar, mekânda anlık madde kümelenmeleridir ve sürekli değişime tabi tutulur. Bu nedenle bir diyagram, kendi başına bir şey değil, elemanlar arasındaki potansiyel ilişkilerin bir tanımıdır ve yalnızca dünyanın işleyişine dair soyut bir model değil, olası dünyaların bir haritasıdır. Diyagramların taklit etme gibi bir amaç taşımaması, bunun yerine gerçekleşmiş olanlar arasındaki ilişkilerin arkeolojisinin yapılmasını olanaklı kılar; henüz gerçekleşmemiş ilişkiler üzerine de öngörü geliştirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu açıdan diyagram, var olan bir düzenin basit bir indirgemesi olmayıp diyagramatik soyutlamaların içeriği diyagramda gömülü ya da somut bir şekilde bulunmaz; aksine sürekli üretilir ve çoğaltılır. Yalın görselleri ve grafik anlatım dilleri nedeniyle diyagramlar, çoklu yorumlara olanak tanımaktadır: “Soyut makineler gibi çalışırlar ve ürettikleri şeylere benzemezler.” (Allen, 1998, s.17). Friedrich Kittler’e referansla diyagramatik üretimin özünde, *transposition* (geçişli konumlanma), eylemleri bulunmaktadır: “Geçişli konumlanma eylemleri parçadan parçaya ilişkiler temelinde gerçekleştirilir ve bu içsel ilişkiler, grafiksel olandan maddi ya da mekânsal olana, her zaman kısmi ve eksik olan işlemler yoluyla taşınır.” Diyagramların bu bitmemişlik halinin, Hasanpaşa Gazhanesi’nin bağlamsallaşma anlatısının sadece anlatıcı tarafından değil, aynı zamanda son

okuyucular tarafından iz-düşümler aracılığıyla yeniden üretilmesine olanak tanımaktadır.

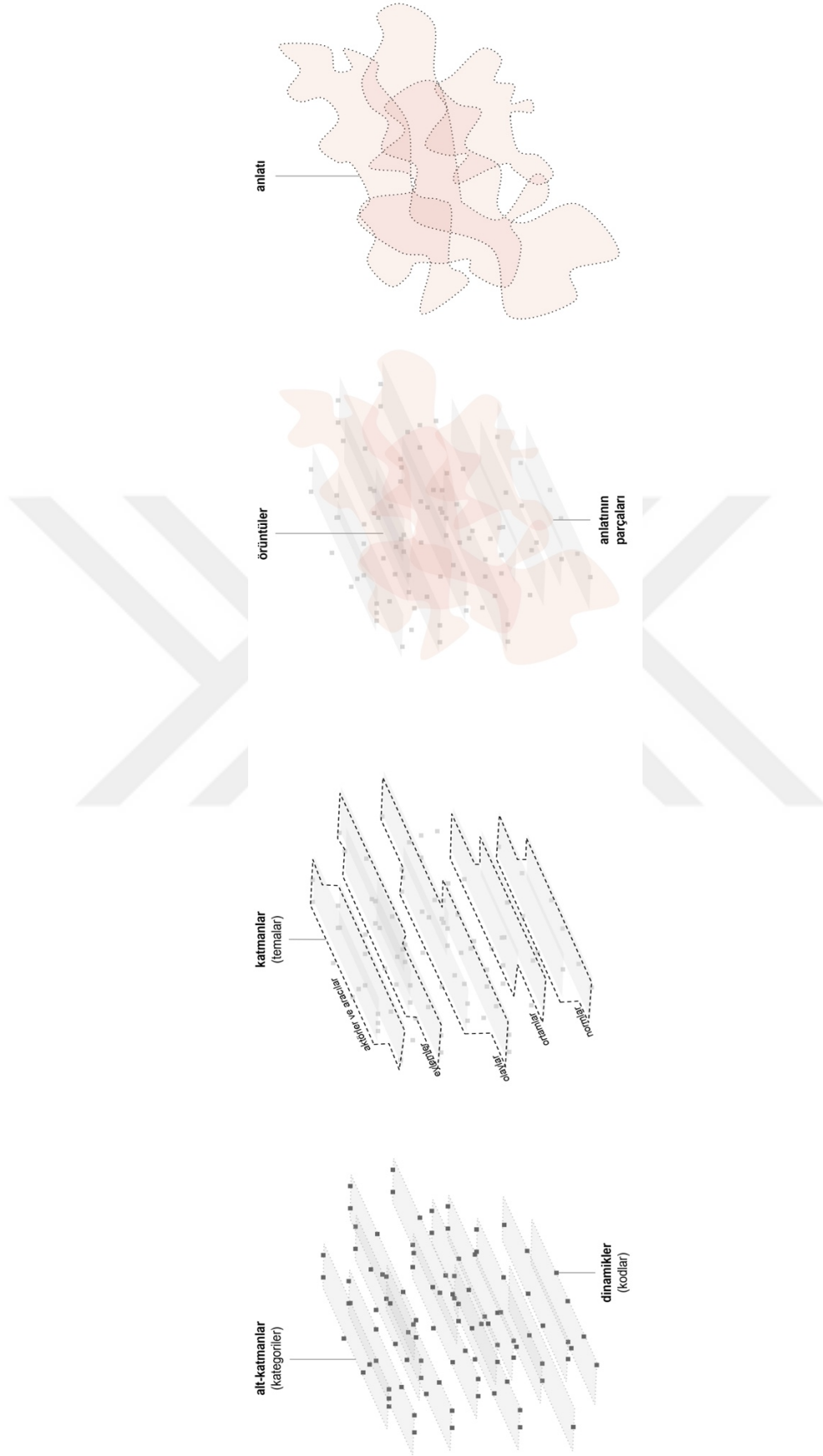
Mimarlık alanında diyagram ve diyagramatik düşünce pratiği özel bir yere sahiptir.¹⁵ Diyagram mimarlığı olarak da adlandırılan bu yaklaşım, içerik barındıran bir bütün sunmaktan çok; içeriğe dair senaryoların çoğaltılması ile bağdaştırılır. Böylece diyagram mimarlığı, her yüzeyde mevcut olan bilgileri katman üstüne katman ekleyip, ilişkilendirerek yeni anlamsal derinlik etkileri yaratır. Bu çalışma kapsamında da diyagramlar, bağlam gibi bir çokluğun içerisindeki olabilirlerin hem düşünümü hem de sunumu amacıyla etkili bir temsil aracı olarak¹⁶ değerlendirilmiş ve Hasanpaşa Gazhanesi'nin bağlamsallaşma anlatısı diyagramatik olarak üretilmiştir. Çalışmanın yer okuması ve anlatının üretim sürecinde izlenen yöntem ve izlek bir sonraki bölümde aktarılmıştır.

4.1.3 Yöntem

Bağlam, çok sayıda dinamiğin ilişkileneceği ile kurulur. Kapsadığı her şeyin dahil olduğu, bağlamsallaşma süreci nedeniyle ise etkileşimseldir ve sürekli olarak devinir. Dinamikler arasındaki mevcut / kurulu bir bağ dönüşüm geçirdiğinde, ağ içerisindeki diğer tüm bağlar bu yeni durumdan etkilenir: Tıpkı, bir örümcek ağının bir yerindeki titreşimin tüm ağa akışı gibi. Bu durum, bağlamı, değişken bağların toplamı, ağısı bir yapı ve çokluk haline getirir. Şekil 4.4'te, Hasanpaşa Gazhanesi üzerinden gerçekleştirilen bağlamsallaşma anlatısının izlek ve yöntemi, bağlamın bu ağısı yapısı ve çokluk halini kavramak adına geliştirilmiştir. Yöntemin kurgusu, temel olarak çalışmanın üçüncü bölümünde ortaya konan kuramsal içeriğin mekâna aktarılması ile biçimlenmiştir.

¹⁵ Toyo Ito, Peter Eisenmann, Bernard Tschumi, Rem Koolhaas, MVRDV, SANAA başta olmak üzere 21. Yüzyılın öncü mimarları diyagramlara üretimlerinde sıklıkla yer vermektedir. Her ne kadar sözü edilen mimarlar, diyagramları birer düşünüm ve üretim aracı olarak kullansalar da üretilen diyagramların amaçları farklılaşmaktadır. Bu açıdan, diyagramatik düşünmenin post-eleştirel söylemlerle birlikte mimarlık kuram ve pratiği ekseninde merkezi bir edindiği ancak bununla birlikte çeşitlendiğini de söylemek mümkündür.

¹⁶ Tez çalışmasında sunulan bağlamsallaşma anlatısının diyagramatik yaklaşımı için ilişkilerin görselleştirilmesinde özgün yöntemler sunan çeşitli çalışmalardan ilham kaynağı olmuştur. Bu doğrultuda, Peter ve Alison Smithson'ın 1953 tarihli *Urban Re-Identification Grid* çalışması; Peter Eisenman'ın 1986 yılına tarihlenen *Romeo and Juliet* eseri ile Petra Kempf'in 2009 yılında yayımlanan *You Are the City* adlı yerleştirmesi, bu yaklaşımın biçimlenmesinde referans alınan önemli örnekler arasında yer almaktadır.

Şekil 4.4 Bağlamsallaşma anlatısının yöntemsel izleği (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Bu kapsamda öncelikle belirlenen bağlamsal dinamiklerin Hasanpaşa Gazhanesi'ndeki karşılıkları araştırılmış; Hasanpaşa, Kadıköy ve Gazhaneler üzerine yazılmış akademik metinler, bildiriler, tarihi notlar, anı defterleri, kurumsal kayıtlar, haberler, teknik raporlar başta olmak üzere çeşitli basılı kaynakların yanı sıra, yerinde gözlemler aracılığıyla yere dair veri toplanmıştır. Ardından bu verilerin ışığında, bağlamsal dinamiklerin Gazhane'deki karşılıkları sorgulanmış ve çapraz okumalar gerçekleştirilmiştir. Belirlenen karşılıklar kapsamlı iki ayrı matris aracılığıyla sunulmuştur. İlk matris, bağlamsal dinamiklerin (kodlar) alandaki karşılıklarına dair bilgi verirken; ikinci matris, bağlamsal kategoriler ve temalar düzeyinde yapılan sınıflamanın alandaki karşılıklarını aktarmıştır. Bağlamsal dinamiklerin matrislerde yer alan karşılıkları, bağlamsallaşmaya dair üretilen anlatının yapı taşlarını oluşturmuştur. Bu yapı taşları ile Hasanpaşa Gazhanesi'nde bağlamsallaşmayı olanaklı kılan katmanlar (temalar) ve alt katmanlar (kategoriler) kurulmuş ve diyagramatik iz-düşümler üretilmiştir. Ardından, diyagramlar üst üste bindirilmiş, katmanlar arası ilişkilerin ve etkileşimlerin (bağlamsal dinamikler, kategoriler ve temalar düzeylerinde) izi sürülerek, bağlam içerisindeki zamansal ve uzamsal devinimlerin yanı sıra, bağlamsallaşma sürecini mümkün kılan örüntüler görünür kılınmıştır.

Hasanpaşa Gazhanesi'ndeki aktörler ve araçlar, eylemler, olaylar, ortamlar ve normlar ile bunlar arasındaki ilişkiler odağında üretilen diyagramların nihai bir dizgesi, sırası, ilişkilendirilme kuralı bulunması amaçlanmamış; aksine farklı bağlamsal dinamikleri kapsayan, çok sayıda soyut diyagramın çeşitli şekilde üst üste gelme / getirilme / çakıştırılma (İng. juxtapose/superpose) olasılığının, çok yönlü bir okumayı mümkün kılacağı öngörülmüştür. Çalışmada yerin okuması ile anlatının hem üretilmesi hem de sunulması için geliştirilen bu yöntem, bağlamın sabit ve tekil bir olgu olmaktan ziyade, ilişkilerle varlık kazanan ağısı bir yapı ve çokluk olarak yeniden düşünülmesine olanak tanımıştır. Okuma, Hasanpaşa Gazhanesi üzerinden yapılmış olsa da kurgulanan izlek, farklı kentsel alanlarda bağlamsallaşma anlatıları üretmek adına örnek oluşturmaktadır.

4.2 Hasanpaşa Gazhanesinde Bağlamsallaşma

Çalışmanın bu bölümünü, yukarıda aktarılan izlekle üretilen, Hasanpaşa Gazhanesi özelindeki bağlamsallaşma anlatısını konu edinmektedir. Aktarılan anlatının metinselliği, diyagramatik iz-düşümlerin etkileşim kıvrımlarını takip eder ve bağlamın karmaşık, çok katmanlı, ilişkisel ve akışkan olma halini güçlendirir. Bu açıdan, bağlamın akışkanlığını aktarmak için, katmanlanmış olanın hem katmanları içerisinde hem de katmanları arasında gezinmek gereklidir “...Tıpkı bir sörfçünün dalgaya ihtiyaç duyması gibi. Katmanlar arasında olmak hareket yaratır, tıpkı suyun kıvrımlarının sörfçünün hareketini yönlendirmesi gibi” (Şentürk, 2007, s.50). Bu çaba, verili olandan (bağlamın sabitlik olarak tekilliğinden, çevre özdeşliğinden) kurtulmak; katmanlar arasındaki örüntüleri aramak yoluyla katmanları yeniden ve yeniden konumlandırmayı, olağan bulunana, olağan dışını atfetmeyi doğurarak aslında bağlamın bir çokluk olarak yorumlamanın yolunu açmaktadır.

Tablo 4.1’de sıralanan Hasanpaşa Gazhanesi üzerine yazılmış, kayıt altına alınmış akademik metinler, tarihi notlar, anı defterleri, kurumsal kayıtlar, basılı haberler, teknik raporlar, sanal platformlarda paylaşılmış söyleşi kayıtları, seminerler başta olmak üzere çeşitli basılı, görsel ve işitsel kaynaktan derlenen veriler, alanın bağlamsallaşma sürecinin kavranmasında, bağlamsal dinamiklerin Gazhane’deki karşılıklarının belirlenmesinde ve anlatının üretilmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultu kuramsal düzlemde belirlenen bağlamsal dinamikler, kategoriler ve temaların yer özelindeki karşılıkları Şekil 4.5 ve Şekil 4.6’da yer alan matrislerle aktarılmıştır. İlk matris, bağlamsal dinamiklerin (kodların) Gazhane’deki karşılıklarını; ikinci matris ise bu karşılıkların, kategori ve temalarla ilişkisini göstermektedir.

Çalışmanın bundan sonraki edimi, katmanlar (kategoriler ve temalar) ve katmanlar arasındaki örüntüler üzerinden bağlamsallaşma anlatısının sunulmasıdır. Ancak bu anlatının, eylemsel bir başlangıcı olsa da, bir sonu olduğu, nihayete erdiği iddiası bulunmamaktadır. Anlatıcı tarafından, aktörlerle başlatılan bu anlatının başka bir tema ile başlatılması, temalar arasında anlatıcının kurduğu ilişkilerden farklı ilişkiler kurulması olası olup; bu durum bağlam gibi bir kavramın öz-niteliğinin olağan sonucu olarak görülmektedir. Bu açıdan, aşağıda yer alan diyagramatik iz-düşümlerin ve onlar arasında kurulan bağıntıların farklı geçişlilikte (İng.transpose) okumalarla çeşitlendirilmesi mümkündür.

Tablo 4.1 Hasanpaşa Gazhanesi üzerine basılı, görsel kaynaklar

Yazar	Tarih	Başlık	Tür
Gazhane Çevre Gönüllüleri Akbulut, M.R. ve Sorguç, C.	1992	Hasanpaşa Gazhanesi Kültür ve Sanat Merkezi Alternatif Stratejik Yönetim Projesi Sonuç Dokümanı	Rapor
	1993	Gazhaneler	Kitap Bölümü
Tanyeli, G.Arslan, D.	2001	Hasanpaşa Gazhanesi Kadıköy	Makale
Batur, A.	2003	Katılımcı Görüşleri - 3	Kitap Bölümü
Ekinci, Oktay Aslan, D.; Batur, A.;	2003	Katılımcı Görüşleri - 2	Rapor
Kuzucular, K.; Salman, Y.;		Conservation and Re-Use of an Industrial Complex:	
Tanyeli, G.	2006	Hasanpaşa Gasworks	Sunum
Berktaş, H. M.	2012	Kadıköy Hasanpaşa Bölgesi'nin Tarihi Çevre Analizi ve Sıhhileştirme Önerileri	Tez
Atasoy, Z. B.	2013	Hasanpaşa Gazhanesi'nin bilinmeyen geleceği	Makale
Mazak, M.	2007	Türkiye'de Modern Aydınlatmanın Başlangıcı ve Aydınlatma Tarihimize Genel Bir Bakış (1853-1930)	Kitap Bölümü
Mazak, M.	2015	İstanbul Gazhaneleri	Kitap Bölümü
Şengüenalp, C.	2017	Kentsel Çöküntü Alanlarının Sanat Yapısıyla Dönüşümü: Hasanpaşa Gazhanesi için Bir Proje	Tez
Atayurt, U.	2021	Gazhane'den müşterek haneye	Söyleşi
BirGün Gazetesi / Anonim	2021	İBB, tarihi Hasanpaşa Gazhanesi'ni 'Müze Gazhane' adı ile hizmete açtı	Çevrimiçi Haber
Mimarlar Derneği 1927	2021	Hasanpaşa Gazhanesi Dönüşümü Proje ve Uygulama Süreci	Web Yayını
Müze Gazhane İstanbul	2021	Hakkında	Web Sayfası
Savaş, H.; Şen, Y.	2021	Terk Edilmiş Endüstri Alanlarının Kültür-Sanat Odaklı Yeniden İşlevlendirilmesi: Hasanpaşa Müze Gazhane Endüstri Mirasının Korunması Kapsamında Atıl Mekanlar Olarak Gazhane Yapılarının Dönüşümünün İncelenmesi	Makale
Albayrak Taşdemir, S. N.	2022		Tez
Kavut, İ. E., ve Selçuk, H. E.	2022	Tarihi Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirilmesinde Parazit Mimari Kullanımı: Santral İstanbul ve Müze Gazhane	Makale
Aksel, İ.	2023	Evaluation of identity, meaning-making, and visitor satisfaction in industrial heritage areas renovated as museums: The case of Müze Gazhane	Tez
Kartal, S.	2023	The Role of Architects and Planners as Part of Grassroots Practices: In Response to a Sustainable Built Environment and The Climate Emergency	Tez
Tanyeli, G.; Salman, Y.;		Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Diploma Seminerleri III. Hasanpaşa Gazhanesi'nin Dönüşümü:	
Aslan, S.; ve Aslan, D.	2023	Proje ve Uygulama Süreci	Sunum
Ayvaz, E., ve Halaç, H. H.	2023	Endüstriyel Miras Örneği Olan Gazhanelerin Yeniden İşlevlendirilmesi: Hasanpaşa Gazhanesi	Makale
Kıraç, A. B..	2023	Hasanpaşa'da Öncü Koruma Mücadelesi: Müze Gazhane	Makale

[illegible]

Şekil 4.5 Matris 1: Bağlamsal dinamiklerin Hasanpaşa Gazhanesindeki karşılıkları

4.2.1 Katmanlar

4.2.1.1 Aktörler ve araçlar

Eski bir endüstriyel üretim alanı olan Hasanpaşa Gazhanesi’nde aktörler ve araçlar, alanın işlevsel değişiminin de etkisiyle çeşitlenmekte; çok sayıda nesne / meta, birey / topluluk, kurum / kuruluş bağlamsallaşmanın doğrudan ya da dolaylı olarak etkinleri haline gelmektedir.

Bu anlatının ilk tetikleyicisi ise —ironik bir şekilde, tıpkı *big bang*’te olduğu gibi— metaların evrimi, başka bir ifadeyle **kömürün gaza** dönüşümüdür. Gazhane’ye ilk işlevi ve kuruluş nedenini veren kömürden havagazının üretiminin tarihi, küresel ölçekte 16. yüzyıla ve havagazı üretim prensibinin yaratıcısı, kimya ve fizikçi **Jan Baptista Van Helmont**’a (d. 1577-ö. 1644) kadar uzanmaktadır. Hasanpaşa’nın fiziki sınırları içerisinde bulunmamış bir bilim insanının, alanın bağlamsal kurulumuna dair dolaylı etkisi onu bir aktör konumuna taşımaktadır. Helmont’un keşfi, bu açıdan yalnızca kömürden gaza dönüşümü sağlamamış; aynı zamanda Hasanpaşa Gazhanesi bağlamında gazı, hem fiziksel bir üretim nesnesi hem de toplumsal, ekonomik ve teknolojik dönüşümlerin bir taşıyıcısı olarak etkin aracı konumuna taşımıştır. Gaz ve kömür, bu üretim sürecinin temelinde yer almış ve Gazhane’nin hem inşa edilmiş ortamlarının altyapısını belirlemiş hem de fırınlardan gazometrelere uzanan üretim yapıları, üretime hizmet ederken aynı zamanda dönemin endüstri mirasının fiziksel anıtları ve bağlamın toplumsal belleğinin imgeleri haline gelmiştir. Bunun yanı sıra metalar (**kömür** ve **gaz**), üretim süreçlerini mümkün kılan nesnel varlıklar olmanın ötesinde, Gazhane’nin mekânsal düzenini ve teknoloji ile ilişkisini de şekillendirmiştir. Gazın şehre dağıtımı ise Gazhane’yi çevresel ve sosyal ve kentsel ilişkileri ile işlevsel olarak merkezi bir konuma taşımış, alana kentsel bir düğüm / odak kimliği kazandırmıştır. Şekil 4.7’de Hasanpaşa Gazhanesi’ndeki aracı haline gelen bu meta ve nesnelerin oluşturduğu katman diyagramatize edilmiştir. Diyagramda farklı çizgisel karakterler ile temsil edilen meta ve nesnelerin hareketleri takip edilebilmektedir. Örneğin, Kurbağalı Dere, demiryolu güzergahı ile Gazhane’nin ulaşım doğrultuları lineer bir uzanım yaratmıştır. Benzer şekilde, kömürden gaza, gazdan atığa doğru gerçekleşen üretime dair sürekli devinim, yapıların sınırları arasında dağılmaktadır.

Şekil 4.7 Metalar ve nesneler

Ancak, Gazhane'nin meta ve nesneleri bağlam içerisindeki katmanların yalnızca sınırlı bir kısmını oluşturmaktadır. Gaz üretim sürecini gerçekleyen fiziki insan gücü, bireyler, topluluklar ve toplumsal sınıflar, bağlam içerisindeki bugün bile etkisi görünür olan sosyal dokunun oluşumunda etkili olmuştur. Osmanlı döneminde Gazhane'nin kurulmasında etkili olan **Sultan Abdülaziz**, görevlendirilen Fransız Mühendis **Charles George** ve **Gas Light and Core Company** alanın gaz üretimi dönemindeki etkin üretim aktörlerindenken, koruma altına alınması açısından etkin olan **Prof. Dr. Afife Batur** ve ekibi gibi aktörler yeniden işlevlendirme süreçlerindeki etkin aktörlerdendir. Buna ek olarak üretim süreçlerinde çalışan **işçilere** ve alanın dönüşüm sürecine **katılan sivil toplum örgütlerine** kadar birçok aktör, bağlam içerisindeki aktörlerin bireyleri ve kurum / kuruluşlarını oluşturmaktadır. Üretimdeki fiziksel emeğin yanı sıra, Gazhane çevresinde yaşayan **mahalle sakinlerinin** günlük yaşam pratikleri, bağlam içerisindeki sosyal ilişkilenmeleri sürekli olarak yeniden şekillendirmiştir. Alanın âtil durumu, **Romen asıllı vatandaşların** yaşama ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere alanda bulunmasını doğurmuştur. Topluluğun kullanım eylemleri, alanın inşa edilmiş ortamlarında dönüşüme yol açarken, Gazhane'nin

kamusallaşmasını savunan **Hasanpaşa Mahallesi sakinlerinin** örgütlenmesinde hızlandırıcı bir etmen olmuştur. Şekil 4.8’de bireyler ve topluluklar diyagramatize edilerek sunulmuştur.

Şekil 4.8 Bireyler ve topluluklar

Birey ve toplulukların bir kısmı, kurum ve kuruluşlar altında eylemlerde bulunmuş, bağlamsallaşma sürecinde etkin bir konumda yer almışlardır. Örneğin, **Sultan Abdülaziz’in** bireysel edimleri ve eğilimleri, **Osmanlı Devleti’nin** batılılaşma politikalarını doğurmuş ve sokak aydınlatmasının bir ihtiyaç olma durumu ortaya çıkmıştır. Böylece bağlam içerisindeki birey ve dahil olduğu kuruluş, bağlam içerisindeki ilişkilenmeleri hem **işveren**, hem de **yasa koyucu** olarak etkilemiştir. Kurum ve kuruluşlar Gazhane’nin endüstriyel üretim faaliyetleri durdurulduktan sonra da bağlam içerisindeki kurulan dinamiklere ve dinamikler arası ilişkilere yön vermiştir. Örneğin, Gazhane’nin depo, satış alanı, otopark gibi işlevleri karşılamak üzere **İstanbul Elektrik Şirketi** ve **İETT** kurumları tarafından tahakküm altına alınmış olması, inşa edilmiş ortamlarda etkileri görülen fiziki dönüşümlere neden olmuştur. Bu kayıplar ise dolaylı olarak farklı aktörlerin eylemselliklerini doğurmuş, **yerel halkın** ve mahalle sakinlerinin etkinliği, böylece **sivil toplum örgütleri** ve **akademik çevrelerin** devreye girmesiyle Gazhane’nin yeniden

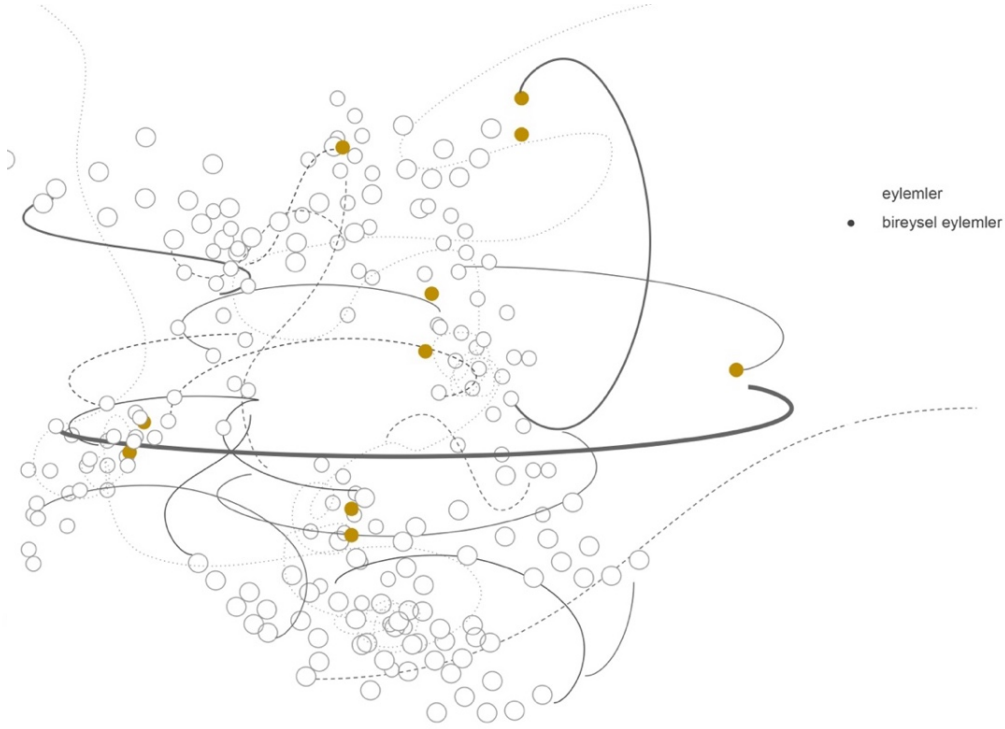
işlevlendirilmesi süreci için bir arayış ortaya çıkmıştır. Bu arayış sürecinde **Kadıköy Belediyesi** ve **Gazhane Çevre Gönüllüleri Vakfı ve Kooperatifi**, **İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi** alanın kamusal kullanım odağında korunması için çaba göstermiş; tespit, koruma altına alma, restorasyon ve yeniden işlevlendirme süreçlerinde etkin rol almış kurum ve kuruluşlar olarak belirginleşmiştir. Bu kuruluşlara ait ortak arayışlar ve girişimler, Gazhane'nin endüstri mirası olarak kayıt altına alınmasına ve toplumsal bellekte yer edinmesinde, bağlam içerisindeki inşa edilmiş ortamların dönüşümünde ve kullanımında belirleyici olmuştur. Şekil 4.9'da kurum ve kuruluşlara dair diyagramatik olarak yer verilen aktarım birey ve topluluklar ile bağıntısaldır. Gazhane'nin bağlamsallaşma sürecinde kurum ve kuruluşlar zaman zaman birey ve toplulukların eylemlilik ve konumlanmaları ile doğrudan paralellik taşıırken, zaman zaman bu eylemlilik kimliğinin dışında hatta zıt konumda yer almıştır.

Şekil 4.9 Kurumlar ve kuruluşlar

4.2.1.2 Eylemler

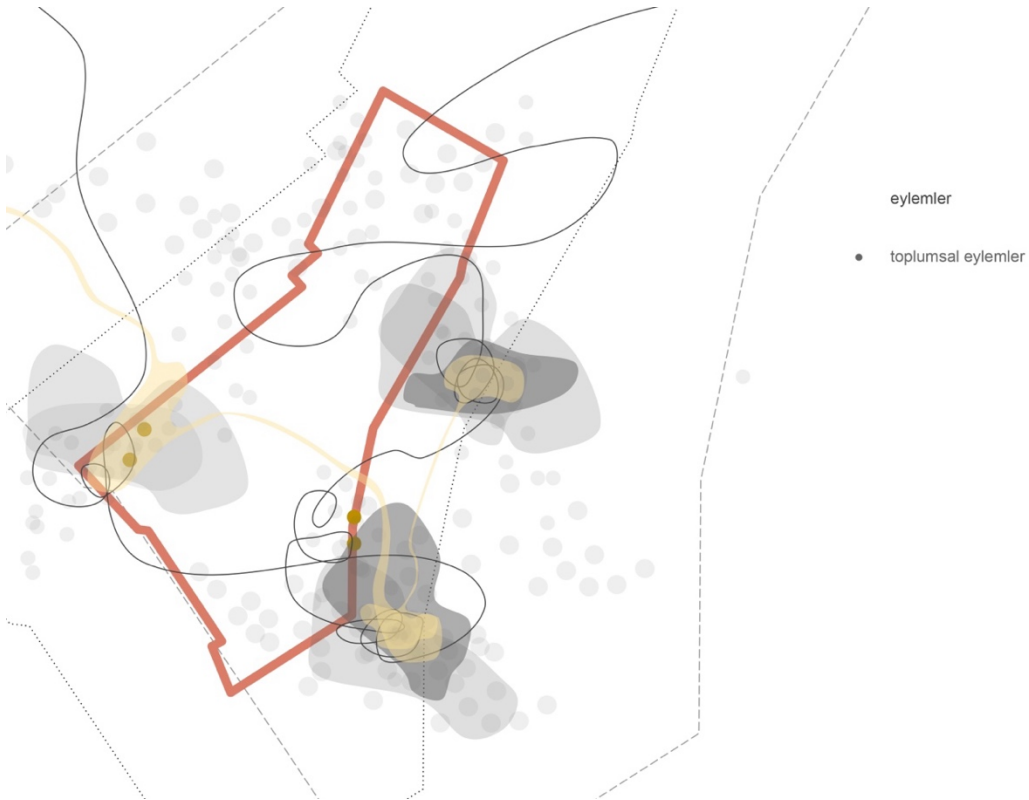
Hasanpaşa Gazhanesi, tarihi boyunca aktörlerin bireysel ve toplumsal eylemliliklerinin doğurduğu sürekli etkileşimlerin bağlamsallaşma sürecine yön verdiği kentsel bir odak olmuştur. Bireylerin ‘özne’ olarak hem deneyimleri hem de eylemleri ile katıldıkları bağlamsallaşma süreçleri, toplulukların **kolektif eylemleri**yle birleşerek Gazhane’nin hem fiziksel hem de toplumsal bağlamının kurulumuna katkı sağlamıştır. Bağlam içerisindeki bireysel eylemler, Gazhane’nin dönüşüm sekanslarına yön veren **öznel çabalar**, kararlar ve müdahalelerle şekillenmiştir. İlk olarak, Gazhane’nin kuruluşuna öncülük eden mühendis Charles George’un, alanın kurulumunda ve işlevlendirilmesindeki bireysel **tasarlama edimleri** ve **teknik önermeleri** Gazhane’nin Anadolu Yakası’nda bir enerji üretim merkezinin kurulmasını ve yeni bir bağlamsallaşma sürecinin başlangıcını mümkün kılmıştır. Gazhane’nin inşasının ardından, üretim pratiklerini gerçekleyen işçilerin **üretim eylemleri**, hem Gazhane’nin inşa edilmiş ortamlarını etkilemiş, hem de alanın çevresindeki **toplumsal örgütlenmeyi** dönüştürmüştür. Bunun yanı sıra, İstanbul’un Anadolu Yakası’nın ve Beylerbeyi Sarayı’nın bir kısmının kamusal alan aydınlatma ihtiyacını karşılayarak, toplum içerisinde de bir dönüşümünde rol almıştır. Alanın üretim işlevini tamamladıktan sonraki restorasyon sürecine gelindiğinde, bireysel eylemler farklı bir boyut kazanmış; özellikle Prof. Dr. Afife Batur’un **öznel yaklaşım** ve **eylemleri**, Gazhane’nin endüstri mirası olarak korunması için bilimsel ve entelektüel çabalar ile görünürleşmiştir. Bu öznel inisiyatifler, Gazhane’nin korunması ve yeniden işlevlendirilmesi sürecindeki toplumsal eylemlerin alt yapısını kurmuş ve yerel halk ile tasarımcıların kolektif eyleyiciler olarak konumlanmalarını olanaklı kılmıştır. Şekil 4.10’da bireylere ait eylemlerin diyagramatik anlatımı bulunmaktadır. Bu diyagramda aktarımın odağında, bireylerin başlattığı hareketler ve eylemlilikleri yer almakta; bu eylemlerin dönüştürücü etkilerinin büyüklükleri takip edilebilmektedir. Eylemlilik hali bazen bireyden topluluklara doğru uzanırken bazen de topluluklardan bireye doğru akmakta, böylece çeşitli frekanslarla gerçekleşmekte ve yaygın olarak toplumsal eylemlerin ve olayların kökeni olarak belirginleşmektedirler.

Şekil 4.10 Biyeyyel eylemler

Gazhane'nin dönüşümünde biyeyyel eylemler tekilliklerden kolektif oluşumlar yaratmış, toplumsal eylemlere dönüşerek bağlamsallaşma sürecinde diğer dinamikler ve dinamikler arası kurulan ilişkilere yön vermiştir. Özellikle mahalle sakinlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının Gazhane'nin kamusallaştırılması için verdiği mücadele, **toplumsal dayanışmanın** güçlü bir örneği olarak imlenmiş; **kermesler, kültürel organizasyonlar** inşa edilmiş ortamlar ile eylemleri sürekli kaynaştırmıştır. Bölge halkının ve Hasanpaşa Mahalle sakinlerinin taleplerini, kentsel dönüşümde **aktif katılım** doğrultusunda düzenlenen **anketler** ve **protestolar**, Gazhane'nin bir âtıl kentsel terk alandan kamusal kullanım odağında kültürel işlevli bir merkeze dönüşmesindeki öncü etkenlerden olmuş; Gazhane Çevre Gönüllüleri gibi sivil toplum örgütlerinin etkinlikleri, alanın korunmasına yönelik farkındalık yaratmıştır. Aktörlerin hem birey hem de topluluklar dahilinde gerçekleştirdiği eylemler, Gazhane'nin kentsel organizasyon ve gündem içerisindeki görünürlüğünü arttırmıştır. Bu görünür olma hali, yeniden işlevlendirme ve projelendirme sürecini doğurmuş bağlamsallaşma sürecine yeni aktörler ve eylemlerin dahil olmasına zemin hazırlamıştır. Buna ek olarak, bölge halkının **gündelik pratikleri** ve **direnış** odağındaki eylemlerin kökeninin, Gazhane'deki aktif üretim dönemindeki işçi sınıfının kültürel niteliklerine bağlı

olması olasıdır. Bu üretici kimliği, bölge sakinlerinin yaklaşık bir asır sonra görünmez bağlarla zaman ötesi bir ilişkiselliğe sahip olması olasıdır. Şekil 4.11’de sunulan diyagramda farklı zamansal kesitler arasındaki aktörler arasında kurulan olası bağ, iki noktada karşılık bulmaktadır. Bunlardan ilki, farklı zamansal kesitte gerçekleşen toplumsal eylemlerin üst üste bindikçe görünür olan etkileşim alanlarıdır. Gazhane’nin içerisinde bulunduğu fiziksel sınırların ölçek olarak birkaç kez deforme edilmesi ve fiziki sınırların aşılmasına işaret ederken; diyagramın odağına, sınırların temsil düzlemi ötesinde de, zihinsel olarak devam ettiğine dair kavrayış yerleşmiştir. Aktörler tarafından gerçekleştirilen kolektif eylemler ise Gazhane’nin bağlamı içerisindeki diğer katmanlarla ekseriyetle bağlıdır. İnşa edilmiş ortamların korunması ve kullanıma rant odağından uzaklaştırılarak açılması ile toplumsal ve kolektif eylemlerin **örgütlenme** ve **propaganda** sürecinde ortaya çıkan güncel iletişim araçları ve sanal arayüzler ile inşa-i ve sanal arasında ilişkisellik ve etkileşim oluşmuştur. Bu açıdan bireysel ve toplumsal eylemler, Gazhane’nin bağlamını sadece somut bir alan özdeşliğinden çıkararak, toplumsal belleğin bir parçası, iletişim zemini haline getirmiştir. 4.11’de yer verilen, akıştan öbekler, toplumsal eylemlerin zaman zaman nedenleri zaman zaman da sonuçlarını kapsayan örgütlenme ve propaganda eylemlerinin kesişim alanlarını imlemektedir.

Şekil 4.11 Toplumsal eylemler

Bağlamsallaşma sürecini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen, dinamikleri doğuran, dönüştüren ya da mevcut olanlar arasında yeni bağlar kurulmasına olanak sağlayan bireysel ve toplumsal eylemler, koruma süreçlerinin yanı sıra Gazhane'nin kimliğinin somut ve soyut inşasında etken olmaktadır. Yalnızca mahalle sakinleri değil, tüm Kadıköy halkının alan kullanıma açıldıktan sonra gerçekleşen **etkinliklere sürekli katılımı**, Gazhane'nin yeniden işlevlendirilmiş hâlinin toplumsal olarak imlenmesini sağlamıştır. Bu açıdan, bireysel ve toplumsal eylemler, Gazhane'nin bağlamsallaşma sürecinde birbirini sürekli etkileyen, ilişkilenen ve tamamlayan dinamikler olarak görünürleşmiştir. Bu noktada, Gazhane işçilerinin **enerji üretim eylemleri** ve **sınıfsal pratiklerinin** dolaylı olarak bölge halkının kimliğini ve **direnış eylemleri** ile ilişkilendirilmesi mümkündür. Benzer şekilde Prof. Dr. Afife Batur ve ekibinin **akademik / entelektüel eylemleri** ve mesleki savları toplumsal talepler ile ilişkilendirilmiş ve bağ kurmuştur. Gazhane özelinde gerçekleşen, doğrudan ya da dolaylı olarak bağlam içerisindeki diğer dinamiklere ve ilişkilere yön veren tüm bu eylemlerin etkileşimi, bağlamsallaşmanın sürekli oluş hali olmasına neden olmaktadır.

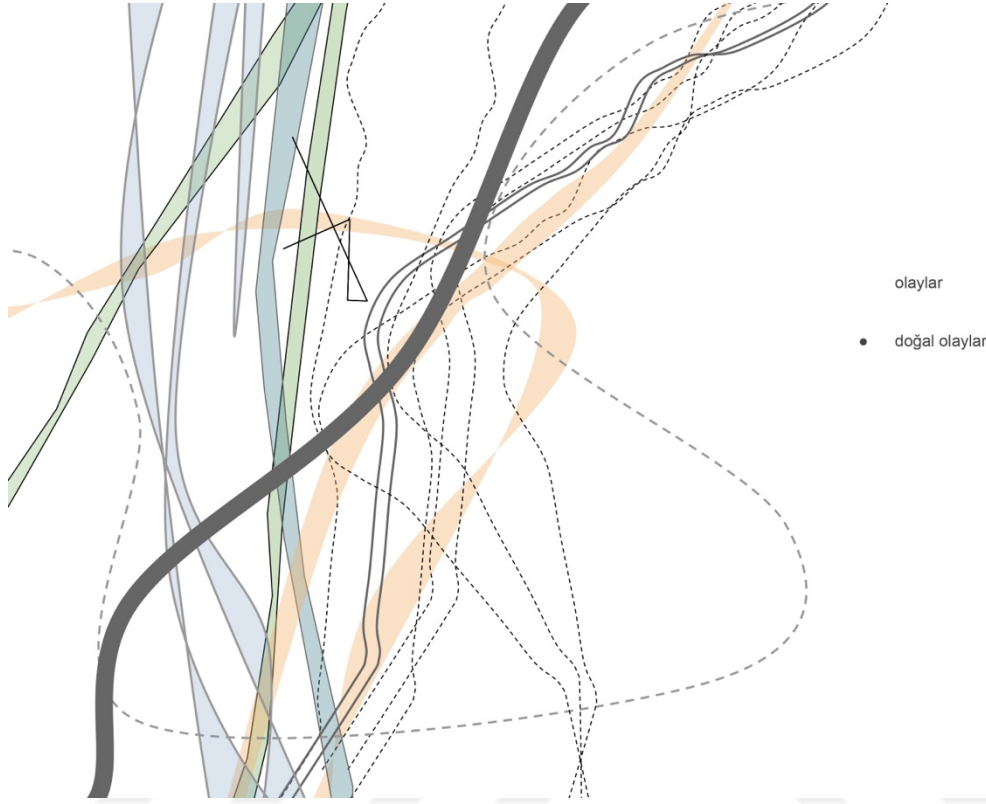
4.2.1.3 Olaylar

Olaylar, doğaları gereği kendiliğinden ortaya çıkan ya da aktörlerin eylemlerinin dolaylı ya da doğrudan sonuçlarıdır. Bağlamsallaşma sürecinde farklı dinamikler arasındaki bağları kurar, bağlamsal akış ve dalgalanmaların oluşmasına olanak tanır. Hasanpaşa Gazhanesi'nde de bağlam, gerçekleşen olaylar ile sürekli olarak yeniden şekillenmekte, dönüşmektedir. Gerçekleşen olaylar, çoğunlukla zamansal, doğrusal bir dizinin parçası gibi görünse de zaman ötesi ilişkisellikleri ve etkileşimler de üretmektedir. Bu açıdan Gazhane'nin ortamları üzerinde iz bırakan tüm olaylar eş zamanlı olarak aktörler, araçlar ve eylemlerine yön vermekte ve biçimlendirmektedir.

Helmont'un kömürden gaz elde edilebilmesini sağlayan **teknolojik keşfi, Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma arayışları**, Caharles George'un yerleşkenin konumu üzerine önerileri aslında **Hasanpaşa Gazhanesi'nin kurulumuna** zemin hazırlayan dolaylı olaylardır. Bağlam içerisindeki tetikleyici ilk olayın, yakın coğrafyada 1891 yılında **havagazı üretimine başlanması** olduğu söylenebilir. Bu olayın bağlantılı olduğu yönetsel bir eğilim doğrultusunda inşa edilen Hasanpaşa Gazhane'sinin, dönemin teknolojik yeniliklerinden biri olan havagazı üretimiyle

Anadolu Yakası'nda aydınlatma ihtiyacını karşılama süreci, bağlam içerisindeki ortamlarda görünür olan, **hem kültürel hem de toplumsal bir dönüşümün başlangıcını** işaret ettiğini söylemek mümkündür. Kuruluşundan sonra, hem kendi sınırları içerisindeki fiziksel yapıyı ortamı ve altyapısı, hem de yakın çevresinin doğal ve fiziki yapısını dönüştüren Gazhane üzerinde, 1940'lı ve 1950'li yıllarda, üretim kapasitesinin artırıldığı ve modernizasyon çalışmalarının yürütüldüğü bir dönem başlamıştır. Bu yıllarda **ek fırınların inşası ve yeni gaz depolama cihazlarının kurulumu gibi teknik ve teknolojik olaylar** Gazhane'nin enerji üretimindeki merkeziliğini artırmıştır. Bu merkezileşme, alanın toplumsal yapı üzerindeki etkisini doğurmuştur. Çevresinde yerleşimin sıklaşması, mahalle sakinlerinin bir şekilde alan ile temas halinde olması etkileşimin çeşitlenmesini sağlamıştır. Bu süreç, Gazhane'yi yalnızca bir enerji üretim merkezi olarak değil, aynı zamanda teknolojik bir odak, toplumsal bir katalizör olarak görünürleştirmiştir. Gazhane'nin aktif üretimde olduğu sürenin içerisinde bulunduğu dönemde, küresel ölçekte deneyimlenen **ekolojik değişimler** ve gündeme gelen **iklim krizi çevresel** farkındalığı arttırmış ve fosil kaynakların kullanımını tartışmaya açmıştır. Bu kapsamda gerçekleşen, küresel ve yerel ölçekteki **toplantılar ve anlaşmaların**, Hasanpaşa özelindeki etkileri ise gazhanelerin üretim biçimlerinin çevresel olumsuz etkilerini gündeme getirmesi ile bağlantılıdır. Bunun yanı sıra, tesisin atıklarıyla Kurbağalı Dere'de **ekolojik bütünlüğün bozulması** ve gaz üretiminin ortaya çıkardığı **karbon salınımı**, Gazhane'nin hem çevresel hem de toplumsal çevreye etkileri ile tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur. Bu durum, 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, doğalgaza geçiş gibi **yeni enerji kaynaklarına yönelinmesine** öncülük etmiştir. İklim ve enerji üretimi arasındaki bu ilişkinin, Gazhane'nin bağlamsallaşma sürecinde küreselden yerele uzanan olayların nedensel arka planını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Şekil 4.12'de Gazhane'nin bağlamsallaşma sürecindeki doğal olaylar aktarılmıştır. Diyagramda, yer verilen çizgisel tekrarlar veya süreksizlikler bu olayların gerçekleşme frekanslarına işaret etmektedir. Biçimler ve çizgiler arasındaki hiyerarşi, imlenen dinamiklerin etki büyüklüğünden köken almaktadır. Diyagramda yer verilen olayların kent içerisindeki toplumsal ve ekolojik etkilerinin farklı katmanlarla ilişkiler kurularak takip edilmesi mümkündür. Bunun yanı sıra, olayların dönüştürücü gücü ile yerel ve küresel bağıntıları, diyagramatik düzleminin dışı ve içi arasındaki geçişliliği doğurmuştur.

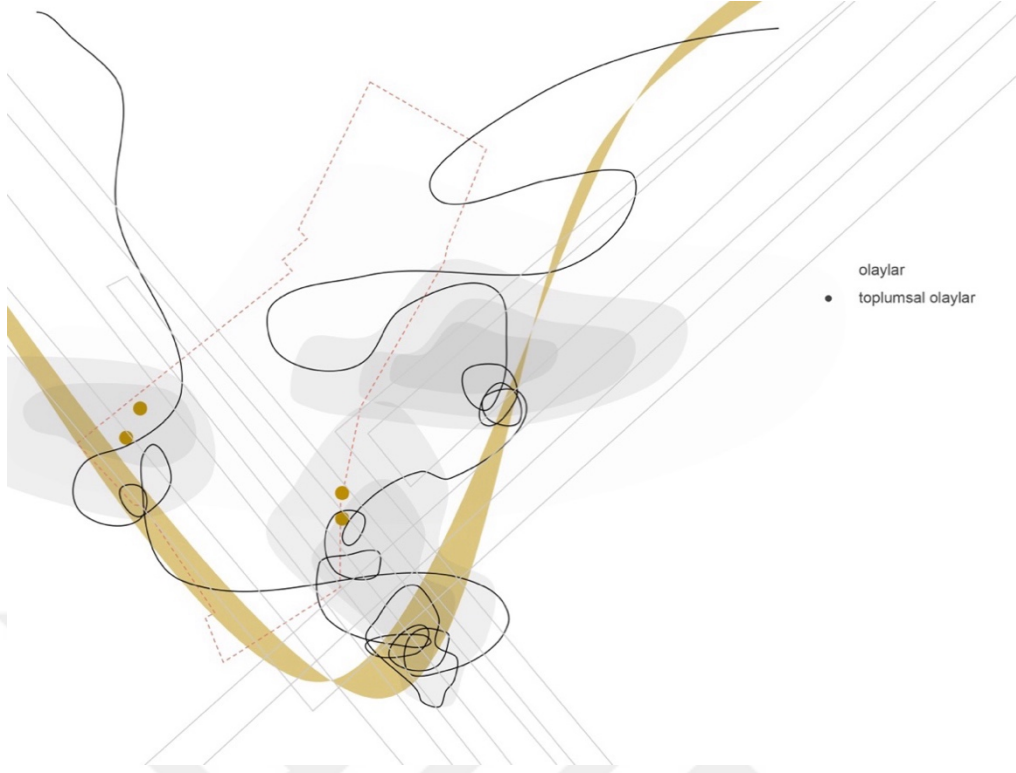
Bu alt katmanda aktarılan doğal olaylar, uzun ya da kısa sürede gerçekleşerek Gazhane'nin diğer katmanlarının kurulması veya dönüşümünde etkili olmuş ve olmaya devam edecektir.

Şekil 4.12 Doğal olaylar

1980'li yıllarda Türkiye'de **enerji politikalarının değişimi** ve **havagazından doğalgaza geçiş** süreci, Gazhane'nin üretim işlevini kaybetmesine yol açmıştır. **1993 yılında üretimin tamamen durması**, Gazhane'nin âtıl bir alana dönüşmesini tetiklemiştir. Bu olay, Gazhane'nin bağlamsallaşma sürecinde, hem fiziksel hem de toplumsal dinamiklerde bir kırılma etkisi yaratmıştır. Tesisin işlevselliğini yitirmesi, alanın bir çöp sahasına dönüşmesine ve **çevresel sorunların ortaya çıkmasına** neden olmuştur. **1994 yılında alınan SİT alanı ilan kararı**, Hasanpaşa Gazhanesi için bir dönüm noktasıdır. Ancak bu karar, alanın korunması ve yeniden işlevlendirilmesi için yeterli olmamış, dönemin erk ve yasa koyucu aktörleri tarafından engellenmeyen **izinsiz yıkım ve söküm olaylarına** tanık olunmuştur. Bunun yanı sıra, alanın kullanıcı profilinin ve kullanım sıklığının değişmesi, Romen asıllı vatandaşların alanı barınma ve yaşam faaliyetleri için kullanmasına sebep olmuş, bu durum ise **inşa edilmiş ortamlarda bozulmalara** yol açmıştır. Bu olumsuzluklar, **mahalle sakinleri** ve **bölge halkının örgütlenerek Gazhane**

Çevre Gönüllüleri'ni kurmasına etkin olmuştur. Böylece tetiklenen toplumsal mücadele, bu süreçte alanın bağlamsallaşma süreci içerisinde belirleyici bir etken hale gelmiştir. Bağlamsallaşma sürecindeki bir diğer belirgin düğüm, Hasanpaşa Gazhanesi'nin restorasyon ve yeniden işlevlendirilmesi sürecinde yaşanan olayları kapsamaktadır. 2000'li yıllarda devam eden kayıt altına alma, projelendirme ve yeniden işlevlendirerek kamusal odaklı dönüştürme arayışı, akademi ile bölge halkının iş birliğini olanaklı kılmıştır. 2010 Avrupa Kültür Başkenti projesi kapsamında Gazhane'nin bir kültür merkezi olarak değerlendirilmesi planlanmış, ancak bu süreç **finansal ve bürokratik zorluklar** nedeniyle **askıya alınmıştır**. Yerel ve genel seçimlerdeki değişimler, erk'in alanın işlevlendirilmesi ve korunma sürecindeki tutumunda belirgin bir farklılaşma yaratmıştır. Hasanpaşa Gazhanesi'ndeki olaylar, yalnızca belirli bir zaman diliminde meydana gelmiş tekil gelişmeler olmanın ötesinde, birbiriyle sürekli ilişki içinde olan bağlamsal bir etkileşim alanı oluşturmaktadır. Bu etkileşim alanı, Şekil 4.13'te temsil edilmektedir. Diyagramda yer alan ve eylemlerin alt katmanlarına güçlü referans veren bağıntılar, Gazhane'de gerçekleşen toplumsal olayların etki çapının genişlemesini görünürleştirmiştir. Diyagramatik düzlemini boydan boya aşan hat, işlevsel değişimin izleğini sunmaktadır. Örneğin, **üretimin durması** ve alanın **âtil duruma geçmesi** gibi olaylar, toplumsal mücadelelere ve koruma kararlarına yol açmışken; benzer şekilde, koruma kararları ve restorasyon / yeniden işlevlendirme önerileri, Gazhane'ye temasla gerçekleşecek yeni olaylara zemin hazırlamıştır. Her yeni toplumsal kırılma diyagramdaki süreksizliklerle bağdaşmaktadır. Toplumsal olayların sıklıkla fiziki mekanlar üzerinde görünürleşmesi, Gazhane'nin fiziki sınırlarının katman içerisinde belirmesine yol açmıştır. Ancak olaylar, çoğu zaman bu fiziki sınırların ötesine geçme eğiliminde görülmüştür. Diyagramatik düzlemde norm katmanlarına ait imlerin arka planda yer bulması, olayların görünmez nedenselliklerine işaret etmektedir. Bu açıdan olmuş ve olması olası tüm olayların, yalnızca görünür mekânsal ve fiziki değişimleri değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dinamikleri, yasal ve toplumsal normlarla da ilişkilenererek çok katmanlı bir bağlam ağının varlığına katkıda bulunduğunu söylemek olasıdır.

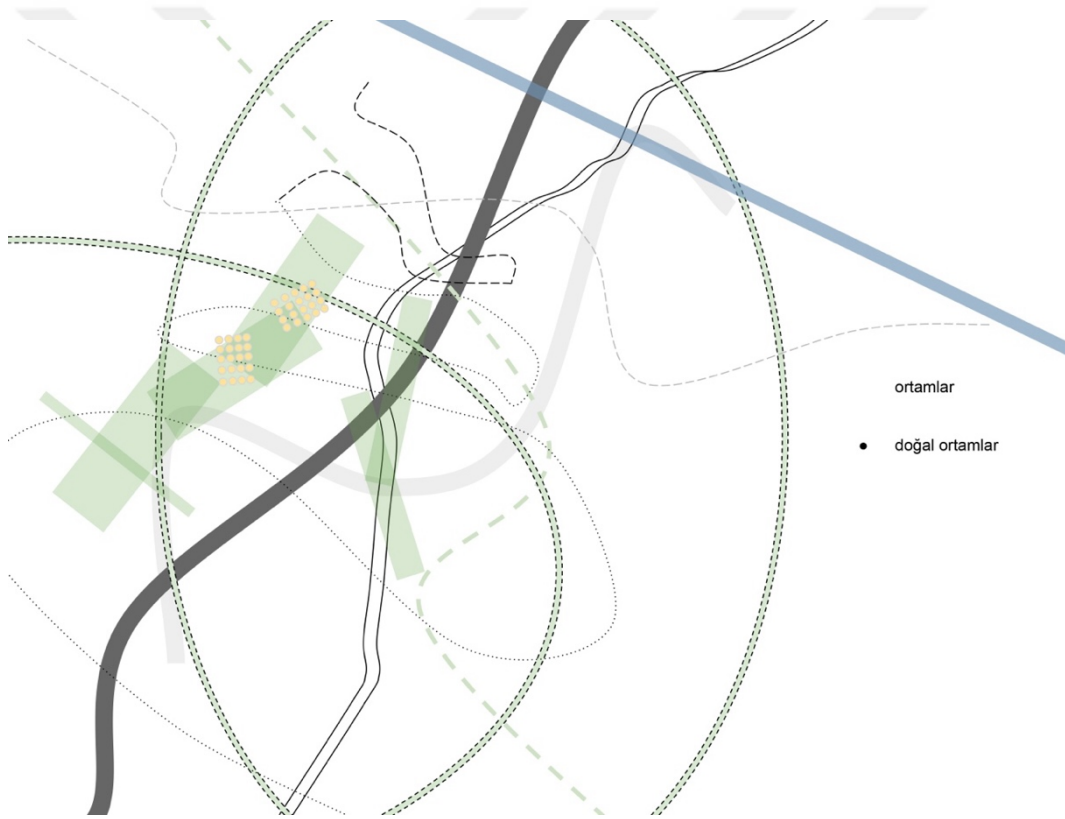

Şekil 4.13 Toplumsal olaylar

4.2.1.4 Ortamlar

Tüm aktör, eylem, olay ve normların bağlamsallaşma sürecindeki etkileşimleri belki de en fazla ortamlar üzerinde görünür izler oluşturmakta; doğal, inşa edilmiş ve sanal ortamlar katmanlanarak bu ilişkilennmelerin birer yansıtıcısı olarak belirginleşmektedir. Bu açıdan bağlamsal dinamiklerin ortamları, birbirine dolanarak oluşturduğu çok katmanlı bir ağ yapısı üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür. Hasanaşa Gazhanesi özelinde ise bağlamsallaşma sürecini başlatan, alanın kurulum işlevlerini gerçekleştirmek için uygun doğal çevre nitelikleridir. Kurbağalı Dere gibi bir **su kaynağı**nın alanın yakın bir konumunda yer alması ve mevcut **kıyı ilişkisi** (ya da alanın Kurbağalı Dere yakınına konumlandırılmış olması), hammaddenin alana taşınması, gaz üretimi sırasında gerekli soğutmanın sağlanması ve üretim atıklarının uzaklaştırılması sırasında ihtiyaç duyulan suyun kolayca temin edilmesini sağlamış ve alanın **coğrafi konumunu** bir bağlamsal dinamik olarak tanımlamayı olanaklı hale getirmiştir. Buna ek olarak, Gazhane'nin yerleştiği zeminin **topoğrafya nitelikleri** ve **eğim** açısından kontrol edilebilir olması, Gazhane'nin inşa edilmesi ve zamanla kapasitesini artırarak genişlemesi açısından etkili olmuştur. Bu açıdan doğal ortamlar, Gazhane'nin çevresel bağlamında yalnızca fiziksel bir kaynak olarak değil, aynı zamanda mekânsal

organizasyonun bir parçası olarak da etkin bir dinamik olarak görülmektedir. Doğal ortamlar Şekil 4.14'te diyagramatize edilmiştir. Diyagramatik düzlemde, Kurbağalı dere gibi bağlamsal dinamikler, katmanlar arasındaki bağıntıları kuran taşıyıcılar ve araçlar olarak tekrar ederken, metalden kömür ve gazın sürekli devinimi etkileşimsel olarak yer bulmaktadır. İşlev dönüşümünün etkisiyle alanda beliren ve kamusal kullanımda olan yapma yeşil alanlar günümüzde de sıklıkla toplumsal organizasyonlara, eylemlere ve olaylara sahne olmakta olup; diyagramatik düzlemde, toplumsal örgütlenme ve bireysel eylemlerle etkileşim içerisinde. Benzer şekilde, doğal ortamların eşikleri (topoğrafik farklılıklar, kıyı ilişkisi vb.) temsil düzleminde soyut olarak yer bulmuş olup; bu eşiklerin diğer ortamlar ve tematik katmanların kurulumunda etkisi izlenebilmektedir.

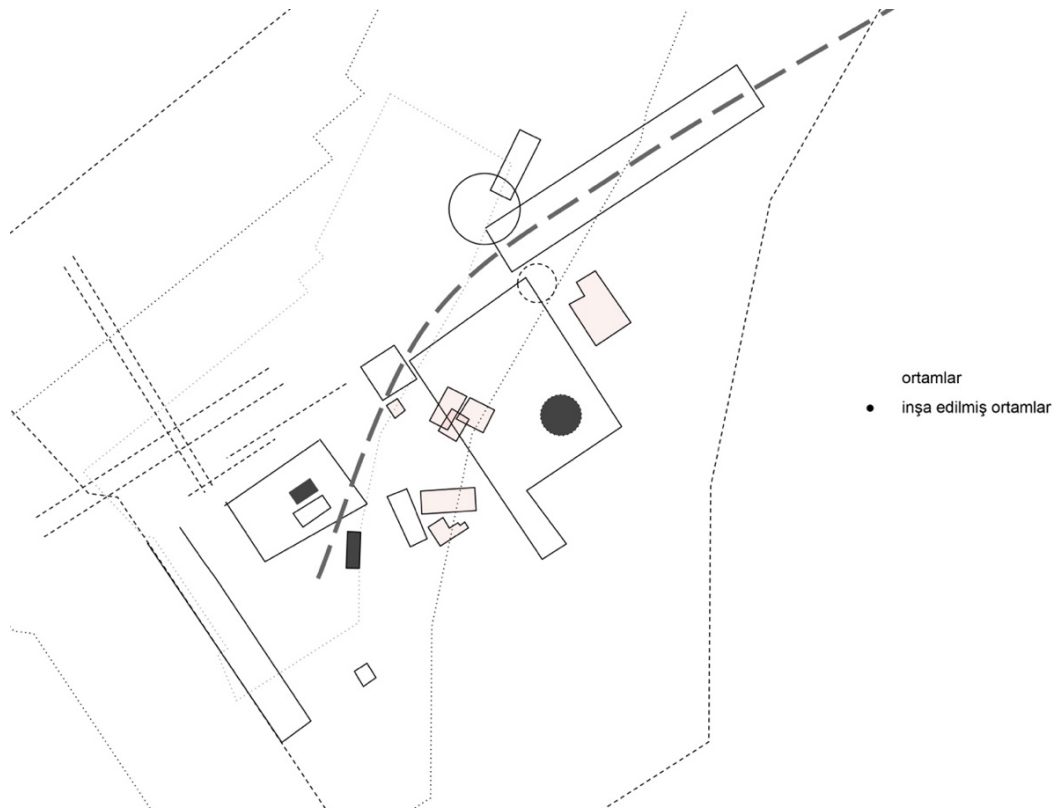

Şekil 4.14 Doğal ortamlar

Helmont'un keşfi ile iki meta arasındaki dönüşüm (kömürden gaza), Hasanpaşa'da üretim sistemi ve hammaddenin akışını oluşturması; mevcut alan kullanımı ve bağlamın inşa edilmiş ortamlarını yapılandırması açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Alan, üretim süreçlerine uygun olarak tasarlanmış ve yerleştirilmiş **fırımlar, gazometreler, depolar** ve bakım atölyeleri gibi sanayi yapılarından oluşmaktadır. Bu yapılar, yalnızca havagazı üretiminin mekânsal altyapısını

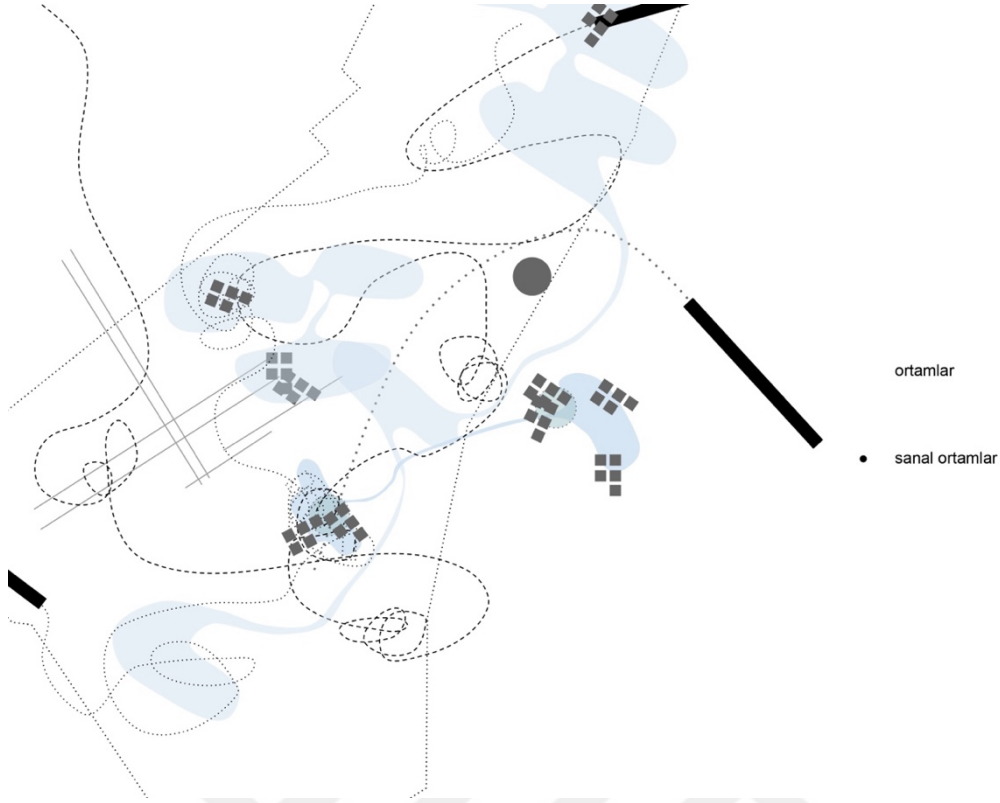
sağlamakla kalmamış, aynı zamanda dönemin üretim **yapılarının mimari anlayışını** ve **üslubunu** da yansıtmıştır. Fırınlara yatay kamaralı yapıları, gazometrelerin basınca dayanıklı **geniş hacimleri** ile **tuğla** ve **demir-çelik malzemelerin** kullanımı, Gazhane'nin inşa edilmiş çevresindeki belirleyici **biçimsel, tektonik** ve **kimlik unsurları** olmuştur. Alanın kentsel ölçekteki bağlamsal ilişkileri irdelendiğinde, **çevresindeki konut dokusunun** oluşmasını sağladığı, yakın çevrenin **kullanım sürelerini** belirlediği ve **kullanım sıklığını** arttırarak bölge için bir güvenlik unsuru ve odak noktası haline geldiği görülmektedir. Bunun yanında Hasanpaşa'da üretilen havagazının **kamusal alanların aydınlatılmasında** kullanılması, bağlam içerisindeki inşa edilmiş ortamların dolaylı, mekân-ötesi bir bağ kurarak **kentsel dokudaki** etkisini okunaklı hale getirmektedir. 19. yüzyıla kadar etkin olarak sokak ve konut aydınlatması amacıyla kullanılan havagazının üretiminde, üç temel yapı grubu yer almaktadır. Hasanpaşa Gazhanesi'nin bir **endüstriyel üretim merkezi** ardından da **müze** olarak yüklendiği **işlevler**, onu bu dönemlerde teknolojik ve inşa-i yetkinliklerin göstergelerinden (landmark) biri haline getirmiştir. Ancak alanın **depo, satış alanı, otobüs garajı** gibi işlevlerle kullanılması inşa edilmiş ortamlarındaki anıtsal yapıların tahribine, yapı malzemesinin deformasyonuna neden olmuştur. İnşa edilmiş ortamların bozulmasında bir başka etken de alanın **âtlı kalması** ile Romen asıllı vatandaşların **barınma ve depolama ihtiyaçları** için kullanılması; 1994'te verilen koruma kararına karşın, alandaki çelik ve tuğla yapı elemanlarının kayıt dışı sökülmesi ve satışı kaynaklıdır. Alanın restorasyon ve yeniden işlevlendirme süreçlerinde Gazhane'nin yapı stoğu kayıt altına alınmış, değerlendirilmiş ve koruma odağı ile işlevsel dönüşümlerle yeniden kamusal kullanıma açılmıştır. Yapılardan bir kısmı strüktürel bozulmaya uğramaları nedeniyle yeniden strüktüre edilmiş, bir kısmı ise yeni yapı sistemlerinin entegrasyonu ile güçlendirilerek orijinal dokusu korunmuştur. İnşa edilmiş ortamlarda görünür olan bu durum, aslında bağlam içerisindeki aktörlerin (tasarımcılar, mahalle sakinleri, erk ve yöneticiler) öznel arayışlarının bir sonucu olup eylemlerle bağlıdır. Bu açıdan yerel halkın ihtiyaçları doğrultusunda, katılımcı bir süreçle işlevsel olarak belirlenen **kütüphane, konser salonu ve açık hava etkinlik alanları, tiyatro sahnesi, satış ve yeme-içme birimleri** gibi yeni yapılar ve mekânlar, Gazhane'nin inşa edilmiş ortamlarının, bağlamın görünür dinamiklerini toplumsal bellek gibi soyut dinamiklerle ilişkilendirerek zaman-ötesi bir katman olarak değerlendirilebilmesini

mümkün kılmaktadır. Afife Batur ve ekibi tarafından önerilen Gazhane'nin Müze projelerinde önermelerinde yer alan **yeşil alanlar**, bölge sakinlerinin **kamusal ihtiyaçlarına** cevap verirken, aynı zamanda çeşitli işlevsel nitelikleri çevrede bir **kullanım odağı** yaratarak kentsel sürekliliği sağlamaktadır. İnşa edilmiş ortamlara dair alt katman, Şekil 4.15'te diyagramatik olarak sunulmuştur. Bu diyagram aslında hem ölçek hem de konum bozum eylemlerini barındırmaktadır. Çünkü, tezin bağlamsal yaklaşımında, inşa edilen ortamların da süreklilik arz etmediği; hem eylem ve olaylara sahne hem de aktörler ve araçların etkisi ile değişken olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle diyagramda, Gazhane'deki mevcut yapıların yerleşimi, çizgisel olarak temsil edilerek, yapıların içerisinde anlam kazandıkları farklı tarihi kırılmalarla özdeşleştirilmiştir. Diyagramatik düzlemde bağlamsallaşma sürecinde bir halden diğerine geçerken (gerek işlevsel gerekse de fiziksel olarak) dönüşümün izleri imlemiştir. Bu dönüşüm süreci, hem toplumsal hafıza üzerinde iz bırakmakta hem de olay ve eylemlerin oluşmasında nedensel bir arka plan oluşturmaktadır. Diyagramda yer verilen birincil çizgiler, inşa edilmiş ortamın kapsadığı fiziki bağları görünürleştirirken; ikincil çizgiler, Gazhane'nin metadan düşünsel üretime doğru işlevsel dönüşümünü farklı eksenlerden temas ederek aktarmaktadır.

Şekil 4.15 İnşa edilmiş ortamlar

Doğal ve inşa edilmiş ortamlar, bağlamın görünür sahnelerini oluştururken; sanal ortamlarda kurulan ilişkiler ve bu ilişkileri kuran **dijital araçlar** bağlamsallaşma sürecindeki görünmez bağların taşıyıcısı olmaktadır. Özellikle üretimin sonlandırılmasından sonraki toplumsal mücadele döneminde, fiziksel gerçekliğin ötesine geçerek Gazhane'nin **dijital temsillerini**, toplumsal katılım süreçlerini ve kültürel etkinliklerini görünür kılınmasını sağlamışlardır. Gazhane gönüllüleri tarafından kurulan dijital medya ve sanal platformlar (Facebook, Instagram, Müze Gazhane Resmî Sitesi), alanın tarihini ve değerini geniş kitlelere ulaştırmada etkili olmuş; Gazhane ile ilgili arşiv belgeleri ve restorasyon projeleri, dijital ortamlar üzerinden paylaşılmış ve toplumsal hafıza sürekli güncel tutularak, sanal bir hafıza mekânı yaratılmıştır. Ayrıca, Gazhane'nin **etkinlik takvimleri ve kültürel programları, sosyal medya ve dijital platformlar** aracılığıyla mahalle sakinleri ve yerel bölge kullanıcılarının ötesinde, geniş bir kullanıcı kitlesine ulaşmıştır. Sanal ortamlar, bu bağlamda, Gazhane'nin toplumsal görünürlüğünü artırırken, aynı zamanda inşa edilmiş mekânların korunmasında etkili olmuşlardır. Bu noktada Hasanpaşa Gazhanesi'nin, sanal ortamlar üzerinden yeni anlam katmanları kazandığını çıkarımında bulunmak olasıdır. Dijital platformlar aracılığıyla alanın geçmişi, güncel kullanımları ve geleceği üzerine yürütülen tartışmalar, Gazhane'yi yalnızca fiziksel bir mekân olmaktan çıkarıp, **kolektif bir bilinç** ve **sanal bir ağı**n parçası haline getirmiştir. Şekil 4.16'da yer bulan sanal ortamlar alt katmanı, bireyler, topluluklar, eylem ve olaylar ile bağıntıları üzerinden aktarılmıştır. Diyagramda yer alan akışkan, görece kararsız alanlar sanal arayüzlerde kurulan süreksiz bağlantıları ve bu bağlantıların etkileşim alanını referans vermektedir. Bu bağıntılar, bireyler ve topluluklar katmanları arasında kurulabilecek dolaylı ilişkiselliklere olanak tanımaktadır. Dijital araçların kullanım sıklığı gerek Gazhane'nin doğrudan kullanıcıları olan mahalle sakinlerinin doğrudan etkileşimi ve örgütlenmesini, gerekse de sanal ortamların sınırlarının genişletilerek, daha geniş kitlelerin bu sürece dahil edilmesini sağlamıştır. Bu durum üretilen diyagramatik düzlemde, akışkanlıkların eğilip bükülmesi, öbekleşmesi ve sürekliliği yer bulmuştur.

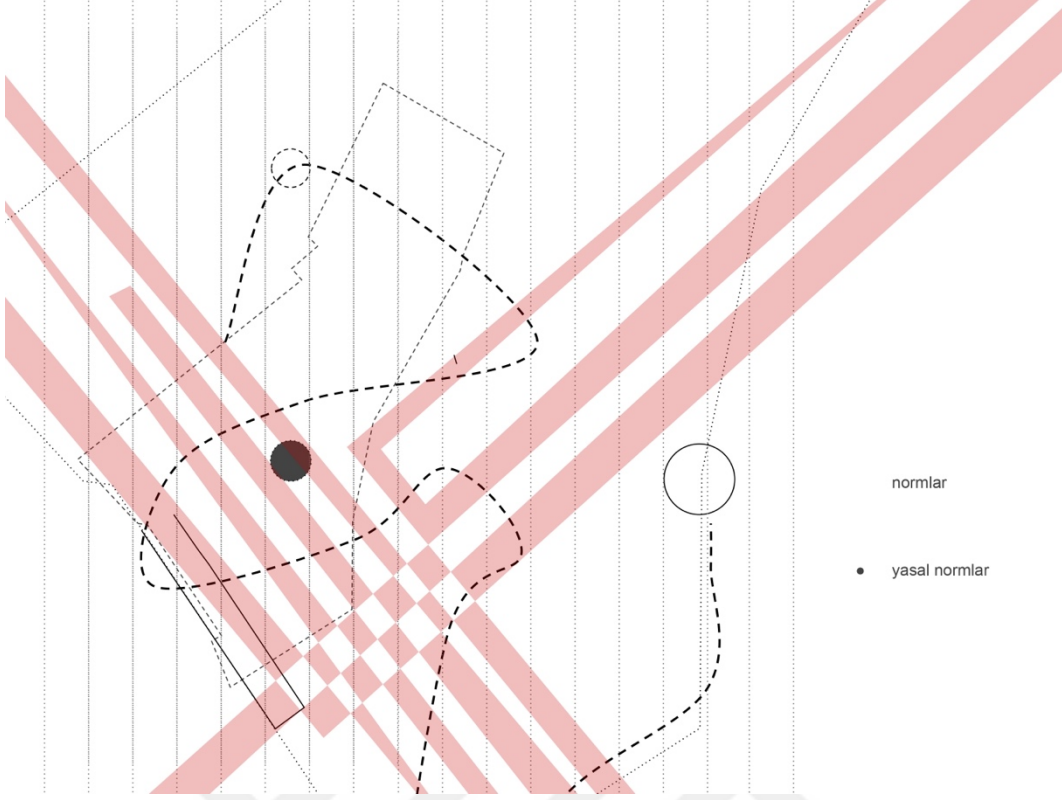
Şekil 4.16 Sanal ortamlar

Hasanpaşa Gazhanesi'nde, inşa edilmiş, doğal ve sanal ortamların sürekli etkileşim halindedir. İnşa edilmiş ortamlar, Gazhane'nin tarihsel ve teknolojik mirasını taşıırken, doğal ortamlar mekânsal organizasyonun çevresel boyutunu şekillendirir. Sanal ortamlar ise bu iki boyutu tamamlayarak, Gazhane'nin dijital hafızasını oluşturur ve toplumsal erişimini genişletir. Bu üç ortam arasındaki dinamik ilişki, Gazhane'nin bağlamını sürekli örülen, çözülen ve yeniden kurulan ağ yapısını etkiler. İnşa edilmiş, doğal ve sanal ortamlar arasında net sınırlar yoktur; aksine bu ortamlar sürekli olarak birbirine dolanır ve yeniden tanımlanır. Örneğin, inşa edilmiş çevrenin yeniden işlevlendirme süreci, doğal çevre verilerinin yeniden yorumlanması birlikte ele alınırken, süreç sanal ortamlar üzerinden geniş bir katılımı yürütülür. Bu bağlantılar, Gazhane'nin fiziksel dinamiklere ek olarak çevresine ve onun ötesine uzanan akışkan ilişkiler ağıyla birlikte anlaşılmasını sağlayarak; bağlamsallaşma sürecinde ortamların, durağan değil, sürekli bir dönüşüm halinde olduğuna işaret eder. İnşa edilmiş çevre, endüstriyel işlevlerini kaybedip kamusal bir odağa dönüşümü, sanal ortamların iletişim, belgeleme ve çoğaltarak aktarma aracılığıyla bütünleşmiştir. Bu dönüşümler, fiziksel değişim ile birlikte, toplumsal hafızanın ve mekânın yeni anlamlandırmalarla yeniden inşasını

temsil etmektedir. Hasanpaşa Gazhanesi'nin ortamları, birbirine bağılı dinamikler olarak sürekli bir etkileşim ve yeniden üretim sürecinde olup, ortamlar zamansal duraklar arasında Heidegger'in önerdiği inşa – iskân – düşünce arasındaki köprüyü (1971) doğrusal ve dolaylı bağıntılarla kurmaktadır.

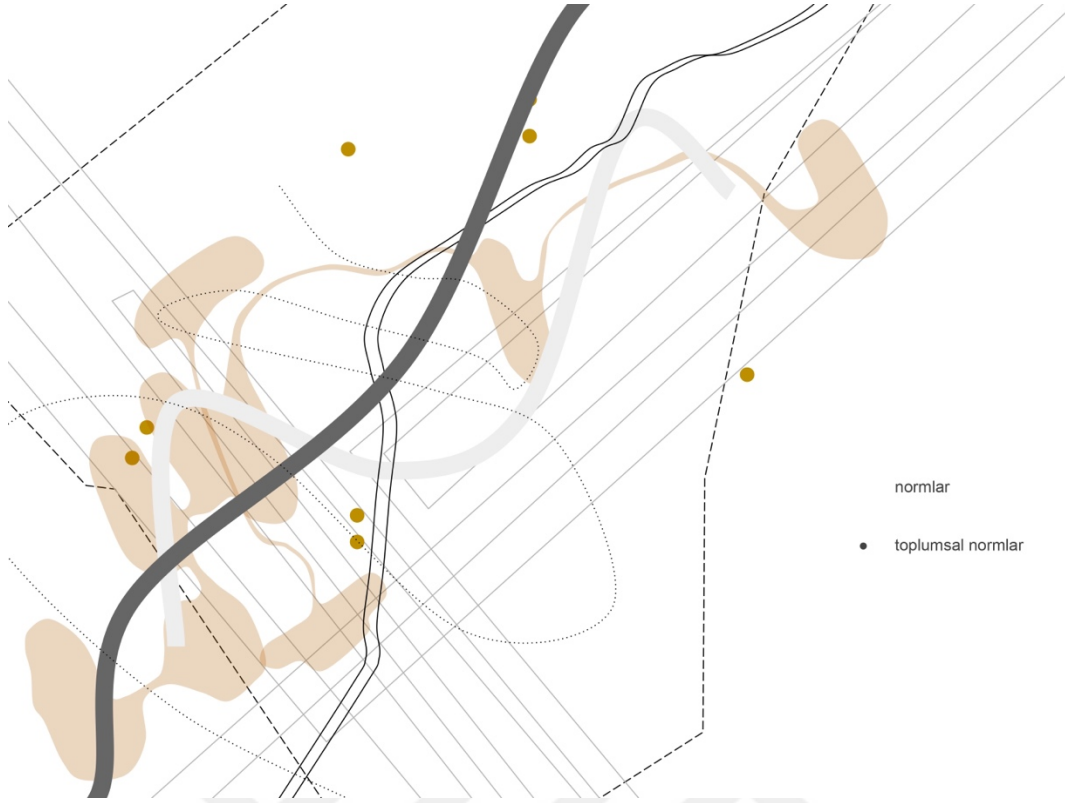
4.2.1.5 Normlar

Normları oluşturan yazılı ve yazısız kural dizgeleri, bağlam içerisindeki sabitlikler gibi görülmesine karşın toplumsal eğilimlere, yaşamsal pratiklere, zamana ve konuma bağılı olarak sürekli güncellenmekte ve değişmektedir. Gazhane'nin bağlamının kurulumunda etkili olan normatif yapılar, kuruluş dönemindeki gaz üretim ve tüketim aşamalarını çerçeveleyen çeşitli yasal ve toplumsal kural dizgeleridir. Osmanlı döneminde **enerji üretimi ve kullanımı için getirilen yasal düzenlemeler**, gazhanelerin faaliyetlerini, inşa edilmiş ortamların biçimlenmelerini, bu alanlarda gerçekleştirilen yaşamsal pratikleri yönlendirmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde Gazhane'nin kuruluşuna yol açan **havagazı imtiyazı**, dönemin **Osmanlı hukuk düzeninin** bir parçasıdır. Parisli mühendis Charles George'a verilen imtiyazı ise hem **endüstrileşme sürecini hem de yabancı sermaye kullanımını düzenleyen hukuki normlar** kapsamındadır. Bu normlar, Gazhane'nin üretim etkinliklerini düzenler, üretim kapasitesini artırırken, alanın yakın çevresinin fiziksel ve toplumsal olarak örgütlenmesine etki etmiştir. Toplumsal açıdan bakıldığında, **gazın kentli yaşamın modernleşmesindeki rolü ve toplumsal bellekteki yeri** önemlidir. Şekil 4.17'de yasal normlar diyagramatize edilmiştir. Bu diyagramın ana hatları, diğer alt katmanlara ait diyagramlarda da zaman zaman okunabilmektedir. Yasal normlar, diyagramatik düzlemde çeşitli eşit ve sınırları belirginleştirmekte birlikte, kurallar dizisinin belirli sekanslardaki değişime ve süreksizliğe de işaret etmektedir. Benzer şekilde, Gazhane'nin fiziki mevcudiyeti içerisine sızan ve onun ötesine taşan çizgisel bağıntılar, fiziksel mekân üzerinde bu kuralların etkisini imlemektedir.

Şekil 4.17 Yasal normlar

Üretim sürecindeki **işçilerin davranış modelleri** ise toplumsal normların yanı sıra **gaz üretim tesisindeki mesleki normlar** tarafından yönlendirilmiştir. Bu kurallar, işçilerin alandaki eylemlerini belirli bir çerçeve içerisinde gerçekleştirmelerine sebep olarak, Gazhane içerisindeki davranış örüntülerini doğurmuştur. Üretim zamanındaki bu doğrudan etkinin, alanın 21. yüzyıldaki çevresindeki toplumun normları üzerine de etkileri olduğunu söylemek olası olup; mahalle sakinlerinin alan ile kurduğu özdeşlik, **koruma eğilimleri** ve toplumsal odaklı mücadele sürecinin dolaylı olarak **işçi kültürü** ile bağ kurduğu düşünülebilir. Gazhane’de üretimin sonlandırıldığı ve alanın âtil kaldığı dönemde ise bireysel normların bağlam içerisindeki hem inşa edilmiş ortamlar hem de toplumsal eylem ve olaylarla ilişkisi belirgin hale gelmiştir. Romen vatandaşların Gazhane yapılarını ve açık alanları çeşitli amaçlarla kullanmaları; bu topluluklara ait **yaşam örüntülerinin** ve **mahalle sakinlerinin gündelik pratikleri** ile kesişimine yol açmıştır. Bu kesişim, mahalle sakinlerinin ve bölge halkının alanın korunması yönündeki eylemlerinde hızlandırıcı bir unsur olmuştur. Benzer şekilde mahalle sakinlerinin alanı toplumsal hafızanın bir parçası olarak görmeleri, örgütlenme odaklı toplumsal eylemler ve olayları olanaklı kılmıştır.

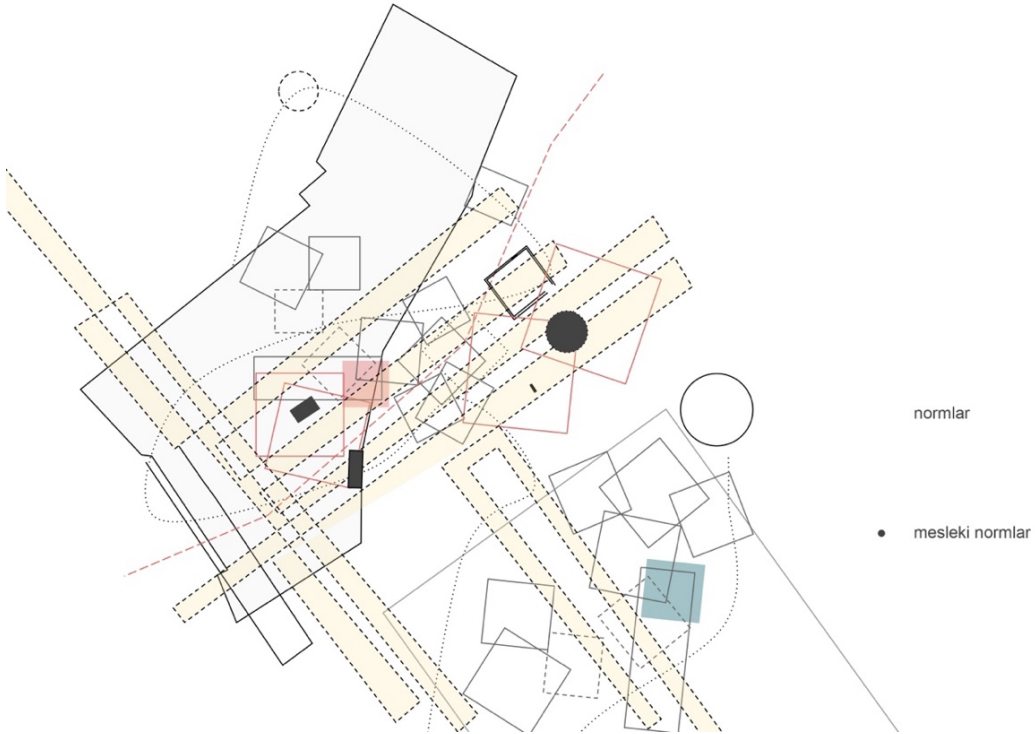

Şekil 4.18 Toplumsal normlar

Şekil 4.18’de toplumsal normlar diyagramatize edilmiştir. Toplumsal normlar ve yasal normlar arasında doğrudan bağıntılar bulunmakla birlikte, diyagramatik düzlemde yer bulan toplumsal davranış örüntüleri yasal sınırlardan daha etkileşimli ve geçirgen bir yapıya işaret etmektedir. Yer verilen bu geçirgen yapı zaman zaman beliren aktörlerle ilişkilenebilir, zaman zaman ise aktörler, normatif kurgunun dışında eylemlilik göstererek ayrılmaktadır.

1990’lı yıllarda alınan koruma kararları, Hasanpaşa Gazhanesi’nin endüstri mirası olarak kayıt altına alınmasını sağlamıştır. **1994 yılında alınan SİT alanı ilanı** kararı, Gazhane’nin korunması gerekliliğinin yasal çerçevesini çizmiş ancak bu kararın sadece bir hukuki düzenleme olarak değil, aynı zamanda toplumsal belleğin korunmasına yönelik bir normatif çerçeve olarak okunması mümkündür. SİT alanı tescili, Gazhane’nin dönüşüm sürecinde **bölge sakinlerinin talepleri, yazısız toplumsal normların yazılı karşılığını** temsil etmektedir. Örneğin, inşa edilmiş ortamlar içerisindeki tescilli yapıların kültür merkezi, kütüphane ve konser alanı gibi işlevler yüklenmesi, bu toplumsal normların fiziksel mekânlarla kurduğu ilişkiyi görünür kılmaktadır. Hasanpaşa Gazhanesi’nin yeniden işlevlendirilmesi sürecinde, **mesleki normlar** da bağlam içerisinde etkin dinamikler olarak

okunaklıdır. 1997’de İTÜ Mimarlık Fakültesi öğretim üyeleri tarafından hazırlanan restorasyon projelerinde, **yapısal elemanların korunması** ve **yeniden kullanılması**, **kamusal kullanım odaklı önermeler** geliştirilmesi gibi **tasarım yaklaşımları**, mesleki açıdan hem **teknik standartlara** hem de **etik normlara** dayanmaktadır. Şekil 4.19, meslek insanları ve kurumlarının benimsediği ve savunduğu normları diyagramatik olarak aktarmaktadır. Anlatımda bu alt katman, yasal normatif dizgelere oranla daha geçirgen olarak yorumlanırken; bireysel normların esnek ve değişkenliğine oranla daha kararlı çerçeveler sunmaları üzerinden değerlendirilmiştir. Normatif diğer alt katmanların, bir arka plan olarak diyagramatik düzleminde imlenmesi beraberinde, mekânsal öğelerin ve yapıları çevrenin düzenlenişi ve dönüşümünde çeşitli olasılıkları gündeme getirmiştir. İnşa edilmiş ortamlara dair bu olabilirler uzamı, Gazhane’nin yapı stoğunun gerçek konumlarından koparılıp bir çokluk olarak yeniden konumlandırılmasıyla görünürleştirilmiştir. Yine inşa edilmiş ortamlardaki yapısal dönüşümler, şekil zemin düzleminde bir alt üst edimi ile imlenmiştir. İnşa edilmiş ortamları biçimlendiren projelerde yer alan kararların ise yapısal sürdürülebilirliğin yanında, sosyo-kültürel etmenler çerçevesinde de etik normların fiziksel bağıntısallığına referans vermektedir.

Şekil 4.19 Mesleki normlar

Şekil 4.20 Bireysel normlar

Bağlam içerisindeki eğilimlere, ortamların biçimlenme süreçlerine, eylemlerin gerçekleşme çerçevelerine, aktörlerin tutumlarına etki eden normların, Osmanlı dönemi yasalarından, modern koruma kurulu kararlarına, toplumsal geleneklerden, mesleki standartlara kadar uzanan çeşitlilikte Gazhane'nin fiziksel ve toplumsal

dokusunu şekillendiren temel bağlamsal dinamiklerden olduğunu söylemek olasıdır. Normlar, yalnızca geçmişten günümüze bir ardışıklık içinde değil, aynı zamanda birbirleriyle dolaylı ve karmaşık ilişkiler içinde var olmuşlardır. Her bir norm zaman içerisinde de sürekli değişip dönüşerek, Gazhane'nin bağlamsal bütünlüğünü yeniden kuran bir düğüm olarak dinamikler arası bağlayıcılardan biri haline gelmektedir. Bu nedenle normlar da diğer dinamikler gibi, Gazhane'nin bağlamsal yapısında etkisi tekil olmayıp; aksine birbiriyle kesişerek ve çakışarak bağlamsal bir ağın oluşumuna katkı sağlamaktadır. Gazhane özelinde yasal normların, toplumsal normlarla bağl bir ilişkiye sahip olması ise inşa edilmiş ortamların korunması ve yeniden işlevlendirilmesini mümkün kılmıştır. Ancak bireysel normların, toplumsal normlarla çeliştiği durumlar, çatışmalar doğurmuş; tüm bu etkileşimler, Gazhane'nin bağlamsal dinamiklerinin sürekli olarak yeniden örüldüğü bağlamsallaşma sürecinde okunaklı hale gelmiştir: yasal, toplumsal, bireysel ve mesleki normlar, Gazhane'nin fiziksel ve toplumsal dokusunu yeniden şekillendiren görünmez bir etkileşim ortamı oluşturmaktadır.

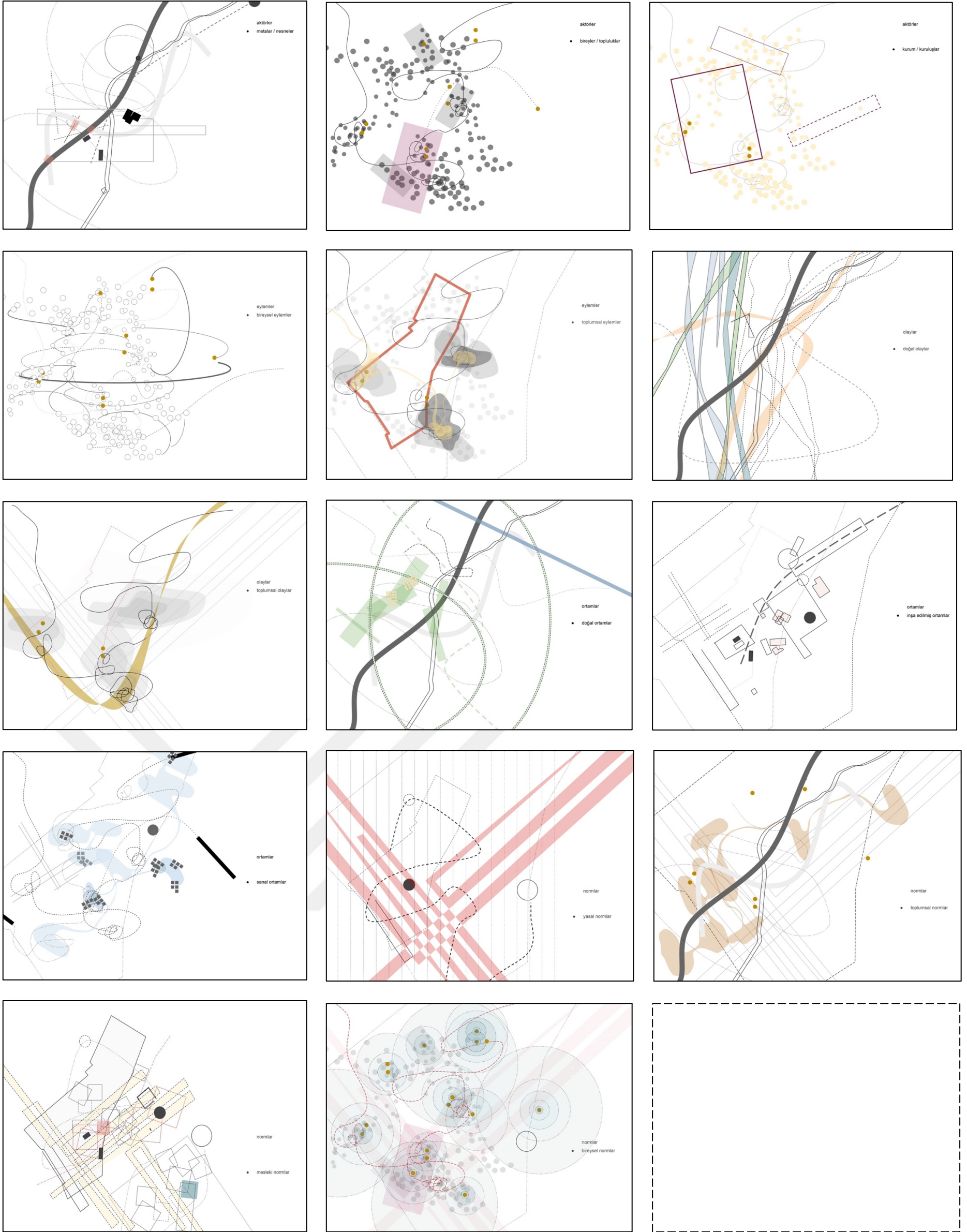
4.2.2 Örüntüler

Katmanlar başlığı altında tematik olarak sunulan diyagramlar, birbirinden kopuk ve parçalı temsillerin ötesinde; zamansal ve uzamsal girdilerin iç içe geçtiği, ilişkisel, çoklu okumalara olanak tanıyan bir yaklaşımla üretilmiştir. Aktörler ve araçlar, eylemler, olaylar, ortamlar ve normlar temaları altında toplanan tüm bağlamsal dinamiklerin bir aradalığı, her bir katmanın kendi içinde anlam kazansının yanı sıra, bir katmanın diğer katmanlarla kurduğu ilişkiler yoluyla daha büyük ve bütünsel bir yapının oluşumuna katılmasını olanaklı kılmıştır.

Çalışma kapsamında yer verilen katmanlar ve alt katmanlar sürekli olagelen ve süregiden bir oluş süreci (bağlamsallaşmanın) içerisinde yazar tarafından alınan anlık, tematik kesitlerdir. Dolayısıyla mükemmel, bitmiş ya da hiyerarşik bir düzenin parçası ya da nihai hali değillerdir. Katmanlar arasında kurulan, kurulması olası sonsuz sayıda ilişki ve bağıntı, bağlamı ağırsı bir yapı ve çokluk haline getiren örüntülerin kaynağıdır. Katmanları kuran bağlamsal dinamikler değıştikçe, mevcut bağlar (katman içi ve katmanlar arası) çözölür, yeni bağlar kurulur ve böylece yeni örüntüler oluşur. Bu sürekli çözölme ve örölme durumu, bağlamı devingen hale getirir. Bu doğrultuda, bağlam içerisindeki katmanlılık, kararlılık veya tikelliğin ötesine uzanarak, bir çokluk yaratır. De Landa (2006, s.341) da, bu çalışmada

olduğu gibi, katmanları geçişsiz yapılar olarak görmemektedir. Ona göre, “Katmanları kendi içlerinde düşünmeye başladığınızda, birinin diğerinden daha az örgütlenmiş olduğunu söyleyemezsiniz... Hiçbir sabit düzen yoktur ve bir katman, aşamaları ve dereceleri kabul eden bakış açısından beklenebilecek araçların hiçbirisi olmadan, doğrudan başka bir katmanın alt-katmanı olabilir... birbirinden çok farklı şeylerin ve göstergelerin bu düzlemde hareket ettiğini görürüz: Semiyotik bir parçacık, kimyasal bir tepkimeyle omuz omuza gelir, bir elektron bir dile toslar...” Böylece, bağlam içerisinde doğrudan ilişkili görünmeyen dinamikler bile bağıntılı hale gelerek, katman içi ve katmanlar arasındaki örüntüleri kurar. Bir katman içerisindeki dinamiklerden birinin değişimi, hem katmanın kendi iç kurgusunda değişiklik yaratır hem de katmanlar arasındaki bağıntıları etkileyerek bağlamsal bütünü dönüştürme potansiyeli taşır. Örneğin, teknolojik bir buluş (toplumsal bir olay), doğal ortamların ekolojik dengesi üzerinde etkili hale gelebilir. Bu etki ise, bir alandaki üretim eylemlerini etkiler ve yüksek bir olasılıkla, inşa edilmiş ortamları dönüştürür. Bağlamsal dinamikler ve katmanlar arasında kurulan, bu tür doğrudan ya da dolaylı sonsuz sayıda bağıntının izinin sürülmesi, bir oluş olan bağlamsallaşmanın kavranmasını sağlar.

Bu çalışma özelinde alt-katmanların diyagramatik izdüşümleri 14 adet ve kategorilerle sınırlı tutulmuş olsa da, kategori sayısı arttırılabilir ya da araştırmacı tarafından kurulmamış yeni bağlantılarla mevcut kategoriler geliştirilebilir. Bu nedenle, Şekil 4.21’de yer verilen katmanların sonunda, bilinçli şekilde boş bırakılan alan, tüm diğer olasılıkları ve yeni okuyucular tarafından üretilebilecek olası alt-katmanları temsil etmektedir. Burada hedeflenen, bütün ilişkileri ve katmanlar arasındaki tüm bağıntıları tek tek ortaya koymak değil; bağlamın ağısı yapısının etkileşimsel doğasını görünür kılmaktır. Aşağıdaki çakıştırma (İng. superpose) örnekleri, Hasanpaşa Gazhanesi’nin farklı alt-katmanları ve bağlamsal dinamikleri arasında kurulan bağlantıların bir seçkisiyle kurulan iki örüntüyü (A-B) sunmaktadır.

Şekil 4.21 Hasanpaşa Gazhanesi'nin katmanları (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

4.2.2.1 Örüntü (A)

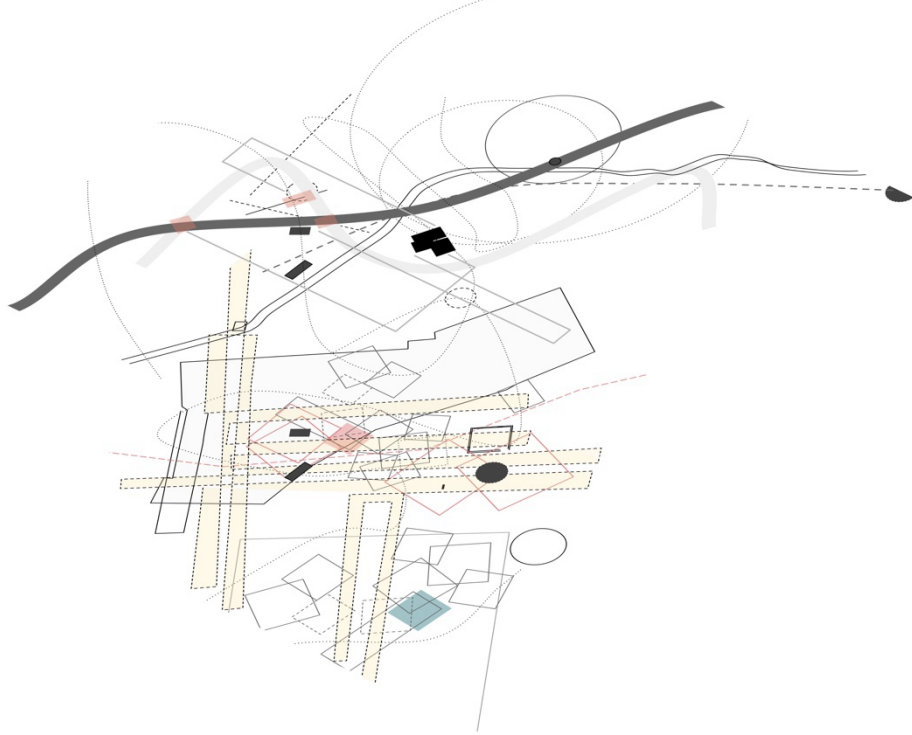
Şekil 4.22’de metalar ve nesneler ile mesleki normların çakıştırılması yoluyla, katmanlar arasında kurulan bağların oluşturduğu örüntü görünür hale getirilmiştir. Bu çakıştırmanın işaret ettiği bağıntılar, Hasanpaşa Gazhanesi’nde metalar ve nesnelerin, fiziksel varlıkların ötesine geçerek bağlamı şekillendiren kültürel, teknolojik ve ekonomik dinamiklerle iç içe geçmiş bir yapıyı imlemektedir.

Kömür, gaz, demir ve çelik gibi temel endüstriyel materyaller, bir yandan üretim araçları ve teknik bileşenler olarak ağı katılırken; öte yandan, tarihsel, toplumsal ve mesleki değerlerle ilişkilenebilmektedir. Böylece, Gazhane’nin endüstriyel üretim mantığı içerisinde belirli işlevleri yerine getiren dinamikler, aynı zamanda işlevlerin biçimlendirdiği mimari yaklaşımlar, teknik uygulamalar ve mesleki normlarla da doğrudan etkileşimsel bir alan tanımlamaktadırlar. Örneğin, dönemin mühendislik disiplinlerinde geçerli olan yapısal güvenlik kriterleri, ısı dayanımı standartları ya da işçilik normları, söz konusu metaların kullanım biçimini yönlendirmiş; böylece mimarlık ve mühendislik alanlarının üretim süreçlerinde bir tür karşılıklı bağlantıyı tetiklemiştir.

Bu bağlamda, mesleki normlar, yalnızca bir dizi teknik kural ya da prosedürler bütünü değil; aynı zamanda etik değerler, estetik kabuller ve toplumsal sorumluluklar ekseninde şekillenen, bağlamsal dinamikleri örgütleyen bir üst yapı ögesi olarak değerlendirilebilir. Mesleki normların belirlediği tasarım yaklaşımları, kullanılan malzemelerin seçiminden detay çözümlemelerine, yapım tekniklerinden yapının sosyal işlevine ve imgesel yorumuna kadar pek çok düzeyde etkili olmuş ve bağlamsallaşma sürecini etkilemiştir. Bunun yanı sıra, diyagramın işaret ettiği örüntülerden bir diğeri, Gazhane’nin inşasında kullanılan tuğla, taş ve demir gibi malzemelerin, teknik performanslarıyla birlikte, mekânsal estetiğe katkıları, çevresel koşullara uyumları ve yapının toplumsal işlevini karşılayacak şekilde tasarlanmış olmaları ile bağıntısıdır. Örneğin, yapıların uzun ömürlülüğü, yapısal sağlamlığı ya da yangın dayanımı gibi teknik gereksinimler, dönemin mimarlık etiği açısından da bir sorumluluk alanı oluşturmuştur. Günümüzde de bu mesleki normlar, geçmişteki bağlamsal dinamiklerle yeniden etkileşime geçerek çağdaş yaklaşımlarla dönüşmektedir. Restorasyon, yeniden işlevlendirme ve koruma süreçlerinde kullanılan malzemeler hem tarihsel özgünlüklerine saygı duyan hem de günümüz standartlarına uygun çözümler üreten uygulamalara dönüşmüştür. Bu

doğrultuda, kömür gibi bir enerji kaynağının artık tarihsel bir anlam kazanarak sergi objesine dönüşmesi ya da demir yapı elemanlarının çağdaş strüktürel yorumlarla yeniden değerlendirilmesi, mimarlığın bağlam içerisindeki konumlanmaların ve anlam kaymalarının nasıl zaman içinde dönüştüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Metalar ve nesneler ile mesleki normlar arasındaki karşılıklı etkileşim, yalnızca belirli bir dönemin üretim mantığını değil, aynı zamanda bağlamsallaşmayı olanaklı kılan sürekliliği temsil etmektedir. Bu etkileşimler aracılığıyla bağlamın çok katmanlı yapısı görünür kılınmış, her bir katmanın yalnızca kendi iç dinamikleriyle değil, diğer katmanlarla kurduğu ilişkiler yoluyla anlam kazandığı bir örüntü oluşturulmuştur. Böylece, bağlam yalnızca geçmişe ait bir izlek değil, sürekli dönüşen, yeniden üretilen ve yorumlanan bir süreç olarak tanımlanmıştır.

Şekil 4.22 Metalar ve nesneler ile mesleki normların örüntüsü (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

4.2.2.2 Örüntü (B)

Şekil 4.23'te bireyler ve topluluklar, toplumsal eylemler ve sanal ortamların çakıştırılması yoluyla, katmanlar arasında kurulan bağların oluşturduğu örüntü görünür hale getirilmiştir. Gazhane'nin bağlamsallaşma sürecinde bireyler ve topluluklar, eylemlilik halleri ile mekânın kimliğini ve işlevinin sürekli olarak

dönüşümünde etkili olmuştur. Çalışan işçilerden, mahalle sakinlerine, aktivistlerden, akademisyenlere kadar geniş çeşitlilikte birey ve onların dahil olduğu topluluklar, Gazhane'nin endüstriyel, âtıl bir alandan kamusal kullanımın odağı alındığı bir dönüşüm sürecinin gerçek kılan aktörlerdendir. Bu bireyler ve topluluklar hem fiziksel mekânda hem de toplumsal hafızada iz bırakmıştır. Diyagramın işaret ettiği üzere bu katmanlar arasındaki bağıntılardan biri, Gazhane Çevre Gönüllüleri gibi sivil toplum örgütlerinin, alanın korunması ve yeniden işlevlendirilmesi için toplumsal farkındalık yaratması ve yerel halkla birlikte çeşitli eylemlilik halini doğurmalarıdır. Bu eylemler, toplulukların mekân üzerindeki söz hakkını savunarak, Gazhane'nin yalnızca bir fiziksel yapı değil, aynı zamanda bir toplumsal paylaşım alanı olarak yeniden tanımlanmasını sağlamıştır. Gerçekleştirilen toplumsal eylemler ise yeni bir bağlantı izi yaratmış; bireyler ve topluluklar arasındaki dayanışmayı güçlendiren araçlar olarak Gazhane'nin dönüşüm sürecinde etkili olmuştur. Protestolar, imza kampanyaları, kültürel etkinlikler ve atölyeler gibi çeşitli toplumsal eylemler, mekânın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal bir anlam kazanmasını sağlamıştır. Bu eylemler, mekânın geçmişindeki endüstriyel işlevi hatırlatırken, bugünkü kullanımını da toplumsal bir paylaşım ve üretim alanı olarak yeniden üretmişlerdir. Yine diyagram üzerinde okunur hale gelen, bireylerden toplumsal eylemlere doğru uzanan bağıntı sanal ortamlarla görünürlük kazanmış ve etki alanı haline gelmiş, böylece Gazhane'nin kamusal direnişin imge olma halini pekiştirmiştir. Gazhanenin bağlamsallaşma sürecinde imge haline gelmesi birden çok katmanda dönüşümü beraberinde getirmiştir. Dijital kampanyalar, sosyal medya paylaşımları ve sanal etkinlikler, Gazhane'yi fiziksel bağlamının ötesine taşıyarak, bölgesel ve ulusal ölçekte bir bütünün parçası haline getirmiştir. Bu ilişkilenede sanal ortamlar, bireyler ve topluluklar ile toplumsal eylemler arasındaki ilişkiyi güçlendiren katmanlar arası bir örüntü ortaya çıkarmıştır. Gazhane'nin dönüşüm sürecinde, sosyal medya platformları ve dijital arşivler hem bilgi paylaşımı hem de toplumsal farkındalık yaratma açısından bir kırılma noktası olmuştur. Özellikle sosyal medya kampanyaları, Gazhane'nin korunması ve yeniden işlevlendirilmesi sürecinde yerel ve küresel bir destek ağı oluşturmuştur. Bu süreç, sanal ortamların fiziksel mekânın ötesine geçerek nasıl bir bağlamsal katman üretebildiğini göstermektedir. Bireyler ve topluluklar, toplumsal eylemler ve sanal ortamlar arasındaki ilişkiler, Gazhane'nin bağlamın ağı bir yapı olarak şekillenmesine katkı sağlamıştır.

Bireylerin ve toplulukların talepleri, toplumsal eylemlerle somutlaşırken, bu eylemler sanal ortamlar aracılığıyla daha geniş bir görünürlük kazanmıştır. Aktarılan üç katman arasındaki etkileşim, mekânın fiziksel sınırlarını aşan, bir etkileşim alanı tanımlamakta; böylece toplumsal eylemler ve sanal ortamların yoğun bağlantısallığı ile birey ve toplulukların bu bağlar üzerindeki dönüştürücü gücünü görünürleştirmektedir.

Şekil 4.23 Bireyler ve topluluklar, toplumsal eylemler ve sanal ortamların örüntüsü (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

yeniden kurulan bağlamsal ilişkilerin zaman ve nesne ötesi doğasına işaret etmektedir. Buradan hareketle bağlamın bir temsil düzlemi değil, bir üretim alanı olduğu sonucuna varmak mümkündür. Diyagramatik ilişkisel bu tür okumalar, Gazhane'nin fiziksel dönüşümünün ötesinde, toplumsal hafıza, kullanıcı pratikleri, dijital söylemler ve kurumsal müdahaleler gibi farklı katmanların nasıl iç içe geçtiğini anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Katman – örüntü – ağ üçlemesi ile bakıldığında şu çıkarımların yapılması olasıdır:

- Ağ, farklı aktörlerin, olayların, eylemlerin, ortamların ve normların birbirine karıştığı, sürekli örülüp çözülen, durağanlıktan uzak bir bağlam formudur. Ağın yapısal mantığının, merkezsiz, çok yönlü ve çoğulcu olması, ağsı bir yapı olarak kavranan bağlamın, katmanlarının hiyerarşik dizilimini değil; yeniden konumlanma hallerine referans verir. Dolayısıyla, Hasanpaşa Gazhanesi gibi bir örneklemede de katmanlar –fiziksel bağlam, kültürel bağlam, ekonomik bağlam gibi ayırık katmanların ötesinde– birbirine temas ederek ağsı bir yapı kurar. Bu ağsı yapı, sabit anlamlandırmalardan, doğrudan özdeşliklerden kaçınan bir okuma zemini oluşturur. Bağlamın bu şekilde okunması sabit tanımlar yerine, deneyim¹⁷ ve ilişkilerle sürekli üretilen bir anlam evrenine işaret eder.
- Bağlamın ağsı yapısını örüntüler oluşturur. Ancak örüntüler sabit değildir çünkü bağlamsal dinamikler sürekli olarak değişir ve katmanları dönüştürür. Bu etkileşim, sonsuz sayıda bağlantıyı, yeni konumlandırma ve ilişkisel okumayı mümkün hale getirir. Örüntülerin bu sonsuz olasılığı düşünüldüğünde, bölümde sunulan ilişkilendirme, çakıştırma ve üst üste bindirme edimleri üretilebilecek sonsuz okuma arasında yalnızca sınırlı bir örneklem oluşturmaktadır. Ancak burada, katman içi veya katmanlar arası tüm ilişkilerin açığa çıkarılması veya görünürleşmesi hedeflenmemesi;

¹⁷ Martin Jay (2012), Deneyim Şarkıları adlı eserinde *Erlebnis* ve *Erfahrung* arasındaki farkı, modernliğin deneyimle kurduğu çelişkili ilişkiyi anlamak açısından kritik bir kavramsal ayrım olarak ele alır. Jay'e göre *Erlebnis*, ani, dolaysız ve düşünüm-öncesi bir yaşantıyı ifade eder; bireyin iç dünyasında yoğun bir kırılma yaratan, anlatı öncesi bir deneyimdir. Bu yönüyle gündelik rutinin dokusunda aniden beliren kişisel bir sarsıntıyı andırır. Öte yandan *Erfahrung*, zaman içinde oluşan, öğrenmeyle ve belleğin süzgecinden geçen bir deneyim biçimidir; kolektif, tarihsel ve anlatsal boyut taşır. Jay, bu ayrımı özellikle modernliğin parçalanmış deneyim algısını tartışırken kullanır. Burada sözü edilen deneyim ise her iki kavrama da işaret etmektedir.

bağlamın bu tür esnek okumalarla yeniden kavramsallaştırılabileceğine işaret etmiştir.

- Hangi koşul, zaman ve uzamda olursa olsun bağlamın bu temalar altında yer alan katmanlar ile oluşması onun aşkınlığını; katman içi (bağlamsal dinamikler arası) ve katmanlar arasında kurulması olası, anlatıcı ve öznenin izini sürdüğü bağlar, araştırma konusunun içkinliğinin tartışılmasını olanaklı kılmıştır. Diyagramatik iz-düşümler aracılığıyla aktarılan anlatı ise, Hasanpaşa Gazhanesi'nin şimdiye kadarki bağlamsallaşma sürecini görünürleştirmekle birlikte, gelecekteki potansiyel dönüşüm süreçlerine yönelik yeni olasılıkların da araştırılmasına olanak tanımaktadır.

Bu bölümde örneklenen çakışmalar ile katmanlar içi ve arası görünürleşen örüntüler, bağlamın ağısı doğasının okunabilir hale getirilmesi için hem araştırma hem de aktarım aracı olarak değerlendirilmiştir. Böylece tez, mimarlık alanında bağlamın sabit bir arka plan, çerçeve değil, her an yeniden örülen ağısı bir yapı, çokluk olduğu savını yalnızca kavramsal düzeyde değil, aynı zamanda temellendirilmiş analitik bir çerçeveye de desteklemiştir.

5 SONUÇ

“Üç bin yıllık mimarlık ideolojisi, mimarlığın istikrar, sağlamlık ve temel ile ilgili olduğunu iddia etmeye çalıştı; oysa tam tersi.” Tschumi’ye ait (1996, s.33) bu saptamaya paralel olarak günümüz dünyası, ilişki odaklı, ağırsı bütünselliklerin giderek yaygınlaştığı, iç içe geçmiş, akışkan yüzeylerle karakterize olmaktadır. Bilimsel bilginin üretiminde ise pozitivist yaklaşımlardan, post-pozitivist kavrayışlara uzanım; disiplinler arası / ötesi bilgi üretme alanlarının gündeme getirilmesinin yanı sıra, disiplinler bilginin sınırlarının genişletilmesinin yeni yol arayışlarının arka planını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, mevcut ve kanıksanmış kavram ve olguların, olası yeni bakışlarla tartışmaya açılması, disiplinler bilginin sınırlarının genişletilmesinin yollarından biri olarak görülmüştür.

İçerisinde bulunduğumuz çağda, dünya yapılanmasını etkileyen olaylar, krizler ve keşiflerin neden olduğu paradigma kayması, dünyaya ve şeylere daha bütünsel, ilişki odaklı ve heterarşik olarak yaklaşan düşünce eksenleri doğurmaktadır. Çağın düşünce yaklaşımları, mimarlık ortamının güncel eğilimlerini ve mimarlık kuramı özelinde bağlamla kurduğu ilişkiyi anlamlandırmak için bir arka plan yaratmakta; tüm kavramlar gibi bağlamın yorumlanmasını da etkilemektedir. Durumlardan olaylara, nesnelerden ilişkilere, tekil merkezden çok merkezli ağırsı oluşumlara, süreklilikten kesitlere doğru akan tartışmalar; Kartezyen düşünce gibi indirgemeci kavrayışların yol açtığı doğrusal özdeşliklerden ziyade, bağlamın farklı okumalarına olanak tanımaktadır.

Bağlam, mimarlık disiplininde ağırlıklı olarak durağan, sabit bir çerçeve ya da verilmiş bir gerçeklik olarak ele alınmış, fiziksel ve işlevsel dinamiklerle sınırlı tutulmuştur. Ancak bağlamı görünür olanla sınırlamak ya da mimarlık ürününün doğrudan bir sonucu olarak görmek giderek zorlaşmaktadır. Bu açıdan tez, “Mimarlıkta bağlam kavramına, fiziki çevre özdeşliğinin ötesinde; çok sayıda dinamik tarafından kurulan ağırsı bir yapı olarak bakıldığında, bu ağırsı yapıyı hangi

ilişkiler, nasıl kurmaktadır?” sorusu ekseninde şekillenmiş; bu soru üzerinden bağlam kavramını yeniden düşünmeye yönelik bir çerçeve önermiştir.

Çalışmanın kuramsal düzleminde, bağlam kavramını ele alan ilksel ve ardıl metinler irdelenmiş, bağlamı oluşturan bağlamsal dinamikler belirlenmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda bağlamsal dinamikler, kodlar, kategoriler ve temalar altında sınıflandırılmıştır. Literatür irdelemesi, bağlam kavramının zaman içinde kavranışının değiştiğini, geçmişte kısıtlayıcı bir çerçeve olarak ele alınırken, günümüzde çağın nitelikleriyle birlikte genişleyen bir kapsamda tartışıldığını ve dinamiklerinin sayısının ve çeşitliliğinin arttığını ortaya koymuştur. Tezin deneysel düzlemini oluşturan Hasanpaşa Gazhanesi yer okuması, kuramsal düzlemde belirlenen bağlamsal dinamiklerin ve bu dinamikler arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını ve devingenliğini görünür kılmayı amaçlamıştır. Bu yer okuması, geleneksel bir alan araştırması gibi hipotez kanıtlama çabası gütmek yerine, deneysel bir kurgu ile yerin bağlamsallaşma sürecini anlamak için kullanılmıştır. Okuma, çizgisel olmayan, zaman-ötesi bir kavrayışla, diyagramatik iz-düşümlerin araçsallaştırıldığı bir anlatı aracılığıyla sunulmuştur. Bu anlatı, bağlam gibi bir çokluğun içerisindeki olabilirlerin hem düşünümü hem de aktarımı amacıyla kullanılmış, kurulan bağlantıların tüm okuyucular tarafından yeniden yorumlanmaya ve çoğaltılmaya açık olduğu vurgulanmıştır. Tez çalışmasının, mimarlık alanına kuramsal düzlemde sağladığı katkılar aşağıda sıralanmıştır.

Çalışma yaklaşımı ve bulgularının mimarlık kuramına olan katkısı

Bu çalışmanın bağlam kavramını yerleşik, sabit, fiziksel, nesne odaklı anlayışlardan farklı olarak, dinamik, karmaşık, ağısı, çok katmanlı ve çoğul olarak tanımlaması bir yeniden kavramsallaştırılma edimi olarak mimarlık kuramına katkı sağlamıştır. Bu kapsamda çalışmada,

- Tezin, bağlamı var olagelen ve süregiden bir süreç olarak tanımlanan bağlamsallaşma olgusu üzerinden sorunsallaştırması, “bağlam”a dair tartışma odağını "nedir" sorusundan "nasıl örülür ve dönüşür" sorusuna kaydırmıştır. Böylece bağlamı kuran etkileşimler tartışma odağına alınarak mimarlıkta daha ilişkisel bir bağlam anlayışını geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Tez, savını yalnızca kavramsal düzeyde değil, aynı zamanda temellendirilmiş bir analitik çerçeveye de desteklemiştir.

- Mimarlık yazınında bağlam kavramını doğrudan veya dolaylı biçimde ele alan metinler üzerinde gerçekleştirilen içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve bu metinlerden 105 farklı bağlamsal dinamik belirlenmiştir. Belirlenen bu dinamikler aracılığıyla bağlamın mimarlık disiplindeki epistemolojik içeriği / yansıması ortaya çıkarılmıştır.
- Bu çalışmada bağlamın, geleneksel söylemlerde sıkça karşılaşılan fiziksel ya da kültürel alanlara indirgenmek yerine; dinamikler arası etkileşim üzerinden örgütlenen beş ilişkisel tema kapsamında (aktörler ve araçlar, ortamlar, olaylar, eylemler, normlar) yeniden tanımlanması, mimarlık kuramında bağlamın yapısal değil, ilişkisel olarak kurulan, değişken ve çoklu bir bütünlük olarak ele alınmasını sağlamıştır.
- Tez çalışmasının özgün bulgularından biri olan ilişki odaklı tematik yeni içerik, mimari tasarım ekseninde önemli bir kavrayış sunmaktadır: Tasarım, yalnızca fiziksel çevreye verilen tepkisel bir eylem değil; belirli bağlamsal alanlar içinde sürekli olarak yeniden konumlanan, ilişkisel bir üretim pratiğidir. Her tasarım süreci, farklı kullanıcı profilleri (aktörler), farklı zamanlamalar (olaylar), farklı mekânlar ve çevresel koşullar (ortamlar), değişen programatik ihtiyaçlar (eylemler) ve geçerli normatif çerçeveler (normlar) gibi unsurlarla şekillenir. Ancak bu farklılıkların her birinde, tasarımın bağlamla kurduğu ilişki, daima bu beş temel tema etrafında şekillenir. Bu yaklaşım, tasarım düşüncesinde bağlamın “ne olduğu”ndan çok, “nasıl kurulduğu”na dair bir yaklaşım geliştirilmesine olanak sağlayabilir. Böylece bağlam, sabit bir referans değil, kavramsal bir yapımları alanı olarak yeniden eleştirel söylemlerde yer bulabilir. Bu tematik süreklilik hem kuramsal modellerin üretiminde hem de tasarım kararlarının gerekçelendirilmesinde kullanılabilir. Böylece mimarlık kuramı ile tasarım pratiği arasında bir ortak kavramsal zemin sağlanabilir.

Çalışmanın yönteminin, mimarlık kuramına olan katkısı,

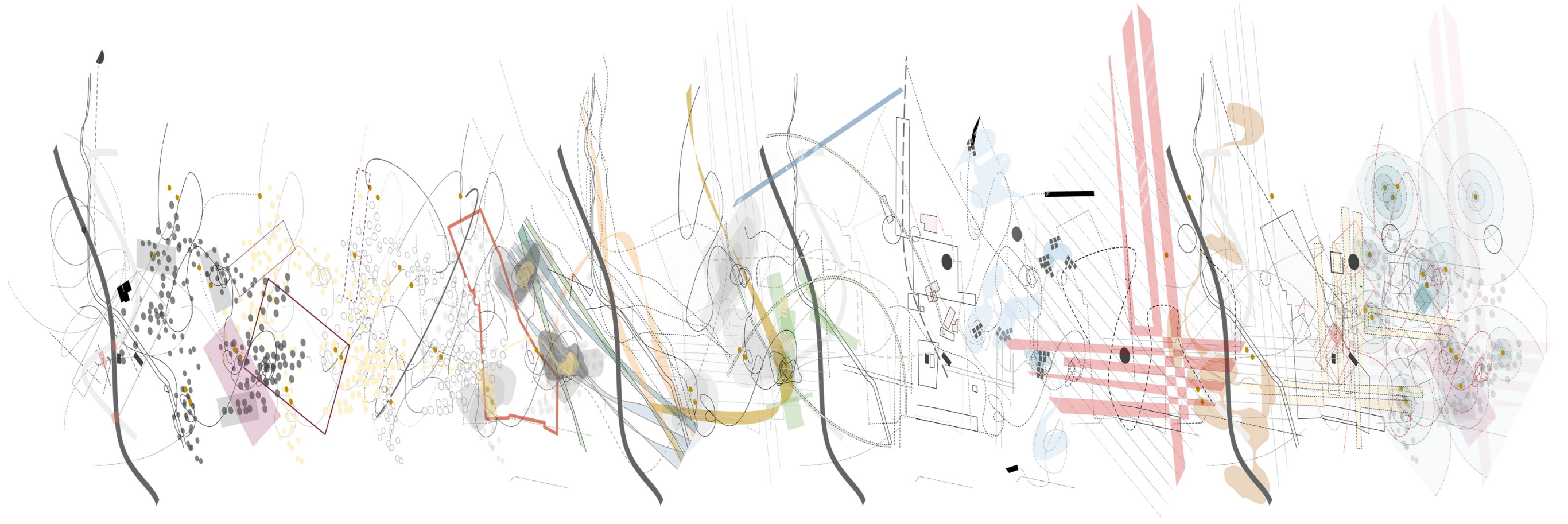
Tez, bağlamı bir kısıtlama veya sabit bir kural dizisi yerine, mimari üretim alanını derinleştirecek, yeniden keşfedilecek ve anlamlandırılacak potansiyel bir değer olarak konumlandırmıştır. Bu doğrultuda çalışmada,

- Bağlamı anlamının yalnızca ‘bir yolu’ olmadığının savunulması; bağlam kavramına dair çoklu yolların, zamansal ve uzamsal olasılıkların tümünü kapsayan bütünsel bir yaklaşım eksenini yaratılmasına olanak tanımıştır.
- Tez kapsamında, Hasanpaşa Gazhanesi üzerinden yürütülen ve bir anlatı ile sunulan yer okuması, yalnızca fiziki/yapısal donatılar üzerinden değil, bu donatıların da bağlamsal dinamiklerin bir kısmı olarak değerlendirildiği, dinamikler ile ilişkilerin birlikteliğine odaklanan deneysel bir çabadır. Bu deneysel çaba, nesnel verilerin ötesine geçerek, görünmez ilişkileri açığa çıkarmayı hedeflemiş ve okuma ve haritalama sürecinin yalnızca veri toplamaktan ibaret olmadığını, aynı zamanda eleştirel ve yaratıcı bir müdahale olduğunu öne sürmüştür. Bu okuma süreci, hem araştırmacının hem de okuyucunun mekâna dair algısı ile yere özel ilişkileri çözümleyerek derinleştirmiştir. Böylece, yürütülen kentsel ‘okuma’, nesne odaklı olmaktan ziyade algı ve yoruma dayalı bir yeniden üretim biçimi olarak öne çıkararak, alanın tıpkı bir ‘metin’ gibi kavranmasını sağlamıştır. Bu metinsellik, alan içindeki ‘sıradan’ olanlar arasında kurulan sıra dışı bağları keşfetmeyi olanaklı kılmıştır. Postyapısalcı bu yaklaşım, bağlamın yalnızca analiz edilecek unsurların toplamı değil, aynı zamanda fiziksel ve düşünsel olarak eş zamanlı olarak kurulan bir alan olduğunu göstermektedir.
- Anlatı ve diyagramların sadece sunum aracı değil, aynı zamanda analitik ve kavramsal araçlar olarak kullanılması ve Gazhane özelinde bağlamın ilişkisel bir ağ olarak okunması önerisi yöntemsel bir katkı niteliğindedir. Dijitalleşmenin, yapay zekâ destekli araçların ve sanal ortamların mimarlık düşüncesi ve üretimi üzerindeki etkisi her geçen gün artarken; bağlam da artık yalnızca fiziksel olarak “yer”le kurulan ilişkilerle değil, veri akışları, sanal katmanlar, algoritmalar ve bilgi mimarileri ile şekillenen bir olgu haline gelmektedir. Bu nedenle bağlamın yalnızca fiziksel çevrenin yanı sıra; dijital altyapılar, sanal etkileşimler ve ağsal sistemlerde de yeniden kurulabilen bir ilişkisel ağ olarak ele alınması, yöntemin çağdaş düşünsel eğilimlerle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Şekil 5.1’de tezin bağlamı yeniden kavramsallaştırma önermesinin Hasanpaşa Gazhanesi özelindeki diyagramatik karşılığı sunulmuştur. Hasanpaşa Gazhanesi örneğinin de görünür kıldığı gibi, bağlam içerisinde onu kuran sonsuz sayıda

ilişki vardır. Bağlam bu noktada sınırsızdır çünkü sürekli yeniden keşfedilir, oluşturulur ve yorumlanır. Aynı sayıda bileşeni içeren bağlam, içerdiği değişkenlerle sonsuz bir şekilde yeniden tanımlanabilir. Bağlamın bir çokluk olarak yorumlanması, kavramı anlaşılması oldukça zor bir ‘şey’e dönüştürüyor gibi görünse de aslında kavramın özgünlüğünü ve potansiyelini oluşturmaktadır. Böyle bir kavrayışta bağlam, biçimi belli bir çerçeveden çok boyutlu bir ağı yapıya doğru evirilmekte; bağlamsal sınırlar da bağlamsallaşma sürecinde belirsizleşmekte, aktörler, araçlar, eylemler, olaylar, ortamlar ve normlarla arasında sürekli yeniden kurulan güncel ilişkiler de bağlamı ağı hale getirmektedir.

Bu çalışmada, bağlamı anlamak için, olası okuma edimlerinden, yürütülebilecek sonsuz sayıda araştırma kurgusundan yalnızca biri sunulmuştur. Oysa bağlamın anlaşılabilirlik ‘tek bir yolu’ yoktur. Bağlam, çoklu izlekleri, zamansal ve uzamsal olasılıkların, görünür ve görünmez tüm ilişkileri kapsar. Bu nedenle bağlam kapsamına ne kadar çok ‘şey’ dahil edilir, bağlam ne kadar ilişkisel bir bütün olarak ele alınırsa o kadar bütüncül olarak kavranabilir: Bu yüzden bağlamın özdeşleştirmeleri ne kadar sınırlı ya da tanımlı olursa, vaktinden önce gerçekleşen anlam kapanmalarına maruz kalarak kavram, o kadar görünmez hale gelecektir. Mimarlık alanında belki de artık bağlam mı önce gelir, tasarım düşüncesi mi, içerik mi öncedir tartışmak yerine, hangi şartlar altında hangi dinamiklerin, nasıl ilişkilendikleri ve bu ilişkilerin nasıl bağlam(lar) doğurduğu; eş zamanlı olarak da hangi ilişkilendirmelerin hangi dinamikleri nasıl ve ne şekilde etkilediği ve dönüştürdüğüne önemli (esas) olduğu kabul edilir. Artık tek bir bağlamın varlığından öte bağlamın çokluğundan bahsetmek mümkündür.

Şekil 5.1 Hasnapaşa Gazhaneşi'nin diyagramatik bağlamsallaşma anlatısı

KAYNAKÇA

- Akbulut, M. R. ve Sorguç, C. (1993). Gazhaneler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 3, ss. 377-378). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Aksel, İ. (2023). *Evaluation of identity, meaning-making, and visitor satisfaction in industrial heritage areas renovated as museums: The case of Müze Gazhane* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bilkent University.
- Albayrak Taştemir, S. N. (2022). *Endüstri Mirasının Korunması Kapsamında Âtıl Mekanlar Olarak Gazhane Yapılarının Dönüşümünün İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Allen, S. (1996). Field conditions. *Architectural Design*, (66), 21.
- Allen, S. (1998). Diagrams Matter. *ANY: Architecture New York*, (23), 16–19. <http://www.jstor.org/stable/41856094>.
- Allmer, A. (2007). Chthonia's Veil: Mythical Narrations of Architectural Context. In S. Öymen Gür (Ed.), *LIV EN ARCH III: Livable Environments and Architecture III. Contextualism in Architecture* (ss. 27–34). Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Altınbaşlı, F. Z. (2019). *Metinden diyagrama mimarlık kuramı: Delirious New York ve Yes Is More* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Anonim. (2021). İBB, tarihi Hasanpaşa Gazhanesi'ni 'Müze Gazhane' adıyla hizmete açtı. *BirGün*. <https://www.birgun.net/haber/ibb-tarihi-hasanpasa-gazhanesi-ni-muze-gazhane-adiyla-hizmete-acti-351262>.
- Aristoteles. (2010). *Metafizik* (Çev. Ahmet Arslan). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Aslan, D., Batur, A., Kuzucular, K., Salman, Y. ve Tanyeli, G. (2006). Conservation and Re-Use of an Industrial Complex: Hasanpaşa Gasworks, In D. Mazlum, Z. Ahunbay ve Y. Kahya (Eds.) *Conversation of The 20th Century Architectural And Industrial Heritage*, YEM, İstanbul.
- Atasoy, Z. B. (2013). Hasanpaşa Gazhanesi'nin Bilinemeyen Geleceği. *arkitera.com*. <https://www.arkitera.com/haber/hasanpasa-gazhanesinin-bilinemeyen-gelecegi/>
- Atayurt, U. (2021, 12 Mayıs). Gazhane'den müşterek haneye [Söyleşi]. *Bir+Bir Kültür Sanat Derneği*. <https://birartibir.org/gazhane-den-musterek-haneye/>
- Ayvaz, E., ve Halaç, H. H. (2023). Endüstriyel Miras Örneği Olan Gazhanelerin Yeniden İşlevlendirilmesi: Hasanpaşa Gazhanesi. *Firat University Journal of Social Sciences*, 33(2), 1005-1022. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1239006>
- Auerbach, C. F. ve Silverstein, L. B. (2003). *Qualitative data: An introduction to coding and analysis*. NYU Press.

- Barthes, R. (1968) The Death of the Author. *Image-Music-Text*, (ss.142–148). Hill and Wang.
- Barthes, R. (1993) *The Semiotic Challenge*. (Çev. Richard Howard). Hill and Wang.
- Bateson, G. (2000). *Steps to an ecology of mind: Collected essays in anthropology, psychiatry, evolution, and epistemology*. University of Chicago Press.
- Batty, M. (2005). Agents, cells, and cities: New representational models for simulating multiscale urban dynamics. *Environment and Planning A*, 37(8), 1373–1394.
- Batur, A., (2003) Katılımcı Görüşleri, *Hasanpaşa Gazhanesi Kültür ve Sanat Merkezi Alternatif Stratejik Yönetim Projesi Sonuç Dökümanı*, (ss. 81-83). Papirts Basım.
- Baudrillard, J. (2019). Simulacra and simulations (1981). *Crime and Media*, 69–85. Routledge.
- Berktaş, H. M. (2012). *Kadıköy Hasanpaşa Bölgesi'nin Tarihi Çevre Analizi ve Sıhhileştirme Önerileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Berman, M. (1983). *All that is solid melts into air: The experience of modernity*. Verso.
- Bingöl, E. (2020). From figure ground patterns to field conditions: Understanding the recent urbanism. *Building Material*, (23). 133–148. <https://www.jstor.org/stable/26950727>
- Bourdieu, P. (1995). Pratik nedenler. (Çev. H. Tufan). Kesit.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage.
- Braun, V., ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Brolin, B. C. (1980). *Architecture in context: Fitting new buildings with old*. Van Nostrand Reinhold.
- Burke, P. (2002). Context in context. *Common Knowledge*, 8(1), 152–177.
- Burns, C. ve Kahn, A. (Eds.). (2005). *Site matters: Design concepts, histories and strategies*. Routledge.
- Capra, F. (1982). *The turning point: Science, society, and the rising culture*. Simon and Schuster.
- Capra, F. (1996). *The web of life: A new synthesis of mind and matter*. Harper Collins.
- Castells, M. (1997). An introduction to the information age. *City*, 2(7), 6–16.
- Castells, M. (2000). Toward a sociology of the network society. *Contemporary Sociology*, 29(5), 693–699.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık.
- Chatman, S. B. (2008). *Öykü ve söylem: Filmde ve kurmacada anlatı yapısı* (Çev. O. Yaren ve S. Umman). De Ki Basım Yayım.

- Cohen, S. (1974). Physical Context/Cultural Context; Including it all. *Oppositions*, (2), 1-40.
- Corner, J. (1999). *The agency of mapping: speculation, critique and invention*. Mappings (s. 213–252). Reaktion Books.
- Cushing, J. M. (2003). *Chaos in ecology: Experimental nonlinear dynamics* (Vol. 1). Elsevier.
- Çelikel, S. B. ve Aydın, S. (2013). Endüstriyel tasarımda paradigma kaymaları: İşlev/anlam ikiliğinin aşılmasına ilişkin bir öneri. *Tasarım + Kuram*, 9(15), 7–20.
- Dascal, M. (1989). Hermeneutic interpretation and pragmatic interpretation. *Philosophy ve rhetoric*, 239-259.
- Davidson, D. (2014). Essays on actions and events. *Central Works of Philosophy v5: Twentieth Century: Quine and After*, 5, 146.
- De Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life* (Çev. S. F. Rendall, 1. basım). University of California Press.
- De Certeau, M. (1984). Walking in the City. Beyond the body proper: Reading the anthropology of material life, 249-258.
- De Landa, M. (2006). *Çizgisel olmayan tarih: Bin yılın öyküsü* (Çev. E. Kılıç). Metis Yayınları.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1987). Introduction: Rhizome. A thousand plateaus: *Capitalism and schizophrenia*, (2), 3–25.
- Denzin, N. K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. McGraw-Hill.
- Dervin, B. (1997). Given a context by any other name: Methodological tools for taming the unruly beast. *Information seeking in context*, (13), 38.
- Dohn, N. B., Hansen, S. B., ve Klausen, S. H. (2018). On the concept of context. *Education Sciences*, 8(3), 111.
- Dotson, E. (2022). Lovelace, Ada. In: Scholl, L., Morris, E. (eds) *The Palgrave Encyclopedia of Victorian Women's Writing*. Cham: Springer International Publishing. 943–946. https://doi.org/10.1007/978-3-030-78318-1_189
- Eco, U. (2000). *Açık yapıt: deneme*. (Çev. N. D. Dalay). Can Yayınları.
- Ekinci, O. (2003). Katılımcı görüşleri–2. İçinde *Hasanpaşa Gazhanesi kültür ve sanat merkezi: Alternatif stratejik yönetim projesi sonuç dökümanı* (ss. 77–80) [Rapor]. Papirüs Basım.
- Ellis, W. (1979). Type and context in urbanism: Colin Rowe's contextualism. *Oppositions*, (18), 2–27.
- Erkenez, S. (2016). *Beden-mekân ilişkisinin çözümlemesi ve yeni olasılıklar* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Fludernik, M. (2009). *An introduction to narratology*. Routledge.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve iktidar* (Çev. I. Ergüden ve O. Akınbay). Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, M. (2008). "Panopticism" from "Discipline & Punish: The Birth of the Prison." *Race/Ethnicity: Multidisciplinary Global Contexts*, 2(1), 1–12. <http://www.jstor.org/stable/25594995>
- Frampton, K. (2016). Toward a critical regionalism: Six points for an architecture of resistance. *Postmodernism* (ss. 268-280). Routledge.
- Gare, A. (2000). Aleksandr Bogdanov and systems theory. *Democracy & Nature*, 6(3), 341-359.
- Gazhane Çevre Gönüllüleri. (1992). *Hasanpaşa Gazhanesi Kültür ve Sanat Merkezi: Alternatif stratejik yönetim projesi sonuç dokümanı* [Rapor]. İstanbul.
- Goldman, S. R., ve Scardamalia, M. (2013). Managing, understanding, applying, and creating knowledge in the information age: Next-generation challenges and opportunities. *Cognition and Instruction*, 31(2), 255-269.
- Gregotti, V. (1992). The vices of architects. *Lotus International*, 74, 112–113.
- Groat, L. (1984). Public opinions of contextual fit. *Architecture: The AIA Journal*, 11, 72–75.
- Guba, E. G., ve Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research*, 2(163-194), 105. CA: Sage Publications.
- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S., ve Yolsal, Ü. H. (2002). *Felsefe sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güler, K., ve Bilge, A. C. (2016). Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Artvin Hükümet Konağı'nın (1974) Değerlendirilmesi. *Megaron*, 11(1).
- Heeks, R., ve Davies, A. (2002). Different approaches to information age reform. In *Reinventing government in the information age* (ss. 44-70). Routledge.
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. (Çev. Macquarrie ve Robinson). Blackwell Publishers.
- Heidegger, M. (1971). Building dwelling thinking. *Poetry, language, thought*, 154, 1-26.
- Hinton, A. (2014). *Understanding context: Environment, language, and information architecture*. Sebastopol, CA: O'Reilly Media.
- Isenstadt, S. (2005). Contested contexts. *Site matters: Design concepts, histories, and strategies* (s. 187–209). Routledge.
- Jay, M. (2012). *Deneyim şarkıları: Evrensel bir tema üzerine modern çeşitlemeler*. Metis Yayınları.
- Jencks, C. (2012). Contextual counterpoint in architecture. *Log*, (24), 71-80.
- Kant, I. (1908). Critique of pure reason. 1781. *Modern Classical Philosophers*, Cambridge, MA: Houghton Mifflin, ss.370-456.
- Kartal, S. (2023). *The Role of Architects and Planners as Part of Grassroots Practices: In Response to a Sustainable Built Environment and The Climate Emergency*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Tampere Üniversitesi.

- Kavut, İ. E., ve Selçuk, H. E. (2022). Tarih endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesinde parazit mimari kullanımı: Santral İstanbul ve Müze Gazhane. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 1(25), 198-220.
- Kempf, P. (2009). *You are the City: Observation, Organization, and Transformation of Urban Settings*. Lars Müller Publishers.
- Kıraç, A. B. (2023). Hasanpaşa'da Öncü Koruma Mücadelesi: Müze Gazhane. *Mimarlık*, (430).
- Kiyanenko, K. (2006). Concepts of man and context-related strategies in architecture. *Nowa architektura w kontekście kulturowym miasta* (ss. 18-23).
- Kline, R. R. (2015). *The cybernetics moment: Or why we call our age the information age*. JHU Press.
- Koolhaas, R. (2014) Öğrencilerle Söyleşiler (Çev. N. Dikbaş), Yem Yayınları.
- Koolhaas, R., Mau, B. ve Werlemann, H. (1995). S, M, L, XL. New York: Monacelli Press.
- Kömez Dağlıoğlu, E. (2015). The Context Debate: An Archaeology. *Architectural Theory Review*, 20(2), 266–279.
- Kömez Dağlıoğlu, E. (2017). Reclaiming Context: Architectural Theory, Pedagogy and Practice since 1950. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Delf Üniversitesi. <https://doi.org/10.4233/uuid:1c3c71ac-5748-4c1b-b671-02cd302e4147>
- Krippendorff, K. (2004). Measuring the reliability of qualitative text analysis data. *Quality and quantity*, 38, 787-800.
- Latour, B. (1993). *We have never been modern*. (Çev. C. Porter) Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Latour, B. (2021). *Toplumsalı yeniden toplamak: Aktör-ağ teorisine bir giriş* (Çev. N. Bingöl). Tellekt Yayıncılık.
- Lawrence, N. W. (2007). *Basics of social research: Qualitative and quantitative approaches*. Pearson Education.
- Lefebvre, H. (2014). The production of space (1991). *The people, place, and space reader*. 289–293. Routledge.
- Levi, P. (2002). The gray zone. *The Holocaust*. s. 261-282. Routledge.
- Lieberman, O. (2019). Making sites that matter: Choreographing situated knowing in architectural analysis and design. *Architectural Research Quarterly*, 23(4), 365–376.
- Lovelock, J. E. (2017). *Gaia: Dünyadaki yaşama yeni bir bakış*. 1971 (Çev. O. Karakaş). Alfa Yayınları.
- Mayberry, K. J. (2009). ‘Every Last Thing... Everlasting’: Alice Munro and the Limits of Narrative. *Harold Bloom. Alice Munro. Bloom’s Literary Criticism*, 29-40.
- Mazak, M. (2007). Türkiye’de Modern Aydınlatmanın Başlangıcı ve Aydınlatma Tarihimize Genel Bir Bakış (1853-1930). *Elektrik Mühendisleri Odası IV. Ulusal Aydınlatma Sempozyumu ve Sergisi Bildirileri*, 1-12.

- Mazak, M. (2015). İstanbul Gazhaneleri. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (9) 396–405.
- Meredith, M. (2017). 2,497 words: Provincialism, critical or otherwise. *Log*, (41), 169–175.
- Mimarlar Derneği 1927. (2021, Ekim 12). *Hasanpaşa Gazhanesi dönüşümü: Proje ve uygulama süreci [Transformation process of Hasanpaşa Gasworks project and implementation]* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=gdXK73DiN44>
- Morse, J. M. (2016). *Mixed method design: Principles and procedures*. Routledge.
- Motallebzdah, D., Rashid, H., Bagherzadeh, N., ve Shahizare, S. (2014). Survey correlation between Contextualism and Architecture with emphasis on Sustainability-case study-Kazaj Village. *Trends in Life Sciences*, 12.
- Mörtenböck, P., ve Mooshammer, H. (2009). Going Astray: Network Transformation and the Asymmetries of Globalization. *Grey Room*, 37, 30-51.
- Müze Gazhane İstanbul. (n.d.). *Hakkında*. <https://muzegazhane.istanbul/hakkinda/>
- Navickienė, E. (2020). Context as a creative toolkit for architectural design: Perspectives of management and sustainable development of urban heritage. *Creativity Studies*, 13(2), 406–418. <https://doi.org/10.3846/cs.2020.11666>
- Nesbitt, K. (1996). *Theorizing a New Agenda for Architecture:: An Anthology of Architectural Theory 1965-1995*. Princeton architectural press.
- Netto, V. M. (2005). Is architecture an active part of life? From the form–function paradigm to space as context to practice. *Arquitetura Revista*, 1(2).
- Norberg-Schulz, C. (1984). *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. Rizzoli.
- Nunberg, G. (1996). Farewell to the information age. *The future of the book* (ss. 103–133). University of California Press.
- Oxford Learner's Dictionaries. (2024). *Context*. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/context?q=context>
- Pallasmaa, J. (2024). *The eyes of the skin: Architecture and the senses*. John Wiley & Sons.
- Parry, E. (2015). *Context: Architecture and the Genius of Place*. NJ: Wiley.
- Penn, A., ve Hillier, B. (1995). Analysis of configuration: Knowledge of context and precedent in architectural design. *Proceedings of the IEE Colloquium on Knowledge-Based Approaches to Automation in Construction*. IEE. <https://doi.org/10.1049/ic:19950837>
- Pérez-Gómez, A. (1992). The modern city: Context, site or place for architecture. *Constancy and Change in Architecture* içinde. Texas A&M University Press.
- Platon (2010), *Devlet*. (Çev: S. Eyüboğlu, M.A. Cimcoz) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ponty, M. M. (2005). *Algılanan dünya*. 1948. (Çev. Ö. Aygün). Metis Yayınları.
- Portoghesi, P. (1983). *After modern architecture*. Rizzoli.

- Ricoeur, P. (1979). The human experience of time and narrative. *Research in phenomenology*, 9, 17-34.
- Roberts, B. (2020). Expanding modes of practice. *Log*, 48, 9–14. <https://www.jstor.org/stable/26909914>
- Rogers, E. N. (1954). Existing environment and the practical content of contemporary architecture. *Casa bella Continuità*, 204, VII–VIII.
- Rossi, A. (1966). *The architecture of the city*. MIT Press.
- Rowe, C. ve Koetter, F. (1978). *Collage city*. MIT Press.
- Saldana, J. (2019). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı*. (Çev.A. Tüfekci Akcan ve SN Şad). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Säljö, R. (2000). *Learning in practice: A socio-cultural perspective*. Bokförlaget Prisma.
- Savaş, H., ve Şen, Y. (2021). *Terk edilmiş endüstri alanlarının kültür-sanat odaklı yeniden işlevlendirilmesi: Hasanpaşa Müze Gazhane* [Yayımlanmamış görüş yazısı].
- Schooneveldt, J. (2019). Ecology in context: A new conceptual frame. *Human Ecology Review*, 25(1), 131–151.
- Schumacher, T. (1971). Contextualism: Urban ideals and deformation. *Casa bella*, 359, 78–86.
- Scott Brown, D. (1992). Talking about the context. *Lotus International*, 74, 125–128.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, 22(2), 63–75.
- Simonsen, K. (1991). Towards an understanding of the contextuality of mode of life. *Environment and Planning D: Society and Space*, 9(4), 417–431.
- Sinclair, B. R. (2009). Culture, context, and the pursuit of sustainability: Contemplating problems, parameters, and possibilities in an increasingly complex world. *Planning for Higher Education*, 38(1), 6–22.
- Stojiljković, D., ve Ristić Trajković, J. (2018). Semiotics and urban culture: architectural projections of structuralism in a socialist context. *Social semiotics*, 28(3), 330-348.
- Şahiner, R. (2020). *Sanatta post-nesne ve post-insan*. Ütopya Yayınevi.
- Şengünel, C. (2017). Kentsel çöküntü alanlarının sanat yapıtıyla dönüşümü: Hasanpaşa Gazhanesi için bir proje. [Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Şentürk, L. (2007). Grounding an escape, questioning context. *LIV EN ARCH III: Contextualism in Architecture*, 27–35.
- Tanalı, Z. (2000). *Sadeleştirmeler*. Alp Yayınları.
- Tanyeli, G., vd. (2000). *Restitüsyon raporu: Kadıköy Gazhane Tesislerinin rölöve, restitüsyon, restorasyon, yeni kullanım ve çevre düzenleme projesi ve raporları* [Rapor].

- Tanyeli, G. (2008). Gülsün Tanyeli ile Hasanpaşa Gazhanesi üzerine. *Mimarizm: Mimarlık ve Tasarım Yayın Platformu*. <https://www.mimarizm.com/>
- Tanyeli, G., Aslan, D. (2001). Kadıköy-Hasanpaşa Gazhanesi. *Arredamento Mimarlık*, 2001, (133) 105-115.
- Tanyeli, G., Salman, Y., Aslan, S., ve Aslan, D. (2023, Nisan 26). *Hasanpaşa Gazhanesi'nin dönüşümü: Proje ve uygulama süreci*. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Diploma Seminerleri III [Sözlü sunum].
- Tanyeli, G., ve Salman, Y. (2021, September 10). *Three decades of transformation in Hasanpaşa Gazhanesi: Processes and conflicts* [Video]. NIT Urban Heritage Lab 2021: Industrial Heritage for Sustainable Cities. <https://www.youtube.com/watch?v=WmehsgUogAU>
- Tanyeli, U. (2016). *Yıkarak yapmak: Anarşist bir mimarlık kuramı için altlık*. Metis Yayınları.
- Taurens, J. (2008). “Meaning” and “Context” in the language of architecture. *Place and Location: Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics VI* (s. 71–82). Estonian Academy of Arts.
- Tesch, R. (1990). Qualitative data analysis. The Falmer Press.
- Thomson, J. J. (1971). Individuating actions. *Journal of Philosophy*, (68), 771–781.
- Thomson, J. J. (1980). Acts and other events. *Mind*, 89 (353).
- Till, J. (2009). *Architecture Depends*. MA: MIT Press.
- Tschumi, B. (1996). *Architecture and disjunction* (Collected essays 1975–1990). MA: MIT Press.
- Tschumi, B. (2004). *Event-cities 3*. MA: MIT Press.
- Turkle, S. (2011). *Life on the screen: Identity in the age of the internet*. Simon and Schuster.
- Ulusoy, A. (2021). *Gazhane'den müşterek haneye. Bir + Bir*. <https://birartibir.org/gazhane-den-musterek-haneye/>
- Uygun, G. (2020). *Gazhane, “iklim müzesi” oluyor*. *Gazete Kadıköy*. <http://www.gazetekadikoy.com.tr/cevre/gazhane-iklim-muzesi-oluyor-h16746.html>
- Vaismoradi, M., Turunen, H., ve Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing & health sciences*, 15(3), 398-405.
- Van Assche, K. (2007). Planning as/and/in context: Towards a new analysis of context in interactive planning. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 24(2), 105–117.
- Venturi, R. (1950). Context in Architectural Composition: M.F.A. Thesis, Princeton University. *Iconography and Electronics upon a Generic Architecture: A View from the Drafting Room*, içinde (s. 333–374). Cambridge, MA: MIT Press. (Yeniden baskı: 1998)
- Venturi, R. (1966). Complexity and contradiction in architecture. Museum of Modern Art.

- Ward, V., House, A. ve Hamer, S. (2009). Developing a framework for transferring knowledge into action: A thematic analysis of the literature. *Journal of Health Services Research & Policy*, 14(3), 156–164.
- Warke, K. V., (1996), Prolegomena, Rethinking Context In Architecture. *The Cornell Journal of Architecture*. 8-15.
- Weber, R. P. (1990). *Basic content analysis*. Sage.
- Webster, G. ve Goodwin, B. C. (1982). The origin of species: A structuralist approach. *Journal of Social and Biological Structures*, 5(1), 15–47.
- Yaneva, A. ve Latour, B. (2008). Give me a gun and I will make all buildings move: An ANT's view of architecture. In *Explorations in Architecture: Teaching, Design, Research*. 80–89. Birkhäuser Verlag.
- Zumthor, P. (2006). *Atmospheres: Architectural environments – surrounding objects*. Birkhäuser.

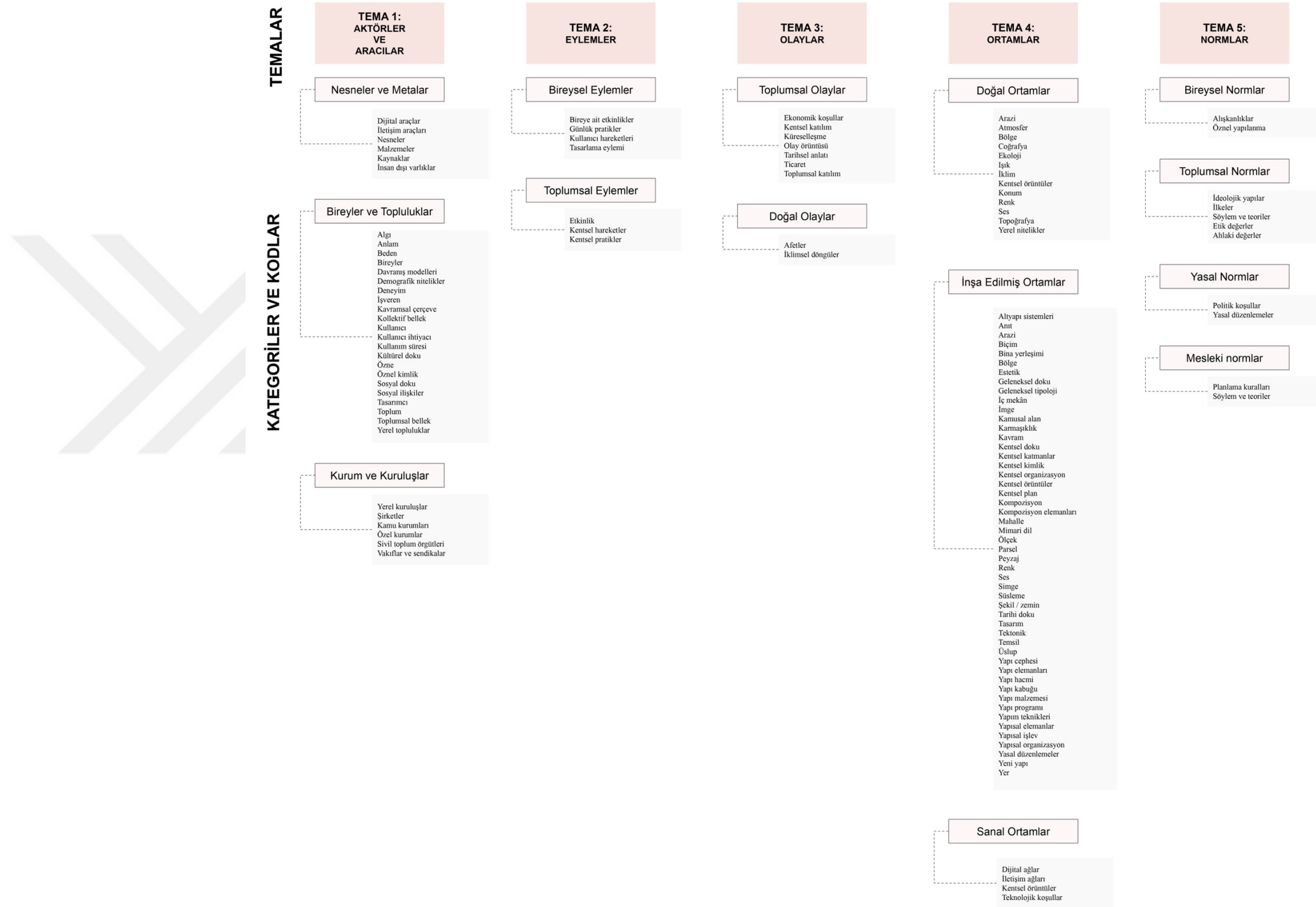
KOD DEFTERİ (METİNLER VE KODLAR)

KURAMCI / YAZAR	ORJİNAL METİN BAŞLIĞI	TARİH	BAĞLAMSAK DİNAMİKLER (KODLAR)
1. Robert Venturi	Context in Architectural Composition	1950	Anlam, Kompozisyon, Şekil / Zemin, Algı, Biçim, Konum, Simge, Mimari dil
2. Ernesto Nathan Rogers	Existing Environment and the Practical Content of Contemporary Architecture - Continuity	1954	Tarihi doku, Kentsel kimlik, Kentsel doku, Biçim, Yapı malzemesi, Peyzaj, İmge, Söylem ve teoriler
3. Aldo Rossi	Architecture of the City	1966	Geleneksel tipoloji, Kollektif bellek, Konum, Biçim, Kentsel doku, Anıt, İmge, Üslup, Toplum
4. Robert Venturi	Complexity and Contradiction in Architecture	1966	Kentsel organizasyon, Anlam, Algı, Biçim, Geleneksel tipoloji, İmge
5. Thomas Schumacher	Contextualism: Urban Ideals and Deformations	1971	Yapı hacmi, Ekonomik koşullar, Tarihi doku, Kullanıcı ihtiyacı, Yapısal işlev, Yapı program, Kentsel doku, İletişim, Temsil, Atmosfer, Bina yerleşimi, Arazi, Biçim, Şekil / Zemin, Tasarım, Kentsel plan
6. Stuart Cohen	Physical Context / Cultural Context: Including All	1974	Biçim, Kentsel organizasyon, İmge, Yapı elemanları, Kültürel doku, Toplum
7. Colin Rowe ve Fred Kotter	Collage City	1978	Kentsel organizasyon, Şekil / Zemin, Biçim, Kentsel doku, Tasarım, Tarihi doku
8. William Ellis	Type and Context in Urbanism	1979	Geleneksel tipoloji, Yeni yapı, Üslup, Ölçek, Kompozisyon, Kentsel doku
9. Brent C. Brolin	Architecture in Context: Fitting New Buildings with Old	1980	Kentsel kimlik, Yeni yapı, Tarihi doku, Yapı cephesi, Biçim, Ölçek, Süsleme, Yapı malzemesi, Yapı elemanları
10. Kenneth Frampton	Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance	1983	Tarihi doku, Kentsel kimlik, Tasarım, Topoğrafya, Işık, İklim, Tektonik, Yer
11. Paolo Portoghesi	After Modern Architecture	1983	Mimari dil, Toplum, Kollektif bellek, Simge, Anıt, İletişim
12. Linda Groat	Public Opinions of Contextual Fit	1984	Geleneksel tipoloji, Yapı kabuğu, Yapısal işlev, Yeni yapı, Kentsel doku, Tasarım, Yapı cephesi, Bina yerleşimi, Üslup
13. Cristian Norberg-Schulz	Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture	1984	Nesne, Işık, Kompozisyon, Zaman, Konum, Anlam, Yer
14. Alberto Perez Gomez	The Modern City: Context, Site or Place for Architecture	1991	Demografik nitelikler, Bireyler, Geleneksel tipoloji, Kentsel doku, Mimari dil, Kentsel organizasyon, Yapısal organizasyon, Ölçek

15.	Kristen Simonsen	Towards an understanding of the contextuality of mode of life	1991	Özne, Sosyal doku, Bireyler, Yerel topluluklar, Ekoloji, Konum, İlişkiler
16.	Vittorio Gregotti	Contextualism?	1992	Toplumsal katılım, Kullanıcı, Kentsel örüntüler, İletişim, Kamusal alan
17.	Denise Scott Brown	Talking about the Context	1992	Toplumsal katılım, Kullanıcı, Kentsel örüntüler, Anlam, Yapısal organizasyon, Simge, İletişim, Kamusal alan
18.	Alan Penn ve Bill Hillier	Analysis of configuration: knowledge of context and precedent in architectural design	1995	Kentsel örüntüler, Tasarım, Tasarımcı, Zaman, İlişkiler
19.	Rem Koolhaas	S M L XL	1995	Zaman, Teknolojik koşullar, Karmaşıklık, Tasarım, Ölçek, Eylemler, Söylem ve teoriler, İlkeler, Tasarımcı, Kentsel organizasyon, İç mekan, Kentsel katmanlar
20.	Val K. Warke	Prolegomena, Rethinking Context In Architecture	1996	Deneyim, Özne, Söylem ve teoriler, İlkeler, Toplumsal katılım, Kullanıcı, Kentsel örüntüler, İletişim, Geleneksel doku
21.	Bernard Tschumi	Architecture and Disjunction	1996	Olay örüntüsü, Yer, söylem ve teoriler, Özne, Kentsel organizasyon, Tasarım, Tasarımcı, Kullanıcı, Zaman, Ölçek, Kentsel örüntüler, Kavramsal çerçeve, Özne, Söylem ve teoriler
22.	Kate Nesbitt	Introduction	1996	Toplumsal katılım, Kullanıcı, Kentsel örüntüler, İletişim, Kamusal alan
23.	Stan Allen	From Object to Field	1997	Kamusal alan, Bireyler, Yerel topluluklar, Nesne, Söylem ve teoriler, Karmaşıklık, Nesne, Kentsel örüntüler, Kullanıcı, Kullanıcı eylemleri, İlişkiler, Kentsel organizasyon, Özne, Söylem ve teoriler, Kentsel pratikler, Olay örüntüsü, Kompozisyon, Dijital araç ve ağlar
24.	Bernard Tschumi	Event Cities-3	2004	Olay örüntüsü, Yersöylem ve teoriler, Özne, Kentsel organizasyon, Tasarım, Tasarımcı, Kullanıcı, Zaman, Ölçek, Kentsel örüntüler, Kavramsal çerçeve, Özne, Söylem ve teoriler
25.	Vinicius M. Netto	Is architecture an active part of life? From the form-function paradigm to space as context to practice	2005	Olay örüntüsü, Yer, söylem ve teoriler, Özne, Kentsel organizasyon, Tasarım, Tasarımcı, Kullanıcı, Zaman, Deneyim, Nesne, Olay örüntüsü
26.	Andrea Kahn ve Carol Burns	Site Matters	2005	Yasal düzenlemeler, Biçim, Sosyal doku, Ekonomik koşullar, Politik koşullar, Estetik
27.	Sandy Isenstadt	Contested Contexts	2005	Kamusal alan, Parsel, İklim, Mahalle, Bölge, Peyzaj, Teknolojik koşullar, Altyapı sistemleri, Kentsel örüntüler, Tarihi doku, Ölçek, Yapı malzemesi
28.	Konstantin Kiyanenko	Concepts of man and context-related strategies in architecture	2006	Özne, Deneyim, Nesne, İdeolojik yapılar, Söylem ve teoriler, Tasarım, Tasarımcı, Kültürel doku, İmge, Yapısal işlev, Kullanıcı, Günlük pratikler, Yeni yapı, Yasal düzenlemeler, Kentsel doku, Yapı program, İşveren, Etkileşim, Sosyal doku, İletişim ağları, Atmosfer, İletişim, İlişkiler, Atmosfer
29.	Peter Zumthor	Atmospheres	2006	Yapı malzemesi, Ses, İklim, Nesne, Işık, Yapısal organizasyon, Kullanıcı, Konum, Yer, Biçim, Yapım teknikleri, Renk, Zaman, Atmosfer
30.	Kristof Van Assche	Planning as/and/in context: Towards a new analysis of context in interactive planning	2007	Ekoloji, Sosyal doku, Tarihi doku, Estetik, Mimari dil, İletişim, Toplum, Kültürel doku, Tasarımcı, Politik koşullar, Ekonomik koşullar, Kentsel eylemler, Öznel kimlik, Tarihsel anlatı, Eylemler, Etkileşim
31.	Janice Taurens	‘Meaning’ and ‘Context’ in the Language of Architecture	2008	İç mekan, Kentsel doku, Yapısal elemanlar, Kültürel doku, Tasarım, İletişim, Kentsel örüntüler, Peyzaj, Kompozisyon elemanları, Anlam, Söylem ve teoriler, Tarihsel anlatı, Ticaret, Kavramsal çerçeve, Kavram

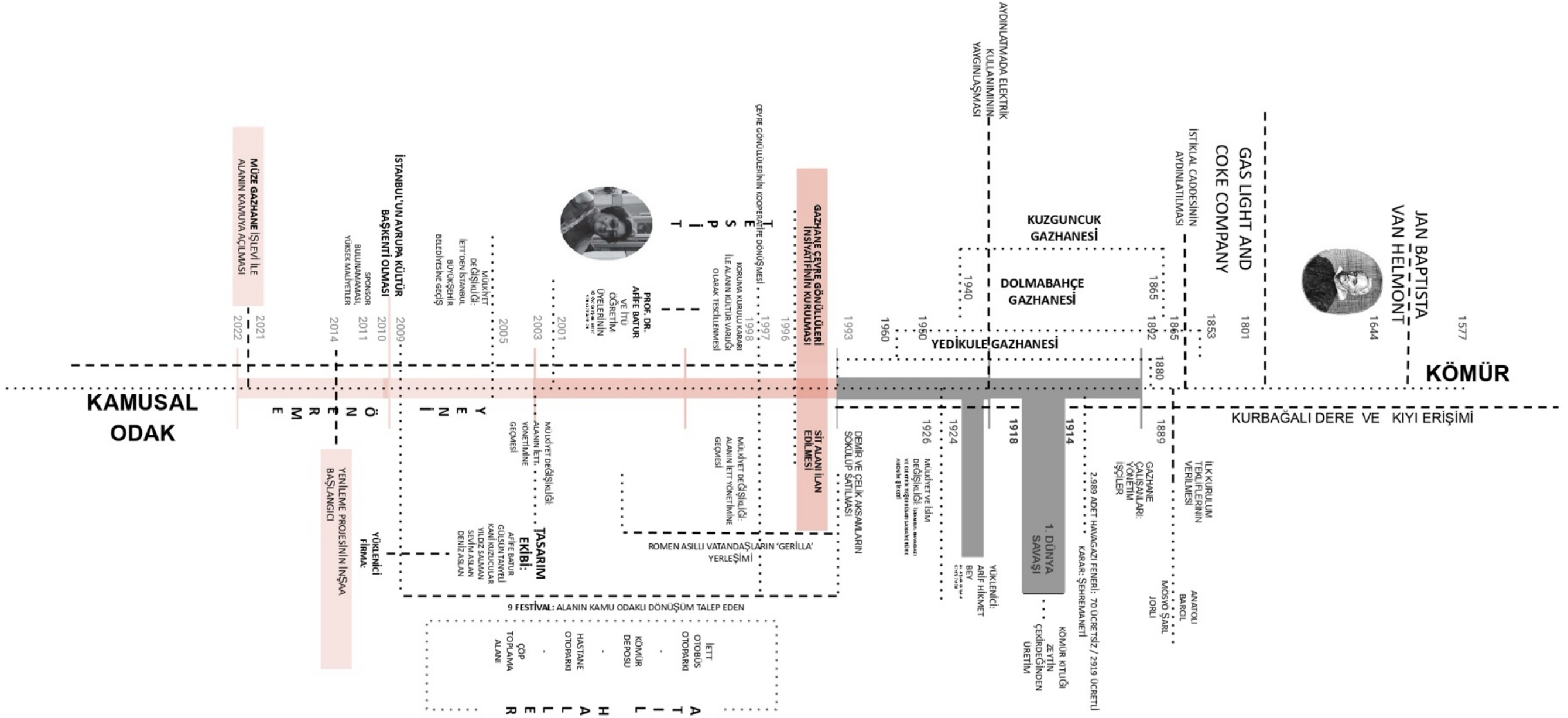
32.	Jeremy Till	Architecture Depends	2009	Kentsel doku, Sosyal doku, Zaman, Yapım teknikleri, Teknolojik koşullar, Günlük pratikler, Yapı malzemesi, Beden, Simge, İletişim, Anlam, Nesne, Kullanıcı, Toplum, Deneyim, Politik koşullar, Biçim
33.	Charles Jenks	Contextual Counterpoint in Architecture	2012	İmge, Ekonomik koşullar, Yapısal elemanlar, Yapı cephesi, Biçim, Tarihi doku, Anlam, Nesne
34.	Esin Kömez	The Context Debate: An Archaeology	2015	Sosyal doku, Kültürel doku, Tarihsel anlatı, Kentsel örüntüler, Yapı malzemesi, Politik koşullar, Yasal düzenlemeler, Tasarımcı, Tasarım, Üslup, Kentsel kimlik, Planlama kuralları, Ekonomik koşullar
35.	Andrew Hinton	Understanding Context Environment, Language, and Information Architecture	2014	Atmosfer, Etkileşim, Kentsel örüntüler, Anlam, İmge, Dijital araç ve ağlar, İletişim araçları, Özne, Nesne, İlişkiler
36.	Eric Parry	Architecture and the Genius of Place	2015	Tarihi doku, Kültürel doku, Yapı malzemesi, Toplumsal bellek, Kamusal alan, Kentsel örüntüler, Yer, Tasarım, Tasarımcı, Politik koşullar, Ekonomik koşullar, Sosyal doku
37.	Bruno Latour ve Albena Yaneva	Give Me a Gun and I Will Make All Buildings Move: An ANT's View of Architecture	2017	Yasal düzenlemeler, İşveren, Kentsel örüntüler, Kullanıcı, Kullanım süresi, Zaman, Özne, Nesne, Yapı malzemesi, Beden, Özne, Deneyim
38.	Nina Bonderup Dohn, Stig Børsen Hansen ve Søren Harnow Klausen	On the Concept of Context	2018	Kültürel doku, Sosyal doku, Yer, Konum, İlişkiler, Coğrafya, Olay örüntüsü, Etkinlik, Tarihsel anlatı, Zaman, Sosyal ilişkiler, Karmaşıklık, Anlam
39.	Oren Liberman	Making Sites That Matter: Choreographing Situated Knowing in Architectural Analysis and Design	2019	Tarihi doku, Sosyal doku, Kültürel doku, Planlama kuralları, Kamusal alan, Arazi, Toplum, Bireyler, Nesne, Zaman, Söylem ve teoriler, Kentsel örüntüler, Tasarım, Tasarımcı, Küreselleşme, Biçim, Yapı malzemesi, Kentsel doku, İklim, Atmosfer, Işık, Sosyal ilişkiler, Günlük pratikler, Demografik nitelikler, Ekoloji, Kentsel katılım, Deneyim, Kentsel organizasyon, İletişim ağları, Özne, Beden, Bireyler, Toplum, Politik koşullar, Ekonomik koşullar, Tarihsel anlatı, İlişkiler, Söylem ve teoriler, Simge
40.	Eglė Navickienė	Context As a Creative Toolkit for Architectural Design	2020	Kentsel doku, Yerel topluluklar, Kültürel doku, Geleneksel tipoloji, Ekonomik koşullar, Davranış modelleri, Anlam, Deneyim, Tasarım, Tasarımcı, Kentsel örüntüler

KOD DEFTERİ (KODLAR – KATEGORİLER – TEMALAR)

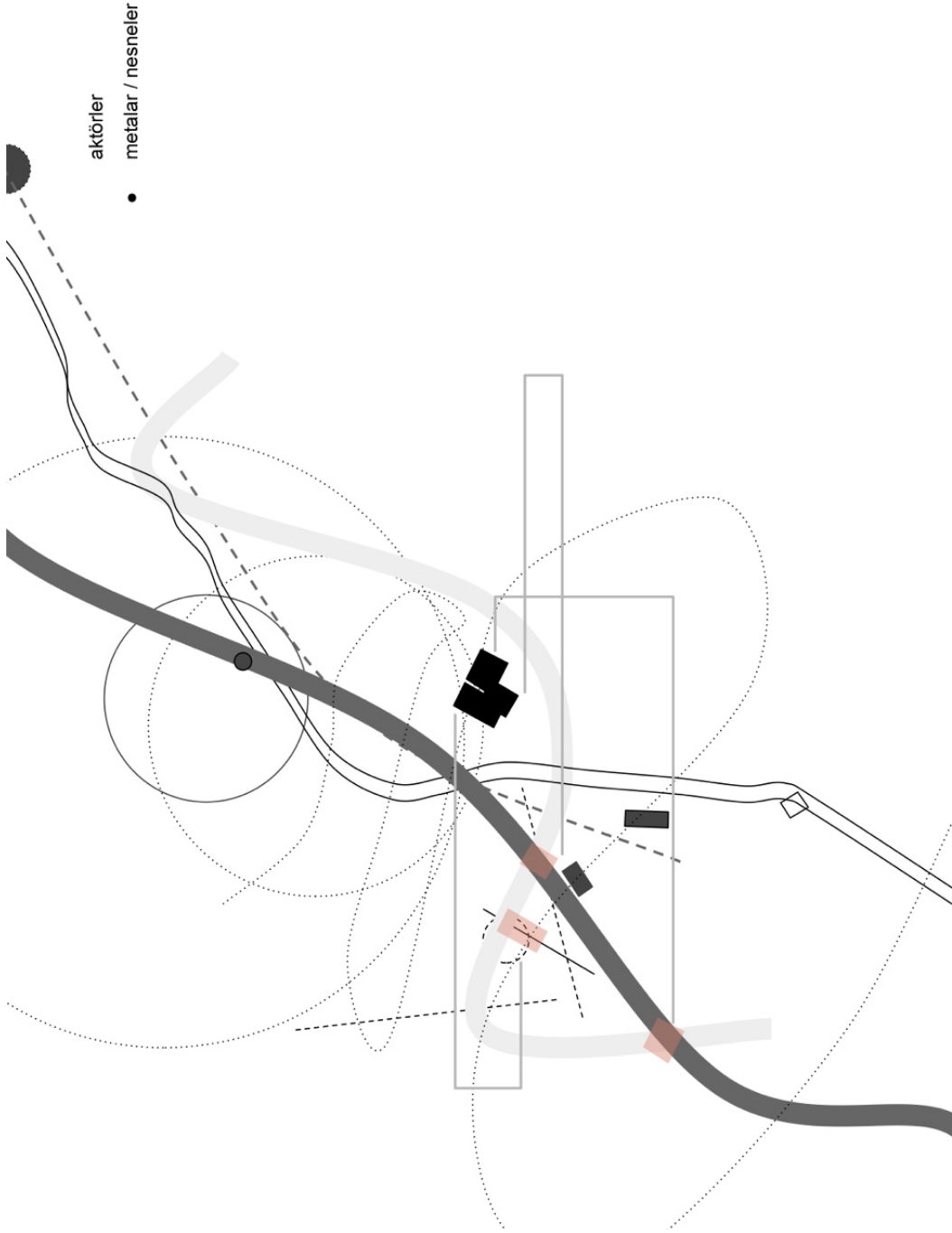
B

HASANPAŞA GAZHANESİNİN ÇİZGİSEL TARİHİ

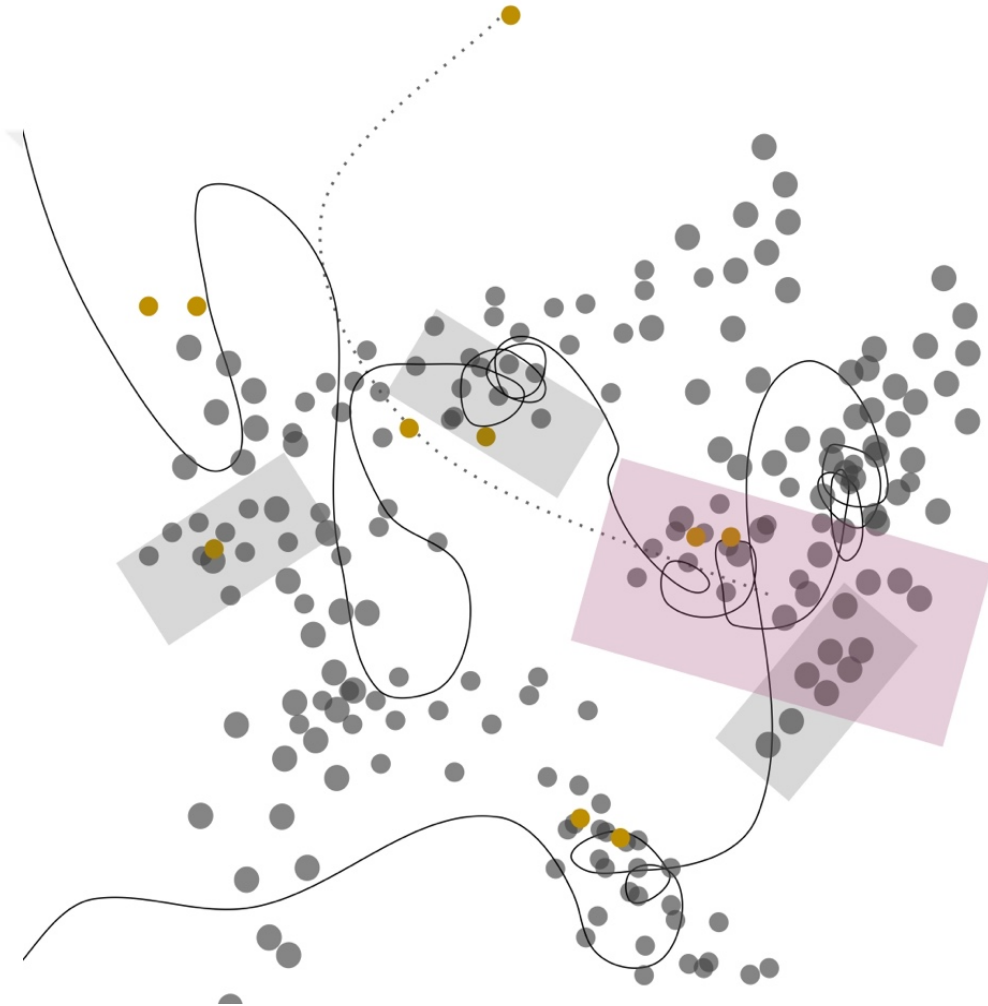
C

HASANPAŞA GAZHANESİNİN BAĞLAMSAK KATMANLARI

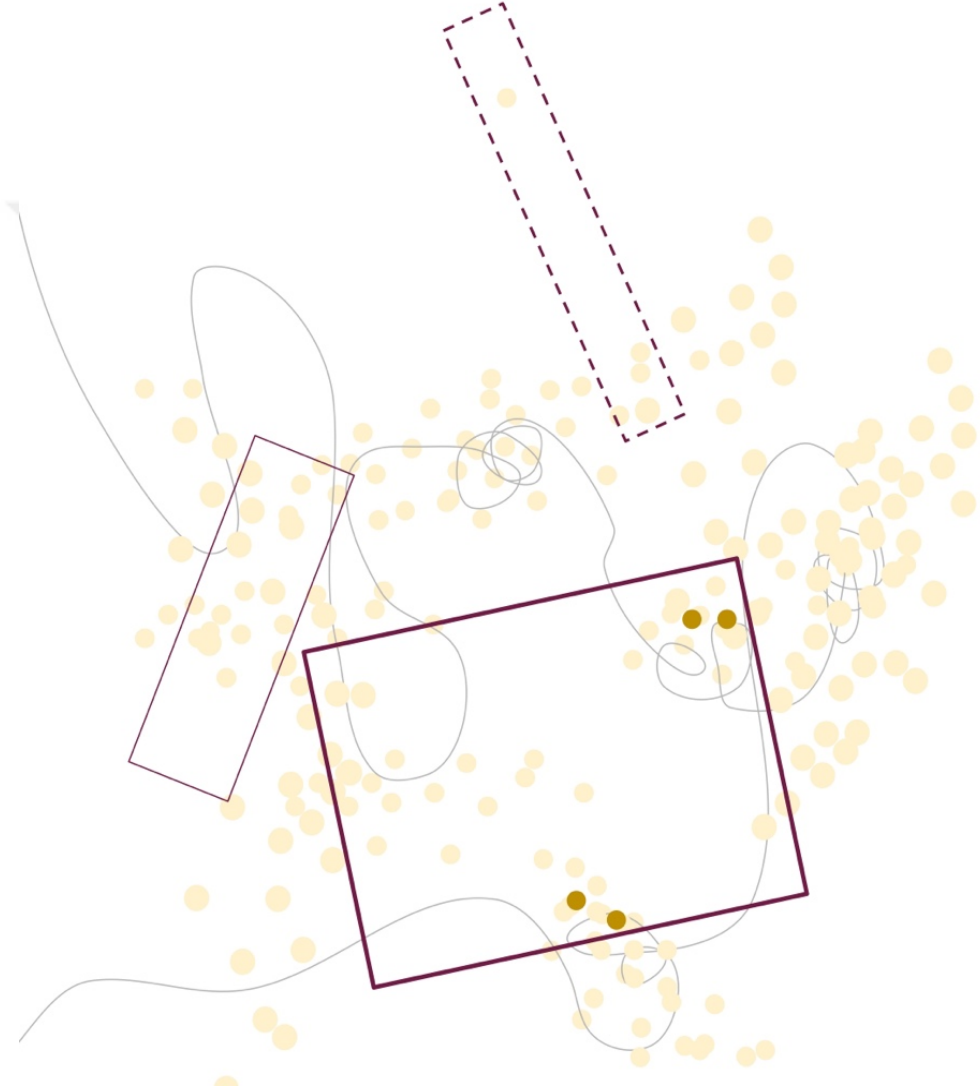
aktörler

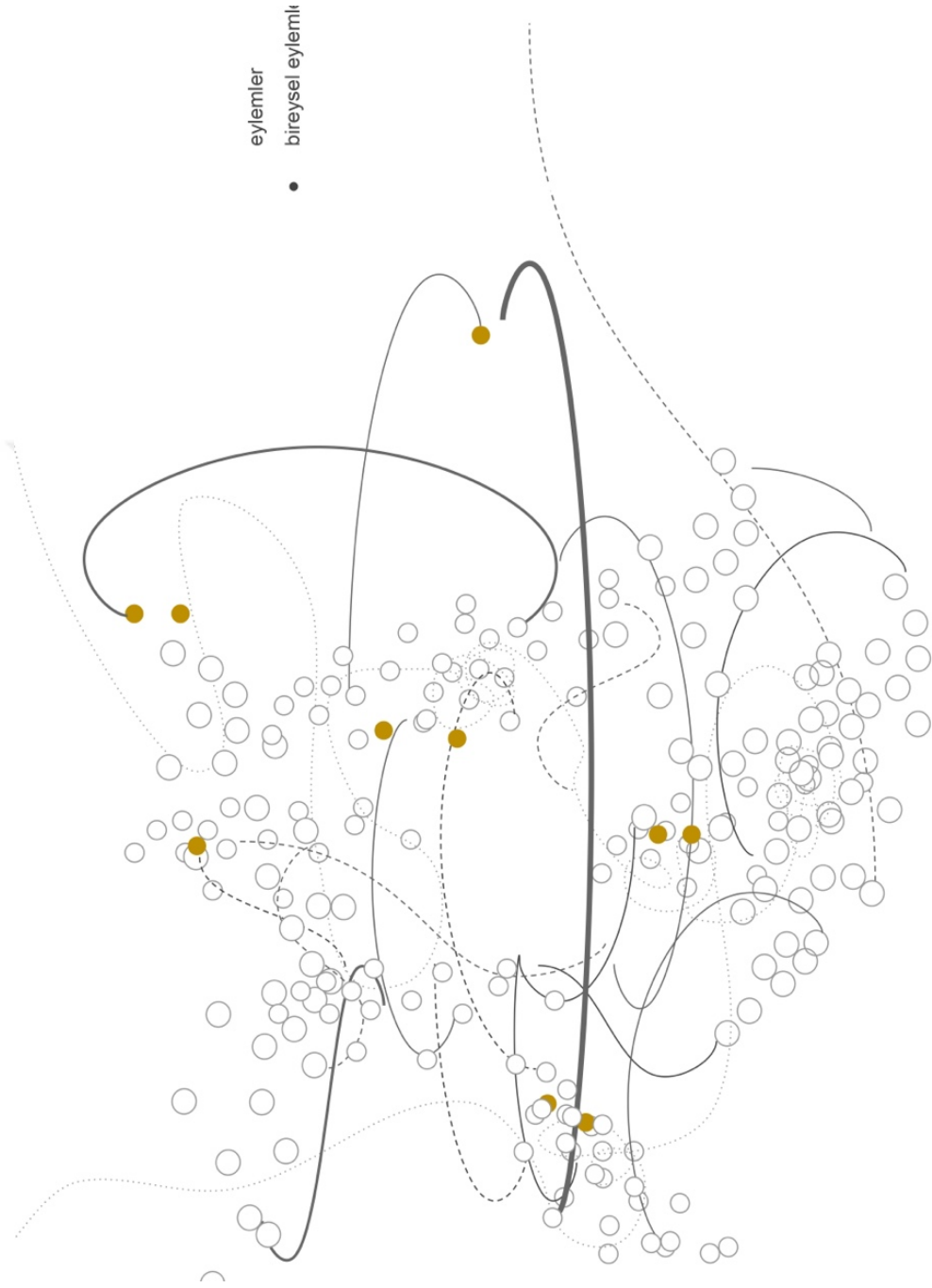
- bireyler / topluluk

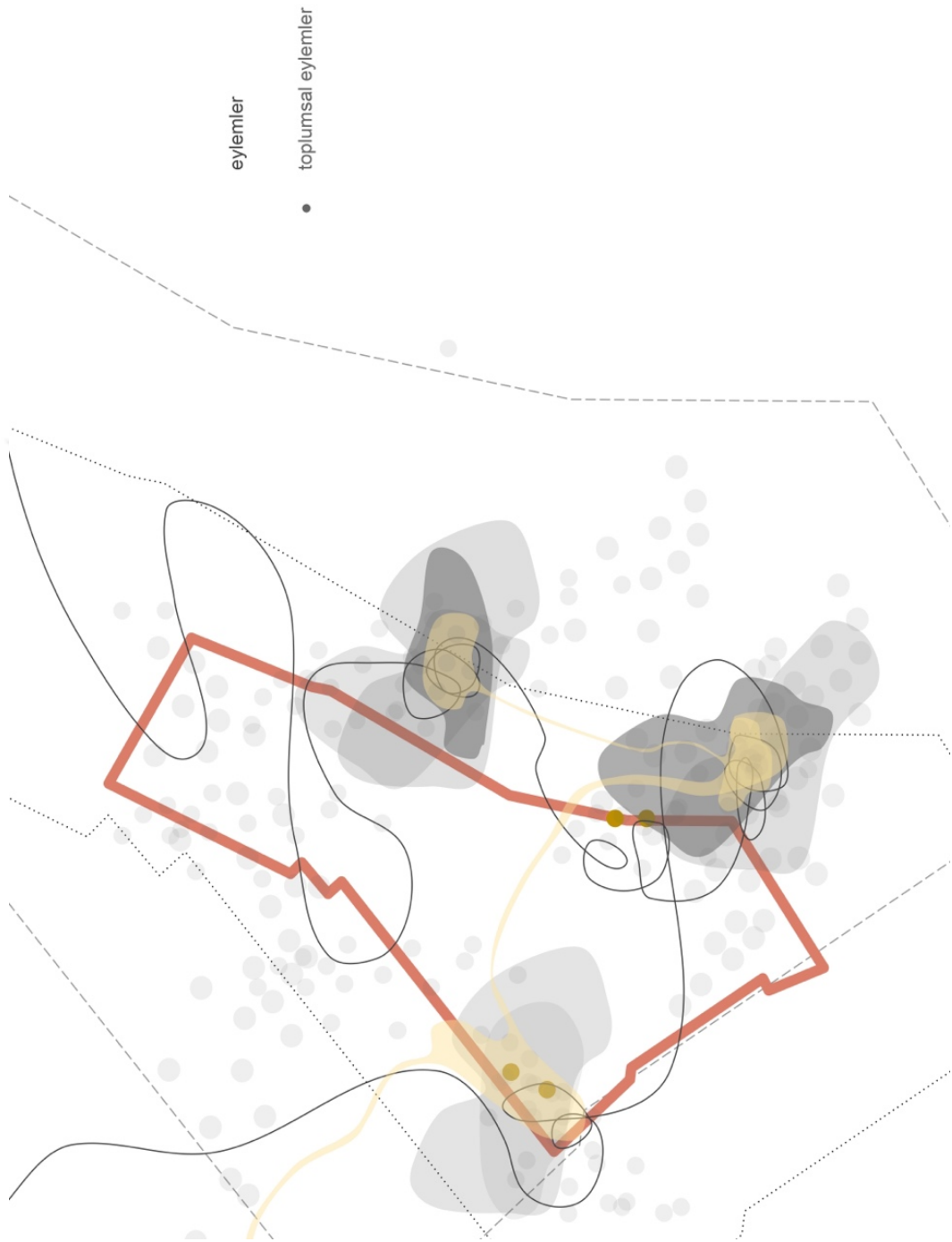

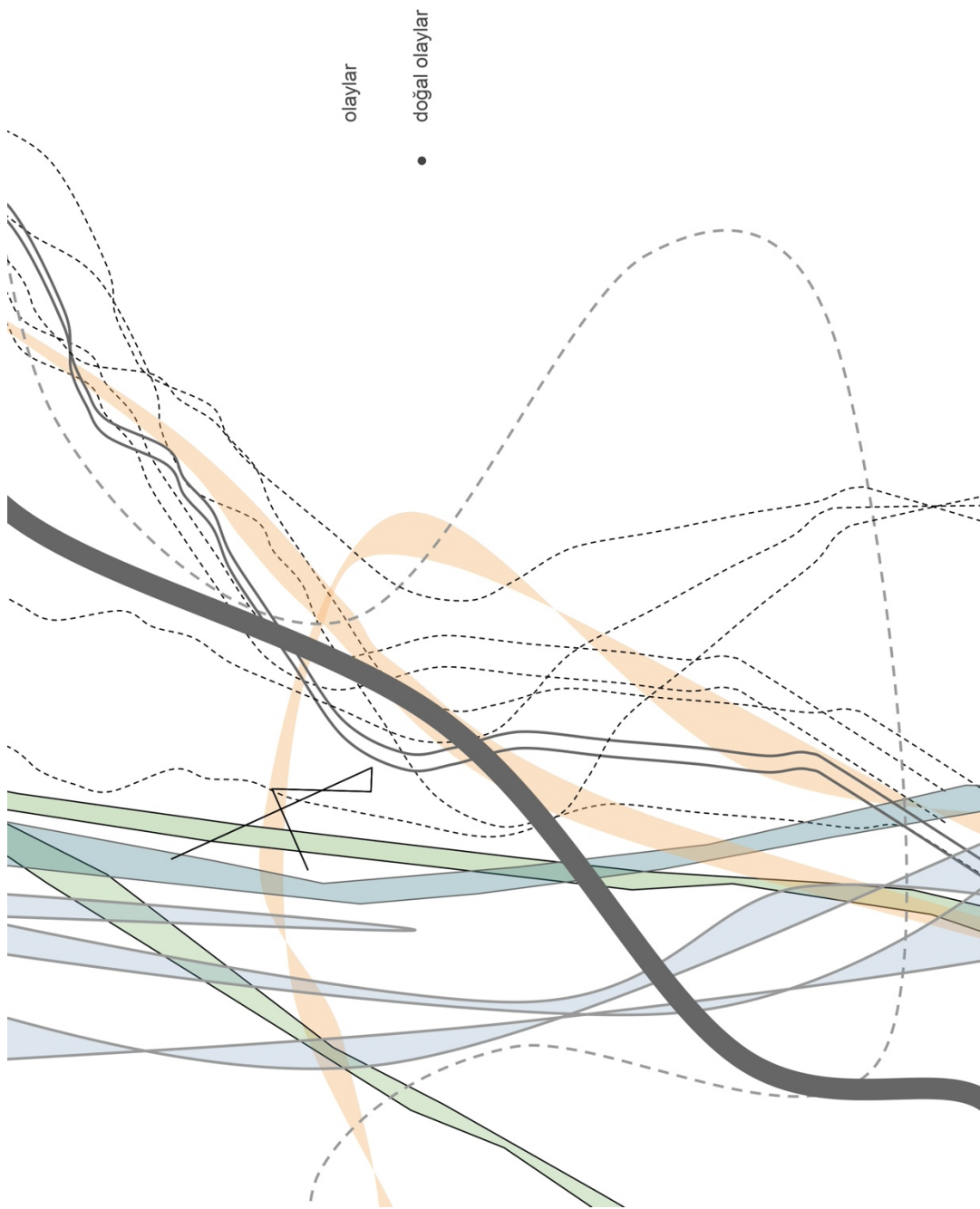
aktörler

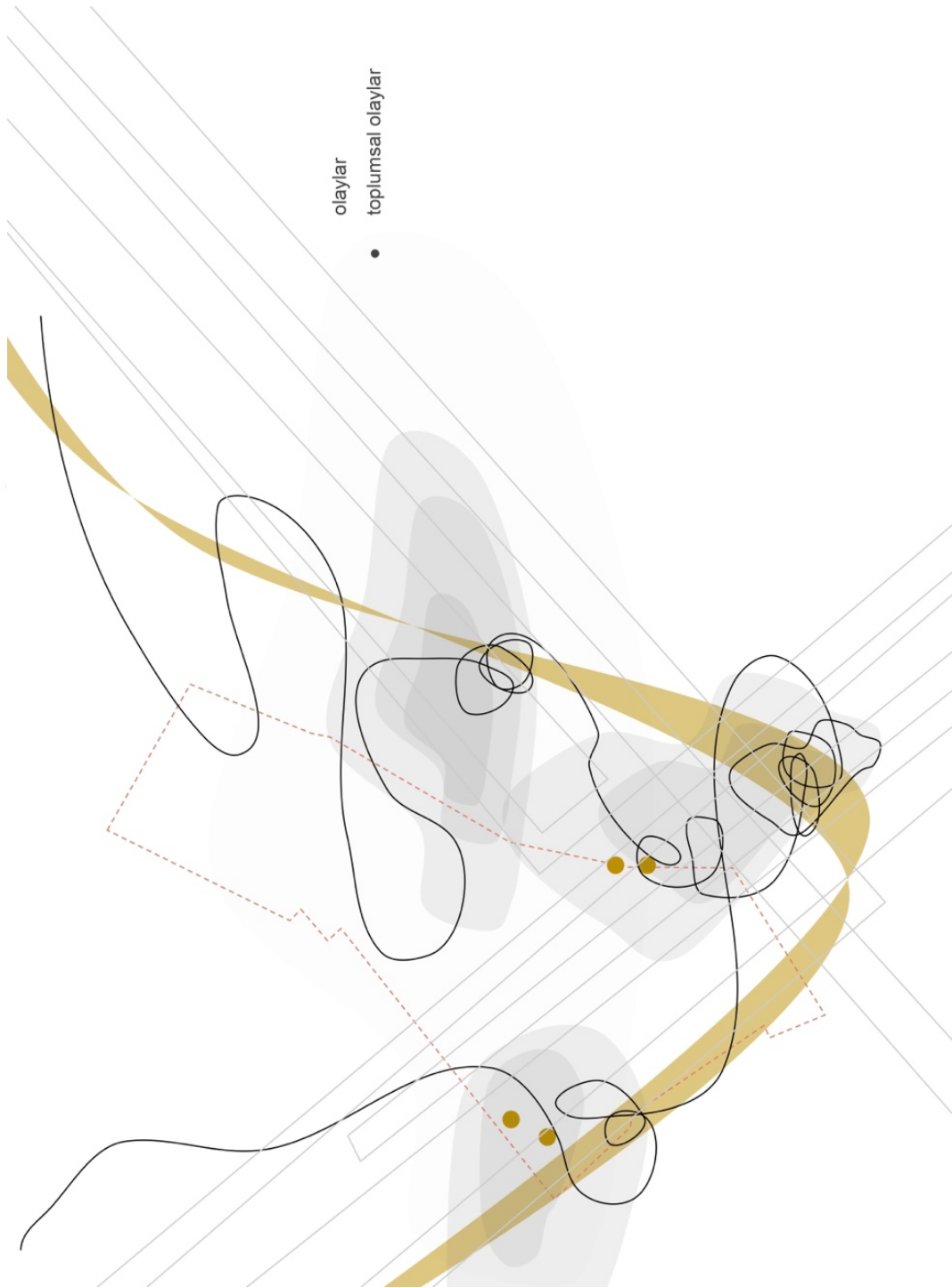
• kurum / kuruluşla

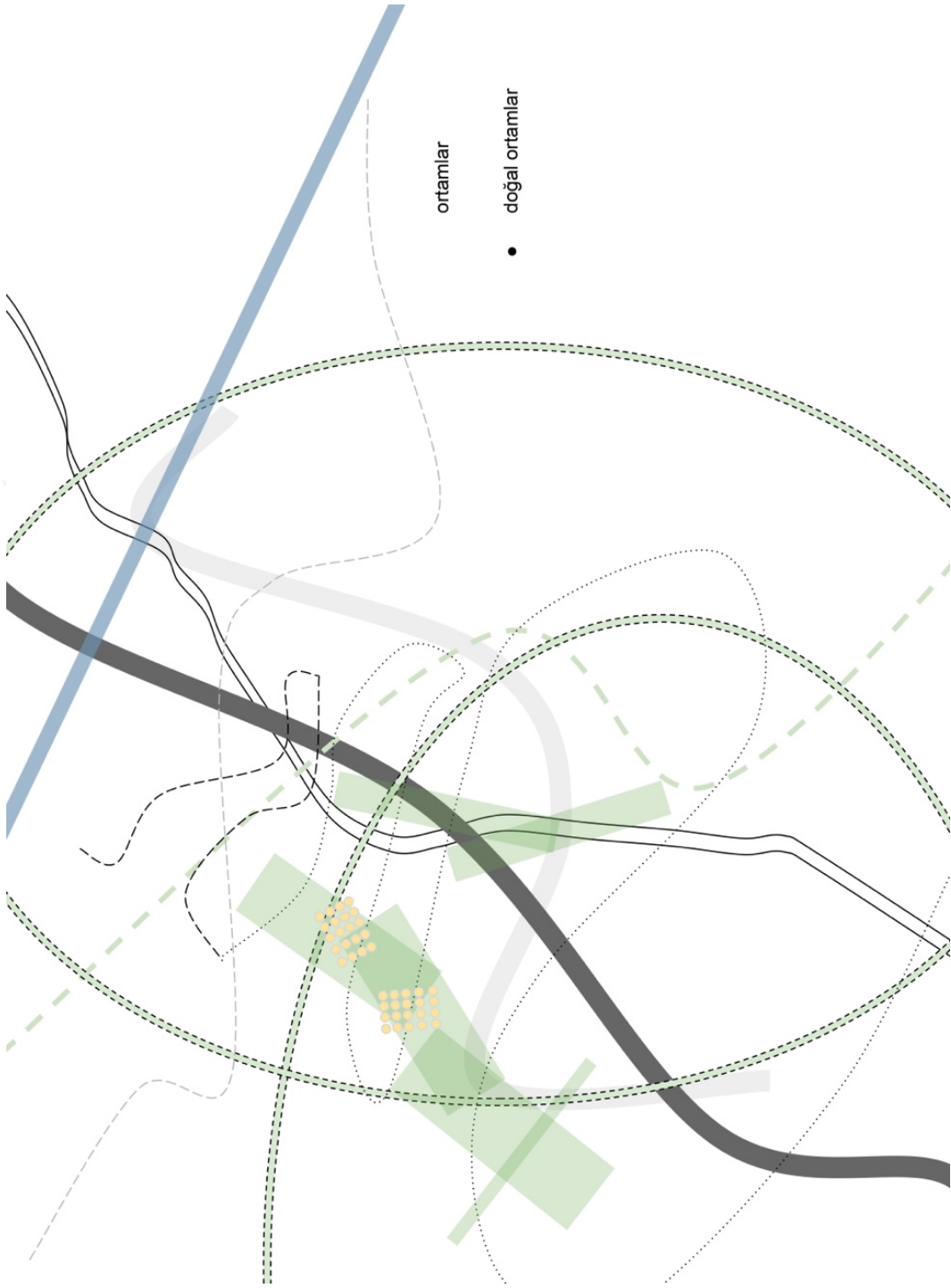

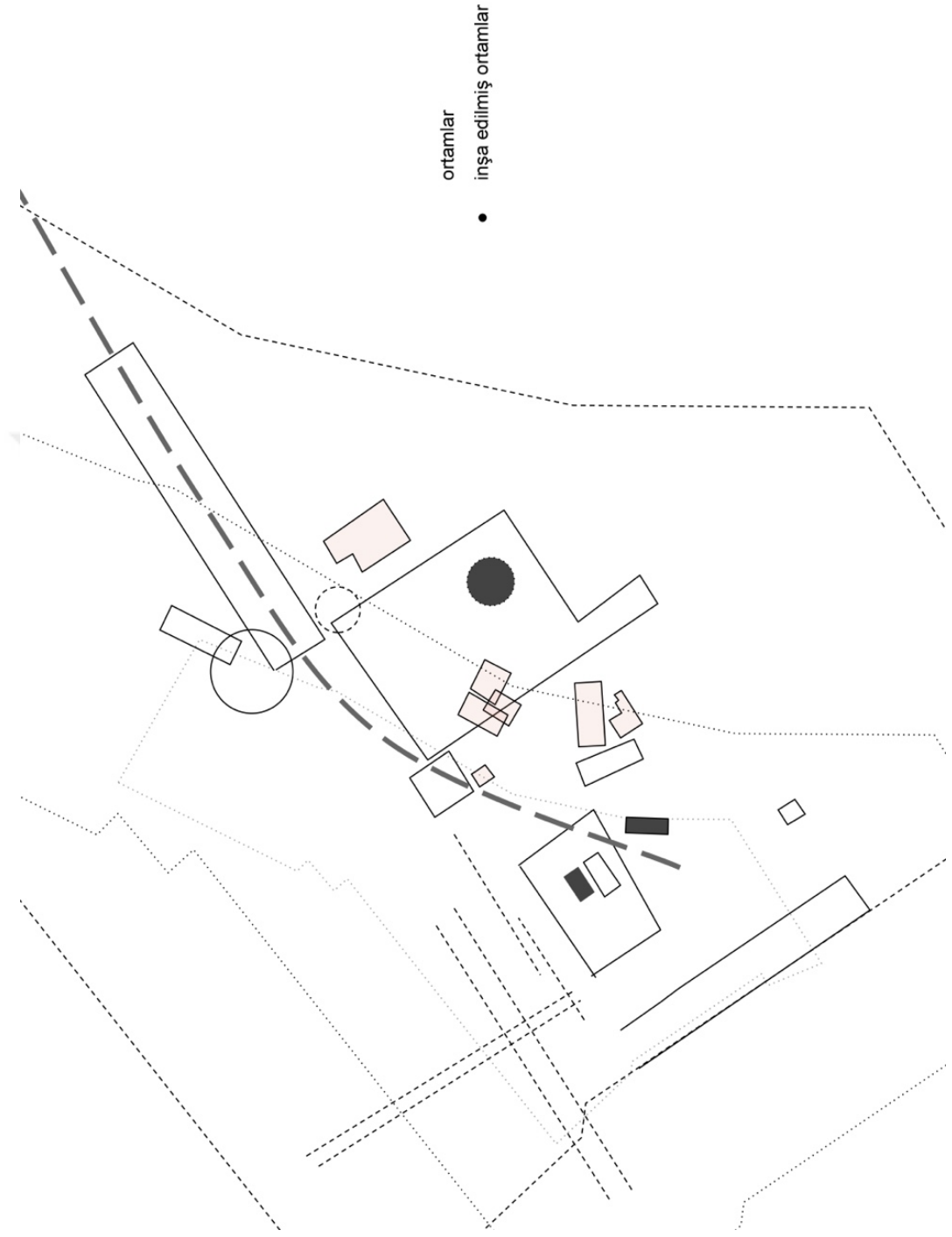

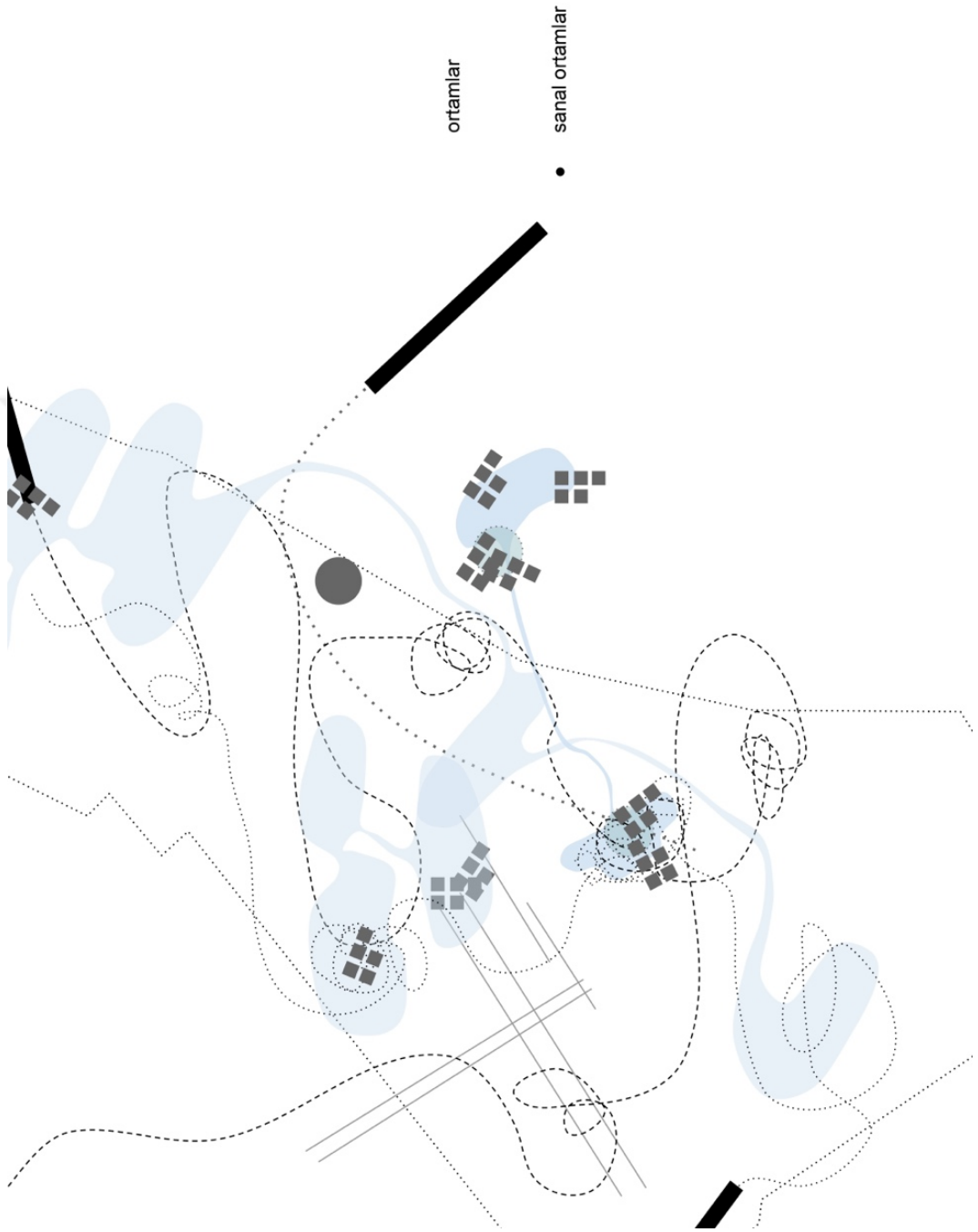

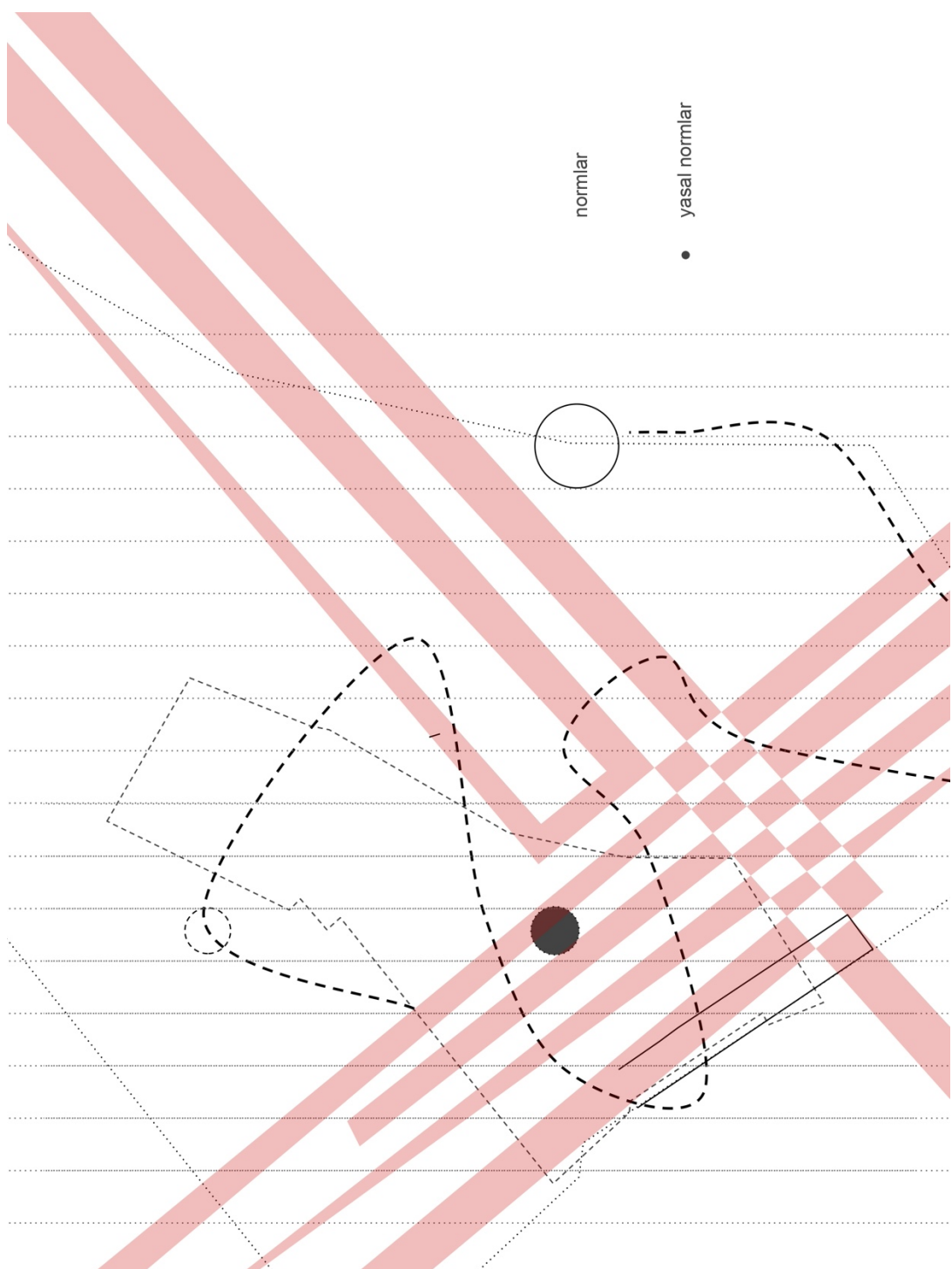

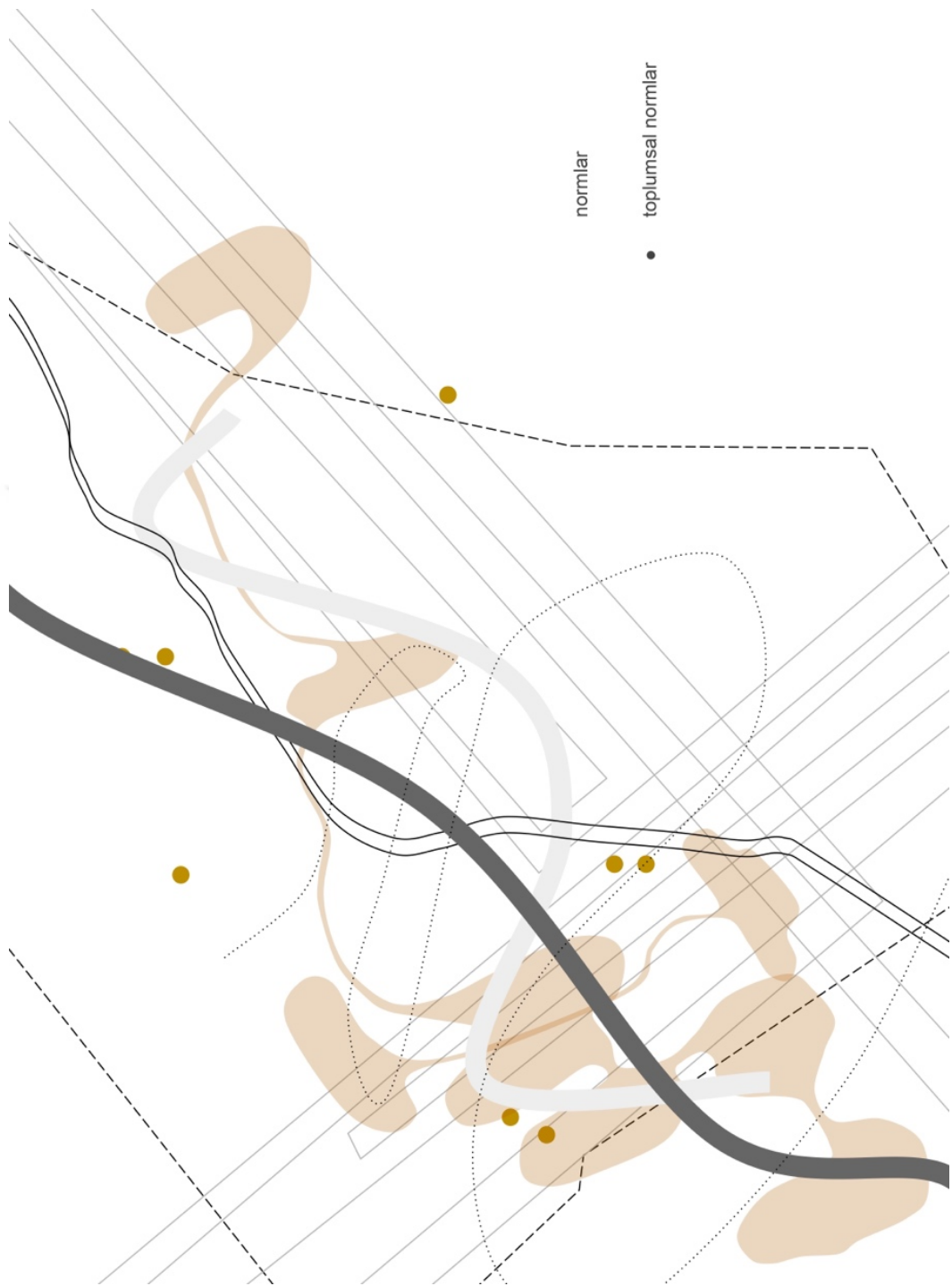

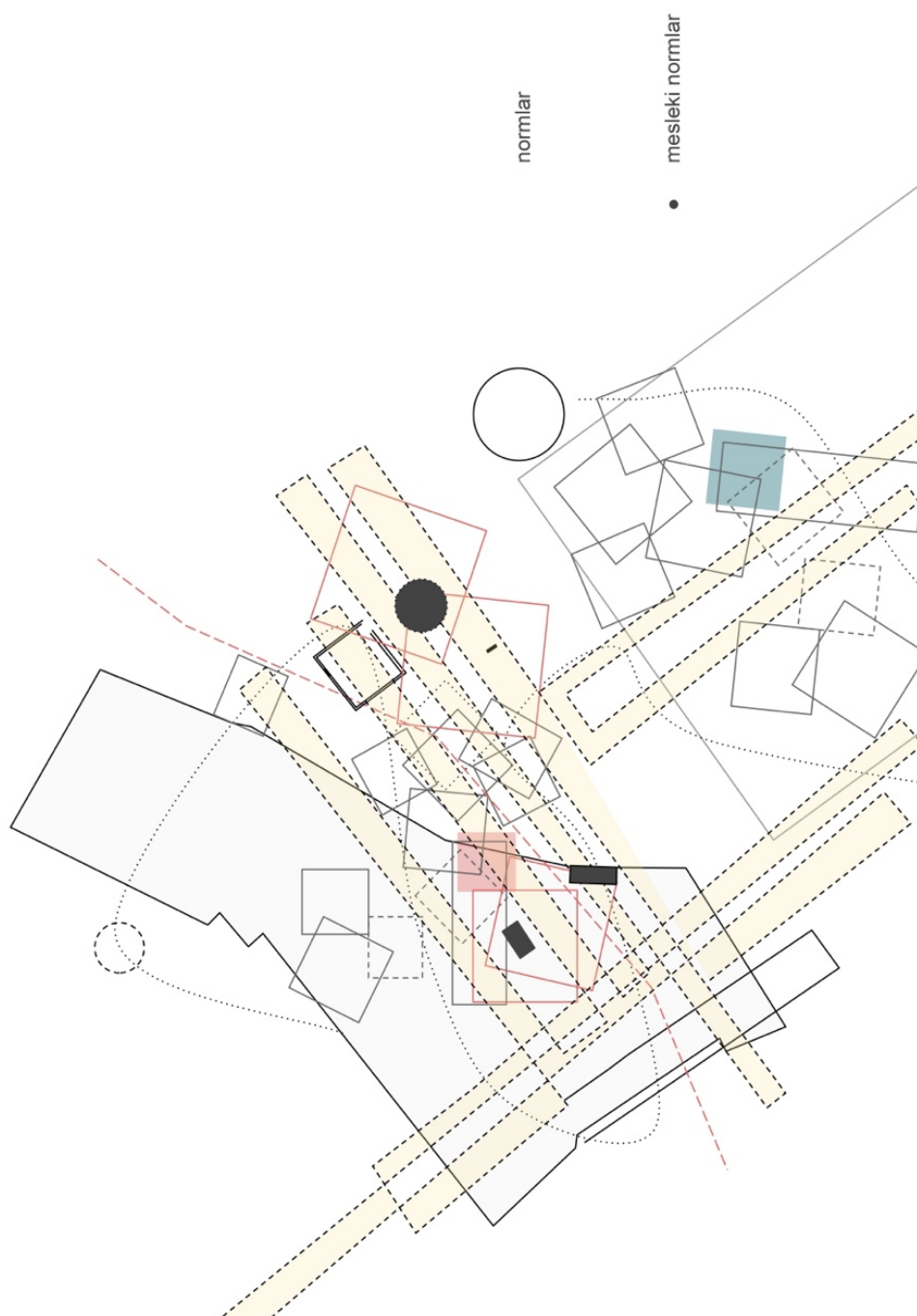

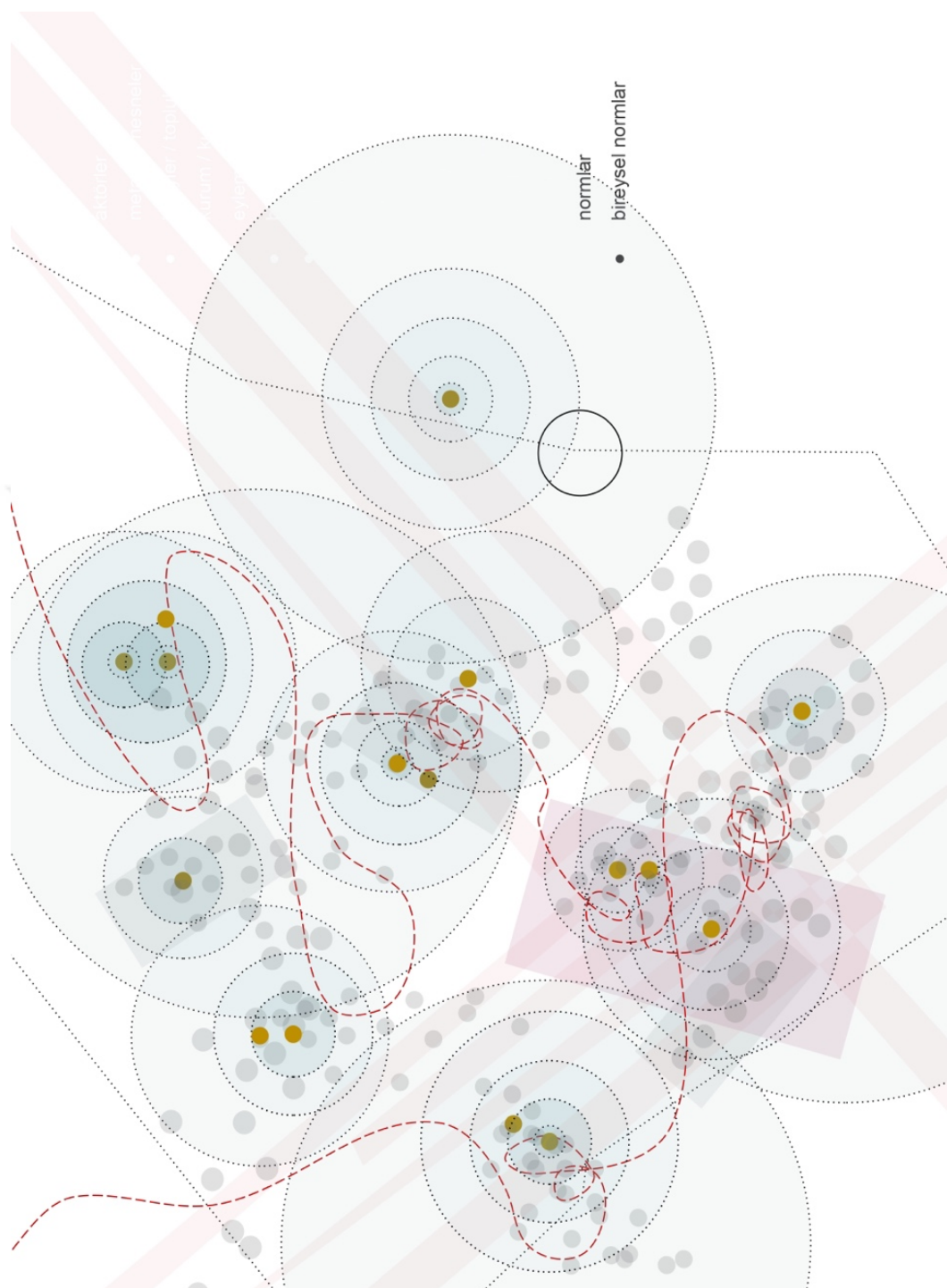

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Konferans Bildirileri

1. Kararmaz, Ö. ve Polatoğlu Ç., (2024). Bağlam ve Tasarım Düşüncesi Üzerine Spekülatif Bir İrdeleme, MİTA IV: Mimari Tasarım Eğitiminin Geleceği: deneyim-performans ve spekülasyon, Özyeğin Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, A D R _ Mimari Tasarım Araştırmaları Laboratuvarı 25-27 Nisan 2024, İstanbul.

Makaleler

1. Kararmaz, Ö., ve Polatoğlu, Ç. (2024). Exploring Modern Contextualization: Bologna University Walter Bigiavi Library. Journal of Architectural Sciences and Applications, 9(1), 264-276.

2. Kararmaz, Ö. ve Polatoğlu Ç., (2025). From Dots and Lines to Connections: Re-Evaluation of Relational Thinking In Architecture (Değerlendirme aşamasında)